Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum
Ministerie van Justitie en Veiligheid

Cahier 2018-16

Langetermijnmonitor 'Raadsman bij verhoor'

Eerste editie

C.M. Klein Haarhuis

m.m.v.
L. van Lierop
R. Aidala
E. Beenakkers
T. de Vroome
R. Damen
G. Maertens
D. Burema

Cahier
De reeks Cahier omvat de rapporten van onderzoek dat door en in opdracht van het WODC is verricht.
Opname in de reeks betekent niet dat de inhoud van de rapporten het standpunt van de Minister van Justitie en Veiligheid weergeeft.

Alle rapporten van het WODC zijn gratis te downloaden van www.wodc.nl

Voorwoord

Sinds 1 maart 2016 heeft een volwassen verdachte in ons land niet alleen recht op bijstand door een advocaat voorafgaand aan, maar ook tijdens het verhoor. Het WODC monitort de invoering en toepassing van dit recht op verhoorbijstand. Voor u ligt de eerste editie van deze langetermijnmonitor 'Raadsman bij verhoor'.
Graag bedank ik, mede namens de onderzoekers, iedereen die heeft bijgedragen aan de totstandkoming van dit rapport. Allereerst de respondenten van advocatuur, de politie, de Koninklijke Marechaussee, de bijzondere opsporingsdiensten, de Raad voor Rechtsbijstand en het OM. Daarnaast zeg ik diegenen dank die de onderzoekers toegang hebben verschaft tot de benodigde gegevens waaronder registraties en pv's van verhoren en registraties van verleende rechtsbijstand, en voorts iedereen die de onderzoekers op een andere wijze heeft geholpen. Ten slotte spreek ik mijn dank uit naar de leden van de begeleidingscommissie van de monitor, onder voorzitterschap van prof. J. de Ridder: mr. dr. J. Boksem, dr. M.J. ter Voert, dr. W.J. Verhoeven en drs. C. Jetten – voor hun waardevolle inbreng en commentaren.

Monika Smit

Afdelingshoofd Rechtsbestel, Internationale en vreemdelingenaangelegenheden (RWI) van het WODC

Inhoud

Afkortingen — 7

Samenvatting — 9

1 Inleiding — 15
1.1 De periode vóór 1 maart 2016 — 15
1.2 OM-Beleidsbrief en Bijlage 2 — 17
1.3 Deze langetermijnmonitor: van aanleiding tot aanpak — 22
1.3.1 Doel, probleemstelling en onderzoeksvragen — 23
1.3.2 Scope en afbakeningen van deze monitor — 25
1.3.3 Methoden van dataverzameling en onderzoek — 27

2 Stand van kennis — 29
2.1 Gevolgen voor werkproces en planning — 29
2.2 De verdere verwezenlijking van het recht op bijstand voorafgaand en tijdens het verhoor — 36

3 Voorbereiding en implementatie — 43
3.1 Voorbereiding binnen de betrokken organisaties — 43
3.1.1 Voorbereiding en vrijmaken capaciteit — 44
3.1.2 Voorlichting en training — 44
3.1.3 Voorbereiding volgens politierespondenten — 47
3.1.4 Voorbereiding binnen de advocatuur — 50
3.2 Hoe vaak is verhoorbijstand verleend en voor welke typen zaken/verdachten? — 50
3.3 Werkbelasting en werkprocessen na het recht op verhoorbijstand — 58
3.3.1 Ervaren werklast bij de opsporing — 59
3.3.2 Ervaringen van advocaten met werklast en planning — 62
3.3.3 Soorten ervaren extra werklast volgens de opsporing — 63
3.3.4 Wachten op de advocaat? — 64
3.3.5 Gepercipieerde oorzaken van wachten op de advocaat — 67
3.3.6 Een neveneffect van wachten op rechtsbijstand — 68
3.4 Geregistreerde verhoorduur in politiecijfers en –pv's — 71
3.4.1 Verhoorduur per verhoor volgens politieregistraties (BVH): Nulmeting versus beleidsperiode — 72
3.4.2 Aantal verhoren per zaak en opgetelde verhoorduur (piketfase) — 73
3.4.3 Aanwezigheid advocaat bij verhoor — 74
3.4.4 Verhoorduur naar overige kenmerken — 76
3.5 Werk- en tijdsbelasting voor advocaten — 76
3.6 Samenvatting — 79

4 De raadsman in de verhoorpraktijk — 81
4.1 Waarborgen en afstand — 81
4.1.1 Hoe worden verdachten gewezen op hun recht(en)? — 81
4.1.2 Afstand van verhoorbijstand en redenen daarvoor — 82
4.2 Activiteit van de raadsman in het verhoor en de ontvangst daarvan door de opsporing — 84
4.2.1 Mate van activiteit — 84
4.2.2 Op welke manieren ondernemen advocaten actie en welke komt het meest voor? — 86

4.2.3 Toestaan van acties door de opsporing — 88
4.2.4 Terugkoppeling naar de OM-Beleidsbrief — 91
4.3 Werkrelatie opsporing-verdachte, delen van stukken en zwijggedrag — 91
4.3.1 Werkrelatie — 92
4.3.2 Het (niet) delen van dossiermateriaal met de advocaat — 93
4.3.3 Zwijgen en bekennenin relatie tot verhoorbijstand — 93
4.3.4 Waarde van het verhoor? — 98
4.4 Professioneel vertrouwen en andere mogelijke ontwikkelingen — 99
4.5 Samenvatting — 100

5 Het recht op verhoorbijstand bij de Koninklijke Marechaussee en bij de bijzondere opsporingsdiensten — 103
5.1 De KMar — 103
5.1.1 Korte achtergrondschets — 103
5.1.2 De implementatie van het recht op verhoorbijstand binnen de KMar — 104
5.1.3 Werkprocessen en verhoorduur — 106
5.1.4 Praktijkervaringen met verhoorbijstand na 1 maart 2016 — 113
5.1.5 Concluderend over het recht op verhoorbijstand bij de KMar — 119
5.2 De Bijzondere opsporingsdiensten — 120
5.2.1 De implementatie van het recht op verhoorbijstand binnen de BOD'en — 122
5.2.2 Werkprocessen en verhoorduur bij de BOD'en — 123
5.2.3 Praktijkervaringen met het recht op verhoorbijstand bij de BOD'en — 126
5.2.4 Concluderend over de BOD'en — 129

6 Samenvatting en conclusies — 131
6.1 Onderzoeksvragen 1 en 2. Voorbereiding en organisatie van het recht op verhoorbijstand — 132
6.2 Onderzoeksvraag 3: In welk aandeel van verhoren wordt verhoorbijstand verleend? Hoe verloopt de toepassing van het recht op verhoorbijstand in termen van werkprocessen en de verhoorduur? — 133
6.3 Onderzoeksvraag 4: Hoe krijgt het recht op verhoorbijstand in de praktijk vorm? — 137
6.4 Vooruitblik naar vervolgedities van de langetermijnmonitor (onderzoeksvragen 5 en 6) — 140
6.4.1 Methodologische kanttekeningen bij onderhavige editie — 140
6.4.2 Leer- en verbeterpunten voor de verhoorpraktijk volgens respondenten — 141
6.4.3 De situatie vanaf 1 maart 2017 met het oog op vervolgedities — 142
6.4.4 Aanknopingspunten voor een vervolgeditie van deze langetermijnmonitor — 143

Summary — 145

Literatuur — 151

Bijlagen
1 Samenstelling begeleidingscommissie — 157
2 Methoden van onderzoek – nadere beschrijving en verantwoording — 159
3 Aanvullende figuren en tabellen — 185

Afkortingen

amvb	algemene maatregel van bestuur
AVR	audiovisuele registratie
BPO	BasisPolitieOnderwijs (Politie Academie)
BPS	BasisPolitieSysteem (KMar)
BOD(`en)	bijzondere opsporingsdienst(en)
BVH	basisvoorziening handhaving; registratiesysteem (Politie)
DR	districtsrecherche
DRR	Dienst Regionale Recherche
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden
FIOD	Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst
FTE	fulltime equivalent (1 fte = 36, 38 of 40 uur)
GRAS-1	Declaratiebestand Raad voor Rechtsbijstand (piketfase)
hOvJ	hulpofficier van justitie (Politie)
HRO	Human Resources en Opleidingen (Politie)
IM	implementatiemanager
IOD	Inlichtingen- en opsporingsdienst
I-SZW-IOD	Inlichtingen- en opsporingsdienst van de Inspectie SZW
ivs	inverzekeringstelling
KMar	Koninklijke Marechaussee
LE	Landelijke Eenheid (Politie)
NovA	Nederlandse Orde van advocaten
NVSA	Nederlandse Vereniging van Strafrechtadvocaten
NVJSA	Nederlandse Vereniging van Jonge Strafrechtadvocaten
NVWA-IOD	Inlichtingen- en Opsporingsdienst van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit
OM	Openbaar Ministerie
OvJ	officier van justitie (Openbaar Ministerie)
PA	Politieacademie
pv	proces-verbaal (bijv. pv verhoor, pv van bevindingen)
RBS	RechercheBasisSysteem (KMar)
RC	rechter-commissaris
RvR	Raad voor Rechtsbijstand
SKM	Strafrechtketenmonitor (WODC)
SUMM-IT	registratie(systeem) voor recherchezaken (Politie)
Symagic	Meldingenbestand Raad voor Rechtsbijstand
TGO	Team Grootschalig Onderzoek
VVC	veelvoorkomende criminaliteit
VUG	Voorbereiden en Uitvoeren van Gecompliceerde Verhoren
VIK	Veiligheid, integriteit en klachten
ZSM	'Zo selectief, snel, simpel, slim samen mogelijk': versnelde en betekenisvolle afdoening van veelvoorkomende criminaliteit in netwerk van betrokken organisaties

Samenvatting

Het recht om een advocaat voorafgaand aan het verdachtenverhoor te spreken (consultatiebijstand) bestaat sinds 2010. Het recht op bijstand van een advocaat *tijdens* het politieverhoor was tot 1 maart 2016 voorbehouden aan aangehouden, minderjarige verdachten; maar na deze datum was het ook voor aangehouden meerderjarige verdachten een feit. In deze eerste editie van de langetermijnmonitor 'Raadsman bij verhoor' staan de organisatie en toepassing van het nieuwe recht op verhoorbijstand centraal, over het eerste jaar na invoering. Het betreft de periode maart 2016 tot en *met* februari 2017, waarin de OM-Beleidsbrief en enkele andere beleidsregels op basis waarvan dit recht aanvankelijk is ingevoerd, van toepassing waren. De monitor dient volgens een brief van voormalig Minister van Veiligheid en Justitie aan de Tweede Kamer (22 maart 2016) 'een vinger aan de pols te houden en te bezien of zich door de versnelde invoering van het recht op verhoorbijstand in de praktijk knelpunten voordoen, die de uitoefening van het recht in de weg staan.'

Probleemstelling en aanpak

De probleemstelling van dit onderzoek is tweeledig:
A Hoe is de uitvoering van het per 1 maart 2016 geldende recht op verhoorbijstand georganiseerd, op papier en in de praktijk?
B Hoe is (en wordt) het recht op verhoorbijstand per 1 maart in de praktijk toegepast?

Om deze hoofdvragen te beantwoorden, diende gebruikgemaakt te worden van zowel feitelijke gegevens als ervaringen van de betrokken organisaties: Politie en Openbaar Ministerie (OM), Koninklijke Marechaussee (KMar) en bijzondere opsporingsdiensten (BOD'en), advocatuur en de Raad voor Rechtsbijstand (RvR). Gekozen is voor een mix van kwalitatieve en kwantitatieve bronnen en methoden die elkaar aanvullen en versterken. Het merendeel van deze betreffen de organisatie en toepassing van het recht op verhoorbijstand bij de politie: verhoorregistraties, een steekproef daaruit van zaaknummers met processen-verbaal (pv's), een digitale enquête, een viertal focusgroepen en intern dan wel openbaar deskmateriaal. Bij de KMar pasten we, hoewel minder intensief, op een vergelijkbare manier datatriangulatie toe. De gegevens over de BOD'en bestonden uit interviews en een beperkt aantal gerichte registraties. Van de RvR (piketcentrale) zijn twee registratiebestanden gebruikt aangevuld met enkele interviews; en het onderzoek bij de advocatuur bestond naast enkele leidraden voornamelijk uit interviews.
Binnen de registraties en pv's van verhoren is aan de hand van de zwaarte van het vermeende delict steeds een onderscheid gemaakt tussen A-zaken, B6+-zaken, B-overig en C-zaken. A-zaken zijn hierin vermeende misdrijven met een strafdreiging van twaalf jaar of meer; B6+-zaken zijn zaken met een strafdreiging van zes tot twaalf jaar; B-overige zaken zijn overige zaken waarbij voorlopige hechtenis mogelijk is; en C-zaken zijn zaken waarbij voorlopige-hechtenis niet mogelijk is (overtredingen en een aantal lichte misdrijven). C-zaken vallen buiten de gefinancierde bijstand.
Verder is in dit onderzoek onderscheid gemaakt tussen de periode van twee maanden vóór de implementatie van het recht op verhoorbijstand (jan/feb 2016, de zogenoemde *nulmeting*), en de periode van één jaar waarin de OM-Beleidsbrief en andere beleidsregels werkzaam waren (maart 2016 t/m feb 2017, de zogenoemde

beleidsperiode). Gezamenlijk vormen nulmeting en beleidsperiode de *onderzoeksperiode* van deze eerste monitoreditie.

A Organisatie van de uitvoering van het recht op verhoorbijstand (onderzoeksvragen 1 en 2)

1 Hoe is, door betrokken organisaties, de uitvoering 'op papier' (bijv. in protocollen) georganiseerd, voorafgaand en na de invoering van het recht op verhoorbijstand op 1 maart 2016?
2 Hoe heeft de organisatie van de uitvoering van het recht op verhoorbijstand voor en na 1 maart 2016 in de praktijk gestalte gekregen?

Vanaf 1 maart 2016 hebben tussen de 30.000 en 40.000 politiemensen met het nieuwe recht op verhoorbijstand te maken gekregen. Landelijk is het nieuwe recht voorbereid en uitgerold door middel van een implementatiemanager per eenheid, een *e-learning* met cursussen van enkele uren per medewerker, vaste aanspreekpunten voor communicatie/knelpunten en ruim 130 instructeurs. Daarnaast zijn via het politie-intranet werkinstructies en tools verspreid. Uitgangspunt hierbij was steeds dat, zolang de verdachte geen afstand doet van (consultatie- en/of) verhoorbijstand, noch sprake is van een uitzonderingsgrond, dit recht te allen tijde dient te worden verwezenlijkt. Naast deze landelijke initiatieven heeft op eenheidsniveau nadere begeleiding en voorlichting van politiepersoneel plaatsgevonden. Geënquêteerde politiemedewerkers reageerden verdeeld tot licht-positief op de vraag, of men goed is voorbereid door de politieorganisatie. Politierespondenten waren duidelijk het minst te spreken over de facilitaire voorbereiding, met name over (te) kleine verhoorruimtes en de technische voorzieningen.
Ook de opsporingsambtenaren bij de veel kleinere KMar en BOD'en hebben te maken gekregen met het recht op verhoorbijstand. Zowel bij de KMar als de BOD'en is het recht op verhoorbijstand met minder middelen dan bij de politie voorbereid en ingevoerd; bij de BOD'en was dat vooral omdat vóór 1 maart 2016 ook al regelmatig verhoorbijstand werd verleend.
Binnen advocatenkantoren of eenmanspraktijen heeft men zich niet uitgebreid voorbereid op het verlenen van verhoorbijstand; het betrof voornamelijk informeel overleg en uitwisseling van onderlinge ervaringen.

B Toepassing van het recht op verhoorbijstand (onderzoeksvragen 3 en 4)

3 In welk aandeel van verhoren wordt na 1 maart 2016 verhoorbijstand verleend? Hoe verloopt de toepassing van het recht op verhoorbijstand in termen van werkprocessen en de verhoorduur?

Aandeel (consultatie- en) verhoorbijstand
Volgens de *registratiegegevens van de politie* (Basisvoorziening Handhaving (BVH)) is in de beleidsperiode consultatiebijstand verleend in 62% van alle verhoren – al dan niet door de overheid gefinancierd. In de periode van de nulmeting was het totale aandeel nog 52%. Afgaand op een aselecte steekproef van pv's is het percentage verdachten dat zowel consultatie- als verhoorbijstand kreeg, 31% van het totaal. In het kleine percentage van A-zaken zijn beide volgens de pv's veruit het vaakst (78%) verleend. Dit laat zich voor een groot deel verklaren door verschillen in beleidsmatige waarborgen rond afstand van consultatiebijstand tussen categorie A-, B-, en C-zaken. Bovendien is het 'belang' (bijv. de strafdreiging) groter in de zwaardere zaken, waardoor verdachten vaker voor verhoorbijstand kiezen. Verder kregen mannelijke meerderjarige verdachten naar verhouding iets vaker verhoor-

bijstand dan vrouwelijke; andere achtergrondkenmerken zoals nationaliteit en antecedenten bleken echter weinig verschil te maken in het eerste jaar na invoering.

Gevolgen voor werkprocessen van opsporing en advocatuur
Politierespondenten concludeerden ruim tien maanden na invoering van de OM-Beleidsbrief dat het realiseren van advocaten *bij* verhoren redelijk loopt.
Het aansluitend op elkaar plannen van consultatie- en verhoorbijstand lukte in ruwweg de helft van de gevallen. De grootste *bottleneck* voor de opsporing bleek wachten op de advocaat en soms daarmee gemoeide taken. Ruim de helft van de respondenten sprak van 'vaak tot zeer vaak' wachten, met name omdat de advocaat te laat is, of pas later beschikbaar voor verhoor. Een door de politie waargenomen neveneffect van wachten op de advocaat is dat verdachten – ook die van kleinere feiten – vaker in verzekering worden gesteld (ivs), wat niet in hun belang wordt geacht. Naast wachten kostte het informeren van verdachten en communicatie met advocaten wat extra werklast, bovenop wat al vanaf 2010 werd gedaan om het recht op consultatiebijstand te verwezenlijken.
Het werkproces bleek aanzienlijk te verschillen tussen kleinere en grotere zaken. Kleinere zaken komen in relatief grote aantallen op zowel politie als advocatuur af wat het aansluitend plannen van verhoorbijstand op consultatiebijstand heeft bemoeilijkt. Dat was mede, omdat binnen korte tijd veel meldingen binnenkwamen en geaccepteerd werden door advocaten, waardoor zij niet altijd op tijd konden zijn. Verhoren in zwaardere zaken, daarentegen, worden door de opsporing vaak van tevoren met advocaten ingepland en er wordt capaciteit vrijgemaakt. Dit maakte het werkproces voor die zaken flexibeler. Verder bleken in de praktijk 'korte lijnen' – bijvoorbeeld in landelijke gebieden waar men elkaar kent – de afstemming tussen advocatuur en opsporing te versoepelen.

De verhoorduur – gevolgen voor opsporing en advocatuur
De totale duur – het eerste verhoor plus eventuele vervolgverhoren opgeteld – van het verhoren betekent voor *advocaten* nieuwe werktijd en –last, omdat ze pas sinds het algemene recht 1 maart 2016 op grotere schaal verhoorbijstand verlenen.
Gemiddeld zijn verdachten in de piketfase 1,3 keer verhoord in de beleidsperiode. Afgaande op de steekproef van pv-verhoren bedroeg de totale gemiddelde verhoorduur per verdachte per zaak voor A-zaken (8%) 221 minuten, voor B-zaken (80%) 73 minuten en voor C-zaken (9%) 67 minuten. De gemiddelde verhoorduur van alle zaken tezamen is 81 minuten per verdachte per zaak. De kanttekening die hierbij gemaakt moet worden, is dat het aantal A-zaken klein is en de verhoorduur binnen de zaaktypen erg uiteenloopt en extreme waarden heeft die het gemiddelde sterk beïnvloeden.
De totale gemiddelde verhoorduur van de 32% verdachten bij wie eens of vaker een advocaat aanwezig was bedroeg 98 minuten. Niet bij al deze opgetelde minuten was een advocaat daadwerkelijk aanwezig; deze stond meestal één of twee verhoren bij, ook als er meer plaatsvonden. In ongeveer een tiende van de gevallen vertrok de advocaat voortijdig of schoof deze pas later bij het verhoor aan.
Voor de werkbelasting van de *opsporing* is relevant: het verschil in de gemiddelde verhoorduur vóór en na 1 maart 2016, en het verschil tussen verhoorduur met en zonder advocaat in de beleidsperiode na 1 maart. Uit de BVH-verhoorregistraties blijkt dat de gemiddelde duur per verhoor niet verschilt tussen nulmeting en beleidsperiode. Binnen de vier zaaktypen vonden we evenmin significante verschillen.
De *totale* verhoorduur per verdachte per zaak in de beleidsperiode duurt met aanwezigheid (eenmalig of vaker) van een advocaat 24 minuten langer dan zonder.

Het zaaktype kan een deel van het verschil in verhoorduur met versus zonder advocaat verklaren: dat houdt immers verband met de verhoorduur én met de aanwezigheid van de advocaat.
Mede op basis van eerder onderzoek naar de eerste zes weken na 1 maart heeft het ministerie van Justitie en Veiligheid in 2016 besloten de forfaitaire vergoeding aan advocaten voor verhoorbijstand (één vergoeding per verdachte per zaak voor de piketfase) niet te verhogen. De vergoedingssystematiek en/of -hoogte was volgens de meerderheid van de bevraagde advocaten niet adequaat. De tijd die verhoorbijstand kostte, varieerde sterk per verdachte/zaak, maar steeg volgens advocaten over de hele linie boven de in de vergoeding veronderstelde tijd uit. Advocaten wezen tevens op het aanzienlijke verschil in werkbelasting van het éénmalig drie uur in verhoor zitten versus drie keer reizen naar steeds een één uur durend verhoor. Het laatste kost driemaal zoveel reiskilometers en -tijd. Een vraag die niet kan worden beantwoord is, of de vergoedings(-systematiek) advocaten heeft ontmoedigd om tijd en energie in verhoorbijstand te steken.

4 Hoe krijgt het recht op verhoorbijstand in de praktijk vorm?

Wijzen op rechten en redenen van afstand
De meeste verdachten zijn in de beleidsperiode op meerdere manieren en momenten gewezen op het recht op verhoorbijstand en daarnaast op het zwijgrecht. In drie kwart van de afstandsgevallen is de opgegeven reden dat de verdachte verhoorbijstand niet nodig vond of niet wilde. 'Niet willen wachten op advocaat', of 'afstand op advies van advocaat' komen in de pv's maar weinig voor als afstandsreden. In de perceptie van politierespondenten zou laatstgenoemde reden echter vaker het geval zijn geweest. Advocaten achtten het op hun beurt cliënt- en zaakafhankelijk hoe zij een verdachte in het consultatiegesprek over al of geen verhoorbijstand adviseren, áls zij dit al doen.

Rol van de advocaat in de verhoorkamer
Alle gegevensbronnen wijzen in de richting dat advocaten zich in de verhoorkamer terughoudend opstelden. De pv's laten over het algemeen weinig activiteit van de advocaat zien; in een kwart van de eerste verhoren is iets ondernomen, meestal eenmalig. Ook volgens geënquêteerde politiemensen ondernamen advocaten weinig actie. Binnen de acties kwamen 'het verduidelijken van zaken voor de verdachte' en 'vragen om een onderbreking', bijvoorbeeld voor overleg met verdachte, relatief het meest voor. Volgens opsporingsrespondenten en advocaten zelf, heeft de aanwezigheid van de advocaat actieve en/of passieve invloed op het verhoor. Vooral steun bieden aan de cliënt, en het vormen van een controle op het verhoor of gedrag van verbalisanten werden als toegevoegde waarde genoemd.

Rol van de politie in de verhoorkamer
De politie heeft zich volgens pv's en eigen inschattingen coulant opgesteld jegens actie-ondernemende advocaten. 'Antwoord geven namens de verdachte' of 'nonverbale interventies' riepen niettemin weerstand op bij verbalisanten. Politierespondenten antwoordden verdeeld op de vraag, of zij zich op hun gemak voelen in de verhoorkamer met de advocaat erbij: 41% van de respondenten zei (geheel) op zijn gemak te zijn.

Verhoorbijstand en zwijgen of verklaren
De pv's geven geen blijk van systematisch zwijgen (over de zaak) door verdachten. Wel wordt er tijdens het tweede verhoor vaker gezwegen als een raadsman aan-

wezig was. Daarnaast blijkt dat de groep jongvolwassenen van 18-25 jaar het vaakst een beroep heeft gedaan op het zwijgrecht.
In de perceptie van politierespondenten bestaat er een sterk verband tussen verhoorbijstand en zwijggedrag. Bijna drie kwart van de geënquêteerden stelde dat verdachten 'minder tot veel minder vaak' verklaringen afleggen in het geval van verhoorbijstand. Uit de interviews met opsporing en advocatuur kwam naar voren dat de invloed van de advocaat op verklaringsbereidheid twee kanten op kan, afhankelijk van type verdachte, type advocaat en type zaak. Advocaten zouden bijvoorbeeld vaker adviseren om te verklaren in geval van overtredingen, heterdaadzaken en/of first-offenders, om een strafzaak te voorkomen. Als de advocaat niet bij het verhoor kan zijn, of vooraf geen inzage in stukken heeft gekregen, zou deze vooraf aan de verdachte adviseren om te zwijgen. Voorts stelden advocaten dat zodra een verklaring inconsistent dreigt te worden, de verdachte geadviseerd wordt te zwijgen.

De toepassing van verhoorbijstand bij de KMar en de BOD'en
De resultaten van deze monitoreditie voor de KMar en BOD'en vertonen veel overeenkomsten met die van de politie.
Op basis van de beperkte hoeveelheid door de BOD'en beschikbaar gestelde gegevens over februari 2017 valt niet te concluderen of verhoren langer of korter zijn gaan duren, of welke invloed de advocaat op het verhoor heeft gehad.

C Verbeterpunten voor praktijk én volgende monitoreditie (onderzoeksvragen 5 en 6)

5 Welke leer- en verbeterpunten ten aanzien van de organisatie en toepassing van het recht op verhoorbijstand komen voort uit de antwoorden op onderzoeksvragen 1 t/m 4?

Verbeterpunten die respondenten aandroegen, in lijn met voornoemde kernbevindingen, betreffen onder meer: initiatieven ter versteviging van het vertrouwen tussen opsporing en advocatuur, bijvoorbeeld via een gesprek voorafgaand aan het verhoor en daarnaast investeringen in (verhoor)training van politiemensen. Op het facilitaire vlak zijn genoemd: grotere verhoorruimtes, vaker audio-videoregistratie (ook ter controle op verhoren) en mogelijkheden voor rechtsbijstand via een videoverbinding.

6 Welke delen van de onderhavige procesevaluatie en eerste monitoreditie gaan over in de *vervolg*editie(s) van de langetermijnmonitor?

Deze eerste editie van de langetermijnmonitor is niet zonder beperkingen. Omdat *recherchedossiers* ('SUMM-IT') vooralsnog niet konden worden verkregen, is dit rapport louter gebaseerd op de 'BVH'-registraties en daaraan met een steekproef ontleende pv's van 379 verdachten over de onderzoeksperiode. Verder is het niet gelukt om een duidelijk beeld te krijgen van *feitelijk bestede politiecapaciteit* (uren, mankracht).
Op basis van deze eerste editie zouden indicatoren worden geselecteerd voor de tweede (en volgende) edities van de langetermijnmonitor 'Raadsman bij verhoor'. De *verhoorduur* en het *zwijggedrag* zullen dan opnieuw onder de loep worden genomen, ditmaal met inbegrip van SUMM-IT-dossiers van recherchezaken. Om de activiteit van advocaten en de interactie met opsporing en verdachten goed te kunnen inschatten is verder een grotere set van pv's nodig. Dat maakt ook statistisch beter gefundeerde uitspraken mogelijk over factoren (zoals zaaktype) die een

rol spelen in verhoorduur, activiteit van advocaten en beroep op het zwijgrecht. Verder lijkt het zinvol om in een volgende editie het perspectief van de advocatuur verder te belichten. Ten slotte passen indicatoren van verdere doorwerking van het recht op verhoorbijstand in een volgende editie, zoals de mate waarin de opsporing zich voorbereidt op verhoren.

1 Inleiding

Het recht voor meerderjarige aangehouden verdachten om voorafgaand aan het politieverhoor een advocaat (of raadsman)[1] te consulteren, bestaat in Nederland sinds 2009. Op 1 maart 2016 is dit recht uitgebreid met de mogelijkheid dat advocaat de meerderjarige verdachte tijdens het verhoor bijstaat; verder te noemen 'verhoorbijstand'. Dat is in eerste instantie gebeurd aan de hand van tijdelijke beleidsregels van het OM en van de Raad voor Rechtsbijstand (RvR), in afwachting van de definitieve implementatiewetgeving[2] die uiteindelijk op 1 maart 2017 in werking is getreden. Deze regelingen van het recht op verhoorbijstand, geldig tussen 1 maart 2016 en 1 maart 2017, staan centraal in deze (eerste) editie van de langetermijnmonitor 'Raadsman bij verhoor'. In paragraaf 1.1 beschrijven we de situatie voorafgaand aan het nieuwe beleid met het recht op verhoorbijstand. In paragraaf 1.2 volgt een nadere beschrijving van de beleidsregels die onderwerp zijn van deze Monitor, gevolgd door de doel- en probleemstelling, onderzoeksvragen en aanpak in paragraaf 1.3.

1.1 De periode vóór 1 maart 2016

Het in dit rapport gemonitorde recht op verhoorbijstand voor aangehouden meerderjarige verdachten is een uitbreiding van al langer bestaande rechten op rechtsbijstand rondom het politieverhoor. Deze beschrijven we hier.
Sinds ongeveer zes jaar voordat de OM-Beleidsregel op 1 maart 2016 in werking trad, beschikten meerder- en minderjarige aangehouden verdachten al over het recht op consultatiebijstand, het recht om voorafgaand aan een politieverhoor met een advocaat te spreken.[3] Dit was sinds 1 april 2010 geregeld in de tijdelijke *Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor* van het College van Procureurs-Generaal, in afwachting van definitieve wetgeving.[4] Met de Aanwijzing moest de rechtspositie van aangehouden verdachten worden verbeterd, zodat een eerlijk proces gewaarborgd zou worden. Na 1 maart 2016 is deze Aanwijzing voor het overgrote deel van kracht gebleven.[5]
Het recht op bijstand van een raadsman *tijdens* het verhoor was voor 1 maart 2016 voorbehouden aan aangehouden minderjarige verdachten.[6] Aangehouden meerderjarige verdachten kregen vóór die tijd ook wel eens verhoorbijstand in met name zwaardere zaken, maar alleen met goedvinden van de politie en op eigen kosten.
De regeling van 2010 maakt een onderscheid in delicten waarbij wel en delicten waarbij geen recht op (van overheidswege gefinancierde) consultatiebijstand is voorzien. Bovendien is ook de mogelijkheid van het doen van afstand van het recht op consultatiebijstand door de verdachte afhankelijk van het type delict of verdachte. De Aanwijzing specificeert de voorwaarden waaronder de politie kan starten met een verhoor zonder voorafgaande consultatie (Verhoeven & Stevens, 2013, p. 78).

---

1 De termen raadsman en advocaat worden afwisselend gebruikt.

2 www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2017/02/27/wetgeving-raadsman-bij-het-politieverhoor-treedt-in-werking.

3 Er ontstaat vormverzuim (art. 359a Sv) als de verdachte *voorafgaand aan* het verhoor niet de gelegenheid krijgt een raadsman te raadplegen.

4 2010A007; *Staatscourant,* 2010, nr. 4003. Het eerste wetsvoorstel ging in 2011 in consultatie.

5 Update Aanwijzing OM, *Staatscourant*, 2016, nr. 8884.

6 Op grond van een drietal arresten van de Hoge Raad van 30 juni 2009 (LJN BH3079, BH3081, BH3084). In plaats van een advocaat kon ook een vertrouwenspersoon de minderjarige bijstaan, bijvoorbeeld een ouder.

Met onderscheid tussen A, B en C-zaken vindt differentiatie plaats. A-zaken zijn ernstige delicten – zoals van zedenmisdrijven, of zaken waar het slachtoffer zwaar lichamelijk letsel heeft opgelopen of vermoord is – waarop een gevangenisstraf van minstens twaalf jaar staat, en zaken met minderjarige of kwetsbare verdachten.[7] In A-zaken kunnen verdachten geen afstand van het recht op consultatiebijstand doen terwijl dit wel kan in B-zaken: overige zaken waarbij voorlopige hechtenis is toegestaan. In geval van C-zaken, overtredingen en lichte misdrijven waarbij geen voorlopige hechtenis is toegestaan, kan ook altijd afstand worden gedaan. In C-zaken wordt rechtsbijstand niet van overheidswege vergoed.

Box 1.1 Europese context: artikel 6 lid 3 sub c EVRM, Salduz-arrest en EU-Richtlijn

Artikel 6 (recht op een eerlijk proces) lid 3 onder c Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden (EVRM) betreft het recht van de verdachte om zich te verdedigen, en om zich met het oog daarop te laten bijstaan door een raadsman. 'Een ieder tegen wie een vervolging is ingesteld, heeft in het bijzonder de volgende rechten: (…) *c.* zich zelf te verdedigen of daarbij de bijstand te hebben van een raadsman naar eigen keuze of, indien hij niet over voldoende middelen beschikt om een raadsman te bekostigen, kosteloos door een toegevoegd advocaat te kunnen worden bijgestaan, indien de belangen van een behoorlijke rechtspleging dit eisen (…).'[a]

Het Salduz-arrest van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM, 27 november 2008; nr. 36391/02, NJ 2009/214) heeft de ontwikkeling van het recht op juridische bijstand aan verdachten in Europa in een stroomversnelling gebracht.[b] In dit arrest formuleerde het EHRM het later vaak herhaalde uitgangspunt dat de verdachte die door de politie wordt gehoord, enige vorm van rechtsbijstand moet hebben. Als het daaraan heeft ontbroken, mogen diens tijdens het politieverhoor afgelegde verklaringen niet tegen hem worden gebruikt (vgl. Verhoeven & Stevens, 2013, p. 30), want 'dan zal het gebruik van de zonder rechtsbijstand verkregen verklaringen de rechten van de verdediging onherstelbaar beschadigen'.[c]

Ten tijde van de Salduz-uitspraak hadden Nederlandse verdachten geen algemeen consultatierecht en ook geen algemeen recht op rechtsbijstand tijdens het verhoor (Verhoeven & Stevens, 2013, p. 68). Wel regelde het Wetboek van Strafvordering (Sv) dat verdachte vanaf het moment van inverzekeringstelling recht heeft op een (toegevoegde) advocaat (art 40 e.v. Sv). De uitspraak van het EHRM bracht volgens Stevens en Verhoeven (2013) onduidelijkheden teweeg: advocaten voerden verweren op basis van de Salduz-rechtspraak, terwijl rechters terughoudend bleken in het verbinden van consequenties aan het niet hebben ontvangen van rechtsbijstand door verdachte (ibid.)

Richtlijn 2013/48/EU

Een op 22 oktober 2013 vastgestelde EU-Richtlijn[d] over onder meer het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures, bepaalde dat lidstaten deze uiterlijk 27 november 2016 in nationaal recht moeten hebben omgezet. Het belangrijkste punt waarop de Nederlandse wet- en regelgeving op dat moment [zoals aangegeven] nog niet aan de richtlijn voldeed, betreft het *algemene recht* van (alle, ook meerderjarige) verdachten om zich *tijdens* het politieverhoor door een raadsman te laten bijstaan (TK 2014–2015, 34 157, nr. 3 p. 4).[e] In 2011 ging al een wetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor voor meerderjarige verdachten in consultatie. De voorgenomen implementatie van de Richtlijn uit 2013 heeft tot aanpassingen hiervan geleid (TK 2014-2015, 34 157, nr. 2). In *ontwerpartikel 28d, eerste lid, Sv* werd een algemeen recht op bijstand van een raadsman tijdens het politieverhoor opgenomen. Daarnaast is een aanvullend wetsvoorstel tot stand gekomen (TK 2014-2015, 34 159, nr. 2).[f]

Artikel 3b van de EU-Richtlijn schrijft voor dat de bij het verhoor aanwezige raadsman daadwerkelijk aan het verhoor *kan deelnemen - participate effectively* – onder meer door vragen

[7] Zie box 1.5 in paragraaf 1.3 voor de volledige opsomming van A-, B- en C-zaken.

te stellen, verduidelijking te vragen en verklaringen af te leggen (aldus Overweging 25 bij de Richtlijn). Die deelname dient te worden uitgeoefend overeenkomstig de procedures in het nationale recht, die mogelijk de deelname van een advocaat regelen tijdens het verhoor van de verdachte of de beklaagde door de politie of een andere rechtshandhavingsautoriteit (…) *mits* die procedures de daadwerkelijke uitoefening en essentie van het desbetreffende recht onverlet laten.[g] Op het punt van de bevoegdheden van de advocaat in Nederlandse verhoorkamers is politiek en maatschappelijk veel discussie geweest (zie box 1.3)

[a] (…) e. zich kosteloos te doen bijstaan door een tolk, indien hij de taal die ter terechtzitting wordt gebezigd niet verstaat of niet spreekt.

[b] Zo is in België regelgeving hieromtrent in 2012 in werking getreden. www.lokalepolitie.be/5412/klacht-melding-doen/329-salduz-wet.html.

[c] Salduz arrest EHRM (Grand Chamber) 27 november 2008, appl.nr. 36391/02, NJ 2009, 214 (Salduz tegen Turkije) r.o. 55, p.67.

[d] Richtlijn nr. 2013/48/EU van het Europees parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (PbEU L294).

[e] In de praktijk kwam verhoorbijstand aan meerderjarigen vóór 1 maart 2016 al wel voor (vgl. hoofdstuk 3 en 4 van dit rapport), echter de financiering van rijkswege bleef achterwege.

[f] Wetsvoorstel tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering en enige andere wetten in verband met aanvulling van bepalingen over de verdachte, de raadsman en enkele dwangmiddelen. Dit is een separaat wetsvoorstel, omdat de bepalingen niet kunnen worden aangemerkt als noodzakelijk voor de implementatie van de richtlijn en daarom geen deel uit kunnen maken van het voornoemde wetsvoorstel 34 157.

[g] Wanneer een advocaat aan het verhoor deelneemt, wordt het feit dat dergelijke deelname heeft plaatsgevonden, geregistreerd door gebruik te maken van de registratieprocedure overeenkomstig het recht van de betrokken landen. (In Nederland: het proces-verbaal (pv) van het verdachtenverhoor).

Uitspraak Hoge Raad, 22 december 2015

De in box 1.1 beschreven EU-Richtlijn verplichtte Nederland ertoe om het recht op bijstand *tijdens* het politieverhoor te implementeren vóór 27 november 2016. De Nederlandse Hoge Raad gaf met een arrest van april 2014 de wetgever de opdracht om de invoering van de vereiste wettelijke regeling met voortvarendheid ter hand te nemen.[8] Vooruitlopend op de invoering van een wettelijke regeling – waarvan het concept na plenair debat is aangenomen in de Tweede Kamer op 25 mei 2016 – heeft de Hoge Raad bij arrest van 22 december 2015 aangegeven er voortaan van uit te zullen gaan dat verdachten al per 1 maart 2016 recht op verhoorbijstand hebben (ECLI: NL: HR:2015:3608).

1.2 OM-Beleidsbrief en Bijlage 2

De OM-Beleidsbrief van 23 februari 2016[9] die per 1 maart in werking is getreden, vult de Aanwijzing van 2010 aan met het recht op verhoorbijstand van meerderjarige verdachten. Belangrijke elementen van de regeling zijn (vgl. TK 2015-2016, 31 753, nr. 112):

- verplichte mededeling van het recht op verhoorbijstand: de opsporingsambtenaar moet de aangehouden verdachte in ieder geval voorafgaand aan het eerste ver-

[8] ECLI:NL:HR:2014:770 §2.5.1 – 2.5.4. Dit is een taak voor de wetgever. ECLI:NL:HR:2009:BH3079 (*Post Salduz-arrest)* § 2.4.

[9] *Staatscourant*, nr. 8884, 23 februari 2016.

hoor en waar van toepassing voor de inverzekeringstelling wijzen op zijn recht op verhoorbijstand; De opsporingsambtenaar legt deze mededelingen vast in een pv;
- als de verdachte te kennen heeft gegeven dat hij verhoorbijstand wenst, moet de opsporingsinstantie ervoor zorgen dat dit recht wordt geëffectueerd;
- het verhoor kan alleen zonder raadsman aanvangen, indien: (a) de verdachte expliciet afstand heeft gedaan van zijn recht op verhoorbijstand of wanneer sprake is van een (b) dringende noodzaak om met het verhoor te starten.[10]

De wijze waarop bekostiging en de mogelijkheid van afstand van het recht op consultatie- en verhoorbijstand in de situatie vanaf 1 maart zijn gedifferentieerd, is samengevat in schema 1.1. Dit gebeurt op basis van genoemde zaakdrieslag uit de Aanwijzing.

Schema 1.1 Wijze waarop mogelijkheid tot afstand wordt gedifferentieerd naar type zaak (A,B,C) onder de OM-Beleidsregel

Type zaak	Consultatiebijstand	Verhoorbijstand
A Dit is inclusief alle zaken met kwetsbare en minderjarige verdachten	Geen afstand mogelijk[a]	Alleen afstand mogelijk ten overstaan van raadsman (dus tijdens consultatie). Raadsman moet aangeven aan hOvJ/ opsporingsambtenaar dat verdachte geen verhoorbijstand wenst
B	Afstand mogelijk	Afstand mogelijk
C	Zelf bekostigen; opsporing biedt hiertoe tot 2x gelegenheid	Zelf bekostigen; opsporing biedt hiertoe tot 2x gelegenheid

[a] Afstand van consultatiebijstand is niet mogelijk bij: 12- tot 15-jarigen (voorlopige-hechteniswaardige feiten); w.b. 16-17-jarigen in geval van aanhouding geen afstand mogelijk in zwaardere zaken, te weten: misdrijf met strafbedreiging van minstens twaalf jaar; misdrijf met dood of zwaar lichamelijk letsel tot gevolg; of ernstig zedenmisdrijf.

Een verdachte in een A-zaak kon en kan geen afstand doen van consultatiebijstand. Een verdachte in een A-zaak kan alleen afstand doen van *verhoor*bijstand na consultatiebijstand, dus ten overstaan van zijn raadsman. In dat geval dient de raadsman dit te melden bij de hulpofficier van justitie (hOvJ)[11] en/of de verhorende opsporingsambtenaar (verder: verhoorder of verbalisant).
Bij de effectuering van het recht van de verdachte op consultatie- of verhoorbijstand mag geen twijfel bestaan over de vraag of de verdachte vrijwillig en ondubbelzinnig afstand heeft gedaan van dat recht (Verhoeven & Stevens, 2013). Dat wil zeggen dat verdachten begrijpen waar ze afstand van doen, wat het kan betekenen voor het verloop van de zaak (beleidsambtenaar 8 december 2016). Dit onderstreept het belang van een duidelijke uitleg van de rechten in een vroege fase van het opsporingsonderzoek. Behalve wijzen op het recht op rechtsbijstand voor en tijdens het verhoor, hoort daar wijzen op het zwijgrecht bij.
Bijlage 2 van de OM-Beleidsbrief bevat de regels voor *Inrichting en orde politieverhoor* meerderjarige verdachten (box 1.2).

[10] Het betreft een 'dringende noodzaak om ernstige negatieve gevolgen voor het leven, de vrijheid of de fysieke integriteit van een persoon te voorkomen of te voorkomen dat aanzienlijke schade aan het onderzoek wordt toegebracht' (Beleid OM Raadsman bij verhoor 2016). Deze twee gronden zijn in overeenstemming met de afwijkingsgronden in de EU-Richtlijn (overweging 32 en artikel 6 a & b).

[11] De hOvJ heeft een sleutelrol in het proces, want dient er zorg voor te dragen dat de Aanwijzing en de latere OM-Beleidsbrief in concrete praktijksituaties correct worden toegepast.

Box 1.2 Regels inrichting en orde politieverhoor meerderjarige verdachten per 1 maart 2016 (Bijlage 2 bij OM-Beleidsbrief)

1 De verhorende ambtenaar heeft de leiding over het verhoor en handhaaft de orde binnen het verhoor en de verhoorruimte.
2 In de verhoorruimte neemt de raadsman zo veel mogelijk plaats naast de verdachte, en neemt de verhorende ambtenaar zo veel mogelijk plaats tegenover de verdachte en zijn raadsman.
3 De raadsman beantwoordt geen vragen namens de verdachte, tenzij met instemming van de verhorende ambtenaar en de verdachte.
4 a De raadsman richt zijn opmerkingen en verzoeken tot de verhorende ambtenaar.
   b De raadsman is – behoudens het gestelde in onderdeel c en behoudens regel 5 – alleen voor aanvang van het verhoor en na afloop daarvan bevoegd om opmerkingen te maken of vragen te stellen. De verhorende ambtenaar stelt de raadsman daartoe voor aanvang van het verhoor en na afloop daarvan in de gelegenheid.
   c De verdachte of zijn raadsman kunnen verzoeken om onderbreking van het verhoor voor onderling overleg. De verhorende ambtenaar kan het verzoek afwijzen, indien door het voldoen aan herhaalde verzoeken de orde of de voortgang van het verhoor zou worden verstoord.
5 De raadsman is bevoegd de verhorende ambtenaar erop opmerkzaam te maken:
   a dat de verdachte een hem gestelde vraag niet begrijpt;
   b dat de verhorende ambtenaar het bepaalde in artikel 29, eerste lid Wetboek van Strafvordering niet in acht neemt.
   c dat de fysieke of psychische toestand van de verdachte zodanig is dat deze een verantwoorde voortzetting van het verhoor verhindert.
6 Indien de raadsman buiten zijn in de regels van deze bijlage gegeven bevoegdheden treedt, daarvan een onredelijk gebruikmaakt, of zich tijdens het verhoor zodanig opstelt dat de orde van het verhoor verstoord wordt, en hij ten minste één maal vruchteloos door de verhorende ambtenaar is gewaarschuwd, kan de hulpofficier van justitie hem bevelen zich uit de verhoorruimte te verwijderen, en in geval van weigering hem doen verwijderen. Het bevel geldt voor de duur van het desbetreffende verhoor en wordt onder opgave van de gronden waarop het berust in het proces-verbaal van verhoor vermeld. Indien de raadsman zich na een daartoe strekkend bevel uit de verhoorruimte heeft verwijderd of daaruit is verwijderd, kan het verhoor alleen worden voortgezet indien de gronden aan het bevel tot verwijdering van de raadsman zijn komen te vervallen en de raadsman weer tot de verhoorruimte is toegelaten (bijvoorbeeld wanneer de raadsman weer is «afgekoeld»), de verdachte alsnog afstand doet van zijn recht op verhoorbijstand dan wel een vervangende raadsman beschikbaar is voor het verlenen van verhoorbijstand. De raadsman is bevoegd om tijdens het verhoor aantekeningen te maken. Uitgangspunt is dat de raadsman in de verhoorruimte kan beschikken over een mobiele telefoon en laptop/tablet. Dit geldt niet als de bestaande huisregels van een verhoorlocatie om redenen van veiligheid zich hiertegen verzetten. De raadsman maakt geen opnamen van het verhoor.

De speelruimte van de advocaat van minderjarigen in de verhoorkamer was onder de Aanwijzing klein.[12] Dit deel van de Aanwijzing is komen te vervallen en

[12] '(…) De raadsman zal zich terughoudend opstellen om de voortgang van het verhoor zo min mogelijk op te houden en te beïnvloeden. Primair zal de raadsman toezien op het achterwege blijven van ongeoorloofde druk op de minderjarige. *Gelet op de (kwetsbare) positie van minderjarigen wordt de raadsman ook in de gelegenheid gesteld om zich ervan te vergewissen dat de minderjarige de vragen van de politie en de verslaglegging van het verhoor begrijpt. (..) *Voor raadsman en vertrouwenspersoon beiden geldt dat zij het verhoor niet mogen verstoren (..). *De raadsman c.q. de vertrouwenspersoon die zich niet aan het voorgaande houdt, kan uit de verhoorruimte worden verwijderd. Over een voorgenomen verwijdering dient de politie tevoren telefonisch overleg te voeren met de officier van justitie.'

vervangen door de regels in Bijlage 2 van de OM-Beleidsbrief. De OM-Beleidsbrief van 2016 formuleert overigens geen nieuwe of aanvullende doelstelling.
Voorts staat in artikel 30 Sv., met een voorbehoud, dat de verdachte, tenminste na het eerste verhoor, op diens verzoek kennis mag nemen van de processtukken.[13]

Balanceren tussen opsporingsregie en rechtspositie verdachte
De advocaat mag het verhoor niet verstoren. Het verhoor blijft in de eerste plaats een opsporingsmiddel. De raadsman mag bij het verhoor aanwezig zijn, maar een (te) actieve rechtsbijstandverlening wordt niet op prijs gesteld (Boksem, 2016, p. 14). Met de OM-Beleidsbrief krijgt de opsporing minimumregels om de regie over het verhoor te kunnen behouden en waar men 'op terug kan vallen', bijvoorbeeld als de advocaat het verhoor frustreert. De OM-Beleidsbrief en het Protocol in Bijlage 2 zijn dus vooral bedoeld als *ondergrens*. Opsporingsambtenaren en advocatuur krijgen ruimte om naar eigen inzicht beslissingen te nemen (beleidsambtenaar 8 december 2016; vgl. Minister van Justitie en Veiligheid, 2017).
Met de OM-Beleidsbrief[14] is volgens de betrokken beleidsambtenaar (8 december 2016) naar evenwicht gestreefd tussen enerzijds het opsporingsbelang: het behouden van de regie over het verhoor om een verdachte-verklaring te kunnen verkrijgen – en anderzijds het belang van de verdachte: bescherming van de rechten, voorkomen dat woorden in de mond worden gelegd of een verkeerde of valse verklaring wordt afgelegd. Daarmee sluit men aan bij het Nederlandse *inquisitoir model*, waarin het verhoor een dwangmiddel is dat de verdachte niet zelfstandig kan beëindigen (vgl. Boksem, 2016).[15]
In de OM-Beleidsbrief zelf voorziet men dat '[h]et ontwikkelen van een waardevolle praktijk die recht doet aan evidente belangen van waarheidsvinding en een eerlijk proces (…) een groot beroep [zal] doen op het wederzijds respect van de individuele professionals in de strafrechtketen' (p. 5).
Aan de OM-Beleidsbrief heeft de politie werkinstructies voor medewerkers ontleend in de vorm van 'Q&A'-s ofwel vragen en antwoorden, die aan bod komen in het tweede en derde hoofdstuk.

Vergoeding advocaten
Een recht van een verdachte op een raadsman bij het verhoor wordt naar Nederlandse opvattingen pas effectief als deze rechtsbijstand wordt gefinancierd (gesprek RvR, 2 maart 2017).[16] De RvR regelt de vergoeding van advocaten die verhoorbijstand verlenen. De RvR heeft, vooruitlopend op aanpassing van het Besluit vergoedingen rechtsbijstand (Bvr) 2000, een beleidsregel opgesteld, waarin de grondslag voor een forfaitaire vergoeding aan advocaten voor verleende verhoorbijstand in de

[13] Artikel 30 Sv, lid 1. Tijdens het gerechtelijk vooronderzoek staat de RC en overigens tijdens het voorbereidende onderzoek het openbaar ministerie, aan den verdachte op diens verzoek toe van de processtukken kennis te nemen. Daarbij vermelden instructies van de politie: 'De kennisneming wordt de verdachte in elk geval toegestaan vanaf het eerste verhoor na aanhouding (…)' Lid 2. Niettemin kan de RC of het openbaar ministerie, indien het belang van het onderzoek dit vordert, den verdachte de kennisneming van bepaalde processtukken onthouden. In dit geval wordt den verdachte schriftelijk medegedeeld dat de hem ter inzage gegeven stukken niet volledig zijn. https://politie-verhoor.nl/recht-op-inzage-politiedossier-vanaf-eerste-verhoor/.

[14] En de latere implementatiewet van 1 maart 2017.

[15] Vgl. Minister van Justitie en Veiligheid, 2017 '(…) Hij moet dulden dat hem vragen worden gesteld. Het kan onder omstandigheden nodig zijn de verdachte aaneengesloten en indringend te bevragen. Een ongeclausuleerd recht voor de advocaat om te interveniëren zou dat verhinderen.'

[16] De EU-Richtlijn van 2013 bevat geen verplichtingen om te voorzien in gefinancierde verhoorbijstand (MvT, p. 7).

'piketfase' is opgenomen (5 februari 2016; TK 2015-2016, 31 753, nr. 112).[17] Met de piketfase wordt gedoeld op de eerste fase van het opsporingsproces; meer precies de periode van 'opgehouden voor onderzoek' tot de inbewaringstelling van de verdachte. Schema 1.2 geeft dit weer.[18] Na voorgeleiding aan de RC kan de inverzekeringstelling en daarmee de piketfase met nog maximaal 3 dagen worden verlengd.

Schema 1.2 Afbakening van de piketfase

	Duur
Transport naar verhoor	Situatie-afhankelijk
Start piket: contact met advocaat	
Opgehouden voor onderzoek	Maximaal 15 uur
Inverzekeringstelling	Maximaal 3 dagen
Voorgeleiding aan rechter-commissaris (RC)	Uiterlijk 3 dagen en 15 uur na aanhouding
Verlenging inverzekeringstelling	Maximaal 3 dagen
Einde piket**:** start voorlopige hechtenis	
Bewaring	14 dagen
Gevangenhouding	30 dagen, maximaal 90 dagen
Verschijnen voor strafrechter	uiterlijk na 104 dagen

Bron: www.judex.nl/rechtsgebied/strafrecht/de-strafrechtadvocaat/artikelen/contact-met-een-piketadvocaat-in-de-eerste-fase-van-een-strafzaak/

Gesubsidieerde rechtsbijstand wordt gefinancierd aan de hand van een puntensysteem (RvR, 2016). Op basis van de gemiddelde tijdsinvestering in een bepaald type (straf)zaak zijn aan handelingen van advocaten punten toegekend; elk punt staat in 2016 gelijk aan € 105,61 (vgl. Ter Voert, 2015). Voor consultatiebijstand vóór verhoor bestaat sinds de Aanwijzing al een vergoeding van 0,75 punten. De punten voor verhoorbijstand worden in artikel 3 van de Beleidsregel RvR als volgt toegekend: 3 punten voor verhoorbijstand in A-zaken en 1,5 punt in B-zaken. De vergoeding is 50% verhoogd ten opzichte van de vergoeding die tot 1 maart 2016 gold voor verhoorbijstand aan minderjarigen.[19]
Het vergoedingssysteem is forfaitair. Dat wil zeggen dat er geen vergoeding per uur is, en ook niet per afzonderlijk verhoor punten worden toegekend, maar dat in de piketfase de verhoorbijstand aan een verdachte in een zaak eenmalig wordt vergoed op basis van een vast aantal punten. Zouden er dus meerdere en/of langdurige verhoren met een verdachte plaatsvinden, dan ontvangt de raadsman dezelfde vergoeding als bij één kortdurend verhoor. In dit systeem is de ene keer de vergoeding te hoog, de andere keer te laag; uitgangspunt is echter de middellijn.[20] In geval van (a) niet-aangehouden maar ontboden (uitgenodigde) verdachten en (b) C-zaken, wordt door de RvR geen vergoeding voor verhoorbijstand toegekend. In deze situaties komt het honorarium van de advocaat voor rekening van de verdachte zelf.[21]

---

[17] De RvR beroept zich hierbij op de mogelijkheid van subsidieverlening op grond van artikel 4:23, derde lid, onderdeel a, van de Algemene wet bestuursrecht individuele subsidiebesluiten.

[18] Zie eventueel ook Raad voor Rechtsbijstand (2018).

[19] TK 31 753, nr. 112. 22 maart 2016.

[20] EK ontv. 10 oktober 2016, 35159, 35157 E memorie van antwoord, p. 8.

[21] Reiskosten kunnen ook gedeclareerd worden, conform artikel 4 van de Beleidsregel RvR, met inbegrip van herhaaldelijk terugreizen voor vervolgverhoren. De kilometervergoeding tijdens piket is hoger dan gedurende het strafproces. De piketfase kent geen reis*tijd*vergoeding (respondent RvR 28 november 2017) anders dan in het strafproces, waar dit geldt vanaf 60 km.

1.3 Deze langetermijnmonitor: van aanleiding tot aanpak

De minister heeft een toezegging aan de Tweede Kamer gedaan tot een monitor voor de lange termijn. Op 11 februari 2016 gaf hij aan: 'Deze praktijk zal gemonitord worden, met als doel verbeteringen aan te brengen op grond van praktijkervaringen (TK 2015-2016, 31 753, nr. 114). Ook zal de duur van de verhoren gemonitord worden (…) om te bezien of de vergoeding voor verhoorbijstand bijstelling behoeft (…)' In een schriftelijke reactie op Kamervragen[22] noemde de minister als aandachtspunten voor de monitor ook de administratieve inspanningen van de opsporing en vervolging en de mate waarin werkprocessen van de politie onder druk komen te staan.
Het monitoren van de praktijk is al een langer bestaand voornemen in de Werkgroep raadsman bij verhoor, waarin betrokken organisaties zijn vertegenwoordigd.

Box 1.3 Weerstand bij betrokken organisaties

Betrokken organisaties, vooral de advocatuur, maar ook de politie en politici hebben zich geroerd naar aanleiding van de conceptwetgeving en de hierop anticiperende beleidsregels. Dit ten aanzien van drie kernpunten:

- bevoegdheden/rollen van betrokken organisaties, met name de advocatuur;
- het forfaitaire vergoedingssysteem en vergoedingshoogte (de advocatuur); en
- druk op de capaciteit (vooral op die van de politie).

De Nederlandse Orde van Advocaten (NOvA) ontwikkelde een eigen onofficieel Protocol/*Best Practice* bestaande uit 8 artikelen met toelichting, en een adviserende Leidraad bestaande uit veertien artikelen over de rol van de raadsman tijdens het verhoor. Hoewel de regierol van de opsporing niet wordt ontkend, is de hierin vervatte rol ruimer dan in het Protocol bij de OM-Beleidsbrief.[a] Advocaten: 'naar onze mening tasten de beperkingen zoals neergelegd in de Beleidsbrief [OM, red.] en het toekomstige wetsvoorstel de praktische en effectieve uitoefening van het recht op verhoorbijstand te zeer aan. Een advocaat kan enkel daadwerkelijk bijstand verlenen wanneer hij, zonder risico te worden verwijderd uit de verhoorkamer, opmerkingen kan maken en de verdachte desnoods bij elke vraag kan adviseren' (o.a. Demandt & Klaasse, 2016, p. 368). Juist ook in de piketfase is volgens advocaten de rol van de raadsman '(…) het informeren, adviseren en ondersteunen van de verdachte, het opkomen voor diens rechts- en procespositie, het controleren van de toepassing van overheidsbevoegdheden, het vergaren van informatie, de aanvulling van feiten ten behoeve van de verdediging en het onderhouden van contacten met derden' (Mols et al., 2016, p. 370).[b]
Het voert te ver om hier een overzicht te geven van alle reacties van de toenmalige Minister van Veiligheid en Justitie op alternatieve voorstellen van de advocatuur. De minister geeft gesteld dat de standpunten van de verschillende betrokken organisaties zijn meegewogen in het uiteindelijke (concept)Besluit 'Inrichting en orde politieverhoor' in Bijlage II van de nieuwe implementatiewet waarin de OM-Beleidsbrief per 1 maart 2017 is opgegaan.[c] Dit laat onverlet dat veel voorstellen van de NOvA niet zijn overgenomen. Zo blijkt uit p. 88 van de MvT 34 157 bij artikel 7 Besluit Inrichting en orde politieverhoor: 'In het eerste lid is opgenomen dat de raadsman niet buiten de hem in het besluit gegeven bevoegdheden treedt en daarvan geen onredelijk gebruikmaakt. De NOvA meent dat het besluit aan de raadsman geen bevoegdheden verleent, maar veeleer de uit de wet voortvloeiende bevoegdheid tot rechtsbijstandverlening beperkt. Om deze reden bepleit de NOvA het eerste lid te beperken tot het voorschrift dat de raadsman geen onredelijk gebruikmaakt van de hem in de wet toegekende bevoegdheden. Aan dit onderdeel van het advies is geen gevolg gegeven. Het besluit kent de raadsman wel degelijk bevoegdheden toe die hij bij het verlenen van rechtsbijstand kan benutten.' […]

[a] Zie respectievelijk Strafblad 2016, p. 35-46 en www.advocatenorde.nl. De Nederlandse Vereniging van Strafrechtadvocaten (NVSA) en Nederlandse Vereniging van Jonge Strafrechtadvocaten (NVJSA) voerden in maart 2016 een kort geding

[22] TK 31 753, nr. 112. 22 maart 2016.

tegen de Nederlandse Staat en de Raad voor Rechtsbijstand tegen de vergoeding voor bijstand tijdens het politieverhoor en beperkingen van een effectieve uitoefening van het recht op verhoorbijstand. De Haagse voorzieningenrechter stelde in zijn uitspraak vast dat geen sprake is van onrechtmatig handelen door de Staat ten aanzien van het huidige forfaitaire vergoedingssysteem voor bijstand bij het politieverhoor. Voorts stelde de voorzieningenrechter een prejudiciële vraag aan de HR om duidelijkheid te verkrijgen over de vraag óf de OM-Beleidsbrief een beperking vormt van het recht op verhoorbijstand zoals geformuleerd door de Hoge Raad en zo ja, of die beperking al dan niet geoorloofd is. Zie voorts: TK 31 753 nr, 112, 22 maart 2016; Jaarverslag NOvA 2015; Motie inz. artikel 5 lid 2 besluit Bijlage II. Uit de prejudiciële beslissing van de Hoge Raad van 13 september 2016 (ECLI:NL:HR:2016:2068) blijkt dat die geen aanleiding ziet tot aanpassing van de beleidsbrief en dus ook niet tot wijziging van het ontwerpbesluit inrichting en orde politieverhoor (zie o.a. Demandt & Klaasse (2016) voor een bespreking).

[b] Daarbij wordt behalve naar Protocol en Leidraad tevens verwezen naar de taken van de advocaat zoals vastgelegd in het Statuut voor de Raadsman in strafzaken (NVSA, 2003 regel 5 en de Gedragsregels 1992).

[c] 'Met deze regels in het ontwerpbesluit is een evenwicht nagestreefd tussen de posities die door de verschillende adviesorganen, met name de NOvA en de politie, zijn ingenomen.' (TK 2014–2015, 34 157, nr. 3 p. 30). Zie ook p. 83 MvT, Met betrekking tot het Ontwerpbesluit.

In juli 2016 is de eerste rapportage van de 'kortetermijnmonitor' over de eerste periode na invoering (1 maart-15 april 2016) afgerond. Deze heeft betrekking op het aantal verhoren met raadsman in de piketfase en de duur van verhoren met en zonder raadsman (Van Plaggenhoef, Reitsma & Jongebreur, 2016). Met de kortetermijnmonitor worden, eveneens conform een toezegging in de Tweede Kamer '(…) tussentijds de eerste toepassingservaringen geïnventariseerd'.[23]
De aanvraag voor een langetermijnmonitor is voorjaar 2016 bij het WODC ingediend. Dit heeft geresulteerd in de volgende uitwerking van doel- en probleemstelling en onderzoeksvragen.

1.3.1 Doel, probleemstelling en onderzoeksvragen

De regelingen van het recht op verhoorbijstand die golden tussen 1 maart 2016 en 1 maart 2017 staan centraal in deze eerste editie van de langetermijnmonitor.

Doelstelling
Het doel van deze Monitor is het verkrijgen van inzicht in: (a) de organisatie van de uitvoering en (b) de toepassingspraktijk van het algemene recht op verhoorbijstand per 1 maart 2016. Dit dient te gebeuren met gebruikmaking van zowel *feitelijke gegevens* als *ervaringen* van betrokken organisaties: Politie, OM, Koninklijke Marechaussee (KMar), Bijzondere Opsporingsdiensten (BOD'en), advocatuur, RvR.
Een achterliggend motief is 'een vinger aan de pols te houden en te bezien of zich door de versnelde invoering van het recht op verhoorbijstand in de praktijk knelpunten voordoen die de uitoefening van het recht in de weg staan'.[24] Als die er zijn, zal gekeken worden welke aanpassingen mogelijk zijn.

Probleemstelling
De probleemstelling is, net als de doelstelling, tweeledig.

A Hoe is de uitvoering van het sinds 1 maart 2016 geldende recht op verhoorbijstand georganiseerd, op papier en in de praktijk?

[23] Tweede Kamer, vergaderjaar 2015–2016, 31 753, nr. 115, p. 4. Over de fase na piket is een vervolgrapportage van deze korte-termijnmonitor voorzien, parallel aan de tweede editie van onderhavige monitor. Dat is afhankelijk van het verkrijgen van toegang tot de recherche-('SUMM-IT'-)dossiers. Medio 2018 bestond op dit punt nog geen zekerheid.

[24] TK 2015-2016, 31 753, nr. 115.

B Hoe is (en wordt) het recht op verhoorbijstand per 1 maart in de praktijk toegepast?

Met deel B over de toepassing gaan we na, wat door betrokken organisaties zoal is gedaan om het recht op verhoorbijstand te verwezenlijken. Deel A en B vormen samen de procesevaluatie en de eerste editie van de langetermijnmonitor.

In hoofdstuk 2 worden, voorafgaand aan de beantwoording van de onderzoeksvragen met nieuwe gegevens, bestaande inzichten geïnventariseerd over de toepassing van rechtsbijstand voorafgaand aan en tijdens verhoren (deel B van de probleemstelling).

A Organisatie van de uitvoering

1 Hoe is, door betrokken organisaties, de uitvoering 'op papier' (bijv. in protocollen) georganiseerd, voorafgaand en na de invoering van het recht op verhoorbijstand op 1 maart 2016?
   - Wat is de beschikbaar gestelde capaciteit, met name door politie, KMar, BOD'en en advocatuur, in termen van budget en overige middelen, zoals faciliteiten?
   - Welke werkprocessen zijn beoogd, binnen en tussen betrokken organisaties?

2 Hoe heeft de organisatie van de uitvoering van het recht op verhoorbijstand voor en na 1 maart 2016 in de praktijk gestalte gekregen?
   - Hoe heeft de feitelijke capaciteit zich ontwikkeld?
   - Hoe en hoe intensief vond training/voorlichting van betrokken professionals plaats?
   - Welke aanpassingen zijn gemaakt in de werkprocessen (ook ICT) van betrokken organisaties, en in werkafspraken tussen organisaties?
   - Hoe zijn (extra) 'beslismomenten' rondom het verhoor georganiseerd? Bijvoorbeeld: plannen van verhoorbijstand; wachten; hoe te handelen als een verdachte terugkomt op afzien van verhoorbijstand?

B Toepassing van het recht op verhoorbijstand

3 In welk aandeel van verhoren wordt na 1 maart 2016 verhoorbijstand verleend? Hoe verloopt de toepassing van het recht op verhoorbijstand in termen van werkprocessen en de verhoorduur?
- Wat is het percentage verleende verhoorbijstand op het totale aantal verhoren, en op het aantal verhoren waarin consultatiebijstand is verleend?
- In welke situaties (bij welke zaaktypen of typen verdachten) is sprake van verhoorbijstand, in welke niet?
- Wat zijn feitelijke gevolgen van de nieuwe situatie voor de werkprocessen van opsporing en advocatuur (o.a. extra handelingen – ervaren werklast; acceptatietermijnen en responsetijden advocaat; eventuele gevolgen van wachten op advocaat)?
- Wat is de gemiddelde verhoorduur per verdachte per zaak, met en zonder raadsman, én vergeleken met de periode van de nulmeting?
- Wat zijn gevolgen voor capaciteit en uitgaven van betrokken organisaties?
- Welke overige knelpunten of verworvenheden zijn er?

4 Hoe krijgt het recht op verhoorbijstand in de praktijk vorm?
   - Hoe worden verdachten gewezen op hun recht(en)?
   - Hoe vaak zien verdachten af van verhoorbijstand en om welke reden(en)?
   - Wat is de feitelijke rol van de raadsman gedurende het verhoor, bijvoorbeeld in termen van onderbrekingen en interventies (o.a. in relatie tot het pressie-verbod)? Hoe vaak toetst de raadsman na afronding het concept-pv?
   - Hoe vaak wordt in verhoren met raadsman een beroep op het zwijgrecht gedaan – dan wel bekend of ontkend[25] – en hoe verhoudt zich dit tot verhoren zonder raadsman?

Het grootste deel van deze monitoreditie gaat over de invoering en toepassing van het recht op verhoorbijstand bij de Politie en de verhouding tot de advocatuur (hoofdstuk 3 en 4). In hoofdstuk 5 rapporteren we afzonderlijk over de invoering en toepassing bij de KMar en de BOD'en.

5 Welke leer- en verbeterpunten ten aanzien van de organisatie en toepassing van het recht op verhoorbijstand komen voort uit de antwoorden op onderzoeksvragen 1 t/m 4?

6 Welke delen van de onderhavige procesevaluatie en eerste monitoreditie gaan over in de *vervolg*editie(s) van de langetermijnmonitor?
   - Welke indicatoren, met name over de toepassingspraktijk, zijn nodig voor monitoring over de langere termijn?[26]

1.3.2 Scope en afbakeningen van deze monitor

- De verder te noemen 'beleidsperiode' beslaat de periode van twaalf maanden waarin de OM-Beleidsbrief van toepassing is geweest. De voorafgaande twee maanden, te weten januari en februari 2016 vertegenwoordigen de periode van de 'nulmeting', waaraan de monitor- bevindingen kunnen worden geijkt. Samen vormen deze veertien maanden de verder te noemen 'onderzoeksperiode'.
- De verhoren die centraal staan in dit onderzoek betreffen alleen de piketfase, de genoemde eerste fase van het opsporingsproces. De piketfase is bij gebrek aan directe registratiegegevens benaderd door te rekenen met drie dagen en vijftien uur na aanvang van het eerste verhoor (analoog aan Van Plaggenhoef et al., 2016).[27]
- We maken onderscheid tussen de gemiddelde duur van verhoren per verhoor; en de totale of opgetelde verhoorduur – van het eerste en (eventuele) vervolgverhoren samen.
- Zwijggedrag wordt geoperationaliseerd als (a) *of* – en in geval van meerdere verhoren, hoe vaak – verdachte een beroep op het zwijgrecht deed; en (b) *in hoeverre* van zwijgen sprake was. Dit is door de onderzoekers benaderd met

[25] Deze indeling is ontleend aan Vanderhallen et al. (2014).

[26] Met andere woorden welke indicatoren worden dan beschouwd als noodzakelijk voor een langetermijnbeeld, welke als aanvullend? Bijvoorbeeld met het oog op evaluatie van de implementatiewetgeving na een x-aantal jaar; dergelijke aanvullende indicatoren kunnen bij een latere evaluatie betrokken organisaties aanzienlijk ontlasten aangezien tegen die tijd veel gegevens reeds verzameld zijn.

[27] Aanvankelijk was voorzien dat we ook verhoren ná de piketfase in het onderzoek zouden betrekken. Omdat we de SUMM-IT-dossiers niet hebben ontvangen voor deze rapportage (zie bijlage 2) en de BVH-registraties en -pv's goeddeels binnen de piketfase vallen, wordt de fase na piket in deze eerste Monitoreditie niet afzonderlijk belicht. Dit is dus een door praktijkomstandigheden ingegeven afbakening.

behulp van de informatie uit de pv's een indeling te laten maken op een vijf-puntschaal – zie hoofdstuk 4 en bijlage 2.
- We maken in de rapportage onderscheid naar 4 zaaktypen. We hebben de indeling van de politie (BVH-) registraties gevolgd, maar binnen de B-zaken een verdere onderverdeling naar zwaardere en lichtere feiten gemaakt waarin voorlopige hechtenis mogelijk is. A-zaken= vermeende misdrijven met een strafdreiging van twaalf jaar of meer; B6+-zaken= zaken met een strafdreiging van zes tot twaalf jaar; B-overige-zaken= overige voorlopige-hechteniswaardige zaken (vgl. Van Plaggenhoef et al., 2016). C-zaken= niet voorlopige-hechteniswaardige overtredingen en lichte misdrijven vallen buiten de gefinancierde bijstand (OM, 2010, 2016). Ten behoeve van een volledig beeld betrekken we deze wel in de belangrijkste analyses. Box 1.5 geeft de indeling zoals in de Aanwijzing vermeld.

Box 1.5 Indeling van strafbare feiten (zaken) in Aanwijzing en OM-Beleidsbrief

Categorie A
- zaken waarbij sprake is van een verdenking van een misdrijf dat voldoet aan de criteria voor de inzet van een Team Grootschalig Onderzoek (TGO): hiervan is sprake als het een misdrijf betreft
  - waarop een strafbedreiging van twaalf jaar gevangenisstraf of meer staat, én
  - dat kan worden getypeerd als een (mogelijk) opzettelijk levensdelict, zeer ernstig zedendelict, brandstichting met ernstige gevolgen, gijzeling, ontvoering en andere misdrijven tegen de lichamelijke integriteit, en
  - waarbij een grote maatschappelijke impact kan worden verwacht;
- zaken waarin aan de aanhouding van verdachte projectmatig opsporingsonderzoek naar georganiseerde criminaliteit vooraf is gegaan;
- zaken waarbij sprake is van een verdenking van een misdrijf waarbij voorlopige hechtenis toegelaten is en waarvan redelijkerwijs valt aan te nemen dat zij zullen voldoen aan het begrip 'gevoelige zaak';
- zaken van verdachten in de leeftijd van twaalf tot en met vijftien jaar op de pleegdatum van het feit voor zover deze zaken betrekking hebben op een misdrijf waarbij voorlopige hechtenis toegelaten is;
- zaken van verdachten in de leeftijd van zestien en zeventien jaar op de pleegdatum van het feit en verdachten die naar het oordeel van de opsporingsambtenaar zijn aan te merken als een persoon met een kennelijk verstandelijke beperking of cognitieve functiestoornis, voor zover deze zaken betrekking hebben op misdrijven:
  - met een strafbedreiging van twaalf jaar of meer, óf
  - met een strafbedreiging van minder dan twaalf jaar, maar waarbij sprake is van een dode of evident zwaar lichamelijk letsel, óf
  - dat een zedenmisdrijf behelst met een strafbedreiging van acht jaar of meer of waarbij sprake is van seksueel misbruik in een afhankelijkheidsrelatie.

Categorie B
Zaken betreffende misdrijven waarbij voorlopige hechtenis toegelaten is en die niet vallen onder categorie A.

Categorie C
Zaken betreffende misdrijven waarbij voorlopige hechtenis niet toegelaten is alsmede zaken betreffende overtredingen.

Ten slotte:
- In deze eerste monitoreditie ligt de nadruk op procesevaluatie en het vergaren van toepassingsgegevens over het eerste jaar na invoering. De verdere door-

werking en effectiviteit van het recht in termen van 'evidente belangen van zowel waarheidsvinding als van een eerlijk proces' blijven in deze editie buiten beschouwing.

1.3.3 Methoden van dataverzameling en onderzoek

Schema 1.3 geeft – op hoofdlijnen – voor de verschillende deelvragen de methode(n) van gegevensverzameling weer. Het laat zien dat zo veel mogelijk is gestreefd naar overlap tussen typen gegevens, ter vergroting van de betrouwbaarheid (datatriangulatie).

Schema 1.3 Databronnen naar onderzoeksvraag

	Procesevaluatie	Procesevaluatie en 1e editie monitor				Bouwstenen vervolgeditie monitor	
Onderzoeksvraag	1 & 2 Voorbereiding en implementatie	3 Relatieve aandeel verhoorbijstand en gevolgen voor werk-proces piketfase	3 N en Duur (gem.) ver-horen per verdachte per zaak (naar wel/geen verhoorbijstand)	4 Redenen voor afstand	4 Wijzen op rechten en verloop van het verhoor (rol advocaat en reactie opsporing; zwijgen verdachte)	5	6
Soort bron/methode:							
Documentstudie	X Interne documenten politie, KMar en BOD'en	X					
Interviews advocatuur	X	X Ervaren werklast/ planning			X	X	
Politie-enquête	X	X Ervaren werklast/ planning	X	X	X		
Vier focusgroepen politie	X	X		X	X	X	
Registraties Politie (BVH)			X	X			
Dossiers, m.n. pv's verhoor (uit BVH)			X	X	X		
Registraties RvR van consultatie- en verhoorbijstand (meldingen en declaraties)		X (en acceptatietermijnen)					

Voor een nadere beschrijving en feitelijk methodologisch verslag van het proces van dataverzameling verwijzen we naar bijlage 2 bij dit rapport.

2 Stand van kennis

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van bevindingen uit e*erder onderzoek* naar de toepassing en gevolgen van de aanwezigheid van het recht op verhoorbijstand; in lijn met onderzoeksvragen 3 en 4. Voor de empirische bevindingen van deze eerste monitoreditie zij verwezen naar hoofdstuk 3 en verder.
Terwijl wetgeving in Nederland omtrent dit onderwerp zich nog aan het ontwikkelen was, werd in 2008 een tweejarig experiment opgezet en in 2010 geëvalueerd. Later, in 2013 volgde een evaluatie van de OM-Aanwijzing uit 2010. Deze studies bieden waardevolle eerste inzichten in het licht van onze onderzoeksvragen (hoofdstuk 1). Bovendien is in het buitenland (met name het Verenigd Koninkrijk) soms al geruime tijd vergelijkbare wetgeving in werking, waarover veel onderzoek beschikbaar is.
In paragraaf 2.1 worden – in lijn met onderzoeksvraag 3, eerdere bevindingen besproken over: het percentage en situaties van consultatie- en verhoorbijstand, de gevolgen voor werkprocessen en voor capaciteit en uitgaven van betrokken organisaties en de gemiddelde verhoorduur met en zonder raadsman/advocaat. In paragraaf 2.2 wordt ingegaan op de verdere verwerkelijking van het recht op verhoorbijstand, in lijn met onderzoeksvraag 4. Daar passeren de revue: wijzen op rechten van verdachten, rol van de advocaat en de opsporing tijdens het verhoor en het verband tussen verhoorbijstand en beroep op het zwijgrecht.

2.1 Gevolgen voor werkproces en planning

Onderzoeksvraag 3 luidt: In welk aandeel van verhoren wordt na 1 maart 2016 verhoorbijstand verleend? Hoe verloopt de toepassing van het recht op verhoorbijstand in termen van werkprocessen en de verhoorduur?
In deze paragraaf komen bestaande inzichten over de volgende deelvragen aan bod:

- Wat is het percentage verleende verhoorbijstand op het totale aantal verhoren, en op het aantal verhoren waarin consultatiebijstand is verleend?
- In welke situaties (bij welke zaaktypen of typen verdachten) is sprake van verhoorbijstand, in welke niet?
- Wat zijn feitelijke gevolgen van de nieuwe situatie voor de werkprocessen van opsporing en advocatuur (o.a. extra handelingen – ervaren werklast; acceptatietermijnen en responsetijden advocaat; eventuele gevolgen van wachten op advocaat)?
- Wat is de gemiddelde verhoorduur per verdachte per zaak, met en zonder raadsman, én vergeleken met de periode van de nulmeting?
- Wat zijn gevolgen voor capaciteit en uitgaven van betrokken organisaties?

Percentages consultatie- en verhoorbijstand
Tijdens eerder genoemd experiment in 2008 – waarin geen regels over afstand doen werden toegepast – bleek dat voorafgaand aan een groot deel (ruwweg 80%) van de verhoren consultatiebijstand was verleend. Dit experiment betrof alleen moord- en doodslagzaken. Het aandeel verhoren met advocaat tijdens het hele verhoor (op tijd aanwezig) dan wel een deel ervan (latere aankomst) bedroeg eveneens onge-

veer 80%. Toch achtten Stevens en Verhoeven (2010) de percentages nog aan de lage kant, gelet op de regels onder het experiment.[28]
Verhoeven en Stevens (2013) bevonden dat in de praktijk onder de Aanwijzing bij A-zaken vrijwel alle verdachten consultatiebijstand hebben gekregen conform het voorschrift, 50% van alle B-zaken en bijna niemand in de categorie C-zaken. Vooral minderjarigen maakten gebruik van consultatiebijstand: veruit de meeste 12-15-jarigen en twee derde van de 16-17-jarigen. Verhoorbijstand kwam minder vaak voor: twee derde van 12-15-jarigen en een kwart van de 16-17-jarigen.
In het eerder aangehaalde *ex ante*-impactonderzoek uit 2015 (p.16) schatte onderzoeksbureau Significant in – uitsplitsingen makend naar het soort feit – dat van alle volwassen verdachten in A-zaken, er 100% consultatiebijstand krijgt en een kleine 94% verhoorbijstand.[29] Bij verdachten in B-zaken met zes tot twaalf jaar strafdreiging liggen de percentages lager, nl. 84% consultatiebijstand en 80% verhoorbijstand. In de overige B-zaken zou 50% van de verdachten consultatiebijstand en ongeveer 60% verhoorbijstand krijgen. Van de verdachten in C-zaken zou 15% consultatiebijstand en 3% verhoorbijstand ontvangen.
Op basis van cijfers over de eerste zes weken sinds de invoering van het recht op verhoorbijstand voor meerderjarigen in 2016 constateerde Significant (Van Plaggenhoef et al., 2016, p. 6) in een kortetermijnmonitor dat verdachten in 37% van geregistreerde BVH-verhoren een raadsman vooraf hadden geconsulteerd; 17% kreeg verhoorbijstand (in de kleine groep A-zaken 27%). Zou men echter de verhoren buiten beschouwing laten waarbij onbekend is of een raadsman betrokken was, dan zouden de percentages respectievelijk 50% en 50% bedragen. Laatstgenoemde percentages komen redelijk overeen met de ex ante inschattingen van experts over overige B-zaken.

Consultatie- en verhoorbijstand in de praktijk
De overheid heeft een belangrijk aandeel in de praktische realisatie en toepassing van het recht op verhoorbijstand, in termen van de organisatie en financiering ervan en de communicatie en afspraken tussen betrokken organisaties inclusief de advocatuur.
Verhoeven en Stevens (2013, p. 65-125) evalueerden de Aanwijzing van het OM van 2010, die in grote mate overlapt met het hier te onderzoeken beleid. Daartoe behoorde ook een reconstructie van de gedachte(n) achter het beleid. In een notendop beschreven zij die als volgt: 'Uitgaande van de door de Hoge Raad erkende rechtsbijstand is de doelstelling van de Aanwijzing te regelen dat de advocaat ook daadwerkelijk bij de verdachte komt. Daarbij zijn, in het licht van het uitgangspunt van beheersbare financiering én uitgaande van de gedachte dat de opsporing zo min mogelijk moet worden gehinderd, keuzes gemaakt betreffende hoe en wanneer het contact tussen de verschillende partijen door de autoriteiten moet worden georganiseerd en gefinancierd.[30] Wanneer onder deze voorwaarden het recht op rechts-

[28] De hulpofficier van justitie deelde onder het experiment bij de voorgeleiding aan de verdachte mede: dat hij bij zijn politieverhoren bijstand kan krijgen van een raadsman*, tenzij hij daar geen prijs op stelt*; (…) dat het verhoor wel kan beginnen als de raadsman na een half uur nog niet aanwezig is, maar dat de raadsman na aankomst in de meekijkruimte het verhoor kan volgen en op een passend moment de gelegenheid zal krijgen in de verhoorkamer aanwezig te zijn (Stevens & Verhoeven, 2010, p. 178).

[29] Bij jeugdigen liggen de consultatiepercentages steeds op 100% en de verhoorbijstand-percentages in een vergelijkbare orde van grootte als wat betreft de volwassenen. De hier weergegeven percentages betreffen het middelste van drie scenario's waarbij de verwachte werklast (laag, midden, hoog) afhangt bijvoorbeeld van aannames over hoe advocatuur en opsporing zich opstellen (op dat moment onbekend).

[30] In deze zin zit ook de in hoofdstuk 1 behandelde differentiatie naar typen zaken (A.B.C) besloten, die van toepassing is op zowel financiering als het kunnen doen van afstand.

bijstand praktisch wordt georganiseerd, zou dit moeten resulteren in een versterkte rechtpositie – (…) ten opzichte van de situatie vóór de Salduz-rechtspraak – van aangehouden verdachten tijdens de beginfase van het opsporingsonderzoek.' (2013, p. 301).
Deze gedachtegang is nog steeds van toepassing na uitbreiding van het recht naar meerderjarige aangehouden verdachten onder de OM-Beleidsbrief. Wel zijn met de OM-Beleidsbrief de bevoegdheden van de advocaat in de verhoorkamer enigszins uitgebreid ten opzichte van de Aanwijzing.
Wat de praktische kant van het recht op verhoorbijstand betreft, werd en wordt wenselijk geacht (Verhoeven & Stevens, 2013, p. 104; gesprek sleutelinformant beleid, 8 december 2016), dat:

- een advocaat binnen 2 uur aanwezig is;
- er communicatie is tussen politie, RvR en advocatuur;
- er afspraken over wachttijden zijn, vóórdat met het verhoor kan worden gestart;
- afspraken worden gemaakt over de rol van advocaat tijdens het verhoor.

Waar voorheen de opsporing meteen na eventuele consultatiebijstand een verdachte kon verhoren, kan dat per 1 maart 2016 alleen nog als de verdachte expliciet afstand doet van verhoorbijstand, of als sprake is van een uitzonderingsgrond ('dringende noodzaak'). Zo niet, dan moet hOVJ/verbalisant voor het verhoor een raadsman 'inregelen'. Idealiter volgt verhoorbijstand na 1 maart 2016 aansluitend op de consultatiebijstand (OM-Beleidsbrief), maar dit is niet mogelijk als de advocaat bijvoorbeeld een andere piketoproep moet afhandelen, of als de opsporing meer tijd nodig heeft om het verhoor voor te bereiden.
Bij de politie verloopt de zogenaamde 'uitmelding'[31] naar de piketcentrale van benodigde verhoorbijstand sinds enkele jaren geautomatiseerd, na registratie van vereiste zaak-kenmerken in genoemd BVH- (basisregistratie)systeem (alleen A of B zaken). Via de piketcentrale komt de piketmelding automatisch terecht bij een piketadvocaat. Die hoort doordeweeks bereikbaar te zijn en voorts in het weekend en op feestdagen – van 07:00 tot 20:00 uur (RvR, 2016, p. 111).
De acceptatietermijn van de advocaat is maximaal 45 minuten (ibid.). Eenmaal geaccepteerd, kost het de advocaat tijd om naar de desbetreffende verhoorinstantie te reizen. Tot aan de consultatie(bijstand) is hier maximaal twee uur de tijd voor (Aanwijzing/OM-Beleidsbrief). De verdachte kan om een voorkeurs- of gekozen advocaat[32] vragen. Mocht deze niet bereikbaar zijn dan wordt alsnog de piketcentrale ingeschakeld.
Ongeacht hoe de verdachte aan zijn/haar advocaat komt, krijgt hij/zij maximaal 30 minuten consultatiebijstand.[33] (Alleen) in geval van *dringende noodzaak* (een uitzonderingsgrond) hoeft niet op een advocaat gewacht te worden en kan de procedure zonder advocaat van start gaan (OM, 2016, p. 4).
In C-zaken heeft een verdachte geen recht op gesubsidieerde rechtsbijstand, maar kan hij of zij wel een zelf gefinancierde advocaat inschakelen. De opsporing doet/faciliteert in C-zaken maximaal twee pogingen om deze te contacteren. Net als in A- en B- zaken krijgt de advocaat dan twee uur de tijd om op het bureau te verschijnen en staat er 30 minuten voor consultatiebijstand.

[31] Deze term nemen we over in wat volgt.

[32] Alleen eerstgenoemde wordt van overheidswege gefinancierd.

[33] Per 1 maart 2017 (interview, 8 december 2016) kan de termijn van consultatiebijstand worden verlengd met maximaal een halfuur. Deze wijziging stoelt op een TK-motie.

Ex ante onderzoek naar werkbelasting en wachttijden
Het realiseren van rechtsbijstand voor en tijdens het verhoor kost tijd en energie, door wachten en extra handelingen.
Aan het wachten op of inplannen van de advocaat voor consultatiebijstand is de politie al zes jaar gewend. Significant (Goedvolk et al., 2015) heeft in een complexe impactanalyse (ex ante) in opdracht van de politie met behulp van expertsessies inschattingen gemaakt van de logistieke impact van het organiseren van raadsman *bij* het verhoor. Respondenten schatten in dat een raadsman bij A- en B-type verhoren in 5% van de gevallen te laat zou arriveren, en in die gevallen zou zorgen dat het inplannen van een nieuw tijdstip 5 tot 30 minuten zou duren. In 1% van de gevallen zou er mogelijk een escalatie plaatsvinden, waarbij overlegd moet worden met de OVJ over een patstelling. Significant schatte de duur van die escalatie[34] op 5 tot 45 minuten. De experts schatten in dat in 50% van de gevallen een verhoor apart ingepland moet worden omdat het niet direct op consultatie kan volgen, hetgeen 10 minuten tijd in beslag zou nemen. Tot slot zou begeleiding van de advocaat door de arrestantenbewaarder 5 tot 10 minuten in beslag kunnen nemen.
Samenvattend zou er in een enkel geval, bij het te laat komen van een raadsman, wat tijd verloren gaan. Daarnaast zou een aantal minuten op kunnen gaan aan overige zaken als begeleiding bij aankomst en het inplannen van verhoren die niet direct volgen na consultatie. Bovengenoemde zijn inschattingen vooraf, geen praktijkbevindingen.
Aansluitend op deze impactanalyse maakte Significant (Jongebreur et al., 2015) een korte nadere piek- en dalanalyse – opnieuw ex ante – waarin de spreiding van het gemiddelde aantal consultaties en verhoren per dagdeel voor de hele week in kaart is gebracht (en daarmee de spreiding van werklast voor de politie).
Op weekdagen geldt:
a tussen 8:00 en 13:00 uur zijn er gemiddeld op een locatie 0,85 consultaties (1 per 5,9 uur) en 1,33 eerste verhoren;
b tussen 13:00 en 20:00 uur zijn er gemiddeld op een locatie 0,52 consultaties (1 per 13,5 uur) en 1,4 eerste verhoren;
c tussen 20:00 en 8:00 uur de volgende ochtend zijn er gemiddeld op een locatie 0,11 consultaties (1 per 108 uur) en 0,37 eerste verhoren (1 per 33 uur).

In het weekend is het met ruim 20% minder consultaties en verhoren iets rustiger dan op werkdagen. Significant laat met 2 meest extreme voorbeelden zien dat de belasting tussen locaties sterk verschilt, zelfs met een factor 5-6 van deze gemiddelden.[35]

Ex post onderzoek naar werkbelasting en wachttijden
Naast ex ante-inschattingen zijn er inzichten uit eerder *ex post onderzoek* die betrokken kunnen worden op de gevolgen voor de werkprocessen van het nieuwe recht op verhoorbijstand voor aangehouden meerderjarige verdachten.
Stevens en Verhoeven (2010) evalueerden een tweejarig experiment met consultatie- én verhoorbijstand, gestart in 2008. De (piket)regeling was toen anders: na de melding aan de piketcentrale zou toen dertig minuten in plaats van twee uur moeten worden gewacht op het verschijnen van een advocaat. De onderzoekers betrokken in hun onderzoek gegevens op basis van waarnemingen (observaties,

[34] Extra tijd voor escalatie bestaat uit twee onderdelen: a. Overleg als de raadsman te laat is en er een dringende noodzaak is om te starten met het verhoor; en b. Overleg als de raadsman volgens de verhoorder(s) handelt buiten zijn wettelijke bevoegdheden.

[35] Zo vinden tussen 08:00 en 13:00 in Amsterdam-Meer-en-Vaart 4,69 consultaties plaats en in Rotterdam-Zuidplein 5,76 verhoren.

interviews en kwantitatieve gegevens) in twee pilotregio's: Rotterdam-Rijnmond en Amsterdam-Amstelland. Soms kwam het voor dat een raadsman te laat aankwam en het verhoor al begonnen was, hij of zij kon dan geen consultatiebijstand meer verlenen. Dit gebeurde echter niet regelmatig: 16% was te laat aangekomen voor verhoor in Amsterdam en 14% in Rotterdam. De meeste advocaten konden dus wel op tijd op het bureau komen[36] en wanneer ze dat niet waren, reageerden de politieagenten daar soepel op. Als een advocaat niet binnen 30 minuten aanwezig kon zijn, werden er onderlinge afspraken gemaakt en als de consultatiebijstand uitliep, dan werd ook daar niet moeilijk over gedaan (Stevens & Verhoeven, 2010).
Verhoeven en Stevens (2013) evalueerden onder meer de gevolgen van het beleid uit 2010 voor *wacht- en responsetijden*. Met de Aanwijzing werd de responsetijd van de advocaat twee uur. Verhoeven en Stevens (2013) namen regionale *verschillen* waar tussen de processen in Utrecht, Groningen en Midden-en West-Brabant, wat wil zeggen dat niet alle opsporingsambtenaren op dezelfde manier een raadsman regelden. In Groningen en Midden- en West-Brabant werd gebruikgemaakt van piketlijsten (lijsten van advocaten met piketdienst, met telefoon- en faxnummer). In Utrecht was er een pilot waarbij advocaten aanwezig waren op het bureau (en dus niet ver hoefden te reizen voor hun piketdienst), terwijl in de Randstad de melding via de piketcentrale verliep, die een SMS naar advocaten verstuurde op het moment van een verzoek.[37] Deze verschillen in de organisatie van de piketregeling hebben geleid tot efficiencyverschillen, waarbij de regelingen met direct contact tussen politie en advocaat als het meest doelmatig werden ervaren (c.q. Utrecht en Midden- en West-Brabant).
Dezelfde auteurs deden uitspraken over, respectievelijk, de *wachttijd* en de zogenoemde *opsporingstijd*. Met de invoering van de Aanwijzing bleek, na controle voor kenmerken van verdachten en zaken, de wachttijd tot de start van het verhoor in A-zaken met 40 en in B-zaken met 30 minuten toe te nemen. Zelfs als alles vlot zou gaan, kon het 1,5 uur duren voordat de politie kon gaan verhoren (Verhoeven & Stevens, 2013). De gemiddelde opsporingstijd – de tijd die verstrijkt tussen de voorgeleiding aan de hulpofficier van Justitie (hOvJ) tot verdachte in vrijheid dan wel verzekering wordt gesteld – bleek niet te zijn veranderd na de invoering van de Aanwijzing. De auteurs vonden verder geen significante toename in het *aantal inverzekeringstellingen* (ivs) als gevolg van het vaker verstrijken van de 6-uurstermijn, bijvoorbeeld vanwege wachten op de advocaat of extra handelingen (Verhoeven & Stevens, 2013, p.307; Vanderhallen et al, 2014, p. 133).[38]
Verhoeven en Stevens (2013) stelden dat, met moderne ICT, *consultatiebijstand via een videoverbinding* mogelijk een oplossing biedt voor relatief eenvoudige zaken waarin toch om consultatiebijstand wordt gevraagd. Want hoewel de meeste advocaten wel binnen de richtlijnen handelden (ze reageerden relatief snel op een oproep en waren binnen twee uur op het politiebureau), dan toch blijft het realiseren van aanwezigheid van een raadsman tijd kosten in vergelijking met de vroegere situatie, waarin de politie meteen over kon gaan tot het verhoor.
Eerder onderzoek naar de potentie van digitale communicatiemiddelen heeft betrekking op B-zaken die onder het ZSM-proces vallen (Jacobs et al., 2015). Dit zijn relatief veelvoorkomende zaken, zoals vandalisme en drugsgebruik, die door het OM kunnen worden afgehandeld. In een pilot waar in ZSM-zaken gesubsidieerde rechtsbijstand verleend kon worden, werd de geboden mogelijkheid om via een video-

[36] Op tijd komen werd overigens door de onderzoekers niet gedefinieerd als 'binnen 30 minuten op het politiebureau', maar 'binnen de afgesproken tijd'.

[37] Deze regio werd overigens niet nader belicht in het onderzoeksrapport.

[38] Trends in het aantal heenzendingen konden zij niet nagaan; trends in het aantal strafbeschikkingen werden ook niet vermeld.

verbinding met de advocaat in contact te komen, door verdachten positief gewaardeerd: dit bevorderde de efficiëntie, omdat er niet gewacht hoefde te worden tot de advocaat 'live' was verschenen. Er was wel een langere doorlooptijd vergeleken met de situatie zonder rechtsbijstandverlening. De vertragingen kwamen voornamelijk doordat de piketcentrale zaken die na 20.00 uur binnenkomen niet meer dezelfde dag in behandeling neemt. Dat zorgde ervoor dat de werkdruk tijdens de ochtend die daarop volgde, erg hoog was. Bovendien bleken niet veel advocaten beschikbaar in het weekend of tijdens feestdagen. De vertraging kwam dus deels voort uit de organisatie van de piketregeling.
Hoewel een videoverbinding een mogelijke methode kan zijn om de wachttijden voor de politie te verkorten, was dat anno 2012-2013 niet de norm en werd het niet geschikt geacht in alle type zaken – bijvoorbeeld levensdelicten of andere zeer ernstige zaken. Zaken die momenteel via de piketcentrale doorkomen, worden, op sommige regio's na, doorgestuurd naar de desbetreffende piketadvocaat per digitale melding. Die advocaat hoort dit daarna online te bevestigen. Hoewel Verhoeven en Stevens (2013) hierover geen data hebben verzameld, verwachtten zij net als Jacobs et al. dat dit waarschijnlijk efficiënter werkt dan via vroegere communicatiemiddelen als de fax.
Samenvattend lieten Verhoeven en Stevens (2013) zien dat de komst van een raadsman bij verhoor de gemiddelde wachttijd tot de aanvang van een verhoor met 30 tot 40 minuten verlengde. Met de uitbreiding van het recht op verhoorbijstand naar ook meerderjarige verdachten onder de OM-Beleidsbrief, zal het aandeel zaken met verhoorbijstand gaan toenemen. Verder werd niet lang voorafgaand aan 1 maart 2016 ingeschat dat verhoorbijstand voor ook meerderjarige verdachten kan leiden tot een langere verhoorduur (Significant, 2015), met name door het nalopen van het pv met de aanwezige raadsman.[39] Een andere factor die de verhoorduur volgens ZSM-experts met maar liefst 50% zou verlengen, doorwerkend in de tijd die politie en advocaat kwijt zijn aan verhoren, is de inschakeling van een tolk bij verdachten die de Nederlandse taal niet machtig zijn.

Gemiddelde verhoorduur met en zonder raadsman
Mede vanwege verzet door advocaten tegen de forfaitaire verhoorvergoeding is in 2016 de focus komen te liggen op de gemiddelde duur van verhoren waarbij een raadsman aanwezig was, in vergelijking met de duur van verhoren zonder raadsman.
De verhoorduur komt in bestaand Nederlands wetenschappelijk onderzoek niet naar voren in de context van werkprocessen, maar in die van pressie. Zou een verhoor zeer lang duren, dan kan namelijk betwijfeld worden of een verklaring wel in vrijheid is afgelegd. Stevens en Verhoeven (2010) lieten op basis van zware, 'moord- en doodslag'-zaken zien dat de advocaat een kleine tot geen rol bleek te spelen in de controle op de totale verhoorduur. Wel zag de advocaat er vooral op toe dat regelmatig werd gepauzeerd. Uit de analyses bleek overigens dat per enkel verhoor de gemiddelde duur – exclusief pauzes – verschilde van 1:47 uur in Amsterdam (over 69 verhoren) tot 2:32 uur in Rotterdam (over 79 verhoren).
Onderzoeksbureau Significant (Van Plaggenhoef et al., 2016) heeft gedurende de eerste zes weken onder de OM-Beleidsbrief (1 maart 2016 - 15 april 2016) de duur van verhoren binnen de piketfase[40] gemonitord, onder andere bij de politie. Op basis van eerst BVH, het basisregistratiesysteem van de politie, dat lacunes bevat

[39] En verder vanwege: (a) Uitleg over de aanwezigheid en rol van de raadsman aan verdachte bij de start van het verhoor; (b) Vragen stellen door de raadsman voorafgaande en tijdens het verhoor; (c) Een korte nabespreking met raadsman na afloop van verhoor; (d) Het begeleiden van de raadsman bij diens vertrek.

[40] Door Significant is de piketfase als volgt afgebakend: 3 dagen en 15 uur na de start van het eerste verhoor.

wat betreft de verhoorduur en aanwezigheid van de raadsman deed Significant uitspraken over de eerste periode van 6 weken tussen 1 maart en medio april 2016. Onderzoeksbureau Significant vond per A-verhoor een gemiddelde duur van afgerond 83 minuten (met beperkt aantal waarnemingen en lagere mediaan), voor een gemiddeld B6+-verhoor kwam men tot 53 minuten en voor een B-overig verhoor tot 48 minuten. De niet-gefinancierde C-verhoren duurden gemiddeld 36 minuten. Vervolgens werd met aanvullend onderzoek in pv's geconcludeerd dat de gemiddelde verhoorduur zonder raadsman 42 minuten bedroeg en met raadsman 53; een verschil van 11 minuten. Hiervan resteerden echter 5 minuten na controle voor het type zaak[41] een statistisch niet significant verschil. De twee overige databronnen van de politie – met zwaardere zaken – lieten ook een verschil zien tussen verhoren met en zonder advocaat. Volgens de data ontleend aan audiovisuele verhoorregistraties (AVR's; n=2.557)[42] zouden verhoren met raadsman 6 minuten langer duren (van 119 naar 125 minuten), en ook op basis van het SUMM-IT-systeem voor recherchezaken (N=169; niet-representatief qua eenheden) zou het verhoor zonder raadsman 109 en mét 121 minuten bedragen, een verschil van 12 minuten.[43] Beide verschillen bleken opnieuw niet statistisch significant.
Naast de gemiddelde duur per afzonderlijk verhoor berekenden Van Plaggenhoef et al. (2016) ook een totale (opgetelde) verhoorduur *per verdachte* binnen de piketfase, op basis van een combinatie van SUMM-IT-, AVR- en BVH-gegevens (met onderling onbekende overlap). Deze totale verhoorduur zou dan vervolgens in verband gebracht kunnen worden met de forfaitaire vergoeding voor verhoorbijstand. Omdat de mate van overlap tussen de drie databestanden van de politie onbekend is/was, hebben de onderzoekers op basis van aannames hierover minimale en maximale totale verhoorduren berekend. Voor categorie A-zaken bleek de opgetelde verhoorduur tussen een bandbreedte van minimaal 127 en maximaal 210 minuten te zitten. Voor de lichtere B-zaken kon alleen de ondergrens worden berekend; 72 minuten.
Uit gegevens van niet de politie maar de *bijzondere opsporingsdiensten* (verder: BOD'en; n=86) bleek verder dat de gemiddelde verhoorduur hier *korter* was bij aanwezigheid van de raadsman (van 183 minuten naar 169 minuten); het aantal verhoren bleek te klein om statistische conclusies aan te verbinden. Van de KMar-verhoren kon de gemiddelde duur niet worden berekend, omdat de eindtijden ontbraken in de registratiedata.

Gevolgen voor de capaciteit en uitgaven
Consultatie- en verhoorbijstand worden gefinancierd door de RvR, met behulp van het in Hoofdstuk 1 beschreven forfaitair puntensysteem. Ter Voert (2015) gaf – in een WODC-rapportage voor de Commissie-Wolfsen – aan dat tussen 2002-2014 de uitgaven voor strafpiketten zijn gestegen met 13,5 miljoen euro, als gevolg van een aanzienlijke toename in het aantal piketdeclaraties. In 2009 waren dat er 73.000, in 2010 94.000 (2015, p. 7; vgl. RvR, 2016, p. 213). Ter Voert noemt als oorzaak voor deze stijging dat de groep rechthebbenden, met de komst van het recht op consultatiebijstand vóór verhoor in 2010, is uitgebreid tot alle aangehouden verdachten. Voordien werd piketbijstand alleen verleend in geval van ivs.

[41] Dit is dus niet het verschil op basis van een nulmeting (waarin volwassenen nog geen recht hadden op verhoorbijstand), maar op basis van verhoren na 1 maart met en zonder raadsman.

[42] Helaas was slechts in 7% van de AVR-verhoren bekend of een raadsman al of niet aanwezig was.

[43] Hierbij is geen onderscheid gemaakt naar het volgnummer van het verhoor (eerste of een vervolgverhoor). Het viel de onderzoekers op dat in ruim de helft van de gevallen waarin de raadsman niet aanwezig was bij het verhoor, de verdachte daar aanvankelijk wel om had gevraagd.

2.2 De verdere verwezenlijking van het recht op bijstand voorafgaand en tijdens het verhoor

In deze paragraaf behandelen we bestaande inzichten passend bij onderzoeksvraag 4: Hoe krijgt het recht op verhoorbijstand in de praktijk vorm?

- Hoe worden verdachten gewezen op hun recht(en)?
- Hoe vaak zien verdachten af van verhoorbijstand en om welke reden(en)?
- Wat is de feitelijke rol van de raadsman gedurende het verhoor, bijvoorbeeld in termen van onderbrekingen en interventies (o.a. in relatie tot het pressieverbod)? Hoe vaak toetst de raadsman na afronding het concept-pv?
- Hoe vaak wordt in verhoren met raadsman een beroep op het zwijgrecht gedaan – dan wel bekend of ontkend[44] – en hoe verhoudt zich dit tot verhoren zonder raadsman?

Wijzen op rechten van verdachten: de cautie

Onder de OM-Beleidsbrief (2016) dienen verdachten mondeling te worden geïnformeerd over hun recht op (consultatie- en) verhoorbijstand, bij aanhouding, en bij aankomst op het bureau nog eens per informatiefolder. In geval van ontboden verdachten gebeurt het informeren in eerste instantie per ontbiedingsbrief.

Met betrekking tot de Aanwijzing van 2010[45] merkten Verhoeven en Stevens (2013) op dat verdachten weliswaar geïnformeerd werden over hun recht op rechtsbijstand, maar dat dit vaak beperkt bleef tot een 'standaardriedeltje' (p. 311). Toch bleek variatie te bestaan in de communicatiewijze: 'Door wie, op welke momenten en hoe de cautie wordt gegeven, wil nogal verschillen per politieregio en zelfs per agent' (Verhoeven & Stevens, 2013, p.317).[46] Over het algemeen vonden Verhoeven en Stevens (2013) de uitleg aan verdachten te beperkt. Zo werd niet altijd vermeld dat minderjarige verdachten destijds niet alleen recht hadden op consultatiebijstand, maar ook op verhoorbijstand of de aanwezigheid van een vertrouwenspersoon. Daarbij vertelden sommige opsporingsambtenaren dat het verblijf op het bureau langer kan duren bij inschakeling van een advocaat, wat verdachten kan hebben bewogen om van rechtsbijstand af te zien (Verhoeven & Stevens, 2013; vgl. Vanderhallen et al., 2014). In dit verband merkten zowel opsporingsambtenaren als advocaten op dat de uitleg over rechtsbijstand beter door advocaten gedaan kon worden (Verhoeven & Stevens, 2013).[47]

Redenen van afstand

Afstand van verhoorbijstand gebeurde onder de Aanwijzing regelmatig, omdat minderjarige verdachten zo snel mogelijk weg wilden uit het politiebureau: wachten op een raadsman leidt immers tot een langer verblijf (Verhoeven & Stevens, 2013). Verhoeven en Stevens (2013) betwijfelden of verdachten zich wel voldoende realiseerden, wat de consequenties zijn van het (niet) krijgen van rechtsbijstand. Hier legden ze ook een relatie met het summier informeren van de rechten door de opsporingsambtenaren. Ook Vanderhallen et al. (2014) vonden in hun literatuurstudie dat, vooral minderjarige, verdachten zich niet bewust waren van gevolgen voor de langere termijn. Bijkomende oorzaken bleken: het tijdstip van de aanhouding (een

[44] Deze indeling is ontleend aan Vanderhallen et al. (2014).

[45] (Zie hoofdstuk 1). De Aanwijzing regelde consultatiebijstand voor minder- en meerderjarigen en verhoorbijstand alleen voor minderjarigen.

[46] Zo gaven agenten aan dat het meedelen van de cautie samenhangt met de context van de aanhouding: wanneer er veel rumoer op straat is (bijvoorbeeld tijdens het nachtleven), of de verdachte verzet zich hevig tijdens de aanhouding, werd gewacht tot een rustiger moment.

[47] De wet- en regelgeving verplicht echter de opsporingsambtenaren tot het geven van de cautie.

aanhouding in de avond/nacht of weekend leidde minder vaak tot rechtsbijstand), antecedenten (ervaring kan ertoe leiden dat een verdachte denkt te weten wat hij/zij kan verwachten), leeftijd (jonge verdachten maakten vaker gebruik van rechtsbijstand) en de complexiteit van de zaak (in simpele zaken minder vaak rechtsbijstand).

Ervaringen van advocatuur en opsporing met raadsman bij het verhoor

Wat betreft de ervaring van de advocatuur met de Aanwijzing (Verhoeven & Stevens, 2013, p. 227-228) werd geobserveerd dat '[h]et duidelijk [is] geworden dat advocaten weinig meerwaarde zien in hun aanwezigheid tijdens het verhoor (van minderjarigen, red.) aangezien ze zich niet met het verhoor mogen bemoeien. (…)' Voorts lieten observaties van dezelfde auteurs en interviews met opsporingsambtenaren zien, dat aanwezige advocaten zich over het algemeen goed aan de Aanwijzing hielden; er deden zich weinig problemen voor. Dit heeft mogelijk te maken met de aard van de zaak: vaak bleek bewijs voorhanden en legde de verdachte een verklaring af. In die gevallen konden advocaten ook weinig aan het verhoor toevoegen. Niettemin werd het nuttig en belangrijk gevonden dat het pv met de verdachte kon worden meegelezen, omdat verdachten volgens advocaten dit vaak niet goed genoeg kunnen of onvoldoende beseffen dat ook een niet-ondertekend verslag kan worden gebruikt in de rechtszaal.

Over de ervaringen van de opsporing zeiden Verhoeven en Stevens (2013, p. 216): 'Onder agenten bestaat het gevoel dat tijdens het verhoor extra op hen wordt gelet wanneer de advocaat aanwezig is. Sommige agenten willen om die reden liever niet dat een advocaat bij het verhoor aanwezig is of zich met het verhoor bemoeit.' Onder de Aanwijzing lijken er niettemin minder wrijvingen te zijn ontstaan dan onder het (eerste) experiment van 2008, waarin de raadsman nauwelijks meer vermocht dan wijzen op het pressieverbod.[48, 49] Maar ook over het experiment concludeerden Stevens en Verhoeven (2010): 'De algemene indruk die overheerst is dat de invoering van de experimentele maatregel in relatieve rust is verlopen. (…) De vrede binnen het experiment lijkt te bestaan bij de gratie van de advocaat die zich aan het protocol houdt. Slechts één advocaat ging [volgens bevraagde agenten] te ver en werd verwijderd uit de verhoorruimte. Niettemin zijn er advocaten die zich wel degelijk actiever opstellen tijdens het verhoor dan het protocol voorschrijft.' Eerder onderzoek heeft laten zien dat anno 2014 nog veel te winnen viel in de vertrouwensrelatie tussen opsporing en advocatuur (Vanderhallen et al., 2014; o.a. in verwijzing naar Verhoeven & Stevens, 2013). De beperkte contacten tussen beide beroepsgroepen zouden niet bijdragen aan wederzijds begrip en verstandhouding. Communicatie tussen de verhoorder en de advocaat kwam toen zelden voor en was dan nog hoofdzakelijk administratief van aard (Vanderhallen et al., 2014 in verwijzing naar Blackstock et al., 2014). Verder werd het informeren van de verdachte

[48] De advocaat mocht volgens het experiment-protocol: wijzen op pressieverbod; en expliciet *niet*: verhoor op enige manier verstoren of contact maken met verdachte, opmerkingen maken of vragen verduidelijken richting de verdachte. De raadsman diende zich bovendien aan de huisregels van het betreffende politiebureau te houden (Stevens & Verhoeven, 2010, p. 180).

[49] 'Hoogoplopende ruzies hebben zich niet voorgedaan, maar wel zijn er irritaties en fricties waargenomen. Die zijn soms het gevolg van onvoldoende kennis of een andere interpretatie van het protocol, soms het gevolg van politiemensen die juist heel strak de hand houden aan het protocol en soms het gevolg van advocaten die meer vrijheid nemen dan het protocol voorschrijft. Voorts lijken veel politiemensen de advocaat toch vooral als een indringer te beschouwen die hen het werken moeilijk maakt. Vanuit de gedachte achter het protocol dat de advocaat niet mag ingrijpen, trekt de politie de meerwaarde van de aanwezigheid van de advocaat in de verhoorkamer bovendien in twijfel.'

over zijn rechten niet gezien als een gemeenschappelijke en gedeelde verantwoordelijkheid.[50]

Uitwisseling van stukken voorafgaand aan het verhoor

De verdediging (advocaat) kan volgens artikel 30 Sv. (zie hoofdstuk 1) eerder in het opsporingsproces informatie uit het procesdossier ontvangen, bijvoorbeeld camerabeelden, dan volgens eerder Nederlands onderzoek feitelijk gebeurde. Vanderhallen et al. (2014) stelden op basis van literatuurstudie dat in Nederland pre-interview disclosure, uitwisseling van stukken/informatie voorafgaand aan het verhoor, zelden voorkwam. Als dit al het geval was bleek deze erg beperkt (in verwijzing naar Blackstock et al., 2014). 'In het consult leidt dit gebrek aan informatie er toe dat advocaten zich alleen kunnen verlaten op de informatie van de verdachte en hierop hun advies baseren. Het genoemde onderzoek legt verder bloot dat de politie pre-interview disclosure bij voorkeur volledig uit de weg gaat. De beslissing om meer informatie te ontsluiten is uitzonderlijk en is afhankelijk van de persoon van de verhoorder en van de gepercipieerde sterkte van het bewijs. Hoe sterker het bewijs, hoe groter de kans op ontsluiting van enige informatie. (…) [H]ieruit blijkt dat het doel van pre-interview disclosure primair gericht is op het overtuigen van de advocaat dat het geen zin heeft om de cliënt te laten ontkennen.' In de uitzonderlijke gevallen dat informatie ontsloten werd, uitten advocaten twijfels over de waarde van die informatie.

In het buitenland zijn op dit punt na verloop van tijd strategische ontwikkelingen waargenomen: belangen van eventuele informatiedeling werden afgewogen door zowel politie als advocatuur.

Zwijgen versus verklaren

Vanderhallen et al. (2014) plaatsen zwijgen versus verklaren in perspectief, op grond van wetenschappelijke literatuurstudie: 'De prevalentie van bekennende verdachten blijkt hoger te liggen dan de assumptie van vele verhoormodellen doet vermoeden. Meer dan de helft [it. red.] van de verdachten legt namelijk een gedeeltelijke dan wel volledige bekentenis af.'

Een verklaring is ruimer dan een bekentenis, want kan bijvoorbeeld ook een ontkenning van betrokkenheid bevatten. Slechts in een minderheid van de verhoren blijven verdachten zich gedurende alle verhoren beroepen op hun zwijgrecht – in relatief kleine zaken 4% (Verhoeven & Stevens, 2013).[51]

Drie terugkerende, bepalende factoren voor het verschil tussen zwijgen en verklaren lijken, op grond van eerder onderzoek, te zijn: de leeftijd van de verdachte, de verhoorstijl en de werkrelatie tussen opsporing en verdachte,[52] en de sterkte van het

---

[50] De politie informeerde de minderjarige verdachte bijvoorbeeld niet systematisch over het recht op verhoorbijstand (van minderjarigen, onder de Aanwijzing- red.). Men leek ervan uit te gaan dat de advocaat tijdens het consult deze mogelijkheid met de minderjarige verdachte bespreekt. Het laatste bleek evenmin systematisch te gebeuren.

[51] In Nederland was in de jaren 1990 het percentage verdachten dat niet bekent (gemeten in 1993, 1995 en 1999) gemiddeld genomen 18% (Vanderhallen et al., 2014, p. 70). Onder dit percentage valt ook het aantal verdachten dat ontkent. […] Recentere Nederlandse studies tonen een bekentenisgraad variërend van 82% tot 89%. In een door Vanderhallen et al. aangehaalde studie uit 2004 gaat het in 11% van de bekentenissen (…) om een gedeeltelijke bekentenis. De meerderheid betreft dus volledige bekentenissen, hoewel zaken waarin wel verhoord maar niet vervolgd werd, niet in de steekproef zijn betrokken (voor uitsplitsingen naar typen zaken en verdachten, zie Vanderhallen et al., 2014, p. 70 e.v.).

[52] In Nederland kent het verhoormodel twee fasen: de fase van het persoonsgerichte verhoor ('sociaal verhoor') en die van het zaakgerichte verhoor (Vanderhallen et al., 2014, p. 79-80).

bewijs.[53] Ten eerste bekennen minderjarigen in de regel vaker dan volwassenen (en hoe jonger hoe vaker). Ten tweede, hoe humaner de verhoorstijl des te vaker verdachten bekennen. Daarbij blijkt het aantal bekentenissen ook toe te nemen naarmate de verdachten de werkrelatie, de verstandhouding met de verbalisant, beter vinden (Vanderhallen et al., 2014). Empathie, duidelijkheid over het verhoor (en de rechten van de verdachte hierin) en de verhoorstijl zijn daarbij bepalend. Ten derde is de gepercipieerde sterkte van het bewijs van invloed, in combinatie met het moment waarop het bewijs geïntroduceerd wordt. Het aantal bekentenissen ligt hoger wanneer bewijs dat als sterk wordt beschouwd, laat in het verhoor ingebracht wordt.
Beroep op het zwijgrecht zou er voor kunnen zorgen dat de politie gestimuleerd wordt om (a) uitgebreider onderzoek te doen om zo op een andere manier aan bewijs te komen, (b) de verdachte aan te moedigen geen verhoorbijstand te gebruiken, en (c) pressietechnieken toe te passen om de verdachte toch te laten praten (Goedvolk et al., 2015; Vanderhallen et al., 2014).

Consultatiebijstand en beroep op zwijgrecht
De eerder in deze paragraaf besproken korte termijnfocus bij verdachten is behalve met het afstand doen van rechtsbijstand, ook in verband gebracht met beroep op het zwijgrecht: door te praten denken verdachten eerder naar huis te kunnen, dan wanneer ze zich op hun zwijgrecht beroepen (Verhoeven & Stevens, 2013 vgl. Bucke & Brown, 1997; Kassin et al., 2010; Kemp, Pleasence & Balmer, 2011). Rechtsbijstand zou in de neiging tot verklaren echter verandering kunnen brengen; allereerst via de consultatiebijstand voorafgaand aan het verhoor, waarin een advocaat de cliënt/verdachte (weer) zal attenderen op de mogelijkheid van zwijgen. De manier waarop dit gebeurt is overigens wel van belang, bijvoorbeeld of mogelijke consequenties van het zwijgen voor de verdachte/zaak wel of niet bij het advies worden betrokken.[54]
In de Nederlandse empirie wordt het verwachte verband tussen consultatiebijstand voorafgaand aan het verhoor en gebruikmaking van het zwijgrecht alleen bevestigd door Stevens en Verhoeven (2010), in hun evaluatie van het experiment uit 2008.[55] Overigens ligt dit wel genuanceerd; de analyse steunt op de afhankelijke variabele 'zwijgrecht' versus 'overig' - een verzamelcategorie van verklaren over alleen algemene zaken, dan wel over het delict, dan wel geheel of deels bekennen.[56] [57]

---

[53] Met de nodige armslagen – aldus de auteurs – vanwege verschillen tussen landen en onderzoeksmethoden.

[54] Sinds de cautie als gevolg van wetgeving uit 1994 in Engeland ook de mededeling inhoudt dat aan het zwijgen gevolgen kunnen worden verbonden – bijvoorbeeld voor het verloop van het verdere strafproces, maken verdachten minder vaak gebruik van hun zwijgrecht (Verhoeven & Stevens, 2013, p. 110).

[55] Dit verband werd vastgesteld in een multilevel-logistische regressieanalyse (n=164 verhoren genest in 92 verdachten in 69 zaken), na controle voor enkele achtergrondkenmerken van de verdachte (leeftijd, etniciteit) en van de zaak (relationele sfeer, onderling, overig). De ABC-indeling werd tijdens het experiment vanaf 2008 nog niet gebruikt.

[56] Bovendien moge duidelijk zijn dat zwijgen / verklaren afhankelijk is van een complex van factoren zoals de sterkte van de zaak, die niet in de analyses zijn betrokken. Wat betreft de verschillende soorten van verklaren zijn steeds bivariate analyses uitgevoerd per pilot-regio. *Alleen* wat betreft de bereidheid om over algemene zaken te verklaren, werd een significant verband gevonden met voorafgaande consultatiebijstand; niet met verklaren over het delict en (deels) bekennen.

[57] Overigens onderzochten Stevens en Verhoeven (2010) ook het verband tussen consultatiebijstand en het afleggen van een bekentenis in het bijzonder. Er bleek geen sprake van significante resultaten, maar toch viel in alle onderzochte vier pilotgebieden wel op dat na consultatiebijstand juist wat vaker werd bekend. Daarbij legden vermeende *first offenders* bijvoorbeeld vaker een bekentenis af dan doorgewinterde verdachten (2010, p. 127).

In het vervolgonderzoek van Verhoeven en Stevens (2013) werden tussen de periodes vóór en na de Aanwijzing geen systematische verschillen gevonden in de vier verschillende proceshoudingen (zwijgrecht en de drie zojuist genoemde vormen van verklaren). De introductie van het recht op consultatiebijstand voor alle verdachten en verhoorbijstand voor alleen minderjarige verdachten had daar dus geen significant effect op.[58] In dit verband observeerden de onderzoekers, dat advocaten tijdens de consultatie vooral uitleg gaven over procedures en dat zij er zeker niet op hamerden dat de verdachte moest zwijgen tijdens het verhoor (2013, p. 155-156). Die keuze werd vooraleerst bij de verdachte gelegd (p. 222). Zelf gaven advocaten bovendien aan dat hun advies in het (eerste) consultatiegesprek afhangt van wat zij weten van het bewijs en dat, zeker in zwaardere zaken, dit advies kan zijn om pas te praten als het dossier er is. Er was dus sprake van strategisch adviseren.
In de eerste plaats kan het verschil in de kwantitatieve conclusies tussen de twee Nederlandse onderzoeken te maken hebben met verschillen tussen het type analyse en tussen de Aanwijzing en het eerdere experiment. Alleen verdachten van voltooide levensdelicten konden gebruikmaken van rechtsbijstand tijdens laatstgenoemd experiment, terwijl onder de Aanwijzing gedifferentieerd wordt naar de zwaarte van zaken (ABC-typologie) en in de evaluatie daarvan veel lichtere zaken waren betrokken. De complexiteit en zwaarte van de zaak kunnen van invloed zijn op de adviezen van de raadsman (Verhoeven & Stevens, 2013). Er staat minder op het spel bij kleine delicten, waardoor verklaren vaker een weg is.[59]
In de tweede plaats kunnen de verschillen tussen bevindingen over consultatiebijstand en zwijgende verdachten (ook) samenhangen met het feit dat die consultatiebijstand ten tijde van het experiment nog een relatief nieuw fenomeen was. Vanderhallen et al. (2014) concludeerden op basis van eerder onderzoek naar ervaringen in andere landen,[60] dat kort na invoering van het recht op rechtsbijstand een toename kan worden verwacht van het aantal zwijgende verdachten. De auteurs verwachtten echter niet dat dit op lange termijn zal aanhouden: kort na invoering is er doorgaans een 'afweerfase', waarin de betrokken partijen in hun rol moeten komen. Verwacht werd dat advocaten na verloop van tijd beter kunnen inschatten wat ze hun cliënten moeten adviseren en wat gevarieerder advies zullen geven. Ook bij de opsporing (politie) zou gewenning ontstaan aan de aanwezigheid van de advocaat voor en tijdens het verhoor, waardoor volgens de auteurs de stijging van het aantal zwijgende verdachten op de langere termijn weer verdwijnt. Zo maakte de politie in Engeland en Wales een ontwikkeling door in het verstrekken van informatie over het dossier aan de advocaat voorafgaand aan het verhoor. Enkele voorzichtige indicaties hiervoor werden in Nederland – op basis van focusgroepen met politiemensen – ook waargenomen, maar van een trend was in 2014 zeker nog geen sprake (Vanderhallen et al, 2014 - vgl. eerdere alinea).

Verhoorbijstand en beroep op zwijgrecht
De vraag die in dit huidige onderzoek meer van belang is, is of verdachten ook vaker zwijgen als er een advocaat bij het verhoor zelf aanwezig is (mogelijk sinds 1 maart 2016). Zo valt te beredeneren dat een tijdens de consultatie gegeven advies beter wordt opgevolgd en volgehouden in het verhoor als de(zelfde) raadsman erbij zit alleen al voor 'morele steun'. Stevens en Verhoeven (2010, p. 122-123) vonden met regressieanalyses op hun experimentdata een verband tussen verhoor-

[58] N=233 verhoren voor en N=214 verhoren na de Aanwijzing; dus deze Chi-kwadraattoets is gebaseerd op 447 zaken in totaal.

[59] Andere van belang gebleken factoren zijn leeftijd en tijdstip aanhouding (Vanderhallen et al., 2014).

[60] In alle onderzochte landen, dus Engeland en Wales (recht op een raadsman voor en tijdens het verhoor al sinds 1984 in werking en ontwikkeling – vgl. Stevens en Verhoeven, 2010), Nederland en België.

bijstand en gebruik van het zwijgrecht (1,6 keer vaker bij verhoorbijstand) – hoewel iets zwakker dan met consultatiebijstand vooraf (2,2 keer vaker na consultatiebijstand). De stevigheid van deze constatering kan overigens wel betwijfeld worden.[61] Verhoeven en Stevens (2013) vergeleken beroep op het zwijgrecht in dossiers voor en na invoering van de Aanwijzing en troffen daarentegen geen verschillen aan. Het verschil kan opnieuw voortkomen uit de zojuist bij consultatiebijstand genoemde factoren en verschil in analysemethode.
Het twijfelachtige verband tussen verhoorbijstand en beroep op zwijgrecht zou passen bij de door Vanderhallen et al. (2014; literatuurstudie) gedane vaststelling dat '(…) in beginsel [er] maar een kleine groep [verdachten is] die de initiële proceshouding wijzigt en gedurende het verhoor van zwijgen of ontkennen overgaat tot het afleggen van een bekentenis.' (…) 'De resultaten van de literatuurstudie wijzen in de richting van een beperkte invloed van de advocaat op de verklaringsbereidheid van de verdachte (ibid. 2014, p. 10).

Overige gevolgen van aanwezige advocaat tijdens het verhoor
Van pressietechnieken om de weerstand van de verdachte te breken[62] wordt tegenwoordig niet frequent gebruikgemaakt door de Nederlandse politie (Stevens, 2011; Stevens & Verhoeven, 2010; Verhoeven & Duinhof 2017). Er zijn geen verschillen gevonden in het gebruik van sympathiserende, confronterende en manipulerende pressie tussen verhoren met en zonder advocaat. Wel vonden Verhoeven en Duinhof (2017) dat het uitlokken van een emotionele reactie als verhoortechniek minder vaak voorkwam in aanwezigheid van een advocaat. Eerder constateerden Stevens en Verhoeven (2010) dat de politie een zwijgende verdachte in aanwezigheid van de advocaat minder vaak intimideerde – dus minder inspeelde op het geweten en consequenties van zwijgen minder benadrukte.
Verklaren bleek alleen samen te hangen met de opbouwende verhoortechniek 'construeren van een verklaring' (Verhoeven & Duinhof, 2017). Verdachten zelf bleken in dit recentere onderzoek bovendien minder vaak een verklaring te ontwijken in de aanwezigheid van een advocaat: volgens het onderzoek komt dat door een verminderd gebruik van drukverhogende technieken – emotionele reacties uitlokken en misleiden – vanwege de advocaat. Een aanwezige advocaat kan – via het dempen van intimiderende benaderingen – dus de effectiviteit van verhoortechnieken vergroten.

Rechtsbijstand en de (opsporings-)waarde van het verhoor
'De verwachting dat de waarde van het verhoor afneemt als gevolg van een sterke toename van het aantal zwijgende verdachten mist empirische grondslag', aldus Vanderhallen et al. (2014, p. 144). 'Het ligt veeleer in de lijn van verwachting dat de politie en de advocatuur zich verder zullen professionaliseren en herpositioneren ten opzichte van elkaar, om tijdens en rondom het verhoor beter in staat te zijn om met elkaar een strategisch spel aan te gaan.' Daarbij passen eerste indicaties dat de politie zich nadrukkelijker voorbereidt op verhoren met uitgebreider onderzoek en bewijsgaring vooraf, met name in zwaardere en complexere zaken (Vanderhallen et al, 2014, p. 130, 148-9 o.b.v. focusgroepen). De opsporing wil beter beslagen ten

[61] Zo zijn bivariaat tussen verhoorbijstand en de drie verschillende typen van *verklaren* geen significante verbanden aangetroffen. Bovendien is in de multivariate analyse met verhoorbijstand afgaande op de tabellen niet gecontroleerd voor consultatiebijstand, waardoor het gemeten effect van verhoorbijstand waarschijnlijk deels dat van consultatiebijstand is. Omdat verhoorbijstand zo vaak samengaat met voorafgaande consultatiebijstand zijn de effecten niet goed van elkaar te scheiden.

[62] Hierbij ligt de nadruk op het bevorderen van gevoelens van onrust en schuld door in te spelen op het geweten en de consequenties van zwijgen te benadrukken.

ijs komen, zeker in geval van rechtsbijstand. Het verhoor zou volgens zowel politie als advocatuur dan meer als 'sluitstuk' van die voorbereiding gaan fungeren. In hoeverre de rechter daadwerkelijk meer waarde toekent aan een verklaring die in aanwezigheid van een advocaat is verkregen, achtten Vanderhallen et al. (2014, p. 145) op dat moment onduidelijk.

De belangrijkste bevindingen uit dit hoofdstuk zijn in bijlage 4 samengevat. Daar worden ze vergeleken met kernbevindingen uit de hoofdstukken die nu volgen.

3 Voorbereiding en implementatie

De eerste paragraaf van dit hoofdstuk (paragraaf 3.1) richt zich op de eerste twee onderzoeksvragen en hun deelvragen over de voorbereiding en implementatie van het recht op verhoorbijstand, die onderdeel uitmaken van de procesevaluatie.
De daarop volgende paragrafen gaan in op onderzoeksvraag 3: *In welk aandeel van verhoren wordt verhoorbijstand verleend? Hoe verloopt de toepassing van het recht op verhoorbijstand in termen van werkprocessen en de verhoorduur?*

Paragraaf 3.2
- Wat is het percentage verleende verhoorbijstand op het totale aantal verhoren, en op het aantal verhoren waarin consultatiebijstand is verleend?
- In welke situaties (bij welke zaaktypen of typen verdachten) is sprake van verhoorbijstand, in welke niet?

Paragraaf 3.3
- Wat zijn feitelijke gevolgen van de nieuwe situatie voor de werkprocessen van opsporing en advocatuur (o.a. ervaren werklast/extra handelingen; acceptatietermijnen en responsetijden advocaat; eventuele gevolgen van wachten op advocaat)?
- Wat zijn gevolgen voor capaciteit en uitgaven van betrokken organisaties?

Paragraaf 3.4
- Wat is de gemiddelde verhoorduur per verdachte per zaak, met en zonder raadsman, én vergeleken met de periode van de nulmeting?

3.1 Voorbereiding binnen de betrokken organisaties

De naderende toepassing van het nieuwe recht op verhoorbijstand heeft de nodige voorbereiding gevergd van betrokken organisaties. In deze paragraaf brengen we deze in kaart.

Onderzoeksvraag 1 luidt: Hoe is de uitvoering 'op papier' (bijv. in protocollen) georganiseerd, voorafgaand en na de invoering van het recht op verhoorbijstand op 1 maart 2016? Ten aanzien van:
- beschikbaar gestelde capaciteit/budget, met name door politie, KMar/BOD'en en advocatuur;
- overige beschikbaar gestelde middelen door deze organisaties, zoals voor faciliteiten (verhoor- en andere ruimten);
- beoogde werkprocessen binnen en tussen betrokken organisaties.

Onderzoeksvraag 2: Hoe heeft de organisatie van de uitvoering in de praktijk gestalte gekregen? Ten aanzien van:
- ontwikkeling van de feitelijke capaciteit – in relatie tot de vraag;
- training/voorlichting van betrokken professionals;
- gemaakte aanpassingen in werkprocessen (ook ICT) binnen betrokken organisaties – en werkafspraken tussen organisaties;
- organisatie van (extra) 'beslismomenten' rondom het verhoor (bijv. plannen van verhoorbijstand/voorkeursadvocaat; wachten; hoe men handelt als verdachte terugkomt op afzien van verhoorbijstand).

3.1.1 Voorbereiding en vrijmaken capaciteit

De Politie kent landelijk een kleine 40.000 Algemeen Opsporingsambtenaren, BOA's en hOvJ's die te maken (kunnen) krijgen met het recht op raadsman bij verhoor.[63] De voorbereidingen van 'Raadsman bij verhoor' gebeurden vanuit het politiedienstencentrum, de Directie HRM, de Directie Operatiën en daarnaast de Politieacademie (PA) en 'de lijn' (werkgroepbijeenkomsten) en waren al voor de uitspraak van de Hoge Raad gaande (intern document en sleutelinformant).
Het raadsmanproject is uitgerold via implementatiemanagers (IM) binnen elk van de elf politie-eenheden. De IM is voor en namens zijn eenheid verantwoordelijk (geweest) voor het in werking brengen van het raadsmanproject.[64] In wat volgt is – waar mogelijk – steeds op de relevante punten aangegeven wat de begrote capaciteit was.
Via het in Intranet zijn door de landelijke politieorganisatie meerdere leerinterventies in relatie tot 'raadsman bij verhoor' beschikbaar gesteld, waaronder een *e-learning,* een webapp en overige werkinstructies. Facultatief konden op het niveau van de eenheden kerninstructeurs worden opgeleid en ingezet. Daarnaast kon door eenheden worden gekozen uit groepssessies en trainingen. Dit lichten we hieronder verder toe.

3.1.2 Voorlichting en training

In december 2015 lag een intern advies van de Directie HRM klaar. De hOvJ's worden specifiek als doelgroep benoemd vanwege hun toetsende, processturende en -bewakende rol en de voor hen benodigde verdiepende kennis. Bij de PA is 'Raadsman bij verhoor' sinds enkele jaren opgenomen in het basispolitieonderwijs (BPO),[65] de hOvJ-opleiding en de specialistische verhooropleidingen (intern document).
Tijdens het dagelijks werk worden politiemedewerkers sinds 1 maart 2016 met 'raadsman bij verhoor' geconfronteerd. Om de mensen te helpen bij het opdoen van basiskennis over de regelingen is in samenwerking tussen het landelijk project en de PA een *e-learning* ontwikkeld en via het Intranet beschikbaar gesteld.[66] Voor het volgen en afronden daarvan met een zelftoets is één uur voor elk van de 40.000 medewerkers beraamd. In 2016 zou iets minder dan de helft deze zelftoets hebben gedaan. Het overige deel is begroot voor 2017 (20.000 tot 30.000 uur; intern document). Daarnaast zijn in 2016 allerlei leermiddelen – job-aids, Q&A's en een webapp – ontwikkeld, die politiemensen kunnen raadplegen als er vragen zijn.

---

[63] In november 2016 is dit aantal bijgesteld naar ongeveer 33.000 opsporingsambtenaren die *binnen hun dagelijkse werkzaamheden in aanraking komen met verdachten* (sleutelinformant).

[64] De IM vertegenwoordigt daarbij zijn of haar eenheid in het Landelijk Platform implementatiemanagers; via hem/ haar worden projectgerelateerde vragen op lokaal niveau uitgezet en antwoorden teruggekoppeld; en via de IM wordt uitvraag gedaan naar ondersteunende en/ of specifieke kennis (intern document politie).

[65] Dit was met ingang van de lichting die in week 21 van 2013 is gestart (intern document politie).

[66] Een nieuwe versie van de module werd in de loop van 2016 en begin 2017 ontwikkeld voor na ingang van de definitieve implementatiewet (interne documenten). In deze vervolgversie van de e-learning is meer gebruikgemaakt van voorbeelden en visualisaties, en is de inhoud geüpdatet met de definitieve wets- en Besluitinhoud.

Werkinstructies, protocollen
De volgende typen stukken zijn beschikbaar gesteld via de onderwerppagina 'Raadsman bij verhoor' op het landelijke politie-intranet.[67]
- kennis en informatie;
- wet- en regelgeving;
- werkinstructies en werkprocesbeschrijvingen;
- formulieren (interne documenten).

Daarnaast zijn, ter uitwerking van de OM-Beleidsbrief, rond 1 maart 2016 de eerder genoemde Q&As' (vragen & antwoorden) via intranet verspreid. Dit document heeft tevens buiten de politie gecirculeerd.[68] Het bevat een aantal (mogelijke) vragen en antwoorden, ook over bijzondere situaties die zich in de praktijk kunnen voordoen. In zulke bijzondere situaties – bijvoorbeeld als een advocaat niet komt opdagen, of een verdachte die in een later stadium alsnog verhoorbijstand wenst – geldt hierbij steeds het uitgangspunt dat zolang verdachte geen afstand doet van (consultatie- en) verhoorbijstand – of hier op terugkomt – en geen sprake is van een uitzonderingsgrond, het recht van verdachte dient te worden verwezenlijkt.[69]
Er is een webapp ontwikkeld die in en tijdens het werk valt te raadplegen.
Enkele instructiedocumenten zijn (bovendien) door het Ministerie van JenV online gepubliceerd.[70] Het betreft met name de Beleidsbrief van het OM, Kamerbrief Toepassing, de in het eerste hoofdstuk beschreven RvR-Beleidsregel vergoeding verhoorbijstand en een zeer beknopte *Factsheet* voor professionals.

Kerninstructeurs en verdere ondersteuning
Parallel aan voornoemde acties heeft de PA in een tweedaagse *train-the-trainer*-exercitie 'Kerninstructeurs' opgeleid. De eenheden waren niet verplicht om kerninstructeurs op te leiden, het aanbod was facultatief (sleutelinformant politie). Voor de training van kerninstructeurs is gebruikgemaakt van een ontwikkelportaal, met een *toolkit,* waaronder een lesplan, filmpjes voor de kerninstructeurs zelf en voor hro-specialisten. In de periode mei-juli 2016 ging het om 134 kerninstructeurs van zeven eenheden.
Tijdens het werk zijn de kerninstructeurs ingezet als vraagbaak, coach en sparringpartner. Voor de capaciteit is ingeschat dat het de gemiddelde politiemedewerker één tot twee uur per week kost om zaken die hij/zij niet weet tijdens het werk op te zoeken aan de hand van de aangeboden leermiddelen of door kerninstructeurs te bevragen. Voor de kerninstructeurs zou dit naar schatting de eerste drie maanden wekelijks ongeveer twee uur kosten.[71]
Er zijn vanuit het politiedienstencentrum (-hro) twee intervisiesessies georganiseerd voor kerninstructeurs met vertegenwoordiging van de advocatuur – in totaal hebben hieraan dertig kerninstructeurs deelgenomen.
Wat betreft de voorbereidingen voor 2017 werd beraamd dat per eenheid minimaal tot medio 2017 0,2 tot 0,4 fte aan vaste aanspreekpunten bij 'politieprofessie' nodig zou blijven voor het onderwerp 'Raadsman bij verhoor' (communicatie, 'uitleren',

---

[67] Deze zijn ook via nieuwsbrieven-Leidinggevenden onder de aandacht van leidinggevende gebracht en via nieuwsberichten op het landelijk intranet. Daarnaast is erover geschreven in vakbladen als *Blauw* en *24/7*.

[68] De RvR zette de Q&A's bijvoorbeeld ook online. www.rvr.org/binaries/.../qas-raadsman-tijdens-politieverhoor-per-1-maart-2017.pdf.

[69] Vgl. www.rijksoverheid.nl/documenten/brochures/2016/02/11/factsheet-voor-de-professionals.

[70] www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2016/02/11/verdachte-wordt-vanaf-1-maart-actief-gewezen-op-verhoorbijstand.

[71] Dit interne document betrof het nieuwe wetsvoorstel 2017, maar volgens sleutelinformant zou 'iets soortgelijks' gelden voor 2016.

afhandelen van vragen van /knelpunten met ketenpartners). Vervolgens zou de rol van de medewerkers politieprofessie in de lijn moeten worden belegd, zodat de eenheidsleiding de verantwoordelijkheid draagt (intern document).

Verschillen tussen eenheden

De politie heeft vanaf de eerste voorbereiding van '1 maart 2016' (intern document december 2015) ingezet op differentiatie op eenheidsniveau. Ontwikkelinterventies gericht op houding en gedrag vulden voornoemde 'nationale' instrumenten aan; met name daar waar medewerkers naar inschatting van leidinggevenden ook na de landelijke *e-learning* niet over de vaardigheden beschikten. Op eenheidsniveau zouden nadere groepssessies worden georganiseerd, of één-op-één-coaching door kerninstructeurs.

In de focusgroepen bleek inderdaad dat binnen de verschillende eenheden op uiteenlopende manieren verder invulling is gegeven aan de opleiding en kennisverspreiding inzake het recht op verhoorbijstand. Interne documentatie geeft hiervan nog een wat specifieker beeld. Zo is in Midden-Nederland (voor 2.000 medewerkers) en Rotterdam (voor 300 medewerkers) gekozen voor workshops, in Oost-Nederland voor interactieve groepssessies en in Den Haag voor verhoormiddagen. In Noord-Holland en Oost-Brabant is met name ingezet op aanspreekpunten ('floorwalkers' of 'taakvelders') binnen de teams, die anderen met hun kennis kunnen bijstaan (intern document o&o-interventies). In de eenheid Rotterdam heeft men gekozen voor vier achtereenvolgende workshops met betrokkenheid van inhoudelijk deskundigen, advocaten en acteurs: 'weten en kunnen',[72] 'doen en zijn' (met als topics o.a.: regie houden over het gesprek en krachtig verbaal optreden), 'intervisie met real life cases, en ten slotte delen en uitwisselen.

In 2016 hadden, volgens een deelnemer aan onze focusgroepen, vier (van de elf) eenheden kerninstructeurs die in sessies lesgaven; de overige zeven eenheden hebben daar niet voor gekozen.[73] In Midden-Nederland zou men in 2017 een driedaagse cursus – onder meer over verhoorbijstand – hebben gegeven aan collega's die van basisteam naar veelvoorkomende criminaliteit (VVC) gaan. In Eindhoven is geïnventariseerd welke medewerkers verhoren doen, waarna coaches zich op die medewerkers richtten. Soms stonden de coaches/de districtsrecherche (DR) een 'blauw' team bij in het verhoor (focusgroepen). In Oost-Nederland heeft men zich vooral op de hOvJ's gericht omdat die een sleutelrol vervullen in de dagelijkse verwezenlijking van het recht op verhoorbijstand (zie hoofdstuk 1).

Ten slotte wisselt het tussen eenheden, in hoeverre de eerder genoemde ZSM-pilots (consultatie via videoverbinding) zijn doorgezet – in Zeeland-West-Brabant bijvoorbeeld wel, inclusief het bieden van een werkplek aan advocaat op politielocatie (sleutelinformant 26 december 2017), elders echter niet of op een andere manier.

Samengevat zijn er in aanvulling op de beschreven landelijke implementatie, uiteenlopende eenheid-gebonden initiatieven geweest, met name op het gebied van voorlichting en training. Dit was vanuit de landelijke organisatie ook beoogd.[74] Eind oktober 2017 loopt de implementatie op meerdere plekken nog.

---

[72] Hieronder valt o.a.: kennis van de spelregels, beoordelen van keuze verdachte, gevolgen van afstand van rechtsbijstand kennen en kunnen vertellen, categorieën verdachten bepalen, en handelingen.

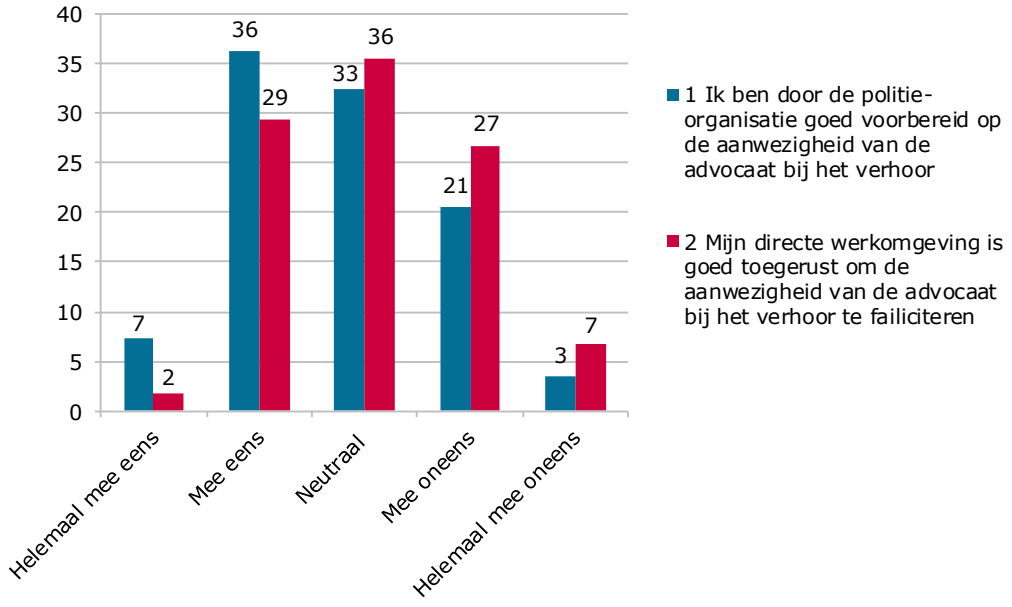
[73] In 2017 is die mogelijkheid vervallen.

[74] We hebben deze initiatieven op het niveau van de eenheden buiten het gestelde in de focusgroepen om, niet nader onderzocht – dat zou de reikwijdte van dit onderzoek te buiten gaan.

3.1.3 Voorbereiding volgens politierespondenten

In de enquête (zie bijlage 2) zijn aan politierespondenten twee stellingen voorgelegd over hoe zij door de politieorganisatie zijn voorbereid op het recht op raadsman bij verhoor.

Figuur 3.1 Mening politierespondenten over de voorbereiding door de politieorganisatie (stelling 1) en toerusting van de werkomgeving om de aanwezigheid van de advocaat bij het verhoor te faciliteren (stelling 2) (in % van 1.009).

Bron: politie-enquête 2017

Op deze manier is gepolst hoe men de rol van de politieorganisatie in de uitvoering en ondersteuning van het recht op verhoorbijstand heeft ervaren, resp. is men goed voorbereid en is de directe werkomgeving goed toegerust (figuur 3.1)? De meningen hierover blijken nogal verdeeld te zijn. Over de voorbereiding vanuit de politie oordeelt 31% positief (29% *mee eens* en 2% *geheel eens*) en 33% *neutraal*.[75] Krap een kwart (24%) geeft aan het *oneens* te zijn met de stelling dat men goed is voorbereid, en nog eens 3% is het *geheel oneens*.[76] Over de toerusting van de directe werkomgeving oordeelt men in een vergelijkbaar verdeeld maar iets minder positief patroon: 31% is positief (29% *eens* en 2% *geheel eens*) en 36% is neutraal. In totaal ruim een derde is het *oneens* (27%) of *geheel oneens* (7%) met goede toerusting.
Bij uitsplitsing naar organisatie-eenheid vertonen de oordelen over de voorbereiding door de politie op advocaat bij verhoor de volgende patronen: DR, Dienst Regionale Recherche (DRR) en Landelijke Eenheid (LE) zijn, met elk 56% (geheel) eens, positiever gestemd dan de basisteams (38%) – net als (hoofd)inspecteurs. Verder is er

[75] Volgens de minister van (toen) VenJ zouden betrokken opsporingsambtenaren en hulpofficieren tijdig (februari 2016) op de hoogte zijn geweest van voornoemde Q&A's (TK 2015-2016, 31 753, nr. 112 (11 maart), p. 23).

[76] De antwoorden op de stelling over voorbereiding correleren met die over de toerusting van de directe werkomgeving: Pearson r = ,28 (p<0,001).

een positieve samenhang met het *aandeel* bijgestane verhoren.[77] Mogelijk zit de voorbereiding door de politie hem deels in '*training-on-the-job'*: in het opbouwen en delen van ervaringen. Wat de toerusting van de directe werkomgeving – een meer decentraal kenmerk – betreft, verschillen de respondentoordelen meer tussen de eenheden, echter zonder uitschieters.[78] Soort team, type zaak en het aandeel verhoorbijstand maken juist weinig verschil voor de ervaren mate van toerusting.

Gebreken in de toerusting: faciliteiten

Uit meerdere bronnen komt naar voren dat politiefaciliteiten niet optimaal worden gevonden ten tijde van de onderzoeksperiode (focusgroepen en enquête). In de eerste plaats gaat het om de kleine verhoorruimtes. Zo acht de politie het nogal eens nodig om twee verhoorders in te schakelen als een advocaat bij het verhoor zal zijn, wat vaak fysiek niet past, zeker niet als er ook een tolk bij is (hoewel zeker in grotere steden meestal gebruik wordt gemaakt van de tolkentelefoon). Speciale AVR-verhoorruimtes[79] zijn wel voldoende groot, maar lang niet overal tijdig of eenvoudig beschikbaar. Verder zouden advocaten soms consultatiebijstand verlenen in de cel, wat risico's met zich mee kan brengen. In de tweede plaats mist men een goede 'routing' voor de advocatuur (Eindhoven).[80] De ervaren facilitaire gebreken werden ook genoemd in een open antwoordruimte van de politie-enquête: 22 respondenten benoemden ze eigener beweging. In de derde plaats klagen meerdere politiemensen in de focusgroepen over de relatief trage technische ontwikkeling bij de politie om tijdbesparende faciliteiten te realiseren (bijv. videobijstand). Op dit punt vindt men vooral hulp aan oudere politiemensen in de omgang met ICT – bijvoorbeeld met een helpdesk en goed functionerende faciliteiten – een aandachtspunt.

Kennis en vaardigheden

Politierespondenten oordelen positief over de (eerste) twee stellingen over de *eigen* persoonlijke vaardigheden resp. kennis ten aanzien van advocaat bij verhoor (zie figuur 3.2). De antwoorden op deze twee stellingen zijn bovendien onderling sterk gecorreleerd (Pearson r =0,69; p=0,00). Opgeteld is bijna drie kwart van de respondenten het met de eerste twee stellingen eens of helemaal eens – respectievelijk 71% en 73%.

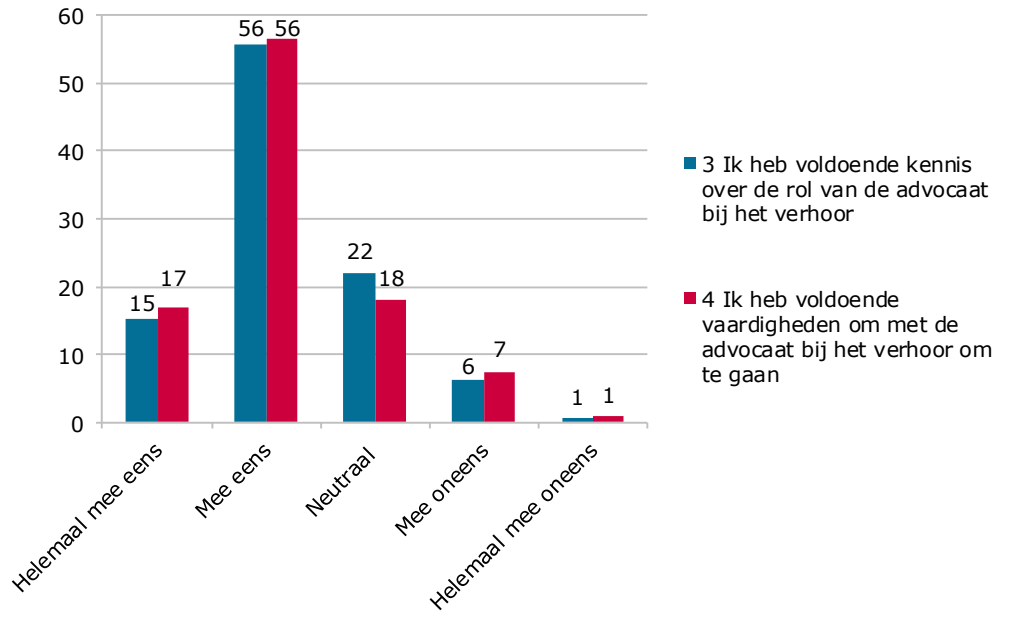
[77] Voor deze bevinding en voor de nog te volgen bevindingen merken we op dat het aandeel verhoorbijstand sterk samenhangt met de grootte van de zaak (Pearson r = 0,52; p=0,00).

[78] De LE blijkt als enige beduidend vaker positief te oordelen, echter het aantal respondenten van de LE is klein.

[79] Welke verhoren met AVR worden geregistreerd staat in een specifieke OM-Aanwijzing (2013) over auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten.

[80] Zo spreekt een respondent over de *wasstraat* van het voorgeleidingsproces, waar uiteindelijk ook de advocaat bij aan dient te haken (Oost-Brabant). Daar komt in de praktijk veel wachten voor, omdat men nog niet met verdachte verder kan tot er een advocaat is (Midden-Nederland).

Figuur 3.2 Door politierespondenten zelfgerapporteerde kennis (stelling 3) en vaardigheden (stelling 4) ten aanzien van de rol van de advocaat bij het verhoor (in % van 1.009)

Bron: politie-enquête 2017

De elf politie-eenheden verschillen niet ten aanzien van zelf gerapporteerde kennis en vaardigheden over 'advocaat bij verhoor'. Wel bestaat samenhang met het type team waarin de bevraagde politiemensen actief zijn: DRR en LR vullen (statistisch significant) vaker dan gemiddeld (resp. 82 en 90%; versus 65 en 66% in basisteams en DR) in dat ze het *eens* of *helemaal eens* zijn met deze twee stellingen. Duidelijke patronen tekenen zich af tussen de ingeschatte kennis en vaardigheden enerzijds en de aantallen verhoren waarbij men betrokken is, cq. het geschatte aandeel verhoorbijstand anderzijds. Dit wijst erop dat ervaring een verklarende factor kan zijn. Mogelijk is (algemene) verhoortraining dat ook. Zo is bij LR en DRR het trainingsniveau hoger (focusgroepen). De zelf ingeschatte kennis en vaardigheden hangen samen met de mening over adequate voorbereiding door de politieorganisatie.[81] Dit suggereert dat medewerkers hun kennis en vaardigheden aan de voorbereiding toeschrijven. Hierbij moet worden opgemerkt dat het hier echter correlaties betreft – geen causale verbanden – en bovendien zelfrapportage: de correlatie kan deels de weerslag zijn van perceptie-effecten ofwel hoe men in het algemeen tegen recht op verhoorbijstand aankijkt.

Evaluatie van training en opleiding door politierespondenten

Volgens politierespondenten in de focusgroepen bestaat, buiten de *e-learning* om, sterke behoefte aan concrete training in de omgang met advocaat bij verhoor: 'verhoren plannen, organiseren, kennismaken en dat soort dingen; wat kan ik verwachten, waar kun je tegenaan lopen, wat zijn mogelijkheden?'[82] In een 'Voorbereiden en Uitvoeren van Gecompliceerde Verhoren' (VUG)-training of andere PA-opleiding

[81] (Pearson r = 0,43-46; p=0,00). De toerusting van de directe werkomgeving hangt echter nauwelijks samen met de zelf ingeschatte kennis en vaardigheden (Pearson r = 0,11-13; p=0,00).

[82] In Midden-Nederland deed men dit in een 4-uurssessie.

zat dit praktijkgerichte element anno 2016 (nog) niet. Specifieke eenheden organiseerden zulke trainingen al wel, zoals beschreven.
Over het leereffect van de landelijke *e-learning*module 2016 zijn politierespondenten niet onverdeeld positief, sommigen spreken van een vrijblijvende exercitie of van een invuloefening. In 2017 is men – met het oog ook op de nieuwe regelgeving (sleutelinformant) – op een module met praktijkvoorbeelden en visualisaties overgestapt. Binnen de politie zou meer en beter sprake kunnen zijn van kennisuitwisseling tussen de DRR/DR en teamchefs enerzijds en de basisteams anderzijds – immers 80% van de zaken wordt gedraaid in die basisteams. Door reorganisatie zou de kloof tussen DR/DRR en de basisteams groter zijn dan bijvoorbeeld vijftien jaar geleden, waardoor *on-the-job-training* (waar de PA volgens respondenten voor zou pleiten) niet gemakkelijk te realiseren is. Coaches en/of kerninstructeurs zouden breder beschikbaar en vindbaar moeten zijn (bijv. 1-2 per afdeling) om een kwaliteitsslag te kunnen maken en om kennis en overdracht te borgen in de organisatie – aldus een verhoorcoach: 'landelijk hebben we bergen aan coaches, maar die weet men (…) niet te vinden.'

3.1.4 Voorbereiding binnen de advocatuur

Binnen advocatenkantoren of in eenmanspraktijken heeft men zich afgaande op de interviews niet uitgebreid voorbereid – of niet kunnen voorbereiden gelet op de snelheid van de invoering – op het nieuwe recht op verhoorbijstand. Wel is binnen kantoren sprake geweest van informeel overleg of uitwisseling van (eerste) ervaringen.
Vanuit de Nederlandse Vereniging Voor Jonge Strafrechtadvocaten (NVJSA), is wel melding gemaakt van een *train-the-trainer* exercitie voor twaalf advocaten in Maastricht. Deze was gebaseerd op de ruimere EU-Richtlijn en EU–jurisprudentie inzake rechtsbijstand aan verdachten voorafgaand en tijdens verhoren en dus niet specifiek op de inhoud van de OM-Beleidsbrief. Volgens meerdere geïnterviewde advocaten is laatstgenoemde qua bevoegdheden voor de advocaat een stuk smaller. Zoals in hoofdstuk 1 gemeld, ontwikkelde de NOvA dan ook een eigen Leidraad en Protocol voor advocaten inzake verhoorbijstand. Verder is rond 1 maart 2016 een lezing binnen de NOvA georganiseerd over verhoorbijstand, opnieuw vanuit een Europese invalshoek.

3.2 Hoe vaak is verhoorbijstand verleend en voor welke typen zaken/verdachten?

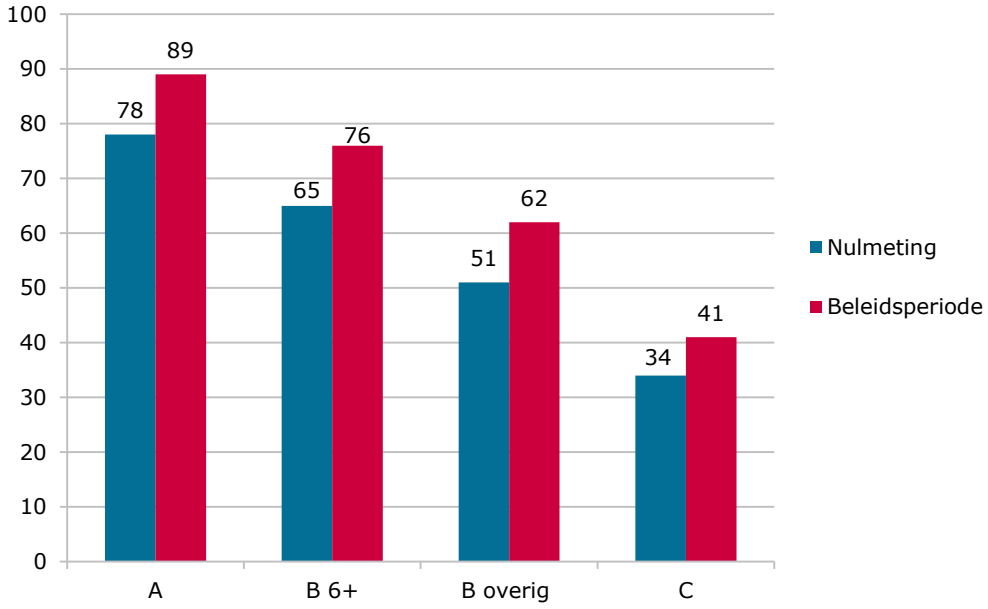
In lijn met de derde onderzoeksvraag over de toepassing van het nieuwe recht op verhoorbijstand is allereerst onderzocht, in welke mate en voor welke typen zaken en verdachten verhoorbijstand is verleend, op het totaal van verhoren met aangehouden meerderjarige verdachten in de piketfase.
De BVH-registraties[83] bevatten alleen het aandeel consultatiebijstand: in 62% van de verhoren kreeg de verdachte consultatiebijstand in de beleidsperiode, dus tussen 1 maart 2016 en eind februari 2017 (totale n=198.823). Dat percentage omvat zowel door de overheid gefinancierde als door verdachte zelf betaalde[84] consultatiebijstand. In de twee maanden vóór 1 maart (totale n=35.222) was dit aandeel kleiner, te weten 52%. Dit zou kunnen duiden op een versterkend effect van het

[83] Bijlage 2 bevat details over de verschillende bronnen die ten grondslag liggen aan bevindingen.

[84] Verdachte betaalt zelf de rechtsbijstand in C-zaken, als deze wordt verhoord op uitnodiging (niet-aanhouding), én in gevallen waarin sprake is van een gekozen advocaat, die niet op de piketlijst van de RvR staat.

nieuwe recht op verhoorbijstand; verhoorbijstand wordt, zeker in het eerste verhoor van een verdachte, immers bijna altijd voorafgegaan door een consult. Uit figuur 3.3 blijkt de stijging zich bij elk van de verschillende zaaktypen globaal in vergelijkbare mate voor te doen.

Figuur 3.3 Percentage consultatiebijstand op het totale aantal verhoren: nulmeting versus beleidsperiode

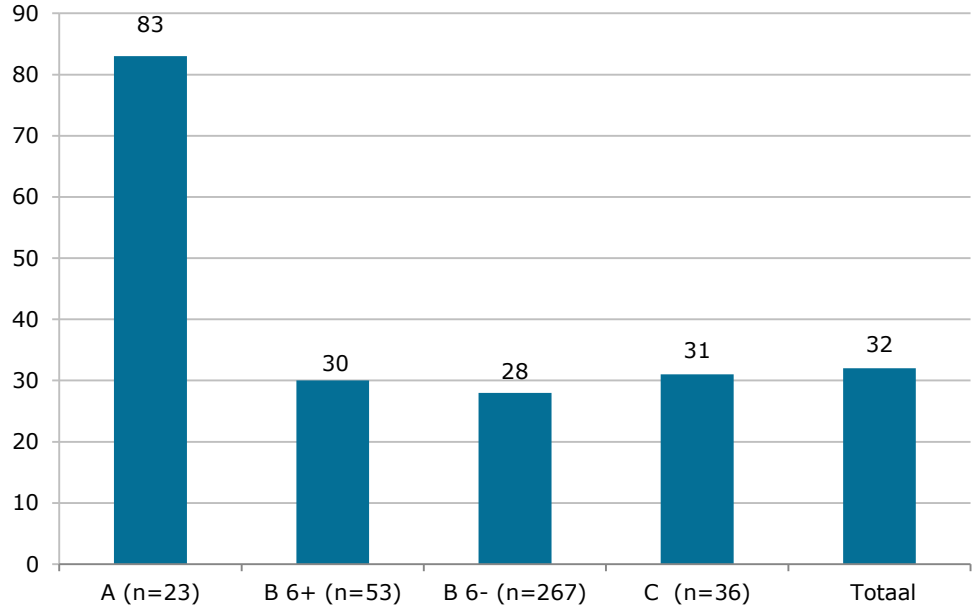
Noot: Zaaktypen zijn, globaal omschreven, ingedeeld op basis van de volgende kenmerken. A-zaken= vermeende misdrijven met een strafdreiging van twaalf jaar of meer; B6+-zaken = zaken met een strafdreiging van zes tot twaalf jaar; B6- of B-overig = overige zaken waarbij voorlopige hechtenis mogelijk is. C-zaken= niet voorlopige-hechteniswaardige overtredingen en lichte misdrijven (vallen buiten de gefinancierde bijstand). Binnen de B-zaken is een verdere onderverdeling naar zwaardere en lichtere VH-feiten gemaakt (vgl. Van Plaggenhoef et al., 2016).
Bron: BVH-registraties

Uit verdere analyse van het aandeel consultatiebijstand blijkt dat deze statistisch significant verschilt tussen de eenheden, binnen een bereik van 56% (Noord-Nederland) tot 70% in Rotterdam.[85]
Om het aandeel verhoorbijstand op het totaal van verhoren en op het aantal consultaties te kunnen onderzoeken, hebben we de door ons uit de BVH-registraties geselecteerde 489 zaakdossiers nodig, met daarin de pv's van verhoren met steeds één random geselecteerde verdachte. Deze dossiergegevens zijn ingestoken op verdachtenniveau, waardoor het lastig is om uitspraken te doen over 'alle' verhoren, maar wel over de 'eerste' en eventuele tweede en verdere verhoren met een verdachte.
In de beleidsperiode is voorafgaand aan 55% van de eerste verhoren consultatiebijstand verleend en in 32% van alle tweede verhoren met een verdachte.
In de beleidsperiode vond (al dan niet gefinancierde) verhoorbijstand plaats in 26% van alle eerste en in 25% van alle tweede verhoren; over het totaal van alle opeenvolgende verhoren kreeg 32% van de verdachten eens of vaker verhoorbijstand.

[85] Binnen dit bereik zit ook Limburg aan de lage kant (58%) en bevinden zich aan de hoge kant de LE (69%; n=89) en Zeeland-West Brabant (66%). Respondentoordelen over het type zaak waarbij zij vooral zijn betrokken (groot of klein), verschillen niet duidelijk tussen eenheden.

Figuur 3.4 geeft het percentage verdachten weer dat minstens één maal verhoorbijstand heeft gehad. Het laat zien dat in A-zaken aanzienlijk vaker (83%) verhoorbijstand wordt verleend dan in de andere typen zaken. Gelet op de in hoofdstuk 1 beschreven verschillen in juridische waarborgen tussen categorie A-, B- en C-zaken, is dit niet verrassend. Bovendien is de strafdreiging hoger in de zwaardere zaken, waardoor verdachten – al of niet op aanraden van advocaat (bijv. tijdens de consultatie) – vaker voor verhoorbijstand kiezen.

Figuur 3.4 Percentage verdachten met verhoorbijstand naar type zaak, op het totale aantal verdachten; beleidsperiode

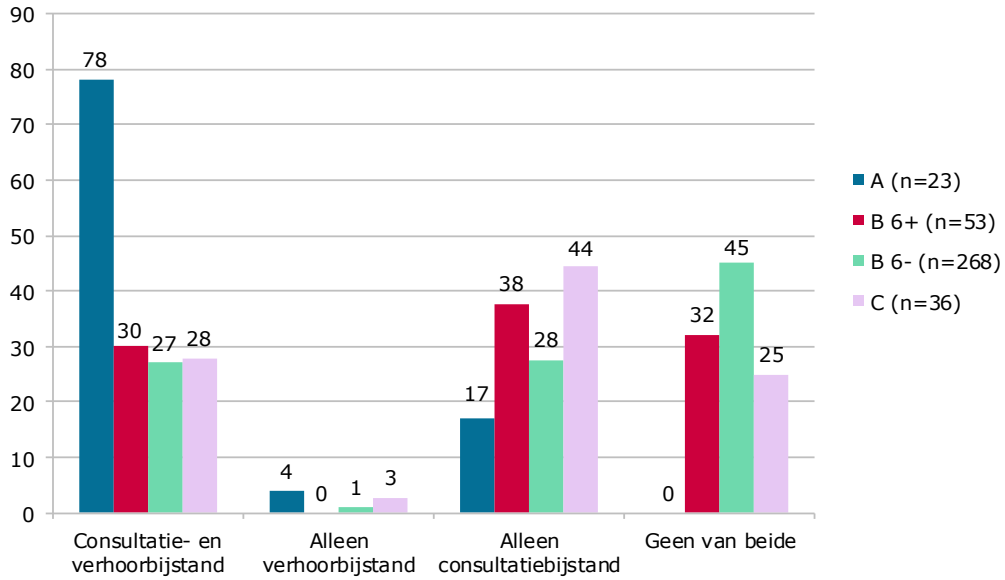

Bron: pv's verhoor

Van alle verdachten die eens of vaker consultatiebijstand kregen, kreeg de helft (50%) ook eens of vaker verhoorbijstand.
In de gevallen waarin verhoorbijstand is verleend, vond consultatiebijstand plaats in 98% van de *eerste* verhoren. Over de tweede verhoren valt dat aandeel voorafgaande consultatiebijstand terug tot 52%, in 30% is voorafgaand aan de verhoorbijstand zeker[86] geen (hernieuwde) consultatiebijstand verleend. In eventuele derde en verdere schommelt het aandeel rond de helft.
Figuur 3.5 laat zien of een *verdachte* in zijn/haar verhoor of verhoren eenmalig of vaker consultatie- en/of verhoorbijstand heeft gehad (ja/nee). In A-zaken kregen verdachten in de beleidsperiode meestal beide (78%); op afstand gevolgd door de B6+ (30%) en de B-overige zaken (27%). Hoewel C-zaken buiten het stelsel van gefinancierde bijstand vallen, valt op dat toch relatief vaak consultatiebijstand en soms ook verhoorbijstand is verleend (met voorbehoud vanwege het kleine aantal zaken en mogelijke registratiefouten).

[86] Op basis van het pv is vaak (18%) niet bekend of wel/geen consultatiebijstand is verleend.

Figuur 3.5 Percentage verdachten dat consultatie- en/of verhoorbijstand kreeg (in % van 379 eenmalig of vaker verhoorden); beleidsperiode

Bron: pv's verhoor

Verhoorbijstand naar verdachtenkenmerken

Achtergrondkenmerken van verdachten blijken, binnen de beleidsperiode, maar weinig verschil te maken voor de vraag, of al dan niet verhoorbijstand is verleend. Geslacht maakt binnen de beleidsperiode verschil. Mannen kregen gemiddeld 0,42 keer verhoorbijstand, vrouwen 0,24 keer.[87] Dit verschil is in onze gegevens voor een klein deel terug te voeren op de zaakzwaarte: mannen plegen iets vaker zwaardere delicten dan vrouwen. We voerden ook toetsen uit met antecedenten (j/n) en nationaliteit, maar hier werden – op basis van de huidige data – geen statistisch significante verbanden met verhoorbijstand zichtbaar.

Piketmeldingen

De piketmeldingen van consultatie- en/of verhoorbijstand door de politie komen binnen in het meldingssysteem 'Symagic' van de piketcentrale van de RvR. Binnen alle *strafpiket*meldingen waarvan het zaaktype bekend is, gaat het in de beleidsperiode om n=58.138[88] meldingen voor *consultatie*bijstand. Binnen de consultatiemeldingen is de verdeling tussen A- en B-zaken 5,5% om 93%.[89]
In de meldingen zit zoals al aangegeven de verhoorbijstand volgend op consultatiebijstand verstopt, omdat verhoorbijstand na consultatie vaak niet nog eens afzonderlijk door de politie wordt 'uitgemeld' bij de piketcentrale. Er is dan immers al contact met een advocaat. Dit maakt het helaas onmogelijk om een aantal of percentage meldingen verhoorbijstand te kunnen geven.

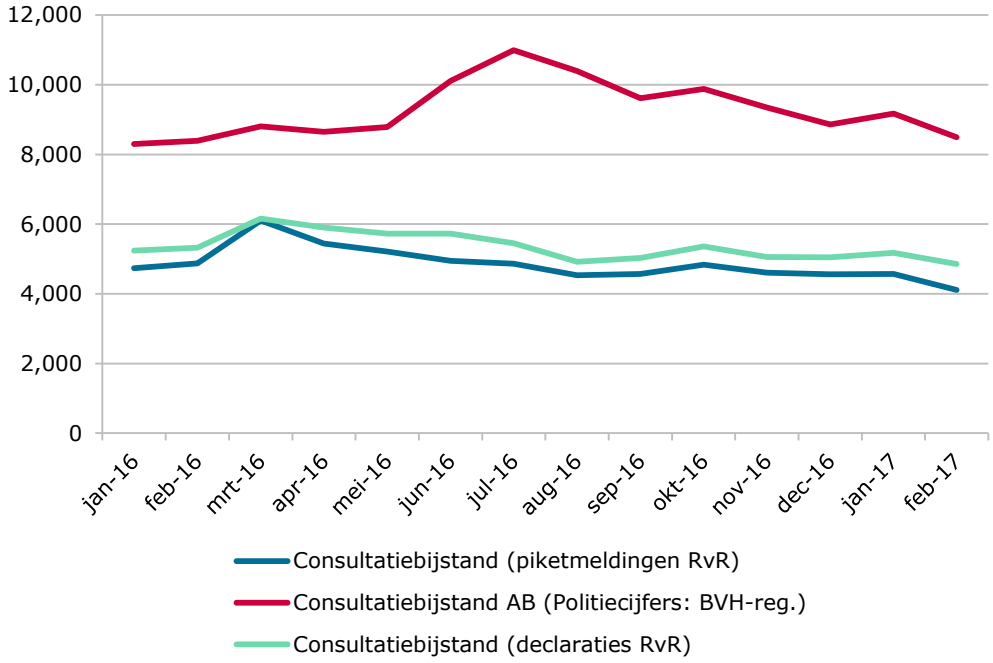
87 (F=4,2; p=0,04); 86% van het totaal van aangehouden meerderjarige verdachten is man.

88 N=58.352 als we ook onbekende zaaktypen meenemen.

89 De relatieve verdeling tussen A- en B-zaken verschilt nauwelijks binnen respectievelijk consultatiebijstand, ivs en directe verhoorbijstand. Ook al vallen de C-zaken buiten de gefinancierde rechtsbijstand, ze zijn toch een aantal malen (foutief) 'uitgemeld', vooral in maart en april 2016. Volgens een interview met RvR-experts zou dit te wijten zijn aan een probleem met de geautomatiseerde meldingen van politie naar piketcentrale. In latere maanden bevatten de cijfers inderdaad veel minder C-zaken.

Figuur 3.6 geeft een beeld van de trend in meldingen over de beleidsperiode, in absolute getallen. Hoewel op 1 maart een kleine piek in de meldingen consultatie te zien is, is voor de rest van de onderzoeksperiode sprake van een langzaam dalende trend.

Figuur 3.6 Bij politie uitgaande en bij de piketcentrale (RvR) binnengekomen piketmeldingen consultatiebijstand en achteraf gedeclareerde consultaties (in absoluten), per maand onderzoeksperiode (onbekend-categorie niet weergegeven)

Bron: Politie en RvR

Er zijn van consultatiebijstand bijna twee keer (1,9x) zoveel politieregistraties (op verhoorniveau) als dat er bij de piketcentrale meldingen zijn binnengekomen. De politieregistraties vertonen bovendien andere trend, met de grootste piek in juli in plaats van maart 2016. Dit is op het eerste gezicht opvallend, want men zou denken dat wat er bij de politie uitgaat, er bij de piketcentrale rechtstreeks weer binnenkomt. Voor deze discrepantie zijn een paar verklaringen te geven: (1) De BVH-politieregistraties betreffen het niveau van verhoren (gemiddeld 1,3 per verdachte).[90] Dit vergroot de aantallen uit ten opzichte van piketmeldingen en declaraties: een extra melding voor een eventueel vervolgverhoor van dezelfde verdachte is (doorgaans) niet nodig als de verdachte al aan een advocaat is gekoppeld. (2) Niet alle consultatiebijstand wordt door van overheidswege gefinancierde advocaten verleend. Volgens de politieregistraties zou het in 56% wel en in 44%

[90] Op basis van alle BVH-registraties weten we dat meerderjarige aangehouden verdachten in de piketfase gemiddeld 1,3 keer zijn verhoord; 23% is twee keer of vaker verhoord. Volgens de pv's is een wat groter aandeel, namelijk 41% van de verdachten binnen de gerandomiseerde steekproef vaker dan één keer verhoord in dezelfde zaak.

niet om reguliere piketadvocaten gaan.[91] Welk deel van die 44% *gekozen* advocaten (niet gefinancierd) betreft en welk aandeel *voorkeurs*advocaten (wél gefinancierd en dus terug te zien in de meldingen bij de piketcentrale), is niet duidelijk geworden: de termen voorkeurs- en gekozen advocaat worden door verbalisanten in pv's door elkaar gebruikt.[92]
Voorts ligt binnen de cijfers van de RvR het maandelijks aantal declaraties steeds wat hoger dan het aantal meldingen; men zou lager verwachten, omdat de indientermijn vijf jaar is. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn: onzuivere registratiedata doordat advocaten consultatie- en verhoorbijstand aan dezelfde verdachte soms niet met één maar met meerdere formulieren declareerden;[93] fouten in door advocaten opgegeven verrichtingsdatum; niet alle meldingen richting de piketcentrale verlopen automatisch via het systeem (maar bijv. telefonisch).
Naast consultatiebijstand betreft een bijna even groot aandeel van de piketmeldingen een inverzekeringstelling (ivs), waarbij meestal een advocaat aanwezig is. Een klein aandeel van alle meldingen betreft *directe* verhoorbijstand; gevallen waarin verdachte geen consultatiebijstand heeft gehad, maar wel een advocaat bij verhoor wenst. Over de periode van de nulmeting (n=19.697) waren er nog geen meldingen van dit type.

Beeld op basis van piketdeclaraties
Op basis van de bij de RvR door advocaten ingediende piket*declaraties* valt wel een beeld te geven van het percentage verhoorbijstand – alleen binnen de verleende consultatiebijstand op *verdachten*niveau. Het betreft declaraties van bijstand door advocaten die over de onderzoeksperiode (nulmeting en beleidsperiode) is verricht. Hier zit de verhoorbijstand volgend op consultatiebijstand, anders dan in het meldingssysteem *niet* verstopt. Nadeel van het declaratiebestand is dan wel weer dat het geen 'real-time'-bestand is; advocaten kunnen tot vijf jaar na de verrichtingsdatum hun declaratie indienen.[94] Het lukt daarom niet om zuivere absolute aantallen declaraties verhoorbijstand te geven. Binnen 64.423 gedeclareerde AB-consultaties aan verdachten in de beleidsperiode[95] is in 61% verhoorbijstand B gedeclareerd en in nog eens 10% (op het totaal) verhoorbijstand-A. Dat brengt het totaal op 71% *verdachten* met verhoorbijstand. Projecteren we dit percentage op voornoemde 57.500 *meldingen* consultatiebijstand A-B in de beleidsperiode – waarin verhoorbijstand zoals toegelicht verstopt zit – dan zouden we uitkomen op ruim 41.000 verdachten aan wie ook verhoorbijstand is verleend.

---

[91] Het aandeel reguliere piketadvocaat ligt iets lager in de meldingen van de RvR van eveneens consultatiebijstand in de beleidsperiode: 51%. Het beeld op basis van de politiepv's, volgens welke ongeveer 60% van de verdachten verhoorbijstand kregen van een reguliere piketadvocaat, wijkt hiervan niet sterk af.

[92] Zo wordt gesproken over 'zelf gekozen' advocaat terwijl bij nadere inspectie het dossier ook een automatisch gegenereerd meldingsformulier consultatiebijstand voor de piketcentrale bevat.

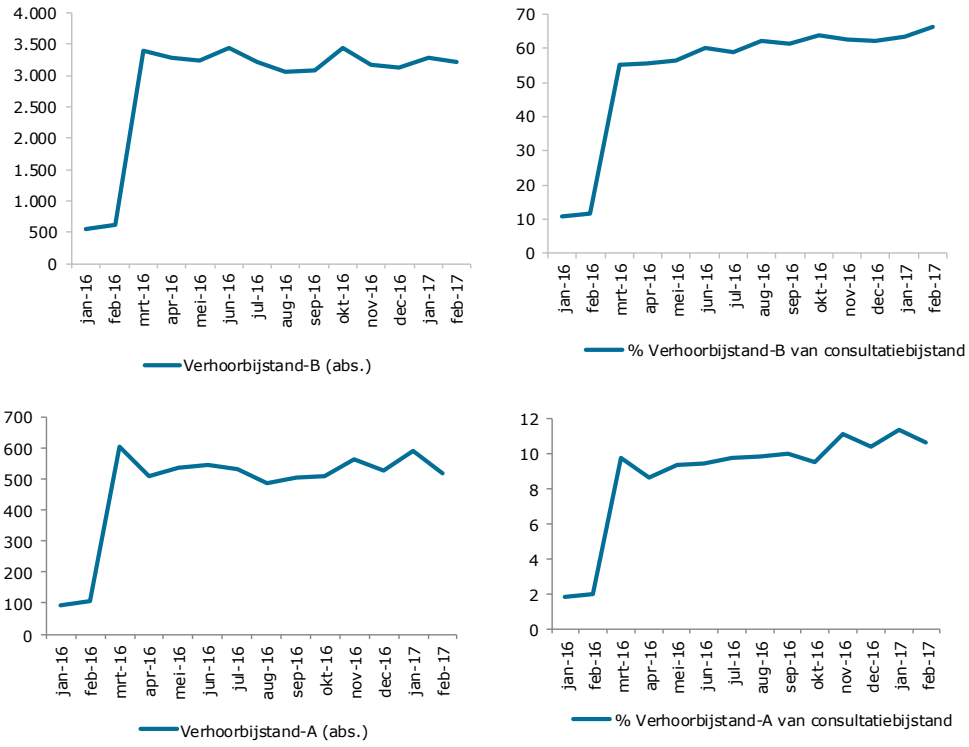
[93] Aldus respondenten van de RvR. Deze losse registraties over dezelfde verdachte konden we binnen de ontvangen declaratiegegevens niet aan elkaar koppelen, omdat een verdachtencode ontbreekt.

[94] Het declaratiebestand is niet *real-time*: declaraties komen vaak later binnen dan de verrichtingsdatum van het gedeclareerde. In een eerste versie waren de laatste maanden van de onderzoeksperiode –met name januari en februari 2017 – hierdoor nog niet goed gevuld. Daarom hebben we de eind-declaratiedatum opgerekt naar 11 februari 2018, om meer vulling met verrichte consultatie- en verhoorbijstand over de onderzoeksperiode te krijgen in de uiteindelijk gebruikte gegevens.

[95] Er is geen andere mogelijkheid de onderzoeks- en beleidsperiode af te bakenen dan met behulp van de door advocaten opgegeven verrichtingsdatum; hetzij consultatie-, hetzij verhoorbijstand. Om percentages verhoorbijstand te kunnen geven, moeten we ter afbakening van de onderzoeksperiode daarom werken met de verrichtingsdatum van consultatiebijstand; declaraties zonder consultatiebijstand vallen dan weg.

Er is naar verwachting weinig verhoorbijstand in de periode van de nulmeting gedeclareerd, maar toch nog in totaal 3% van de declaraties verhoorbijstand over de volledige onderzoeksperiode. Verhoorbijstand werd dus – conform wat we weten uit de pv's en de politiefocusgroepen over zwaardere zaken – ook al verleend in de periode vóór 1 maart 2016.
In 22% van de keren dat verhoorbijstand is gedeclareerd is géén indicatie verleende consultatiebijstand gevonden.[96] Deze verhoorbijstand zou strikt genomen directe verhoorbijstand zijn – bijvoorbeeld, als verdachte pas tegen of na aanvang van het verhoor een advocaat wil. Dit percentage is echter een stuk lager (5%) binnen de piketmeldingen. Het verschil laat zich deels verklaren doordat het declaratiebestand onzuiver is: als één verdachte consultatie- en verhoorbijstand heeft gekregen, lijkt het in de registraties om twee verdachten te gaan.

Figuur 3.7 Gedeclareerde verhoorbijstand in B- en A-zaken, absolute aantallen en in % van 64.423 indicaties consultatiebijstand; beleidsperiode, naar maand*

* Op basis van door advocaten ingediende declaraties tot en met 11 februari 2018. Inclusief declaraties 'directe verhoorbijstand'.

Gedeclareerde verrichtingen verhoorbijstand zijn over de beleidsperiode eerst met een sprong en vervolgens geleidelijk verder toegenomen. In B-zaken met consultatibijstand is begin 2017 in 66% van de gevallen verhoorbijstand gedeclareerd en in A-zaken 11% (figuur 3.7). Daar moet bij worden aangetekend dat de eerder getoonde trend in gedeclareerde consultaties sinds maart 2016 schommelt en daarna heel licht daalt (dat kan te maken hebben met declaraties die nog moeten

[96] De set declaraties is afgebakend op de opgegeven datum van verrichtingen verhoorbijstand. Binnen B-zaken wordt iets vaker óók consultatiebijstand gedeclareerd. Mogelijk vullen advocaten in A-zaken, die vaak langer lopen, vaker een nieuw (apart) declaratieformulier in voor consultatiebijstand.

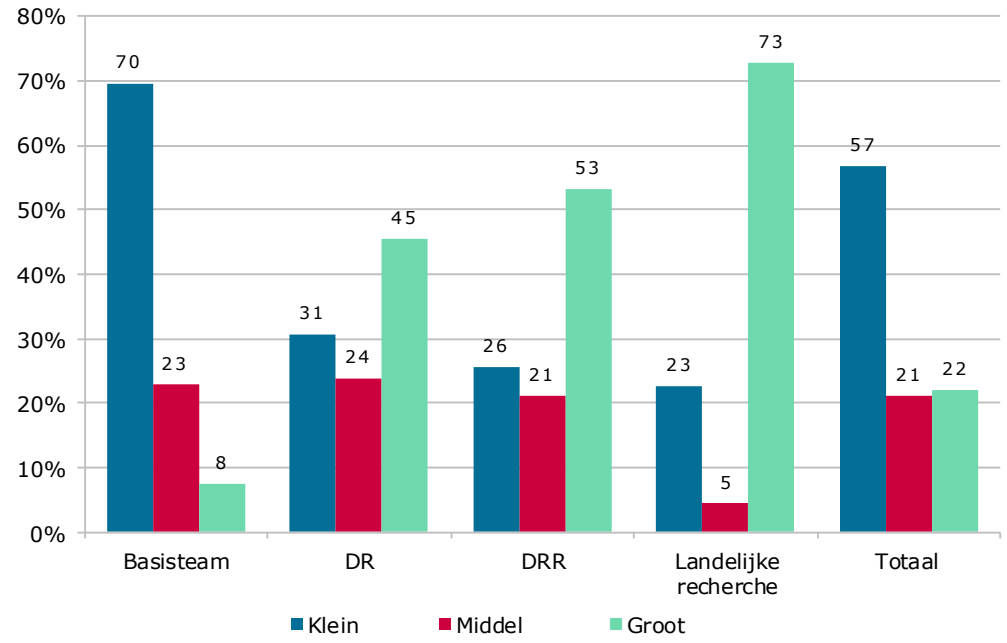
worden ingediend – juist over de latere maanden). Alleen de lijn met A-zaken topt af na januari 2017.

Samenvattend: volgens de politieregistraties is consultatiebijstand (al of niet gefinancierd door de overheid) verleend in 62% (113.000) van alle A- en B-verhoren in de beleidsperiode. Afgaande op onze steekproef van pv's is het percentage verdachten dat eens of vaker (in eventuele vervolgverhoren) verhoorbijstand kreeg 32%. Van de verdachten met consultatiebijstand kreeg 50% verhoorbijstand.
Er zit een discrepantie tussen de 113.000 bij de politie uitgaande meldingen voor consultatiebijstand – op verhoorniveau – en de 57.500 bij de piketcentrale binnengekomen strafpiketmeldingen voor consultatiebijstand in A- en B-zaken. Uitgaand van het gemiddelde van 1,3 verhoren per verdachte behelzen de BVH-cijfers gecorrigeerd een groep van 87.000 verdachten met consultatiebijstand. Dit aantal ligt nog steeds een stuk (34%) hoger dan de 57.500 piketmeldingen consultatiebijstand. Waarschijnlijk is een deel van het verschil toe te schrijven aan niet-gefinancierde advocaten, bijvoorbeeld als verdachte een advocaat kiest die niet op de piketlijst staat. De politieregistraties en –pv's zijn op dit punt onvoldoende betrouwbaar om dit te toetsen.
Binnen de bij de RvR gedeclareerde consultaties kreeg 71% van verdachten binnen de beleidsperiode behalve consultatie- ook gefinancierde verhoorbijstand in een A- of B-zaak; een verschil met de geselecteerde politie-pv's, waarin 50% van verdachten met consultatiebijstand ook verhoorbijstand kreeg, al dan niet door de overheid gefinancierd.
Het merendeel van de politie-enquête respondenten gaf aan sinds 1 maart 2016 niet zo vaak te maken hebben gehad met verhoorbijstand. Op dit punt zien we nauwelijks verschillen tussen eenheden.[97] Het personeelsbestand van de politie en onze respons bevatten dan ook voor het grote merendeel personeel in de basisteams (zie bijlage 2). Daar heeft men vooral met kleinere zaken te maken, waarin verhoorbijstand minder waarschijnlijk is. Verhoorbijstand kwam in de beleving van de geënquêteerden beduidend vaker voor in de zwaardere zaken en dus vaker bij de DR, DRR en LE dan in de basisteams, zo laat het enquêtepatroon in figuur 3.8 zien. Dat is bevestigd in de politiefocusgroepen over zwaardere zaken.[98] Hier achtte men bovendien de 'terugval' tussen het aandeel consultatiebijstand (70-80%) en het aandeel verhoorbijstand klein: na consultatie staat de advocaat meestal ook het verhoor bij.

[97] Alleen het antwoord 60% of meer verhoorbijstand komt in Amsterdam en bij de LE vaker voor dan gemiddeld (st. resid > 2), en juist minder vaak in Noord-Holland (st. resid < -2).

[98] Dit verschil kan als reden hebben dat de aanwezige focusgroep-respondenten expliciet zijn aangewezen op grond van hun ervaring met verhoorbijstand; voor de enquête was dat minder nadrukkelijk het geval (zie bijlage 2).

Figuur 3.8 Inschattingen van het aandeel verhoren met advocaat, naar soort team en totaal (in % van N=1.009 politierespondenten)

Bron: politie-enquête 2017

Advocaten kunnen vanuit hun perspectief niet het aandeel verhoorbijstand binnen *alle* zaken inschatten, maar wel in welk aandeel van de eenmaal verleende *consultaties* (door henzelf) ook verhoorbijstand wordt verleend. Ongeveer de helft van de bevraagde advocaten zei ernaar te streven na een consultatiegesprek zo mogelijk óók bij het verhoor aanwezig zijn in het belang van hun cliënt. *'Verhoorbijstand doe je bij voorkeur zo snel mogelijk bij de eerste keer. Bij vervolgverhoren als iemand al in voorlopige hechtenis of ivs zit, dan kun je wel afspraken maken* [om niet te komen, red.] *maar in het begintraject, bij het eerste verhoor is dat 'not done', eigenlijk.'* Bij anderen wisselt het. Drie geïnterviewde advocaten zeiden aan te sturen op aanwezigheid bij het zaakinhoudelijke verhoor, en het persoonsgerichte deel zo veel mogelijk te mijden.
Verhoorbijstand verlenen heeft volgens sommige advocaten voordelen voor de verdediging, zoals dat het een informatiefunctie dient. Zo komt tijdens het verhoor vanuit de opsporing informatie om het advies en processtrategie aan te passen en/of overleg te voeren als dat nodig is. [..] *'[B]ij zo'n piketmelding staat er een brij van artikelen en is er geen chocola van te maken van "wat speelt hier nou precies?" Dat wordt tijdens het verhoor duidelijker en dan kan je in overleg gaan.'*

3.3 Werkbelasting en werkprocessen na het recht op verhoorbijstand

Het realiseren van het recht op verhoorbijstand brengt voor zowel de opsporing als de advocatuur extra werk met zich mee. In deze paragraaf wordt op basis van een enquête en interviews (aangevuld met registratiegegevens van de RvR) ingeschat, wat de gevolgen zijn geweest voor de betrokken organisaties, in termen van werkprocessen en -belasting in het eerste jaar na invoering.

3.3.1 Ervaren werklast bij de opsporing

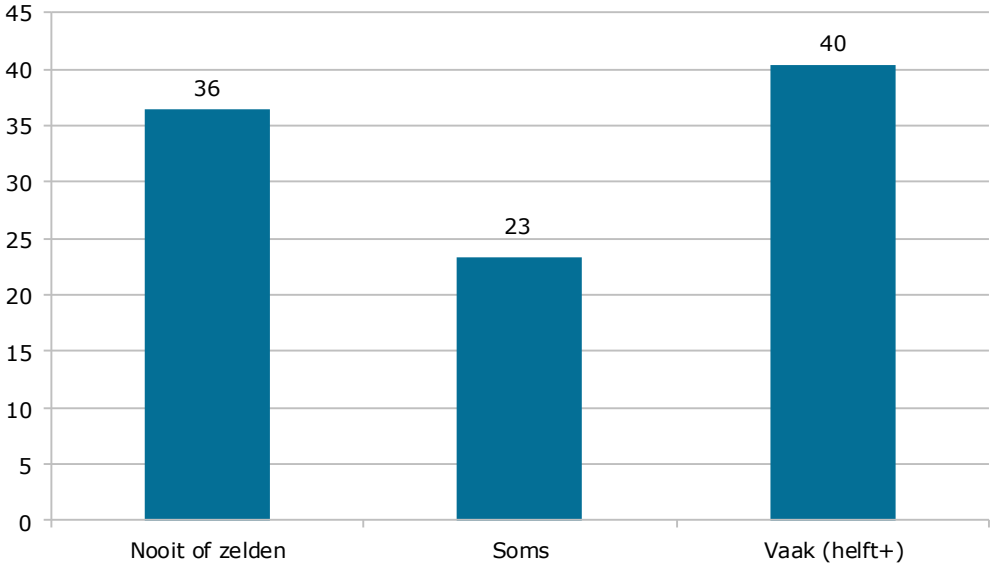
Verhoorbijstand direct aansluitend op consultatiebijstand plannen?
Efficiënt voor het werkproces is het, als de advocaat aansluitend op het consultatiegesprek met de verdachte kan doorlopen naar de verhoorkamer – in die gevallen waarin verdachte verhoorbijstand wenst. Volgens de OM-Beleidsbrief is het uitgangspunt dat het eerste verhoor aansluitend op de consultatiebijstand plaatsvindt: '*Wanneer dit in het belang van het opsporingsonderzoek of vanuit praktisch oogpunt niet mogelijk is, meldt de opsporingsinstantie het tijdstip waarop het eerste verhoor zal plaatsvinden aan de raadsman. Als de raadsman op dit tijdstip niet beschikbaar is, kan het tijdstip met maximaal een uur worden uitgesteld, opdat de raadsman alsnog kan komen of een vervanger kan sturen (…).*'[99]
Goedvolk et al. (2015) verwachtten vóór invoering op grond van door hen bevraagde experts, dat het aansluitend op elkaar inplannen van consultatie- en verhoorbijstand in 50% van de gevallen zou lukken (zie hoofdstuk 2). In de andere helft, verhoren die niet direct op de consultatie volgen, zou een aantal minuten opgaan aan zaken zoals begeleiding van de advocaat bij aankomst en aan het inplannen van verhoren. In die gevallen zou de werkbelasting groter zijn.
Over het direct aansluitend op elkaar plannen hebben we geen harde kwantitatieve gegevens omdat de tijdstippen van de verlening van de consultatiebijstand ontbreken.[100]
Op dit punt zijn allereerst advocaten door ons bevraagd; zij gaven aan dat aansluitend op elkaar inplannen van verhoor- op consultatiebijstand (of vice versa) in de praktijk inderdaad een streven is en regelmatig lukt, maar – vooral in de beginperiode – niet altijd. Meerdere advocaten noemen als reden dat de opsporing soms meer voorbereidingstijd nodig heeft en/of dat de afstemming met de opsporing niet altijd slaagt. Tegelijk gaven enkele advocaten ook aan dat er over het algemeen niet heel veel tijd verstrijkt tussen consultatie en verhoor. '*Meestal zit je binnen 't uur wel in verhoor, pauzes [en de nacht] even daargelaten. Daarbinnen kun je bijvoorbeeld wel een paar andere meldingen "wegtikken"*.'
De mate waarin aansluitend plannen lukt is ook gepolst aan de hand van de politieenquête (figuur 3.9). Over het geheel lukte het volgens 40% van de respondenten *vaak*, meestal zelfs in drie kwart van de gevallen of meer. Een iets kleiner aandeel (36%) was minder optimistisch (het lukt *nooit of zelden*) en 23% van de politiemensen vond dat het *soms* lukt.

---

[99] 'Ook voor vervolgverhoren en directe verhoorbijstand (de verdachte heeft eerder afstand gedaan van het recht op rechtsbijstand, maar komt hiervan terug) waarbij de verdachte in verzekering is gesteld, geldt de werkwijze dat de opsporingsinstantie het tijdstip direct aan de advocaat meldt. Uitsluitend in geval van directe verhoorbijstand waarbij de aangehouden verdachte nog niet in verzekering is gesteld, melden de opsporingsinstanties het verzoek om een piketadvocaat aan de Raad voor Rechtsbijstand. De raadsman die de melding heeft geaccepteerd dient zo spoedig mogelijk in contact te treden met de opsporingsinstantie omtrent het tijdstip van verhoor. De ruimte die hierbij kan worden geboden is afhankelijk van de ophoudtermijn die nog beschikbaar is (OM-Beleidsbrief, p.3).

[100] Ter benadering is nog gepoogd om het verschil in datum van de verleende consultatiebijstand en verhoorbijstand binnen de RvR- declaratiegegevens te berekenen. Dit leidt echter niet tot interpreteerbare resultaten; er kan slechts 1 verhoor worden gedeclareerd (forfaitair systeem) en advocaten vermelden mogelijk niet altijd de datum van het *eerste* verhoor of consultatie.

Figuur 3.9 Inschatting van hoe vaak het lukt om consultatie- en verhoorbijstand aansluitend op elkaar te plannen (in % van 1.009 politierespondenten)

Bron: politie-enquête 2017

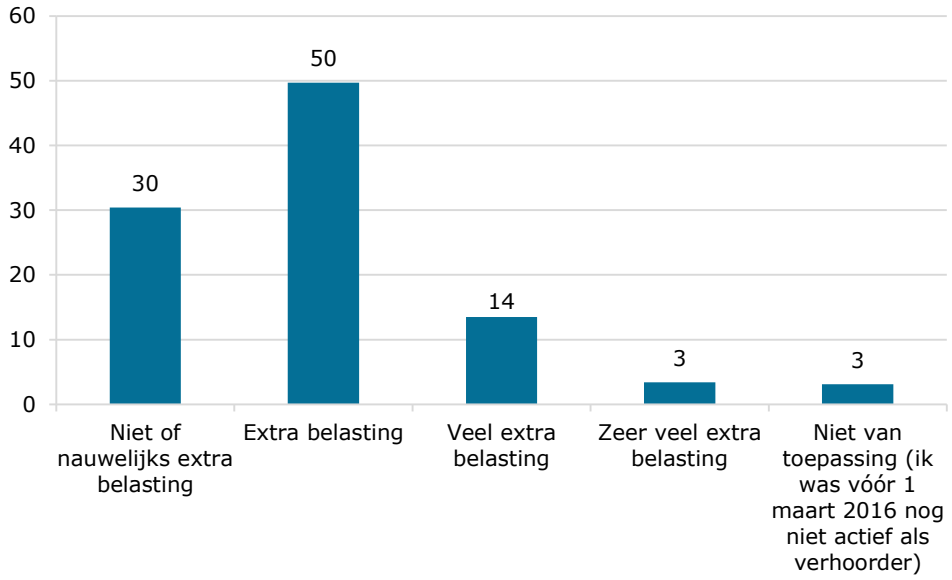
Nadere analyse laat zien dat verhoorbijstand vaker aansluitend op de consultatie is verleend in de perceptie van respondenten uit meer gespecialiseerde teams, die zwaardere zaken behandelen dan de basisteams.[101]
Aansluitend plannen hangt verder sterk samen met het aandeel van verhoren waarin bijstand wordt verleend; dat aandeel ligt hoger in zwaardere zaken.[102] In de kleinere zaken zijn advocaten veel minder vaak bij verhoren aanwezig, en vertrekken dan na de (eventuele) consultatiebijstand. Daar waar de advocaat wel verhoorbijstand verleent, valt dit vaak lastiger in te plannen, omdat deze mogelijk andere (piketdienst-)verplichtingen heeft. Verhoren in zware zaken worden per stuk vaak toch al van tevoren ingepland en er wordt capaciteit voor vrijgemaakt.

Percepties van werklast onder politierespondenten
Werkprocessen staan meer onder druk naarmate er meer zaken en meldingen op advocatuur en politie afkomen (vgl. de piek- en dalanalyse van Jongebreur et al, 2015). Toegenomen wachttijden doordat niet eerder met verhoren kan worden gestart dan wanneer de advocaat er is, samen met eerder genoemde facilitaire issues, vormen *voor de politie* in de praktijk de belangrijkste procesmatige *bottlenecks*.

[101] Binnen de DR schat men in dat aansluitend plannen lukt in 50% en bij de DRR en de LR respectievelijk in 62 en 68% van de gevallen; in de basisteams ligt dit aandeel met 33% statistisch significant lager.

[102] (Pearson r =0,53; p=0,00). Het aansluitend plannen hangt statistisch gezien ook significant negatief samen met het ingeschatte *aantal* verhoren op jaarbasis (Pearson r =-0,18; p=0,00). Deze samenhang is echter klein en inhoudelijk van weinig tot geen betekenis. Respondenten uit de eenheid Amsterdam gaven relatief vaak aan dat verhoorbijstand aansluitend op de consultatiebijstand kan worden gepland, in tegenstelling tot Rotterdam en de Landelijke Eenheid. Gelet op de (bijzondere, bijv. specialistische) aard van de zaken bij de LE – en de langere voorbereidingstijd – is die afwijking verklaarbaar. In de eenheid Rotterdam zijn er relatief iets minder basisteams.

Figuur 3.10 Ervaren werklast van het recht op verhoorbijstand, zowel voor als na 1 maart 2016 (in % van N=1.009 politierespondenten)

Bron: politie-enquête 2017

Het organiseren van de advocaat bij verhoor brengt volgens *de helft* van het totaal van geënquêteerde politiemensen extra werkbelasting met zich mee, en volgens nog eens 17% is dat veel of aanzienlijk – zo laat figuur 3.10 zien. Ongeveer één derde (30%) zei niet of nauwelijks extra werkbelasting te ervaren sinds 1 maart 2016. Het soort team, en of men kleinere dan wel zwaardere zaken afhandelt (of een mix) doet er op dit punt nauwelijks toe: (alleen) bij de DRR ervaarde men iets *minder* vaak extra werklast van het organiseren van de advocaat bij verhoor dan in andere typen teams.[103]
Ook in de VVC-focusgroep percipieerde men meer werkbelasting sinds 1 maart 2016. Hoeveel dat in uren is, bleek lastig in te schatten; één focusgroep-lid spreekt van een *uur per collega per dag*. Anderen ervaarden niet zozeer persoonlijk overwerk maar vooral een langere *doorlooptijd*, met overdracht naar collega's tot gevolg en piekbelasting. Soms kwamen er ook taken bij tijdens het wachten op de advocaat voor consultatie- of verhoorbijstand. In de focusgroep over zwaardere zaken noemden sommigen weliswaar ook extra werklast, maar hier werd vaker gesproken over intensivering van het werk – meer ballen tegelijk in de lucht houden – dan over meer uren of belasting. De doorlooptijd van een grotere zaak is vaak toch al relatief lang[104] met een uitgebreidere planning waarin 'de advocaat' wordt meegenomen. Niettemin kan het ook hier lastiger worden, als er plots een grote zaak met meerdere verdachten binnenkomt.
Ruim tien maanden na invoering luidde in de politiefocusgroepen de conclusie dat het organiseren van advocaat bij verhoor over het algemeen redelijk loopt. De grondopinie was dat advocaat bij politieverhoor redelijk snel is 'ingeburgerd'; om

[103] Het aantal verhoren dat men op jaarbasis draait, maakt geen significant verschil, evenmin als de specifieke eenheid waarin men werkt, of iemands rang. De ervaren werklast correleert wel negatief met de eerder beschreven ervaren voorbereiding vanuit de politieorganisatie. Klaagt men over meer werklast, dan is ook het oordeel over toerusting negatiever.

[104] Hoewel een deel van de respondenten in de focusgroepen over grotere zaken ook aangaf dat verdachten gemiddeld langer in verzekering zijn sinds de invoering van het recht op verhoorbijstand.

een respondent te citeren '*het ging heel snel* [verwijzend naar de snelle invoering, red.] *en het wende heel snel*'. Veel dingen zijn goed verlopen en met een praktische instelling en enig inlevingsvermogen bleek de opsporing een heel eind te komen. Enkele focusgroepleden gaven aan dat tegenover eventueel extra organisatiewerk staat: een verbeterde voorbereiding en verhoorkwaliteit.

3.3.2 Ervaringen van advocaten met werklast en planning

Naarmate ze tijdens hun piketdienst meer verdachten bijstaan, hebben advocaten meer moeite met het inplannen van consultatie- en verhoorbijstand. In termen van werkbelasting bestaan er grote regionale verschillen, afhankelijk van hoeveel advocaten er beschikbaar zijn per zaak/ressort. De hoeveelheid piketdiensten per halfjaar wisselt. Advocaten zijn in de steden vaak dik gezaaid, en er wordt volgens een enkeling her en der 'geconcurreerd' om verdachten, wat veel verschil maakt voor de agenda. *'En als je het vraagt aan iemand die in Almere werkt die hebben (…) niet een halve dag [piketdienst], zoals (…) in Amsterdam samen met tien of twaalf andere advocaten, maar die hebben een hele dag met vijf of zes andere advocaten. En vaker per halfjaar. Dus het is regioafhankelijk. Amsterdam is gewoon een vijver met heel veel hengels.'*
Meerdere geïnterviewde advocaten hebben sinds 1 maart 2016 handigheid ontwikkeld met het inplannen van afspraken voor consultatie- en verhoorbijstand. 'Heb je eenmaal contact, dan loopt het goed.' Een *best practice* is dat de advocaat polst wanneer/hoe laat de politie van plan is te gaan horen – met tolk erbij – en dan een half uur van tevoren arriveert voor de consultatiebijstand. *'Ik geef aan bij de recherche: dán kan ik er zijn, lees je in, en een half uur van tevoren kom ik aanzetten.'* Andere advocaten zagen nog wel problemen, bijvoorbeeld voor onervaren of minder assertieve advocaten. Verder signaleerden advocaten problemen met het vinden van de juiste opsporingsambtenaar – met name in de beginperiode van het recht op verhoorbijstand. Zo is genoemd dat 'functionele telefoonnummers' (directe nummer van de 'zaaksco') ondanks het streven van RvR en opsporing de eerste tijd na 1 maart 2016 nog niet standaard werden uitgewisseld. Enkele politiemensen gaven in de beginfase het algemene nummer (0900-8844) door in plaats van het functionele, maar hier is vanuit de politie op geageerd.[105]
Verder vonden sommige advocaten dat vanuit de opsporing meer met hen kon worden meegedacht. Zo gaf één advocaat aan dat hij graag eerder in het proces inzicht zou krijgen in het verhoorplan en –rooster van de opsporing per verdachte – zodat hij hier rekening mee kan houden in zijn planning. De opsporing weet bijvoorbeeld vaak al hoe lang een verhoor ongeveer zal gaan duren. Er lijkt in het eerste jaar na invoering wel al sprake van een (voorzichtig) opgaande lijn op deze punten.
Uit de interviews met advocaten komen een paar condities naar voren die het werkproces vergemakkelijkten. Allereerst lijkt het in onderlinge afstemming met de politie inplannen van verhoren relatief het soepelst te verlopen in landelijke gebieden of bepaalde stadsdelen, waar de lijnen kort zijn en waar advocaat en agenten elkaar kennen – of snel kunnen leren kennen. Twee geïnterviewde advocaten benadrukten dat deze factoren ervoor zorgen dat het inplannen gesmeerd loopt. In de tweede

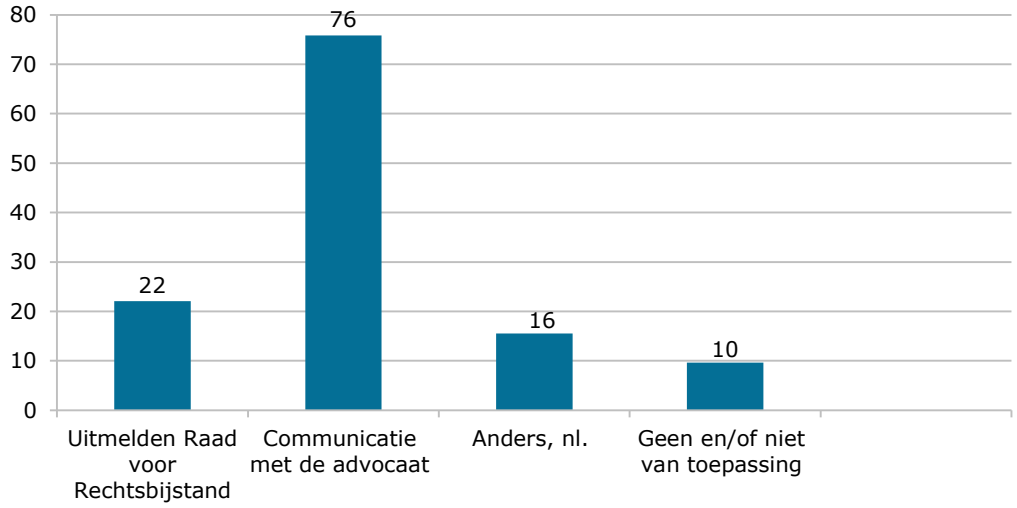
[105] Volgens interne politie-informatie d.d. maart 2017 over 534 meldingen zou dit in Noord- en Oost-Nederland relatief vaak zijn voorgekomen (resp. 31 en 27%). Alle medewerkers die 0900-nummers doorgaven, zijn hier vervolgens intern op aangesproken. De afdeling politieprofessie heeft een rol om te bewaken dat functionele e-mailadressen en telefoonnummers op de juiste wijze worden gebruikt en de incidentbehandeling goed verloopt (interne documentatie politie). Eén advocaat uit de hoofdstad noemde het belang van een 'ZSM-nummer' dat hij in het kader van rechtsbijstand vaak belde, maar anderen in zijn beleving (nog) niet, zeker niet buiten Amsterdam.

plaats signaleren advocaten zelf dat de eigen vaardigheden ertoe doen. Bijvoorbeeld dat de advocaat in staat is om dusdanige afspraken met de opsporing te maken dat zijn eigen efficiency ermee gediend is.
Ten derde wezen advocaten erop dat inschakeling van een tolk het inplannen van verhoren een stuk lastiger maakt, door diens agenda maar ook omdat verhoren door het vertaalproces aanzienlijk langer duren. Politierespondenten in de focusgroepen onderschrijven dit. Dit verschilt per regio: zo heeft men in de randstad meer met tolken te maken dan op het platteland.

3.3.3 Soorten ervaren extra werklast volgens de opsporing

Waar bestaat de (eventueel) ervaren extra werklast van het recht op verhoorbijstand uit, volgends de politie? Figuur 3.11 geeft het totaalplaatje weer.

Figuur 3.11 Soorten door politierespondenten ervaren werklast als gevolg van het recht op verhoorbijstand (meerdere antwoorden mogelijk; in % van 1.009)*

* Omdat meerdere antwoorden mogelijk waren, overstijgt het totaalpercentage de 100.

Het uitmelden van rechtsbijstandsverzoeken aan de RvR vormde voor de geënquêteerde politiemensen nauwelijks een bron van werklast. Dit gaat immers geautomatiseerd via het politie-registratiesysteem BVH. Wel moet een uitmelding opnieuw handmatig worden gedaan als de 'koppeling' met een advocaat uiteindelijk mislukt.[106] Binnen de DR en de LE en de zwaardere zaken gaf men de communicatie met de advocaat op als hoofdbron van extra werklast, terwijl vanuit de basisteams juist veel vaker het informeren van de verdachte werd genoemd. Een verklaring hiervoor is dat: hoe klein een zaak ook, elke verdachte behoort over het recht op (consultatie- en) verhoorbijstand geïnformeerd te worden. Dus ook in veel-

[106] Vanuit de opsporing is een enkele keer gesteld dat de geautomatiseerde manier van uitmelden minder flexibel zou zijn dan vroeger, omdat de hOVJ vroeger zelf de piketcentrale kon terugbellen als een (voorkeurs)advocaat niet beschikbaar bleek. De 'Q-A's' bespreken een aantal niet-geautomatiseerde scenario's – bijvoorbeeld na de aanvankelijke uitmelding wenst een verdachte toch nog een voorkeurs- in plaats van een toegewezen piketadvocaat. Dan dienen vervolgens door de politie nog wijzigingen in het meldingsformulier worden aangebracht; wat dan niet meer automatisch naar de RvR wordt verzonden.

voorkomende (kleinere) zaken waarin verdachten vaker afstand doen, vormt het informeren een extra werkbelasting (p x q). De zwaardere zaken zijn minder talrijk, waardoor de frequentie van het geven van de cautie lager is; hier wordt juist meer tijd besteed aan afstemming met de ingeschakelde advocaat over bijvoorbeeld uitwisseling van stukken en het tijdstip van verhoren (focusgroepen). In de 'anders, nl.'-categorie zijn terugkerende typen extra werklast: het regelen van geschikte verhoorruimtes (n=18), afstemming met anderen binnen de politie of erbuiten (n=17) en de logistiek: het overbrengen verdachte en/of advocaat (n=7).
Wat de soorten werkbelasting betreft, bevestigden de politierespondenten in de focusgroepen de voornoemde extra handelingen. Meer precies noemde men het uitmelden in bijzondere situaties, het ophalen en brengen van de advocaat en het voeren van een gesprekje met de advocaat. Daarnaast werd toegenomen druk op de capaciteit van de arrestantenbewaring en het cellencomplex genoemd, als gevolg van een langere ophoudduur of inverzekeringstelling vanwege wachten op de advocaat.
Een aanzienlijke belasting op het VVC-vlak was volgens meerdere focusgroeprespondenten afkomstig van winkeldiefstallen: het zou volgens deze politiemensen goed zijn als het OM hier een alternatieve gestandaardiseerde afhandeling voor ontwerpt.[107] Zo werd het opvragen en ter plaatse ophalen van camerabeelden voor een diefstal van een object ter waarde van een klein bedrag buitenproportionele belasting genoemd voor de politie.

3.3.4 Wachten op de advocaat?

Respondenten van zowel politie-enquête als -focusgroepen zagen werklast en wachten nauwelijks los van elkaar. Veel ervaren werklast is volgens politiemensen het directe gevolg van wachten voordat met een verhoor kan worden begonnen. In de enquête-antwoorden zien we dan ook een duidelijk verband tussen de ervaren frequentie van wachten en de zojuist beschreven werklast.[108] Mogelijk is dit ook deels het resultaat van samenhangende attitudes bij respondenten – zo zou een zekere weerstand tegen (het organiseren van) verhoorbijstand de correlaties mede kunnen verklaren.
Volgens het OM-beleid en de piket-werkinstructie van de RvR verleent de advocaat tijdig rechtsbijstand, dat wil zeggen binnen twee uur nadat de opsporingsdienst de melding consultatiebijstand naar de RvR heeft gezonden.[109] Volgens de meeste advocaten wordt de 2-uurstermijn die er staat voor het arriveren van de advocaat in de praktijk lang niet altijd gehaald. Eén advocaat sprak van drie uur gemiddeld. Advocaten achtten dit niet heel storend, omdat de opsporing ook vaak nog niet klaar is met de voorbereiding van het verhoor. *'(…) Ik heb het zelden meegemaakt dat ze heel erg op die twee uur zitten. Zij zijn zelf nog helemaal niet klaar. Ze moeten zelf nog die zaken verdelen.'* Zoals eerder aangegeven wordt de komst van de

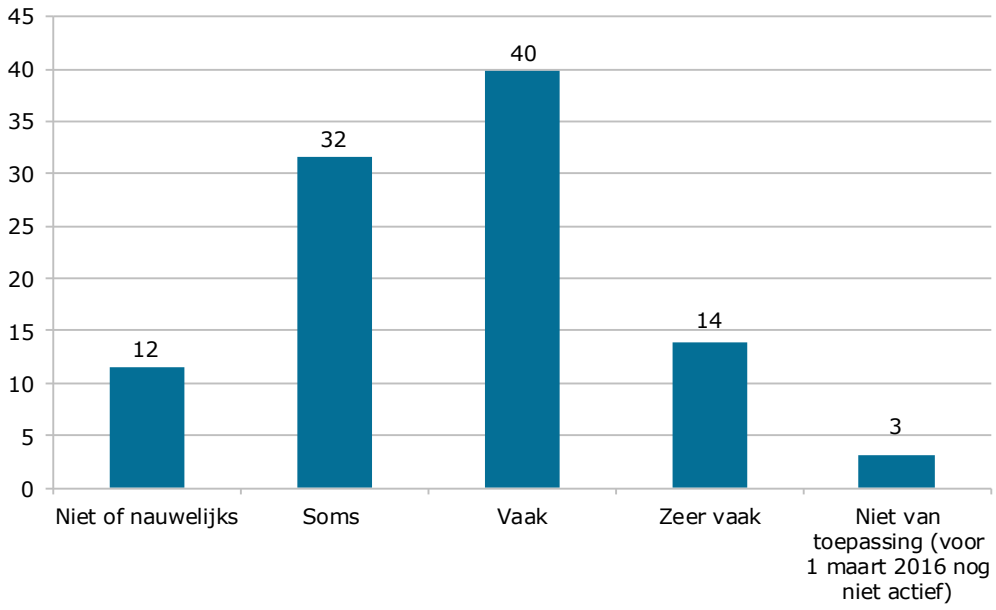
[107] Afgaand op de MK-omschrijving binnen de ontvangen BVH-registraties over de beleidsperiode betreft 17% van de verhoren 'winkeldiefstal' (B overig). Nog eens 1% betreft 'gekwalificeerde diefstal in/uit winkel'; hier is wel een hogere strafdreiging van toepassing (B6+).

[108] (Pearson r = 0,47; p=0,00). Ook gaf bijna twee derde van de 157 respondenten uit de anders-categorie onder werklast in de open antwoordruimte aan dat de extra werkbelasting voortkomt uit wachten op advocaten en het met hen afstemmen van de verhoorplanning.

[109] https://kenniswijzer.rvr.org/binaries/content/assets/kenniswijzer/bijlagen-werkinstructies/reglement-piket-29-juli-2014.pdf. Bij een melding directe verhoorbijstand dient op het aangegeven tijdstip te worden bezocht, tenzij een andere afspraak wordt gemaakt met de opsporingsdienst. Betreft het een melding inverzekeringstelling of huisverbod, dan wordt in beginsel binnen 24 uur rechtsbijstand verleend. Kan de advocaat dit niet waarborgen, dan dient de melding niet geaccepteerd te worden.

advocaat in de praktijk regelmatig in afstemming met de opsporing bepaald, zodat consultatie- en verhoorbijstand aansluitend op elkaar kunnen plaatsvinden.
Wachten werd binnen de politie een knellender probleem gevonden dan werklast als zodanig: 32% van de enquêterespondenten zei *soms*, en in totaal 54% *vaak tot zeer vaak* te moeten wachten met het verhoor als gevolg van het nieuwe recht op verhoorbijstand (figuur 3.12). Ter vergelijking: 17% ervaarde veel tot zeer veel meer extra werkbelasting. Een minderheid van 12% ervaarde niet of nauwelijks wachten. De ervaren mate van wachten hangt samen met het soort team en wordt kleiner naarmate de zaaksomvang toeneemt. Het hangt vrijwel niet af van hoe drukbezet de politie (en advocatuur) met verhoren zijn.[110]
Met name politierespondenten in de focusgroepen betrokken bij zwaardere zaken vonden wachten op de advocaat de moeite waard, uit oogpunt van gedegen rechercheonderzoek. '*Die advocaat zegt: ik kan niet binnen twee uur maar over vier uurtjes wel. Dan beginnen ze gelijk al uitslag te krijgen. Neem daar je tijd in joh. Dan doe je het toch over vier uur? Dan pak je toch de volgende dag. Ik bedoel, het is alleen maar voordelig denk ik.'* In de kleinere bulkzaken vond men het lastiger dat sinds 1 maart 2016 ook nog rekening moet worden gehouden met de agenda van de advocaat.
Idealiter zou 'loze' wachttijd worden opgevuld met andere taken (bijv. andere lopende zaken). Dit lukte in de praktijk niet altijd. Wachttijd wordt volgens politierespondenten bovendien vaak gevolgd door piekbelasting.

Figuur 3.12 Ervaren mate van *wachten met verhoor* op advocaat als gevolg van het recht op verhoorbijstand (in % van 1.009 politierespondenten)

'Oppaktijd' en acceptatietermijn
Het ontbreekt ons aan directe gegevens over de gemiddelde responsetijd, de tijd die een advocaat na de uitmelding door de politie nodig heeft om naar het bureau te komen voor consultatie- en/of verhoorbijstand. Wel kennen we dankzij het mel-

[110] Er is een statistische significant, maar weinig betekenisvolle samenhang tussen wachten enerzijds en de door politiemensen aangegeven hoeveelheid én het aandeel verhoren waarbij men betrokken is, anderzijds (Pearson r = 0,15 resp. 0,11; p=0,00).

dingenbestand Symagic van de RvR twee tijdsperiodes die beide deel uitmaken van de responsetijd: (a) de tijd die nodig is totdat de piketcentrale een melding doorzet naar de advocaat ('oppaktijd') en (b) de tijd tussen het moment van dat doorzetten en de acceptatie van de melding door de advocaat ('acceptatietermijn').
De tijd die de piketcentrale erover doet om de melding op te pakken is in principe nul: een melding wordt direct geautomatiseerd doorgezet. Echter een deel van de meldingen (22%) komt ná sluiting van de piketcentrale (20:00-0:00) binnen.[111] De verwerkingsdatum van de avondmeldingen ligt steeds precies 1 dag na de datum van binnenkomst.[112]
De tijd tussen 20:00 en 07:00 uur volgende dag wordt *niet* meegerekend in de acceptatietermijn.[113]
Volgens de regels is de maximale acceptatietermijn in strafzaken 45 minuten. Dat geldt ook voor voorkeursmeldingen. Na die 45 minuten wordt een melding automatisch doorgezet naar een andere advocaat. Indien door niet tijdig te reageren een *voorkeurs*melding is gemeld aan een andere advocaat, neemt de voorkeursadvocaat zelf contact op met deze advocaat over de melding en het vervolg daarop.[114] Voor deelname aan een piketregeling dient de advocaat van 07.00 tot 20.00 uur door de week, tijdens het weekend en op feestdagen per e-mail en per (mobiele) telefoon adequaat bereikbaar en beschikbaar te zijn.
In de beleidsperiode accepteerden advocaten 64% van alle meldingen. In 30% is sprake van een 'gekoppelde' melding; dan komt binnen 18 uur na de eerste melding in een zaak en over dezelfde verdachte nog een melding binnen; volgens een sleutelinformant en de RvR-data betreft het dan relatief (significant) vaak ivs-bijstand en in mindere mate ook directe verhoorbijstand.
De gemiddelde acceptatietermijn over alle meldingen in de beleidsperiode is volgens de RvR-gegevens 23 minuten (N=115.141) – in de periode van de nulmeting is het eveneens 23 minuten. Laten we de 2,5% (n=2.832) extreme acceptatietermijnen van 100+ minuten weg uit de analyse[115] – dan daalt de gemiddelde acceptatietermijn met 10 tot 13 minuten, ook in de nulmeting. Kijken we naar het type zaak zoals door de politie in de melding aangegeven, dan zouden zonder die extremen A-zaken sneller, in 12 minuten geaccepteerd worden dan B-zaken: 13 minuten (een klein maar statistisch significant verschil).[116]
In geval van voorkeursadvocaten ligt de gemiddelde acceptatietermijn – weer met weglating van de extremen – op 11 minuten, bij reguliere piketadvocaten op 16 minuten.
Er is ook een statistisch significant verschil bij weglating van 100+ minuut-gevallen tussen de acceptatietermijn van meldingen die 's avonds of 's nachts (tussen 20:00 en 07:00) binnenkomen, in vergelijking met die van dag-meldingen (11 minuten overdag en 17 's avonds).
Voor ivs-bijstand (8 minuten) en directe verhoorbijstand (11 minuten) is de acceptatietermijn gemiddeld korter dan voor consultatiebijstand (32 en 18 minuten). Ken-

[111] Er is geen verband met het type zaak, maar wel lijkt er verband te zijn met het type melding: consultatie- en (directe) verhoorbijstand worden vooral overdag uitgemeld, ivs relatief vaak in de avond of nacht.

[112] Meldingen die 's nachts (vanaf 00:00) binnenkomen vallen op de datum van de dag waarop de piketcentrale de melding kan oppakken.

[113] www.rvr.org/Informatie+voor+advocaten/over-aanvragen/piket/piket.html zie de Handleiding beschikbaarheid en aanwezigheid, RvR.

[114] Voor de piket-werkinstructie zoals die gold in onze onderzoeksperiode, zie: https://kenniswijzer.rvr.org/binaries/content/assets/kenniswijzer/bijlagen-werkinstructies/reglement-piket-29-juli-2014.pdf.

[115] Volgens de RvR zijn de 100+-acceptatieminuten 'verklaarbaar maar niet representatief'.

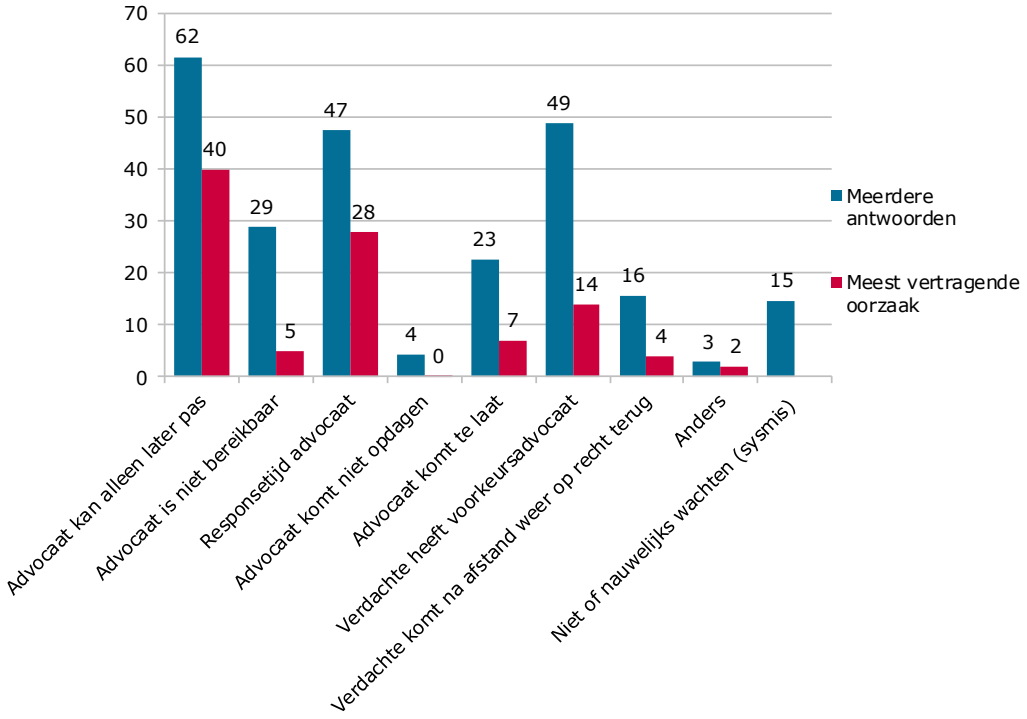
[116] Met inbegrip van de 100+ extremen is het 22 minuten in A- vs. 23 minuten in B-zaken (dan is het verschil niet statistisch significant).

nelijk denken advocaten iets langer na over het geven van consultatiebijstand; dit is de eerste stap, terwijl verhoor- en ivs-bijstand vaak een logisch vervolg op die stap zijn.

3.3.5 Gepercipieerde oorzaken van wachten op de advocaat

Volgens de enquêterespondenten (politie) komt wachten vooral doordat de advocaat pas op een later moment beschikbaar is (62%; figuur 3.13). Dit wordt gevolgd door dat hij nog moet komen dan wel onderweg is (responsetijd, 47%).[117] Dit zijn ook factoren die veel respondenten in de vervolgvraag aanmerkten als 'meest vertragend' (rode balken).

Figuur 3.13 Gepercipieerde oorzaken van wachtmomenten met of uitstel van het verhoor (in % van 1.009 politierespondenten)

Responsetijd bedraagt voor een deel de reistijd van advocaten. Op dit punt verschillen verstedelijkte eenheden zoals Amsterdam – waar reisafstanden doorgaans beperkt zijn – flink van landelijke, zoals Midden- en Noord-Nederland of Limburg. Dit valt te toetsen met de bij de RvR gedeclareerde reiskilometers. Deze verschillen inderdaad tussen de 11 arrondissementen. In Amsterdam werd gemiddeld 19 km gedeclareerd in de beleidsperiode, in Limburg en Midden-Nederland 38 kilometer. Er zijn vijf ressorten, waarbinnen een standaardvergoeding per km. geldt. Komt de advocaat daarbuiten voor een verrichting, dan geldt een hogere vergoeding. Wachten op een *voorkeurs*advocaat noemt 49% van de geënquêteerde politiemensen, maar wordt door die groep geen oorzaak gevonden die vaak voorkomt. Op voorkeursadvocaten – die vaak van verder komen – wordt met name in zwaardere zaken waar ze vaak worden ingeschakeld, gewacht (focusgroepen). Behalve door

[117] Meerdere antwoorden mogelijk, dus het totaal overstijgt 100%.

reistijd komt dit doordat de agenda van de voorkeursadvocaat pas later een bezoek toelaat. Hierdoor gaat de verdachte dan in verzekering (ivs) en volgt 'vastlegging van de situatie' ofwel de 'wachtstand'. De agenda van de advocaat is (dan) leidend volgens respondenten.[118]
In andere gevallen is volgens enquêterespondenten de advocaat niet bereikbaar (29%) of komt deze gewoonweg te laat (23%). Overigens geeft 16% van de enquêterespondenten aan dat de verdachte (wel eens) op een eerder gedane afstand van zijn recht op verhoorbijstand terugkomt – maar deze respondenten achten dit nauwelijks een kernoorzaak van wachtmomenten.[119]

Ook volgens meerdere focusgroep-respondenten nemen advocaten te veel meldingen aan, bijvoorbeeld tijdens hun piketdienst. Hierdoor ontstaan elders wachttijden – bijvoorbeeld, als een verdachte na consultatiebijstand ook nog verhoorbijstand wenst. In die specifieke gevallen dat één advocaat op (ZSM-)locatie de meldingen aanneemt, kan deze immers niet ook nog de verhoorbijstand verlenen, of pas na afloop van de ZSM-dienst.

Oorzaken van wachten volgens advocaten zelf
Zoals al eerder onder werklast werd aangegeven, hebben advocaten meer moeite met het realiseren van consultatie- en (met name) verhoorbijstand naarmate ze het drukker hebben. Dit verschilt per regio. Het is volgens een deel van de advocaten lastig om alle piket- en voorkeursmeldingen in te plannen én af te wikkelen op en rond de dagen waarop zij piketdienst hebben. Dit is bijvoorbeeld de situatie als de piketadvocaat alle gemelde verhoren zelf verzorgt en zich opeens twee verdachten melden die zowel consultatie- als verhoorbijstand willen. Voor consultatiebijstand – maximaal 30 minuten – plannen advocaten altijd korte tijd in, en dit type bijstand was (en is) qua planning ook gemakkelijker te behappen. Echter met verhoorbijstand 'weet je van tevoren niet hoe lang het gaat duren'.

3.3.6 Een neveneffect van wachten op rechtsbijstand

Veel politierespondenten in de focusgroepen – vooral in relatie tot lichtere zaken – signaleerden dat verdachten onnodig in verzekering gaan. Dit zou vooral het geval zijn als een verzoek om rechtsbijstand 's avonds gebeurt als de piketcentrale is gesloten (vanaf 20:00 uur), maar de ophoudtermijn (zie box 3.1) voor de opsporing nog doorloopt, namelijk tot 0:00 uur.
Hier zien we de lastige balans tussen enerzijds het acute belang van (kwetsbare) verdachten en anderzijds het belang van rechtsbescherming, een kwestie die actief werd benoemd door deelnemers uit beide typen focusgroepen doch met name betreffende lichtere zaken. Wachten op de advocaat verhoudt zich volgens deze deelnemers slecht tot de ophoudtermijn en daarmee ook slecht tot het acute belang van vooral jeugdige of kwetsbare verdachten. '*Als het toch een Haltje wordt – en dat weet je van tevoren – waarom ga je hem dan in verzekering stellen*?' De belasting die ivs als gevolg van wachten op verhoorbijstand voor verdachten met zich meebrengt, is volgens politierespondenten niet gering – ook al is ivs 'thuis' voor bijvoorbeeld minderjarigen ook een mogelijkheid. Het zou bovendien geregeld voor

[118] Slechts in een enkel geval heeft dit ook inhoudelijke gevolgen gehad, omdat 'strategisch doordachte volgordes' van (vervolg)verhoren worden doorkruist en daarmee 'de hele strategie' van de opsporing.

[119] De anders-categorie (3%, n=28) bestaat voor bijna de helft uit politiemensen die vinden dat advocaten te veel meldingen aannemen. Hierdoor loopt hun agenda vol, wat leidt tot planningsproblemen en (meer) wachten (n=12).

zijn gekomen. Dit kan een gepercipieerd neveneffect van de regeling van 1 maart 2016 worden genoemd.

Box 3.1 Ophoudtermijn

De ophoudtermijn is de tijd die een verdachte in eerste instantie kan worden vastgehouden voor onderzoek. Die bedroeg in de onderzoeksperiode 6 uur vanaf de *voorgeleiding* aan de hOvJ. Als deze termijn is verstreken en verdachte nog niet verhoord is, wordt deze in verzekering gesteld (ivs). Voordat een melding aan de piketcentrale kan worden uitgedaan vindt op het bureau een reeks formaliteiten plaats: pv-aanhouding opmaken, vingerafdrukken, 'mijn OM', medische intake, fouilleringszak & handtekening, toetsing etc. Soms wordt dit proces onderbroken omdat de meldkamer de betrokken opsporingsfunctionaris wegroept, waardoor vertraging ontstaat. [a]

Idealiter krijgt de advocaat al bij de aanhouding een signaal – aldus respondenten. Er zijn onbenutte technische mogelijkheden om tijdwinst te maken in het proces tussen aanhouding en het tijdstip waarop de piketmelding uitgaat. Zo wordt gesteld dat het meldingsformulier onderweg naar de politielocatie al wordt ingevuld en per mobiel of tablet naar de hOvJ wordt gezonden, die dan alleen nog autorisatie hoeft te geven nadat hij/zij geverifieerd heeft dat verdachte is gearriveerd.

[a] Op basis van de RvR-meldingen (Symagic) weten we het tijdsverloop *in dagen* tussen aanhouding en melding. Dit kan duiden op uitloop in de tijd die benodigd is voor de reeks handelingen die bij de politie moeten plaatsvinden. In de beleidsperiode vond in 94% van de gevallen de melding in elk geval op de datum van aanhouding plaats; in 6% van de gevallen zat er één nacht tussen.

Met de BVH-verhoorregistraties hebben we getoetst, hoe veel vaker verdachten daadwerkelijk vaker in verzekering zijn gesteld sinds de invoering van het recht op verhoorbijstand. Dit is gedaan door het percentage 'ivs-verhoren' op het totaal van verhoren te vergelijken tussen nulmeting en beleidsperiode. Het ivs-verhoor is een noodzakelijke formaliteit die plaatsvindt op het moment dat verdachte in verzekering gaat en wordt voorgeleid aan de RC. Volgens de BVH-verhoorregistraties is het ivs-aandeel inderdaad toegenomen van 27% naar 29%, wat op jaarbasis een absolute toename van een kleine 3.600 ivs-gevallen zou betekenen. In cijfers ontleend aan de Strafrechtketenmonitor over ivs (zowel minder- als meerderjarigen) zien we echter geen stijgende trend tussen 2015 (en de jaren ervoor) en 2016. Verlenging van de ophoudtermijn, wat vanaf 1 maart 2017 is gerealiseerd, leidt mogelijk tot een kleiner aantal ivs, hierover zal in de tweede monitoreditie worden gerapporteerd.[120] Een andere optie is verlenging van de openingstijden van de piketcentrale; dit is anno 2018 (nog) geen praktijk.

Enkele VVC-focusgroeprespondenten vonden dat het 'afhandelen' van zaken ten opzichte van vroeger complexer geworden is, niet alleen door de toepassing van het recht op verhoorbijstand, maar ook door de ZSM-werkwijze (box 3.2).[121] Ook advocaten signaleerden dat het ZSM-proces tot vertraging kan leiden*: 'Vroeger nam de officier van dienst nog wel eens snel de beslissing in overleg, nu moet iemand*

[120] De ophoudtermijn is vanaf 1 maart 2017 9 uur gaan bedragen, ingaand op het moment van aanhouding*:* www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/rechtspraak-en-geschiloplossing/documenten/brochures/2017/03/01/u-wordt-verdacht-van-een-strafbaar-feit. De uitbreiding van de ophoudtermijn van 6 naar 9 uur biedt volgens sommige respondenten weinig soelaas, omdat het ingangstijdstip wordt teruggezet naar het moment van de aanhouding in plaats van het moment van voorgeleiding aan de hOvJ. Met het overbrengen van verdachte naar bureau of arrestantencomplex is tijd gemoeid.

[121] Zo uitten een klein aantal politierespondenten in focusgroepen de klacht dat de overdracht van politie naar ZSM niet altijd soepel zou verlopen – bijvoorbeeld dat eerder ingeslagen richtingen soms wijzigen. Er bestaat onder hen een wens tot meer begrip vanuit ZSM voor de hoeveelheid zaken die de politie dient af te handelen.

vaker dan vroeger wachten en de nacht uitzitten, omdat ZSM na 22:00 telefonisch niet meer bereikbaar is. Hoezo? De opsporing is toch ook nog aan het werk?'
Dit doet afbreuk aan het zijn van een afhandelunit van kleine zaken, zoals het werk werd getypeerd – '*we krijgen een verdachte binnen en die moeten we zo snel mogelijk gewoon weer de deur uitkrijgen, anders stapelen de dossiers zich op voor de volgende dienst'*. De vraag is overigens wel of snel afhandelen een doel op zichzelf zou moeten zijn.

Box 3.2 De 'Zo Selectief, snel simpel, slim, samen Mogelijk' (ZSM)-werkwijze van het OM

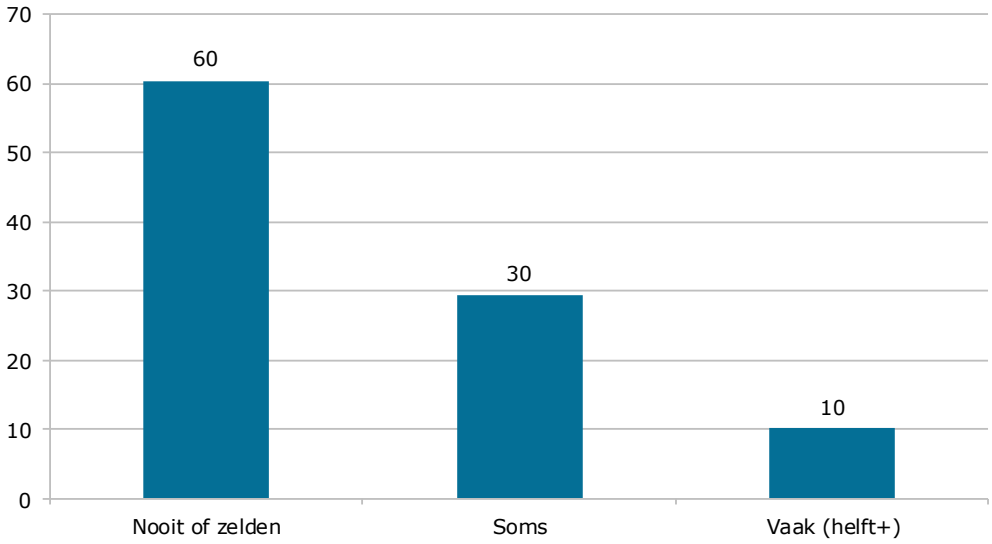
De toepassing van het nieuwe recht op verhoorbijstand voor meerderjarige verdachten zal in de praktijk vaak deel uit maken van de sinds 2012 ingevoerde gezamenlijke ZSM-werkwijze. Daarin worden gevallen van veelvoorkomende criminaliteit (VVC-) versneld en betekenisvol afgedaan door een netwerk van OM, de politie, de drie reclasseringsorganisaties, de Raad voor de Kinderbescherming en Slachtofferhulp Nederland (Inspectie van Veiligheid en Justitie, 2016). Voorheen zou een dagvaarding voor een zitting voor de politierechter uitgebracht zijn. De verdachte ontvangt een oproep voor een speciale OM-zitting. Op die zitting kan hem bijvoorbeeld een aanbod voor een werkstraf of transactie worden gedaan. Met 'betekenisvol' wordt een context- en persoonsgerichte en bovendien zorgvuldige afdoening bedoeld, die binnen genoemd netwerk bereikt kan worden via samenwerking en de integratie van verschillende informatiestromen. Soms worden ook extra organisaties betrokken, waaronder Veilig Thuis en er is tevens een relatie met de Veiligheidshuizen (33 in 2016), waarin de justitiële partners, zorgpartners en gemeenten complexe casuïstiek behandelen. Anno 2017 telde Nederland elf ZSM-locaties – één binnen elk van de tien politie-eenheden en één centrale ZSM-locatie voor verkeerszaken.
In 2015 doorliep meer dan de helft van alle zaken het ZSM-proces (Inspectie van Veiligheid en Justitie, 2016). Over de tweede helft van 2016 en de eerste helft van 2017 ging het om 168.000 zaken. In ongeveer de helft van deze gevallen werd de beslissing binnen een dag genomen (Boksem et al., 2018).

Leidt wachten tot het doen van afstand?
In 4% van alle opgegeven redenen van afstand door verdachten (zie verder hoofdstuk 4) is dat een verlate of verhinderde advocaat – voor zover dit staat opgetekend in het pv. Figuur 3.14 laat zien hoe vaak, in de inschatting van politiemensen, verdachten afstand doen van verhoorbijstand als gevolg van wachten op de advocaat.[122] Het merendeel van de respondenten zat aan de ontkennende of voorzichtige kant: 60% dacht dat dit *nooit of zelden* voorkomt. Nog eens 30% meende dat verdachten *soms* afstand van verhoorbijstand doen, omdat ze niet willen wachten op de advocaat. De resterende 10% vond dat dit *vaak* zo is.
Het door politierespondenten geschatte aandeel afstand als gevolg van wachten op de komst van de advocaat neemt iets af naarmate hun zaken groter worden.[123] Hiervoor zijn enkele verklaringen denkbaar: (1) in zwaardere zaken en onderzoeken met een grotere strafdreiging zijn er meer juridische waarborgen rond afstand en hangt er voor verdachten bovendien meer van een zaak af, waardoor afstand doen vanwege wachttijd minder voor de hand ligt. Bovendien gaat men in de zwaardere gevallen vaak toch wel in verzekering; (2) over redenen van afstand leven gedeelde beelden binnen (typen) teams.

[122] We kunnen op basis van de enquêtegegevens niet nagaan, in hoeverre een verdachte 'ondubbelzinnig en vrijwillig' afstand heeft gedaan, of dat hier door derden op is aangestuurd.

[123] Pearson r=-0,14; p=0,00.

Figuur 3.14 Mate waarin verdachten volgens politierespondenten afstand van verhoorbijstand doen als gevolg van niet willen wachten op de advocaat (in % van 1.009 politierespondenten)

Bron: politie-enquête 2017

Feitelijk bestede capaciteit?
Er zijn helaas geen concrete cijfers over de *feitelijk bestede capaciteit* aan het recht op verhoor- en consultatiebijstand vanaf 1 maart 2016.[124] De tijdschrijfsystemen van de politie zijn volgens ingewijden niet specifiek genoeg. Voor deze monitor zijn we daarom genoodzaakt de doorrekening van capaciteitsbeslag en kosten te laten vervallen.

3.4 Geregistreerde verhoorduur in politiecijfers en –pv's

De politieke en maatschappelijke discussie over het nieuwe recht op verhoorbijstand heeft zich in belangrijke mate toegespitst op de gemiddelde duur van verdachten-verhoren in relatie tot de vergoeding voor advocaten.
Voor (piket-)advocaten betekent verhoorbijstand verlenen nieuwe werklast; vóór 1 maart 2016 bestond het algemene recht op verhoorbijstand immers nog niet. Daarom is voor hen van belang om te weten wat de gemiddelde (opgetelde) verhoorduur per verdachte per zaak in de piketfase is na 1 maart 2016. Dit is immers een van de ijkpunten voor de hoogte van de forfaitaire vergoeding voor verhoorbijstand in die fase.
De gemiddelde verhoorduur per verdachte per zaak is niettemin ook relevant voor de opsporing. De opsporing nam altijd al verhoren af; sinds 1 maart 2016 kan daar een advocaat bij aanschuiven. Om te weten hoeveel *extra* tijd de opsporing kwijt is met verhoren sinds het recht op verhoorbijstand, zullen we (a) de gemiddelde duur van verhoren over de periode vóór 1 maart 2016 vergelijken met de verhoorduur over de periode erna; en (b) de gemiddelde duur van verhoren in de beleidsperiode

[124] Dit kunnen we volgens politie-informanten (leden focusgroepen en afzonderlijk bevraagden) niet als zodanig in beeld krijgen.

mét advocaat vergelijken met die van verhoren zonder. Box 3.3 benoemt enkele factoren die de verhoorduur mogelijk beïnvloeden.

Box 3.3 Factoren die mogelijk van invloed zijn op de verhoorduur

In theorie – mede afgaand op hoofdstuk 2 – kan de aanwezigheid van de advocaat leiden tot zowel kortere als langere verhoren. Enerzijds kunnen verhoren door een aanwezige advocaat langer worden, zeker als die zich actief opstelt, bijvoorbeeld via onderbrekingen voor overleg met verdachte, verzoeken om vraagverduidelijking of doornemen van het pv. Anderzijds kan de aanwezigheid van de advocaat leiden tot *kortere* verhoren. Bijvoorbeeld, als gevolg van verminderde verklarings- of bekentenisbereidheid van verdachten. Zou dit zo zijn, dan is geen tijd gemoeid met het afnemen en optekenen van de verklaring zelf, ook al stelt men alle vragen. Een andere verklaring is dat de opsporing – vanwege de advocaat – minder tijd steekt in het sociale verhoor of 'omsingelen' van verdachte en sneller ter zake komt. Ook is denkbaar dat de politie bij aanwezigheid van de advocaat minder pressie op verdachten uitoefent door middel van (extreem) lange verhoren.
Het is verder mogelijk dat verhoren na 1 maart 2016 iets langer zijn gaan duren vanwege het informeren van verdachten over hun recht op verhoorbijstand direct na aanvang van het verhoor.

3.4.1 Verhoorduur per verhoor volgens politieregistraties (BVH): Nulmeting versus beleidsperiode

Een eerste manier om de verhoorduur te meten is via analyse van politieregistraties over de onderzoeksperiode. In de analyses zijn alleen verhoren meegenomen van meerderjarige, aangehouden verdachten. Daarnaast zijn alleen de verhoren meegenomen die binnen de piketfase vallen.[125] Van 18% van deze verhoren is een verhoorduur bekend, op basis van geregistreerde begin- én eindtijd.[126] De verdeling over die vier zaaktypen binnen deze 18% is nagenoeg gelijk aan de verdeling binnen het totaal. In de BVH-registraties kunnen we een uitsplitsing maken aan de hand van de verhoordatum, om vast te stellen of de gemiddelde verhoorduur per verhoor significant verschilt tussen de periode van de nulmeting van vóór 1 maart en de periode erna, de beleidsperiode (tabel 3.1).
De gemiddelde verhoorduur (48 minuten) verschilt niet tussen nulmeting en beleidsperiode. Uitsplitsend naar type zaak vinden we evenmin (statistisch) significante verschillen.
Zouden we de verhoren korter dan 5 en langer dan 480 minuten weglaten, dan leidt dat tot marginale verschillen en wordt de gemiddelde verhoorduur in A-zaken in de nulmeting iets langer, namelijk 90 minuten (n=303) (niet weergegeven). Als een extra check vergelijken we de nulmeting-periode januari-februari 2016 met dezelfde twee maanden van 2017. Op deze manier schakelen we eventuele seizoenseffecten op de verhoorlengte (bijvoorbeeld door schommelende werkdruk) uit. De gemiddelde verhoorduur begin 2017 (49 minuten) is vrijwel gelijk aan die van begin 2016 (48 minuten).

[125] Zie bijlage 2 voor details.

[126] Dit percentage is nog iets lager (17,5%) als we willen uitsplitsen naar zaaktype zoals in tabel 3.1; van een deel van de zaken is het type onbekend.

Tabel 3.1 Gemiddelde verhoorduur per verhoor (in minuten): nulmeting versus beleidsperiode

	Gemiddelde duur per verhoor	Aantal zaken	Standaard deviatie	Mediaan	Significantie nulmeting versus beleidsper. (p-waarde)
Nulmeting (jan-feb 2016)					
Zaaktype					
A	89	305	84	60	
B 6+	51	755	42	45	
B overig	46	4.222	34	40	
C	37	1.029	24	31	
Totaal	**48**	**6.311**	**39**	**40**	
Beleidsperiode					
Zaaktype					
A	86	1.584	69	60	0,44
B 6+	54	4.475	43	45	0,17
B overig	47	24.417	34	42	0,25
C	38	5.862	31	30	0,55
Totaal	**48**	**36.338**	**38**	**41**	**0,29**
Einde beleidsperiode (jan–feb 2017)					
Zaaktype					
A	82	254	61	60	0,26
B 6+	55	738	42	49	0,14
B overig	48	3.678	33	45	0,04
C	40	776	40	31	0,13
Totaal	**49**	**5.446**	**38**	**45**	**0,02**

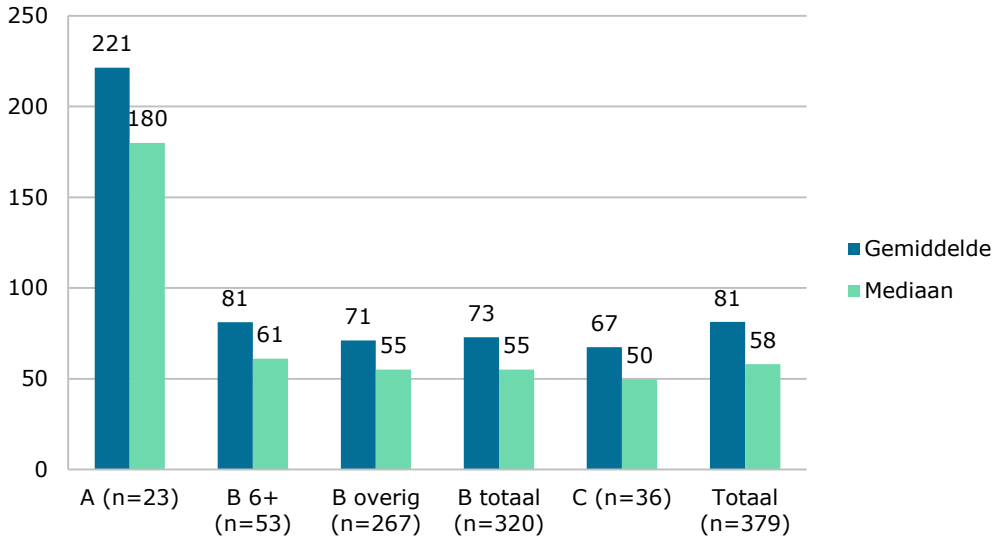
3.4.2 Aantal verhoren per zaak en opgetelde verhoorduur (piketfase)

Verdachten worden in de piketfase soms vaker dan één keer verhoord; gemiddeld 1,3 keer (zowel in de hele onderzoeks- als in de beleidsperiode). De meeste verdachten (77%) zijn in de beleidsperiode één keer verhoord, 23% dus twee keer of vaker. In A-zaken en B6+-zaken zijn verdachten, met resp. 1,5 en 1,4 keer, gemiddeld iets vaker verhoord dan in de talrijke overige B-zaken (krappe 1,3) en C-zaken (1,2).
Op basis van de BVH-registratie kan – door de vele onbekende verhoorduren – geen betrouwbare opgetelde gemiddelde verhoorduur per verdachte worden berekend.[127] De totale verhoorduur per verdachte is wel berekend op basis van de steekproef van pv-dossiers waarin voor 379 verdachten een zaak is onderzocht. Figuur 3.15 laat zien, wat de totale verhoorduur per verdachte is voor verschillende zaaktypen. Voor A-zaken duren alle verhoren per verdachte opgeteld gemiddeld 221 minuten, voor B-zaken 73 minuten en C-zaken 67 minuten. De kanttekening die hierbij gemaakt moet worden, is dat de groep A-zaken erg klein is, de verhoorduur binnen de zaaktypen sterk verschilt en extreme waarden heeft die het gemiddelde sterk beïnvloeden. De spreiding is vooral binnen de kleine groep A-zaken erg groot (zie bijlage 3 tabel B3.1). Als de zaak met de langste verhoorduur (643 minuten) wordt

[127] Als de totale gemiddelde verhoorduur per verdachte wordt berekend op basis van BVH-gegevens dan blijft alleen een klein aantal verdachten over omdat per verdachte alle verhoorduren bekend moeten zijn. Binnen deze groep zijn verdachten met weinig verhoren oververtegenwoordigd.

weggelaten, zakt het gemiddelde voor A-zaken al naar 202 minuten.[128] In figuur 3.15 is daarom ook de mediaan weergegeven.[129] Die ligt voor A-zaken op 180 minuten, voor B-zaken op 55 minuten en C-zaken op 50 minuten.
Advocaten zijn niet bij al die verhoren aanwezig geweest. In de volgende paragraaf gaan we hier nader op in.

Figuur 3.15 Opgetelde verhoorduur per verdachte per zaak (gemiddelde en mediaan in minuten) naar zaaktype; beleidsperiode

Bron: pv's verhoor

3.4.3 Aanwezigheid advocaat bij verhoor

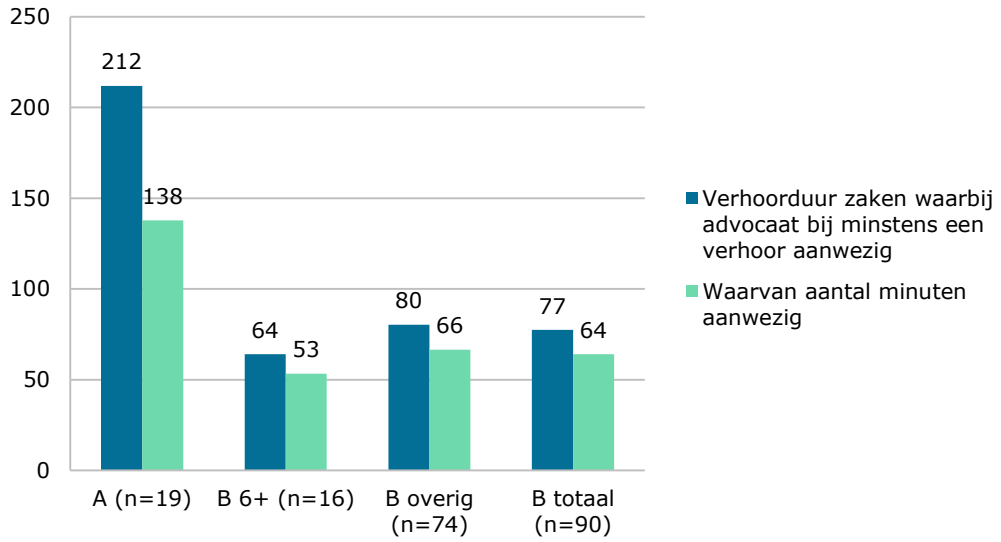
In vervolg op figuur 3.15 uit de vorige paragraaf gaan we na hoeveel uur advocaten aanwezig zijn geweest bij die opgetelde verhoorduur per verdachte.
In totaal zijn advocaten bij 32% van alle 379 zaken bij minstens één verhoor aanwezig geweest. Bij A-zaken ligt dit percentage veel hoger (83%) dan in B- (28%) en C-zaken (31%). Bovendien zijn advocaten, als er meerdere verhoren zijn, niet altijd bij alle verhoren van verdachten aanwezig. In figuur 3.16 is daarom de gemiddelde totale verhoorduur weergegeven voor de verhoren waarbij de advocaat (minstens één keer) aanwezig was voor A- en B-zaken. In A-zaken was de gemiddelde totale verhoorduur per verdachte 212 minuten als de advocaat minstens een keer aanwezig was. Van die 212 minuten is hij maximaal gemiddeld 138 minuten aanwezig geweest. Bij B-zaken was dit gemiddeld 64 minuten van de in totaal 77 minuten durende verhoren.[130] Met maximaal doelen we op het gegeven dat advocaten niet in alle gevallen van verhoorbijstand het hele verhoor aanwezig zijn, maar later binnenkomen of eerder vertrekken. In 7% van de verhoren met advocaat was hier volgens het pv sprake van.

[128] Wordt nog een zaak met 510 minuten weggelaten dan zakt de totale gemiddelde verhoorduur naar 187 minuten.

[129] De mediaan geeft de middelste waarde weer. Dat wil zeggen dat 50% van de verhoorduren onder de mediaan ligt en 50% boven de mediaan. Het voordeel van een mediaan is dat deze minder gevoelig is voor extreme waarden dan het gemiddelde.

[130] Zie bijlage 3, tabel B3.2 voor mediaan en spreiding .

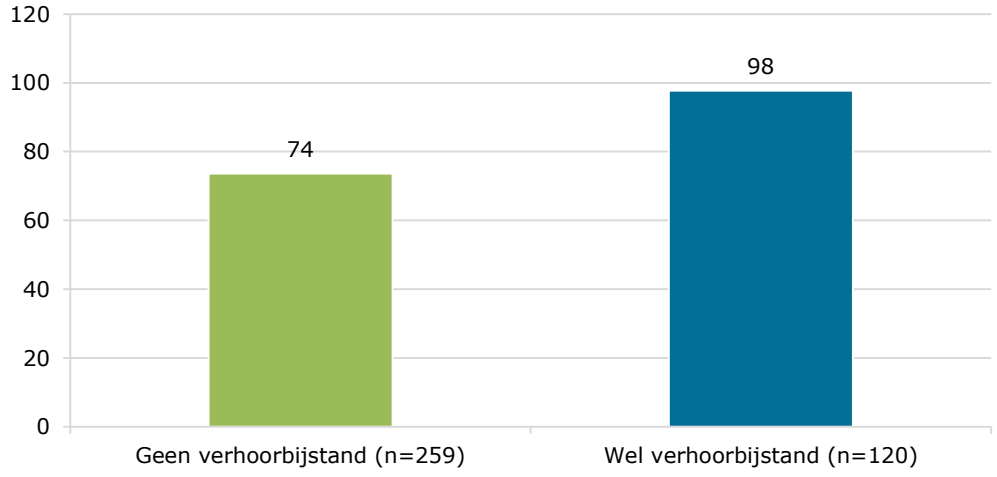
Figuur 3.16 Opgetelde gemiddelde verhoorduur per verdachte per zaak waarbij de advocaat (minstens één keer) aanwezig was (in minuten); beleidsperiode

Bron: pv's verhoor

Om te weten of de opsporing extra tijd kwijt is met verhoren sinds het recht op verhoorbijstand, is bekeken of de gemiddelde opgetelde verhoorduur per verdachte verschilt tussen zaken waarbij minstens één keer een advocaat aanwezig is geweest en zaken waarbij dat bij geen enkel verhoor het geval was. Figuur 3.17 laat dit zien.

Figuur 3.17 Opgetelde gemiddelde verhoorduur per verdachte (in minuten), naar wel/geen verhoorbijstand; beleidsperiode

Bron: pv's verhoor

Indien een advocaat bij minstens één verhoor aanwezig was, bedraagt de totale verhoorduur per verdachte gemiddeld 98 minuten, terwijl zaken zonder advocaat in

totaal gemiddeld 74 minuten duren, een verschil van 24 minuten.[131] Dit verschil hangt voor een deel samen met het zaaktype waarin verhoorbijstand wordt verleend. Verhoren in A-zaken duren veel langer dan in andere zaken. En juist bij verdachten in A-zaken is vaker een advocaat aanwezig.

3.4.4 Verhoorduur naar overige kenmerken

De totale gemiddelde verhoorduur per verdachte blijkt sterk te verschillen tussen verdachten die wel en geen beroep doen op het zwijgrecht (j/n).[132]
Uit analyse van de dossiergegevens blijkt verder dat anderstaligheid en bijkomende *tolk* de gemiddelde totale verhoorduur niet opstuwt..
Het aantal onderbrekingen in verhoren is over de hele linie beperkt. Gemiddeld zijn er 0,28 onderbrekingen in verhoren met advocaat en 0,06 in verhoren zonder.
De aanwezigheid van de advocaat lijkt ten slotte ook samen te hangen met de lengte van pv's verhoren uitgedrukt in *aantal pagina's* (pdf), maar alleen van het tweede verhoor. Met advocaat heeft het pv-tweede verhoor een gemiddelde lengte van 5,6 pagina's; zonder advocaat is de lengte 4,2 pagina's voor het tweede verhoor.[133]
Percepties van de verhoorduur onder politiemensen laten het volgende zien: 40% is van mening dat verhoren sinds 1 maart vanwege het recht op verhoorbijstand langer tot veel langer zijn geworden, 33% meent dat de aanwezigheid van de advocaat hierop geen invloed heeft en 26% denkt dat verhoren er (veel) korter op zijn geworden. Politierespondenten die veelal betrokken zijn bij kleinere zaken vinden vaker dat verhoren met advocaat langer duren dan politiemensen die vooral zwaardere zaken behandelen.[134]

3.5 Werk- en tijdsbelasting voor advocaten

De verhoorduur is niet de enige nieuwe werkbelasting voor advocaten. Daarnaast is volgens geïnterviewde advocaten sprake van:

- voorbereidingstijd: een half uur gemiddeld, aldus twee advocaten;
- eventuele extra reistijd, als verhoorbijstand op een ander moment dan de consultatiebijstand plaatsvindt;
- (soms) op politiebureau of arrestantencomplex wachten totdat de opsporing klaar is om te verhoren; hoewel tijdens dat wachten wordt gewerkt.

Een advocaat gaf aan: *'Ik ben met één piketmelding 6 à 7 uur bezig zeker als het met verhoorbijstand is, en het is [dan] maar 1 verhoor (…). Los van de reistijd en dergelijke.'*
Volgens een ervaren piketadvocaat uit de hoofdstad kan de piketfase er qua activiteiten als volgt uitzien: *'Je krijgt een melding binnen, daar moet je op reageren. Je gaat in overleg met de politie om een gunstig moment voor de consultatie en het verhoor te vinden. Je probeert te structureren dat [dit] verhoor ook direct echt het hele verhoor is en dat [cliënt] maar één keer hoeft te worden gehoord, sociaal en inhoudelijk (en niet nog eens een keertje terug). Je gaat contact opnemen met het*

[131] F=8,08; p=0,01.

[132] (F=10,5; p=0,00).

[133] Het verschil is alleen significant voor het tweede verhoor (F=9,7; p=0,00).

[134] Voorts is er enig verband met de antwoorden bij ervaren werklast en wachttijden: is dat 'zeer veel' of 'zeer vaak', dan oordeelt men vaker dat bijgestane verhoren langer duren, terwijl een neutraal oordeel (aanwezigheid advocaat beïnvloedt de verhoorduur niet) samenhangt met minder ervaren werklast en wachten.

OM om informatie (…) "ik ben de advocaat en als er wat gebeurt hoor ik het graag". Je gaat naar die cliënt, je hoopt wat informatie te hebben en begeleidt hem zo goed mogelijk. Na het verhoor (…) eis [je] de stukken op. En je vraagt op de hoogte te worden gehouden over de afdoeningsbeslissing. Dan krijg je hopelijk terugkoppeling over eventuele invrijheidsstelling of dagvaarding. Dat is eigenlijk wat je in de eerste fase doet. Dat kan een dag in beslag nemen. (…).'

Advocaten wezen op het aanzienlijke verschil in werkbelasting van het éénmalig 3 uur in verhoor zitten versus driemaal reizen voor een verhoor van 1 uur; in het tweede geval kost dit drie keer zoveel reiskilometers en -tijd. Vooral als de afstanden lang zijn, bijvoorbeeld op het platteland, en/of als men voor de rechtsbijstand naar een centraal arrestantencomplex dient te reizen, weegt het 'terugkomen' voor vervolgverhoor zwaar.

De huidige forfaitaire vergoedingssystematiek – ontleend aan een gemiddelde – stuitte de meeste van de 13 bevraagde advocaten tegen de borst, afgaande op citaten als 'bedrijfseconomisch onverantwoord' en 'ongehoord'.[135] Zit men éénmalig vele uren in verhoor, dan zouden vele korte verhoren dit moeten compenseren, en dit wordt niet realistisch gevonden.

Sommige advocaten vinden het onderscheid tussen A- en B-zaken te grofmazig: een kleine A-zaak is vergelijkbaar met een grote B-zaak en dan geldt voor de A-zaak toch een twee keer zo hoge vergoeding. Ten slotte uitte men enkele klachten over starheid van de reiskostenvergoeding en over het niet vergoeden van reistijd in de piketfase.

Een enkeling (twee van de dertien) lijkt minder problemen met de vergoeding en/of het forfaitaire systeem te hebben – die ziet het verlenen van verhoorbijstand als het voorportaal naar een volledige zaak; of als middel tot het vergaren van voorkeursmeldingen (netwerk uitbouwen).

Maar deze argumentatie wordt onder advocaten niet breed gedeeld en sommigen verzetten zich ertegen. Eén van de bevraagde advocaten is om deze reden tijdelijk van de piketlijst afgegaan. Daarnaast wordt enkele malen gewag gemaakt van vakgenoten die zich hebben teruggetrokken.[136] Blijkend uit gegevens over de eerste maanden na invoering (RvR, medio 2016)[137] is dit terugtrekken echter geen wijdverbreid fenomeen. 'In de media is opgetekend dat advocaten zich mogelijk massaal van de piketplanningen zouden gaan afmelden. Dit heeft zich gelukkig tot op heden niet voorgedaan. Achttien [0,6%, red.] van de 3.000 strafpiketadvocaten hebben zich teruggetrokken en hebben daarbij aangeven het voor hen niet langer doenlijk te vinden piketdiensten te draaien. Daarbij was echter buiten de vergoedingen om ook sprake van andere redenen, zoals het organisatorisch niet meer niet inpasbaar zijn van piketdiensten in de eigen kantoorpraktijk of het te weinig affiniteit hebben met strafzaken. Hier tegenover staat dat er nog steeds voldoende aanmeldingen van nieuwe piketadvocaten binnenkomen. Ook zijn er advocaten die hebben aangegeven graag meer zaken te willen doen.' Volgens een vertegenwoordiger van de RvR zou dit anno 2018 nog van toepassing zijn.

Of de vergoeding(-ssystematiek) van invloed is op dagelijkse beslissingen van advocaten, valt niet goed scherp te krijgen. Het is denkbaar dat systeem en vergoedingshoogte strategisch gedrag in de hand werken, bijvoorbeeld dat advocaten vaker aansturen op het niet verlenen van verhoorbijstand of alleen het eerste verhoor bijwonen. Dit is volgens opsporingsrespondenten nogal eens het geval. Over

---

[135] Vgl. de in hoofdstuk 1 geschetste discussie.

[136] Er zijn in de beginperiode na 1 maart 2016 ook enkele demonstratieve acties geweest van advocaten die na 1,5 uur wegliepen uit het verhoor in een B-zaak.

[137] Deze notitie is najaar 2016 openbaar geworden via de website van de Eerste Kamer www.eerstekamer.nl/overig/20160901/rapportage_invoering/document.

hoe vaak advocaten geen verhoorbijstand verleenden terwijl dit voor hun cliënt wel nodig was, kunnen we op basis van interviews noch pv's uitspraken doen.[138]
Vooral de 'sociale' advocaat, die het 'volgens het boekje' wil doen en principieel zijn cliënt waar mogelijk terzijde wil staan – ook in een kleinere zaak – lijkt last te hebben van de huidige vergoedingssystematiek.
Een alternatieve vergoedingswijze die door veel bevraagde advocaten werd voorgesteld, is per verhoor of per consultatie in plaats van forfaitair. Enkele advocaten achtten dit ook praktisch uitvoerbaar, want controleerbaar ('een extra politieformulier laten aftekenen').[139]
In de feitelijk door advocaten gedeclareerde kosten – voor en na 1 maart – valt de toepassing van het nieuwe recht op verhoorbijstand af te lezen. De totale gemiddelde vergoeding is over de beleidsperiode met € 117 toegenomen tot € 328 per piketdeclaratieformulier ten opzichte van de nulmeting (was € 211). Het verschil wordt bij uitstek verklaard door het verschil in vergoeding als gevolg van de extra verleende verhoorbijstand, en de btw daarover; het zit hem slechts voor enkele procenten in reis- en (zelden gedeclareerde) tolkkosten.
Binnen de beleidsperiode werd in de declaraties mét verhoorbijstand vanzelfsprekend ook een hoger bedrag opgegeven dan in declaraties van alleen consultatiebijstand (€ 451 versus € 178). Opnieuw bepalen eventuele extra reiskosten slechts een klein deel van het verschil (€ 12 vs € 8). Binnen het ressort declareerden advocaten gemiddeld 11 km extra (33 versus 22 km) in geval van verhoorbijstand, buiten het ressort een kleine 4 km extra (7 versus 3).[140] Over de niet vergoede reistijd bevatten de piketdeclaraties geen informatie.

Reductie van reis- en wachttijden: kan een videoverbinding helpen?
Het verlenen van consultatiebijstand – en in de toekomst eventueel ook verhoorbijstand – via een videoverbinding zou volgens zowel focusgroep-respondenten (politie) als bevraagde advocaten een uitkomst kunnen zijn voor planningsproblemen die samenhangen met reistijd.[141] Het kan bovendien onnodig lang vasthouden – ivs – van (relatief kwetsbare) verdachten voorkomen. Een deel van de respondenten heeft zelf ervaringen met de ZSM-pilot consultatiebijstand via videoverbinding en deze zijn overwegend positief. Deze pilot is echter niet landelijk voortgezet, wat door sommigen wordt betreurd.[142] Ook door een advocaat: *'Als we dit nou landelijk hadden uitgerold (…) in de vorm van de pilots die we hadden, misschien aangescherpt of anders, en we hadden daar de stekker niet uitgetrokken maar hadden we doorgezet, met coördinatiecentra en een gemeenschappelijke werkwijze. Dan had je zoveel logistieke problemen kunnen voorkomen. Nu is het [persoonsafhankelijk]. Consultatie kan ik dat telefonisch doen? Dan kan ik wel later bij het verhoor zitten. Ze [de politie, red.] zeggen alles. We doen het niet, we doen het nooit of ze*

[138] Het is op basis van indirecte dossierinformatie niet goed te bepalen of verhoorbijstand 'nodig' was, nog daargelaten of er überhaupt een objectieve grens tussen wel en niet nodig kan worden getrokken.

[139] Twee advocaten stelden voor om *naar tijdseenheid* uit te betalen; ook dit zou volgens hen kunnen door politie de begin- en eindtijd te laten invullen en aftekenen.

[140] De extra kilometers zijn niet volledig aan verleende verhoorbijstand toe te schrijven, omdat zoals aangegeven verhoorbijstand samen gaat met grotere zaken en (daardoor) ook met extra verrichtingen, die op hetzelfde declaratieformulier kunnen staan aangevinkt. Dit komt echter niet vaak voor.

[141] In enkele bijzondere situaties zoals een verdachte die zich op een Waddeneiland bevindt en advocaat op het vasteland, is er soms geen andere optie dan rechtsbijstand via video- of audioverbinding.

[142] Op aanvraag van het ministerie van JenV wordt onderzocht wat de mogelijkheden zijn als één advocaat aan meerdere cliënten consultatiebijstand verleent vanuit zijn kantoor, dan wel vanaf een centrale zsm-locatie. Aansluitend aan dezelfde cliënt verhoorbijstand geven is niet in alle scenario's raadzaam. Naar de manieren hoe om dit vorm te geven wordt onderzoek gedaan.

zeggen (…) "Ja we bellen u wel terug, mag ik even uw 06-nummer." (…) Je kunt er geen model op los laten.'
De ZSM-pilot – consultatiebijstand via videoverbinding – is in 2015 geëvalueerd (Jacobs et al., 2015, zie hoofdstuk 2). Een door advocaten en enkele politierespondenten gepercipieerd nadeel van videobijstand is een verminderd contact met de cliënt, waar de vertrouwensband onder kan lijden.
Een ander door advocaten gepercipieerd nadeel is discontinuïteit, want als je als advocaat videopiketdienst (consultaties) op locatie draait kun je niet direct door naar verhoor. Dan moet een andere advocaat de verhoorbijstand doen. '*De advocaat is geen glazenwasser die een verdieping van zijn collega kan overnemen, het is persoonlijk inhoudelijk werk. Overdracht is allemaal extra belasting.'* Om deze reden gaven sommige advocaten de voorkeur aan face-to-facebijstand op locatie, zeker nu steeds meer cellencomplexen gecentraliseerd zijn.[143] Zo kan de advocaat na consultatie ook eventueel de verhoorbijstand aan dezelfde verdachte verlenen, en blijft continuïteit geborgd.

3.6 Samenvatting

Tussen 30.000 en 40.000 politiemensen hebben vanaf 1 maart 2016 met het nieuwe recht op verhoorbijstand te maken gekregen. De implementatie is binnen een kort tijdsbestek voorbereid en gedaan via een implementatiemanager per eenheid, een *e-learning* en met cursussen en hulp. Via het politie-intranet zijn werkinstructies en tools verspreid. Naast deze landelijke zijn er – volgens plan – uiteenlopende eenheidgebonden initiatieven geweest. Over de vraag of men goed is voorbereid door de politieorganisatie oordeelden geënquêteerde politiemedewerkers verdeeld. Overall was het oordeel licht-positief. Over de facilitaire kant daarvan bleek de politie duidelijk het minst te spreken, vooral over kleine verhoorruimtes en technische voorzieningen.
Binnen advocatenkantoren of éénmanspraktijken heeft men zich, afgaand op de interviews, niet uitgebreid voorbereid op het nieuwe recht; het merendeel betreft informeel overleg en uitwisseling van (eerste) onderlinge ervaringen.

Volgens de politieregistraties is consultatiebijstand verleend in 62% van A- en B-verhoren in de beleidsperiode (1 maart 2016 tot en met eind februari 2017); binnen het kleine deel A-zaken ligt dat percentage een stuk hoger (89%).
Binnen onze selectie van pv's is het percentage verdachten dat in de beleidsperiode eens of vaker verhoorbijstand kreeg, 32%. Van verdachten met consultatiebijstand kreeg 50% ook verhoorbijstand. Verhoorbijstand werd in zeker 98% van alle eerste verhoren vooraf gegaan door consultatiebijstand.
Binnen de voor deze monitor verzamelde gegevens maken achtergrondkenmerken van verdachten weinig verschil voor de vraag of wel of geen verhoorbijstand is verleend.

Ruim tien maanden na invoering concludeerden politierespondenten dat het organiseren van advocaat bij verhoor over het algemeen redelijk loopt, ook al kost het extra inspanning, zoals informeren van verdachten en communicatie met advocaten. Wachten op de advocaat en eventueel daaruit voortkomende taken betekende voor de opsporing de grootste belasting. Ruim de helft van geënquêteerden sprak van (zeer) vaak wachten als gevolg van dat een verhoor op een ander moment moet plaatsvinden, of de advocaat er nog niet is. Het opvullen van wachttijd met ander

[143] Dan zouden de piketdiensten kunnen worden verdubbeld tot twee keer per maand.

werk lukt niet altijd. Een door de politie gepercipieerd nadelig bijeffect van verhoorbijstand is dat verdachten vaker in verzekering worden gesteld (ivs) vanwege wachten op de advocaat, wat niet in hun belang wordt geacht.
Op basis van de dossier- en enquêtegegevens lijkt wachten op de advocaat geen belangrijke reden voor afstand van het recht op verhoorbijstand.

Kleinere zaken komen in relatief grote aantallen op zowel politie als advocatuur af en maken adequate organisatorische randvoorwaarden extra belangrijk, teneinde werklast en wachttijden in te dammen. In de praktijk is dit nogal een uitdaging gebleken. Vooral daar waar veel meldingen binnenkomen én worden geaccepteerd, lukt het advocaten niet altijd om bij alle meldingen op tijd te zijn en/of consultatie- en verhoorbijstand aansluitend op elkaar af te handelen. De eventuele inschakeling van een tolk maakt dit nog complexer. Verhoren in zware zaken, daarentegen, worden door de opsporing vaak van tevoren met advocaten ingepland en er wordt capaciteit voor vrij gemaakt. Dit werkt door in de efficiëntie van het werkproces. Het succes is voorts afhankelijk van handigheid in plannen – bij zowel opsporing als advocatuur. Die handigheid is wat de basisteams (en onervaren advocaten) betreft echter nog niet vanzelfsprekend. Anderzijds bevorderen 'korte lijnen' – bijvoorbeeld in landelijke gebieden – een soepele afstemming tussen opsporing en advocatuur.

De verhoorduur
Voor *advocaten* betekent de duur van het verhoor goeddeels nieuwe werktijd en -last. De opgetelde of totale verhoorduur per verdachte per zaak (piketfase) vormt één van de ijkpunten voor de hoogte van de forfaitaire vergoeding voor verhoorbijstand in die fase. Voor A-zaken duren alle verhoren per verdachte opgeteld gemiddeld 221 minuten, voor B-zaken 73 minuten en C-zaken 67 minuten. De kanttekening die hierbij gemaakt moet worden, is dat het aantal A-zaken klein is en de verhoorduur binnen de zaaktypen erg uiteenloopt en extreme waarden heeft die het gemiddelde sterk beïnvloeden. De mediaan ligt daarom voor alle zaaktypen lager: voor A-zaken op 180 minuten, voor B-zaken op 55 minuten en C-zaken op 50 minuten.

In totaal zijn advocaten bij 32% van alle verdachten bij minstens één verhoor aanwezig geweest. Bij A-zaken ligt dit percentage veel hoger (83%) dan in B- (28%) en C-zaken (31%). Bovendien zijn advocaten niet bij alle verhoren van verdachten aanwezig. In A-zaken was de gemiddelde totale verhoorduur per verdachte 212 minuten als de advocaat minstens een keer aanwezig was. Van die 212 minuten is hij maximaal gemiddeld 138 minuten aanwezig geweest. Bij B-zaken was dit gemiddeld 64 minuten van de in totaal 77 minuten durende verhoren. Advocaten zijn niet altijd bij het volledige verhoor aanwezig geweest, soms komen ze later binnen of vertrekken ze eerder.
Wat de werkbelasting van de opsporing betreft, is zowel het verschil in de gemiddelde verhoorduur tussen de periodes voor en na 1 maart relevant, als het verschil tussen de verhoorduur met en zonder advocaat. De verhoorduur blijkt in slechts 18% van de politieregistraties bekend, maar de uitval is nauwelijks selectief in termen van zaaktypen. Per verhoor verschilt de gemiddelde duur tussen nulmeting en beleidsperiode niet: in beide periodes ligt de gemiddelde verhoorduur op 48 minuten.
Vergelijken we (met behulp van de pv's) de gemiddelde opgetelde duur van verhoren in de beleidsperiode met advocaat (32%) met de verhoren zonder, dan duren verhoren met advocaat 24 minuten langer. Dit is voor een deel te verklaren door verschillen tussen type zaken. In zwaardere zaken duren verhoren langer en is er vaker verhoorbijstand.

4 De raadsman in de verhoorpraktijk

Dit hoofdstuk richt zich op onderzoeksvraag 4: Hoe krijgt het recht op verhoorbijstand in de praktijk vorm? Het gaat per paragraaf om de volgende deelvragen.

Paragraaf 4.1
- Hoe worden verdachten gewezen op hun recht(en)?
- Om welke reden(en) zien verdachten af van verhoorbijstand?

Paragraaf 4.2
- Wat is de feitelijke rol van de raadsman gedurende het verhoor, bijvoorbeeld in termen van onderbrekingen en interventies (o.a. in relatie tot het pressieverbod)? Hoe vaak toetst de raadsman na afronding het concept-pv?

Paragraaf 4.3
- Hoe vaak wordt in verhoren met raadsman een beroep op het zwijgrecht gedaan – dan wel bekend of ontkend – en hoe verhoudt zich dit tot verhoren zonder raadsman?

Afsluitend biedt paragraaf 4.4 nog enkele beschouwingen op (mogelijke) ontwikkelingen in termen van professioneel vertrouwen en een veranderende rol van het verhoor in de opsporing. Dit sluit aan op het slot van hoofdstuk 2 (bestaande kennis) hierover.

4.1 Waarborgen en afstand

De eerste deelvragen van onderzoeksvraag 4 betreffen het informeren van verdachten over hun rechten en hun redenen van afstand van verhoorbijstand. Dit is onderzocht aan de hand van interviews en pv's.

4.1.1 Hoe worden verdachten gewezen op hun recht(en)?

Het informeren van verdachten over hun rechten (zwijgrecht en recht op rechtsbijstand voor en tijdens het verhoor) gebeurt al in het proces van aanhouding en voorgeleiding (focusgroepen; werkinstructies). Maar dit wordt officieel herhaald bij aanvang van het verhoor. Met behulp van de pv's van de eerder genoemde 794 verhoren van 489 verdachten uit evenveel zaken is nagegaan, hoe vaak en op welke manier(en) zij zijn geïnformeerd over het recht op verhoorbijstand (zie bijlage 2 voor details).
Binnen de eerste verhoren van ná 1 maart 2016 (n=404) – daar waar de informatieverstrekking aan verdachte het meest van belang is – heeft ruim 95% van de verdachten informatie ontvangen over het recht op verhoorbijstand; in 4% staat hierover niets in het pv of is het anderszins onduidelijk. Dit percentage is ook van toepassing op het tweede en verdere verhoor.
Het recht op zwijgen is na 1 maart in het eerste verhoor aan 99,8% van de verdachten meegedeeld. Het valt in één geval niet in het pv terug te vinden. Voor eventuele vervolgverhoren is het percentage wijzen op het zwijgrecht ook hoog. Overigens werd het zwijgrecht ook vóór 1 maart bijna altijd, op zijn minst in 96% van de gevallen (3x onbekend; n=77) meegedeeld.
De informatieverstrekking over het nieuwe recht gebeurt, afgaand op de pv's, vanaf 1 maart doorgaans op meerdere manieren: via een folder, met standaardzin dan wel met een expliciete mededeling in de eigen woorden van de verbalisant. Voor of

tijdens het *eerste v*erhoor van 61% van de verdachten is het alle drie gebeurd. In nog eens 28% van bekende gevallen blijkt uit pv dat in elk geval zowel folder als standaardzin zijn gebruikt in het eerste verhoor; in 4% zien we alleen de standaardzin terug.
De pv's geven vooral het perspectief van de opsporing weer. Advocaten vervullen ook een rol in het voorlichten van verdachten over hun rechten – waarschijnlijk vooral tijdens de consultatiebijstand; dit hebben we met de pv's niet onderzocht.

4.1.2 Afstand van verhoorbijstand en redenen daarvoor

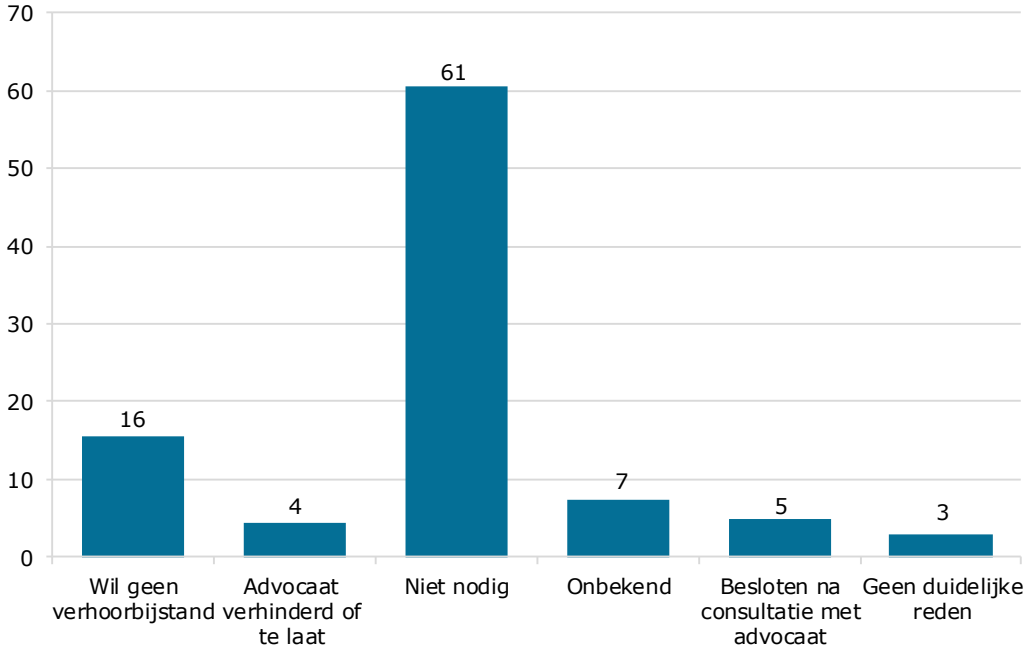
Uit hiervoor al getoonde cijfers op basis van de pv's valt op te maken dat de advocaat het vaakst aanwezig was bij het eerste en tweede verhoor (resp. 26% en 25%). In 20% van eventuele derde verhoren was de advocaat aanwezig.[144] Dit kan inhouden dat in de rest van de gevallen afstand van verhoorbijstand is gedaan. Het is echter ook mogelijk dat de politie vanwege een uitzonderingsgrond – dringende noodzaak – het verhoor zonder advocaat is gestart. Hiervoor hebben we in de pv's geen aanwijzingen gevonden.[145]
We gaan de redenen van achterwege blijven van verhoorbijstand verder na met behulp van de inhoud van de pv's van verhoren, waarin de reden voor afstand moet worden opgenomen. De 289 genoteerde redenen laten zien dat verdachten – wat betreft het eerste verhoor – in meer dan twee derde van de gevallen verhoorbijstand *niet nodig* vinden, of dat ze het *niet willen* (figuur 4.1). In een klein deel (5%) van de gevallen hebben volgens het pv verdachte en advocaat de afstand besproken tijdens de consultatiebijstand voorafgaand aan het verhoor. In 3% is sprake van 'geen duidelijke reden'.
In nog een geval blijkt expliciet uit het pv dat de advocaat verhinderd was maar dat desondanks de opsporing met het verhoor is begonnen, *tegen de wens* van verdachte. Ten slotte is de hOvJ in een ander geval door ziekte en gebrek aan vervanging (toch) zonder advocaat gestart met verhoren. Uit het pv wordt niet duidelijk of de betreffende verdachte alsnog afstand heeft gedaan of dat sprake was van een uitzonderingsgrond.
Dat verdachten niet willen wachten op rechtsbijstand speelt in negen (3%) van de afstandsredenen *mede* een rol (niet apart in figuur opgenomen). In vijf van die negen gevallen valt dit samen met de reden dat de advocaat op zich laat wachten; in vier pv's wordt tijdsdruk bij verdachten vermeld naast 'niet nodig' of 'wil niet'.
Dat het verhoor is afgebroken omdat de verdachte alsnog een advocaat wilde, blijkt in 1% (n=3) van de redenen voor geen verhoorbijstand tijdens het eerste verhoor.[146]

[144] Vanaf het vierde verhoor zijn de waarnemingen te beperkt en schommelen de percentages.

[145] Dit is vooralsnog niet gecontroleerd met andere dossierstukken. In bijna alle gevallen wordt afstand gedaan, naast – voor de opeenvolgende verhoren – een klein percentage gevallen waarin dit op basis van het pv niet kan worden nagegaan. Respons op de politie-enquêtevraag hierover bevestigt dat slechts in zeldzame gevallen van dringende noodzaak sprake is.

[146] Vergelijkbare redenen voor geen verhoorbijstand zijn van toepassing op het tweede verhoor – vooral dat verdachte het niet nodig vindt (71%) of niet wil (6%). Dat de advocaat verhinderd is betreft bij het tweede verhoor 2% van de 93 opgegeven redenen; in het derde verhoor 9% van 23 redenen. Voor het vierde verhoor luidt het gros van de (8) redenen 'niet nodig'.

Figuur 4.1 Eerste verhoor: meest voorkomende redenen voor niet hebben van verhoorbijstand (in % van 289 redenen)

Uit de in pv's vermelde redenen voor het achterwege blijven van verhoorbijstand blijkt niet of nauwelijks dat verdachten het verhoor in zijn gegaan zonder advocaat, terwijl ze wel verhoorbijstand wensten. In zeker drie kwart van de verhoren is volgens het pv de reden 'niet nodig' of 'verdachte wil niet'. Achter deze redenen kunnen echter motieven of gebeurtenissen schuilgaan, die niet in het pv zijn vermeld; hier hebben we geen zicht op.

Perspectief van advocaten op afstand doen

De respons van de geïnterviewde advocaten over hoe zij hun cliënt adviseren en besluiten nemen [in het consultatiegesprek] is gemêleerd. Zoals al vermeld, bieden sommige advocaten(kantoren) na consultatiebijstand altijd ook verhoorbijstand – vooral in voorkeurszaken – maar andere niet. Voor (sommige) geïnterviewde advocaten *kunnen* factoren zoals de vergoeding (en/of: 'opportunity costs') of planningsproblematiek inderdaad meespelen in besluiten om al of niet verhoorbijstand te verlenen.[147] Een eventueel advies van de advocaat tot afstand doen van verhoorbijstand kan echter ook hele andere redenen hebben, bijvoorbeeld het is geen complexe zaak en/of de cliënt wil of kan het alleen af. Het is dus zaak- en cliëntafhankelijk hoe advocaten op dit punt adviseren.

Eén geïnterviewde advocaat gaf aan dat de politie wel eens aanstuurt op afstand teneinde wachten en uitloop te voorkómen. Onder een deel van de politierespondenten leefde juist de perceptie dat het geregeld advocaten zijn die op afstand aansturen – vooral in kleinere zaken – bijvoorbeeld door gebrek aan tijd/verhindering. Dit blijkt zowel uit de politie-enquête[148] de focusgroepen als uit interne documentatie van de politie over de eerste periode na invoering (Excelfile). Deze waarneming

[147] Enkele geïnterviewde advocaten zeiden wel naar het verhoor te komen, maar te proberen om mogelijk tijdrovende, niet-zaakinhoudelijke onderdelen, waaronder het 'sociaal verhoor' of 'getyp' van formaliteiten, over te slaan. Ze doen dat bijvoorbeeld door later aan te schuiven.

[148] 193 'anders nl.'-antwoorden (19%) op de betreffende enquêtevraag weerspiegelen deze politieperceptie.

behoeft relativering omdat politiemensen geen direct zicht hebben op wat tijdens de consultatiebijstand tussen advocaat en cliënt wordt besproken.
Het achterwege blijven van verhoorbijstand lijkt op basis van de pv's in de praktijk nagenoeg altijd gepaard te gaan met wijzen op het zwijgrecht (alleen eerste verhoren).[149]

4.2 Activiteit van de raadsman in het verhoor en de ontvangst daarvan door de opsporing

In deze paragraaf belichten we de activiteit van advocaten in de verhoorkamer. Ook komt aan bod hoe de opsporing daarop heeft gereageerd. Gegevensbronnen zijn zowel verhoor-pv's, interviews met advocaten en politierespondenten en de politie-enquête.

4.2.1 *Mate van activiteit*

Volgens de OM-Beleidsbrief heeft de opsporing de regie over het verhoor. Sommige geïnterviewde advocaten (vgl. hoofdstuk 1) vonden dat de formele bevoegdheden van de advocaat in de verhoorkamer ruimer moeten zijn en/of 'beter worden geregeld'. '*Als je alleen dat* [wat in de OM-Beleidsbrief staat – red.] *zou doen, dan zou je geen goede advocaat zijn.*'[150] Eén ervaren advocaat sprak in dit verband over 'geïnstitutionaliseerd wantrouwen' – tussen advocatuur, opsporing en beleid in Nederland. In de pv's zijn weinig acties door advocaten te vinden, zo laat tabel 4.1 nader zien.

Tabel 4.1 Activiteit van advocaten (beleidsperiode)

Volgnummerr verhoor	N verhoren met advocaat	% verhoren waarin actie
1	106	25
2	43	2
3	9	56
4	2	0
5	2	0
6	1	0

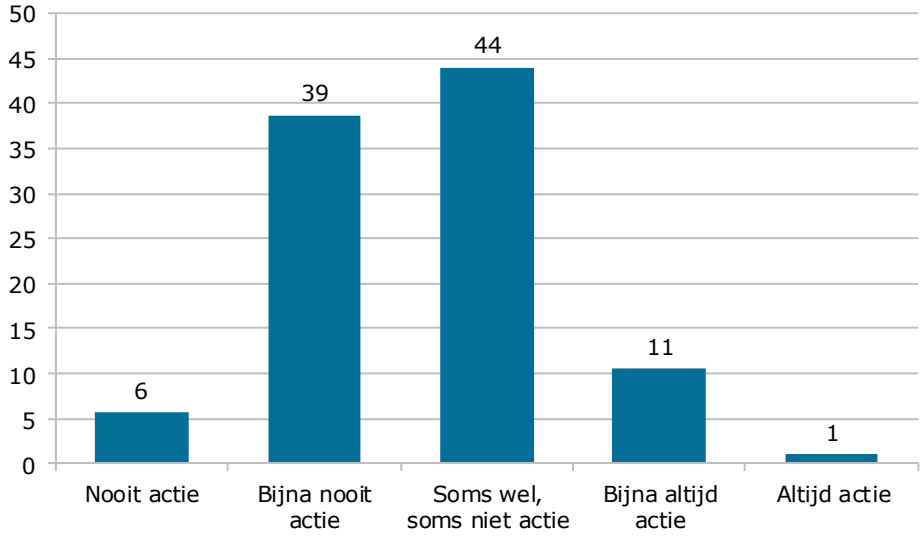
Bron: BVH-pv's

Vanaf de spaarzame vierde verhoren met advocaat troffen we geen acties of onderbrekingen meer aan in de pv's.
Ook vanuit de opsporing (door enquêterespondenten en in de focusgroepen) en door geïnterviewde advocaten is aangegeven dat de advocatuur zich over de hele linie terughoudend opstelt (figuur 4.2). In totaal 45% stelde dat advocaten *nooit* of *bijna nooit* actie ondernemen, en nog eens 44% *soms*. Niet meer dan 12% zei te hebben ervaren dat advocaten *bijna altijd* tot *altijd* actie ondernemen.

[149] Op slechts 1 van 304 verhoren zonder advocaat na; in dit specifieke geval is wel consultatiebijstand verleend. Overigens is wijzen op het zwijgrecht een standaardzin in pv's.

[150] Vergelijk ook de eerder genoemde *train-the-trainer*exercitie van de NVSJA, die was gebaseerd op de volgens advocaten ruimere EU-Richtlijn en -jurisprudentie.

Figuur 4.2 Hoe vaak ondernemen advocaten actie (alle mogelijke acties) tijdens verhoren? Inschatting door politierespondenten (in % van n=1.009)

Bron: politie-enquête 2017

De inschattingen door politierespondenten van de activiteit van advocaten in de verhoorkamer verschilt niet sterk tussen eenheden. Alleen in Amsterdam zouden advocaten zich beduidend vaker actief opstellen dan in andere eenheden (30% *bijna altijd* tot *altijd* actie tegen 12% gemiddeld). Verder schatten respondenten van DR, DRR en LE de activiteit van de advocaat op een 5-puntschaal hoger in (3) dan van de basisteams (2,5)[151] wat samenhangt met het gemiddelde gewicht van de zaken waaraan men werkt.[152]
Wetende dat pv's waarschijnlijk niet alle activiteit van advocaten weergeven, kunnen we mede op grond van de politie-enquête en focusgroepen toch stellen dat de activiteit van advocaten in de verhoorkamer over de hele linie van zaken beperkt is geweest in het eerste jaar sinds de invoering van het recht op verhoorbijstand. Dit kan te maken hebben met onwennigheid of onervarenheid onder advocaten. Een andere mogelijke oorzaak zijn de beperkte bevoegdheden van advocaten in het Protocol bij de OM-Beleidsbrief.

Incidenten, geen structurele problemen
In lijn met de terughoudende opstelling van de advocatuur in de verhoorkamer is dat er geen sprake is van structurele confrontaties of patstellingen. De pv's bevatten geen aanwijzingen voor structurele problemen. Door (Amsterdamse) leden van de politie-focusgroepen werd een op één hand te tellen hoeveelheid incidenten genoemd, waarbij de advocaat zou zijn verwijderd uit de verhoorkamer. In een concreet, als exces aangeduid geval, was de advocaat onhanteerbaar en grof en is de politie na lang proberen gestopt met verhoren, heeft een klacht over de advocaat ingediend en is verder gegaan met een kantoorgenoot van de advocaat. Door de

[151] (F=16,8; p=0,00).

[152] Er bestaat eveneens een licht-positieve samenhang tussen waargenomen activiteit van advocaten en de eerder beschreven door de politie *ervaren* werklast respectievelijk wachttijd (Pearson r = 0,14 en 0,16; p=0,00 met weglating de vijfde categorie (geen richting) van de werklast- en wachttijdvraag).

AVR-registratie van dit verhoor terug te luisteren leerde de betrokken respondent van de situatie en nam zich voor het niet meer zo ver te laten komen. Voorts zijn er wel confrontaties geweest die niet tot een verwijdering hebben geleid – waarbij de advocaat het verhoor volgens de opsporing 'frustreerde'. Het gaat echter niet om structurele problemen, zo benadrukten alle focusgroepleden.[153]
Niettemin zijn bij de politie initiatieven voor klachten-arrangementen met betrekking tot problematisch gedrag van advocaten genomen.[154] Zo zijn in de eenheid Noord-Brabant advocaten in geval van een klacht uitgenodigd ('niet vrijblijvend') voor een gesprek, bijvoorbeeld over hoe het beklaagde gedrag in de toekomst te voorkómen. Aan zulk overleg werd door respondenten de voorkeur gegeven boven 'juridisering' van klachten.
De interviews met advocaten bevestigden bovenstaand beeld van incidenten maar geen structurele problemen. Eén van hen is zelf ooit gevraagd te vertrekken uit de verhoorkamer, maar geen andere geïnterviewde advocaat zei dit ervaren te hebben. Advocaten meldden wel af en toe lichte spanningen met verbalisanten, volgens hen vooral het gevolg van onwennigheid en onervarenheid aan beide kanten kort na invoering van het recht op verhoorbijstand.

4.2.2 Op welke manieren ondernemen advocaten actie en welke komt het meest voor?

Tabel 4.2 geeft de in pv's vermelde soorten van activiteit van advocaten tijdens het verhoor weer. Een eerste manier waarop advocaten hun invloed getuige de pv's doen gelden, is door te vragen om onderbrekingen (8% van de eerste en 2% van de tweede verhoren).[155] Overigens is het aan politiemensen voorgeschreven om onderbrekingen tijdens verhoren te registreren in het pv. Verder is in totaal één keer aan vraagverduidelijking gedaan in het derde verdachtenverhoor. Er is slechts eenmalig op het pressieverbod gewezen, op het totaal van 163 verhoren met advocaat.

Tabel 4.2 Type activiteit van advocaten na 1 maart

Volgnr. verhoor	N verhoren *met* advocaat	Onder-breking(en)	%	*Toegestaan*	Vraagver-duidelijking	%	Overige actie(s)	%	*Toegestaan*
1	106	9	8	*Alle*	0	0	17	16	*15 uit 17*
2	43	1	2	*Alle*	0	0	2	5	*2 uit 2*
3	9	0	0		1	11	4	44	*3 uit 4*
4	2	0	0		0	0	0	0	*0*
5	2	0	0		0	0	0	0	*0*
6	1	0	0		0	0	0	0	*0*
Totaal	**163**	**10**			**1**		**23**		

Binnen de *overige acties* is meestal één keer, maar in vier gevallen twee en in één geval vier keer een overige actie ondernomen door de advocaat.

[153] Volgens politierespondenten hebben met name jongere, minder ervaren advocaten een grotere drang om zich te bewijzen in de verhoorkamer dan de oudere (twee focusgroepleden inzake grotere zaken). Ook in geval van voorkeursadvocaten in combinatie met 'doorgewinterde' verdachten zou het relatief moeilijk gaan.

[154] Eén politierespondent inventariseerde zelf klachten over advocaten in en rond verhoren – om een beeld te krijgen van de omvang van incidenten [onderzoekers hebben hier een lijst van ontvangen].

[155] Eerder zagen we dat door de aanwezigheid van de advocaat bij één of meer verhoren van een verdachte, aantal en totale duur van eventuele onderbrekingen stijgt.

De inhoud van de overige acties varieert sterk. Op een rijtje gezet, betreft het de volgende typen:

- advocaat adviseerde verdachte te zwijgen (3);
- advocaat stelde zelf een vraag aan verdachte (2) – bijvoorbeeld, 'waar heb je het geld gevonden'?
- advocaat merkte op dat opsporing niet redelijk is vanwege confrontatie bij ontkenning (1);
- advocaat plaatste opmerking(en) bij verklaring verdachte (1);
- advocaat verzocht om stukken, namelijk getuigenverklaringen (1);
- advocaat adviseerde verdachte de verklaring niet te ondertekenen (1);
- advocaat legde een procedure aan verdachte uit (1);
- advocaat vertaalde bij gebrek aan tolk (1);

Aanvulling:

- één keer adviseerde de advocaat de verdachte om te reageren op een vraag van verhoorder; en daarnaast eenmaal om de naam van een getuige wel te noemen;
- binnen één specifiek verhoor gaf de advocaat herhaald ('continu') het advies om zwijgrecht te gebruiken, waarvan éénmaal non-verbaal, via een gebaar;
- advocaat nam conceptverklaring namens verdachte door omdat deze geen bril bij zich had.

De geïnterviewde advocaten zien op meerdere punten een meerwaarde van hun aanwezigheid bij een verdachtenverhoor. In de eerste plaats stelden zij – én politierespondenten – dat alleen al hun aanwezigheid bij verhoren invloed heeft. De volgende baten van aanwezigheid zijn door alle advocaten onderschreven: (a) steun bieden aan de cliënt; en (b) een zekere controle bieden op het gedrag van verbalisant(en).[156] Dit kan actief of passief. Een voor advocaten belangrijke actieve vorm is een opmerking plaatsen bij suggestieve vraagstelling. Eén advocaat zegt in geval van suggestieve vraagstelling door de politie zijn cliënten te adviseren niet te antwoorden. *(…)'alleen, je moet mijn cliënt niet laten struikelen, je moet hem niet pootje lichten. En omdat volgens mijn gevoel nog te veel gebeurt, kies je ook automatisch voor het zwijgrecht.'*

In de tweede plaats zien advocaten in het controleren van de opgetekende verklaring een belangrijke meerwaarde van hun aanwezigheid bij een verhoor. Alle advocaten zeiden waar mogelijk de conceptverklaring samen met hun cliënt door te lezen. Waar nodig stellen zij aanpassingen of correcties voor. Advocaten willen dat de verklaring in het belang van verdachte goed op papier komt en zien hier dus een belangrijke rol voor zichzelf weggelegd.[157]

Op basis van de standaard-pv-tekst wordt doorgaans niet duidelijk of een pv door verdachte zelf of samen met de advocaat is doorgenomen. In 31 gevallen (19%) van de in totaal 163 verhoren met advocaat bevat het pv hier wel aanwijzingen voor. Er zijn binnen onze selectie geen pv's-verhoor gevonden waarin expliciet staat dat de advocaat de tekst van de conceptverklaring heeft aangepast of laten aanpassen. Dit staat in contrast met de net genoemde opmerking van advocaten dat ze meestal meelezen en waar nodig opmerkingen plaatsen. We gingen na, of eventuele aanpassingen door advocaten niet in de pv's van verhoren zelf maar elders in het dossier zijn terug te vinden. Uit een random steekproef van 10% uit

[156] Veel focusgroep-respondenten noemden ook het standaard opnemen (AVR-registratie) van verhoren als toekomstige vorm van controle.

[157] Over de vraag of de rechter in een eventuele vervolgfase anders zal omgaan met een door de advocaat gecontroleerde dan met een niet-gecontroleerde verklaring, vallen op grond van de interviews met advocaten geen duidelijke uitspraken te doen.

de *pv's van bevindingen* behorend bij onze steekproef blijkt echter dat deze maar zelden extra informatie bevatten over de rol van de advocaat tijdens het verhoren. Het pv van bevindingen lijkt voor de meeste verbalisanten dus (ook) niet de plek om details over de activiteit van advocaat tijdens het verhoor in op te nemen.
Dat verdachte de verklaring heeft doorgelezen, is een vaste box in alle pv's die kan worden aangevinkt. Er is afgaand op de inhoud van de pv's slechts een klein aantal (14) verdachten dat het eerste of tweede verhoor *niet* zou hebben gelezen. Niet *ondertekenen* gebeurt vaker, namelijk in 12% van de pv's van eerste en tweede verhoren in de beleidsperiode. Zowel doorlezen als ondertekenen vertonen – voor zover het het eerste en tweede verhoor betreft – geen duidelijke samenhang met de aanwezigheid van de advocaat.

Soorten acties van advocaten in de perceptie van politierespondenten
Aan de 1.009 respondenten van de politie-enquête is gevraagd: (a) welke acties advocaten volgens hen ondernemen tijdens het verhoor, en (b) welke daarvan het meest voorkomen. Het verduidelijken van zaken voor de verdachte (57%) is de meest gepercipieerde actie. Dit wordt gevolgd door overleggen met de verdachte – overigens vaker tijdens een pauze (40%) dan binnen de verhoorsituatie (30%) –. De blauwe balken van figuur 4.3 laten dit zien.[158] . Deze acties worden in frequentie op afstand gevolgd door het vragen stellen door de advocaat (28%) en wijzen op het zwijgrecht (25%), die bovendien maar zelden als 'meest voorkomend' worden bestempeld. Op het pressieverbod wijzen werd door 4% van de respondenten genoemd en antwoord geven namens de verdachte gebeurde volgens 13% wel eens.
Dit beeld van soorten acties kreeg bevestiging en nadere inkleuring in de politie-focusgroepen. Politiemensen gaven aan dat non-verbale signalen van de advocaat wel eens ergernis oproepen (zoals kuchen, papieren laten vallen), zeker wanneer dat op een voor de opsporing kritiek moment in het verhoor valt.
De anders-categorie laat zien dat een categorie ontbrak in deze vraag, namelijk het *doornemen van het concept-proces-verbaal* van verhoor met de verdachte en eventueel verzoeken om aanpassingen hierin. Dit is binnen de anders-categorie dertien keer gemeld (1,3% van alle respondenten). Waarschijnlijk was dit aandeel groter geweest als het nalopen-pv als aparte antwoordcategorie in de vraag was opgenomen; immers de advocaten zelf identificeerden dit als een belangrijke meerwaarde van verhoorbijstand. Overige anders-antwoorden zijn: non-verbale 'interventies' door de advocaat zoals (oog)contact zoeken met verdachte (8 respondenten) en het vragen om bijvoorbeeld een onderbreking of andere actie (4 respondenten).[159]
In de basisteams werd overleg tijdens onderbreking door geënquêteerden relatief minder vaak genoemd dan bij de DR, DRR en LE (en in de zwaardere zaken).[160]

4.2.3 Toestaan van acties door de opsporing

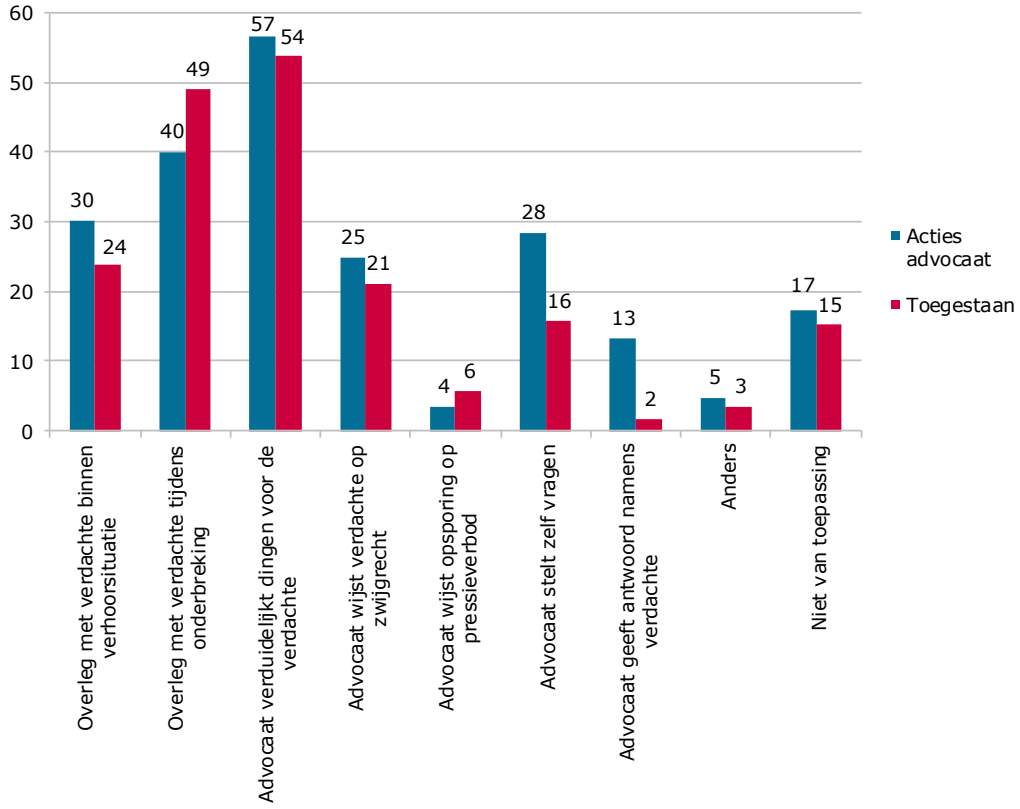
Uit de pv's van verhoren komt naar voren dat veruit het grootste deel van de spaarzame advocatenacties is *toegestaan* door verhoorders. Zie daarvoor opnieuw het laatst weergegeven schema 1.3. Ook uit de politie-enquête blijkt dat verhoorders coulant zijn, althans in hun eigen beleving.

[158] Niet bekend is of dit overleg ook op initiatief van de advocaat is geweest. Op basis van de pv's bleek dit evenmin mogelijk: de initiatiefnemer van de onderbreking wordt praktisch nooit genoemd.

[159] 'Vragen om..' stond niet letterlijk in de enquête.

[160] Ook is vanuit de basisteams beduidend vaker 'niet van toepassing' aangekruist dan elders.

Figuur 4.3 Door politiemensen genoemde acties door advocaten en door politiemensen over het algemeen t*oegestane* acties (aantal keren genoemd, in % van 1.009)

Bron: politie-enquête 2017

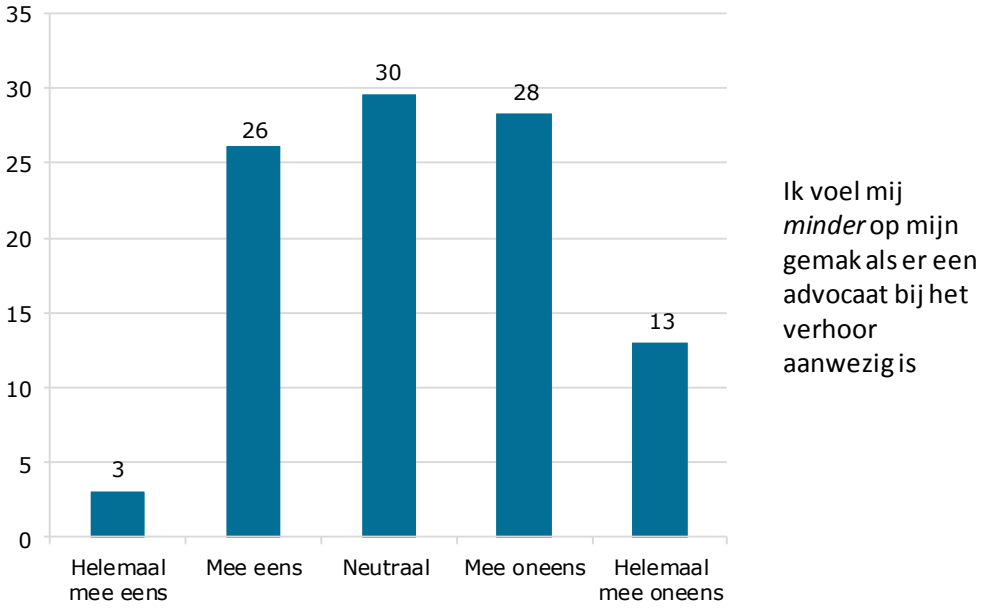
Figuur 4.3 laat zien dat de discrepanties tussen de blauwe (genoemde acties) en rode balken (toegestane acties) over het algemeen beperkt zijn.[161] Het minst tolerant zegt men te zijn naar advocaten toe die zelf vragen stellen of namens de verdachte vragen van de verhoorder beantwoorden. Deze acties komen in de praktijk echter niet veel voor – en zijn evenmin 'in de geest van' de OM-Beleidsbrief. Bij 'anders, namelijk' noemden politierespondenten enkele malen dat ze het nalopen van de conceptverklaring hebben toegestaan, dit antwoord ontbrak tussen de voorgedrukte categorieën.[162]
De geïnterviewde advocaten bevestigden dat de opsporing – over het algemeen – meer ruimte biedt dan in een strikte interpretatie van de OM-Beleidsbrief. Dit is wel afhankelijk van de soepelheid van de interactie in een gegeven situatie, en van de assertiviteit van de advocaat. Zowel advocatuur als de politiefocusgroep meldden dus ook variatie in hoeveel politiemensen toestaan tijdens verhoren. Men geeft

[161] In figuur 4.3 zit een inconsistentie in de antwoorden door respondenten: overleg met verdachte tijdens een onderbreking zou vaker zijn toegestaan (49% van respondenten) dan überhaupt gevraagd (40%). Bij deze vraag stonden de antwoorden op voorgaande vraag (naar meest voorkomende acties) niet voor-ingevuld.

[162] Deze aanvullende open vraag was strikt genomen niet nodig gelet op de voorgaande, maar er werden toch enkele nieuwe dingen in vermeld. Op volgorde van voorkomen noemden respondenten het toestaan van: nalopen van conceptverklaring (n=5) en voorts dat toestaan van acties verdachte- en advocaatafhankelijk is (n=5). Minder vaak voorkomende 'anders'-antwoorden betreffen: voor verhoor afspraken maken met advocaat (3), alles toestaan (2), niets toestaan (2), het (alleen) bij het einde van het verhoor eventuele vragen laten stellen (2).

aan dat het opleidings- en ervaringsniveau van opsporing én advocatuur in een praktijksituatie veel verschil maken. Zo kan een assertieve advocaat meer voor elkaar krijgen voor zijn cliënt dan een terughoudende; en omgekeerd kunnen meer ervaren en beter getrainde verhoorders beter weerstand bieden aan een mondige advocaat.
Het soort zaak of type verdachte maken ook verschil voor de coulance van de opsporing. In verhoren over interne politiekwesties (veiligheid, integriteit en klachten, VIK) of daar waar verdachte kampt met psychische problematiek, wordt aan verdachten en hun advocaat relatief veel ruimte geboden, aldus een advocaat.
Een door politierespondenten genoemde reden voor coulant zijn, is dat men de advocaat niet tegen zich in het harnas wil jagen – ten behoeve van het verhoor zelf, dan wel in een eventueel vervolgtraject.
Deze observaties vertonen parallellen met onze bevindingen over het verloop van het organisatie- en planningsproces (zie hoofdstuk 3). Zoals aangegeven, hebben sommige advocaten juist vanwege genoemde variatie behoefte aan ruime(re) en heldere regels.
Aan de politie-enquêterespondenten is een negatieve stelling over de situatie in de verhoorkamer voorgelegd, namelijk: 'Ik voel mij *minder* op mijn gemak als er een advocaat bij het verhoor aanwezig is.' De respons is verdeeld, zo laat figuur 4.4 zien. Niettemin was 41% naar eigen zeggen op zijn gemak (waarbinnen 13 procentpunt volledig). Dit werd bevestigd in uitspraken in de politiefocusgroepen met betrekking tot de zwaardere zaken, zoals *'zo langzaamaan zie je ook heel erg dat collega's er helemaal geen moeite mee hebben dat die advocaat erbij zit'.* Van de respondenten zei 26% het met de 'minder op gemak'-stelling eens te zijn en 3% helemaal eens; 30% was neutraal.

Figuur 4.4 Mate waarin politierespondenten zich op hun gemak zeggen te voelen met advocaat bij verhoor (in % van 1.009)

Bron: politie-enquête 2017

Of politiemensen zich op hun gemak voelen in een verhoor met advocaat erbij, hangt samen met soort team, rang, en met het soort zaak (groot of klein) waarmee men doorgaans werkt: in zwaardere zaken lijkt dit vaker het geval. Het ervarings-

en (verhoor)trainingsniveau van politiemensen doet er blijkbaar toe. Of men zich op zijn gemak voelt hangt ook licht samen met de voorbereiding vanuit de politie-organisatie.[163] Ten slotte gaven politiemensen in geval van meer ervaren werklast aan, vaker minder op hun gemak te zijn.
Al met al meenden politierespondenten dat de beste politie-opstelling balanceren is tussen enerzijds regie houden en anderzijds aanvoelen van de specifieke verhoor-situatie en advocaat. Onder dat laatste werd ook het streven naar een goede ver-standhouding met de advocaat verstaan. Een respondent voegde hieraan toe dat dit wel een professionele opstelling moet zijn en niet 'oude-jongens-krentenbrood.'

4.2.4 Terugkoppeling naar de OM-Beleidsbrief

De verwezenlijking van het recht op verhoorbijstand vanaf 1 maart 2016 is in de praktijk niet zozeer afhankelijk gebleken van inhoudelijke details, maar des te meer van hoe opsporing en advocatuur in concrete situaties met de OM-Beleidsbrief zijn omgesprongen. Dit werd zowel in interviews met advocaten als in de politiefocus-groepen breed bevestigd. Overigens is dit min of meer in lijn met de gedachte achter de Beleidsregel.[164] Uitspraken door advocaten zoals *'met de hoed in de hand komt men door het hele land'* en *'c'est le ton qui fait la musique'* illustreren dit. Zo gaf één advocate aan dat ze discussies met de opsporing over de inhoud van de Beleidsregel heeft losgelaten, omdat de interactie in de verhoorkamer over het alge-meen soepel verloopt. Een andere advocaat stelde dat de OM-Beleidsbrief vooral dient als hulpmiddel voor diegenen die onervaren of nog niet in de materie inge-voerd zijn.
Hoe meer ervaren betrokken professionals zijn, en hoe meer sprake is van weder-zijds vertrouwen of een wederzijds 'redelijke opstelling', hoe minder men de OM-Beleidsbrief nodig zegt te hebben. Dit lijkt in het bijzonder daar te gelden, waar de lijnen tussen opsporing en advocatuur kort zijn, zoals in kleinere plaatsen of ressorten.
Toch achtten enkele advocaten de *variatie* groot, zowel in hoe verhoorders zich jegens hen opstelden, als in de ruimte die zij van de opsporing kregen. Zij zien in die variatie een risico voor goede verhoorbijstand en pleitten daarom voor helderder (en soms ook verruimde) bevoegdheden in de verhoorkamer. Juist ook voor advoca-ten én agenten die onervaren zijn, of niet assertief op situaties kunnen inspelen.

4.3 Werkrelatie[165] opsporing-verdachte, delen van stukken en zwijggedrag

Deze paragraaf richt zich op de deelvraag van de vierde onderzoeksvraag over zwijggedrag van verdachten in relatie tot verhoorbijstand. Op de achtergrond daarvan spelen een tweetal factoren; allereerst de verhouding tussen verdachte en verhoorder tijdens het verhoor, door de opsporing ook wel de 'werkrelatie' ge-noemd. Politierespondenten (focusgroepen) leken het erover eens dat een goede werkrelatie met de verdachte inhoudt dat de verhoorder dichterbij de verdachte komt door van mens tot mens met hem of haar te spreken, waardoor het verhoor zich zo kan ontwikkelen dat er een sfeer ontstaat waarin verdachte iets wil vertellen.

---

[163] (Pearson r=0,22; p=0,00). Er is geen verband met de toerusting van de directe werkomgeving.

[164] En tevens in de uitwerking hiervan in de politie-Q&A's, waarin ook termen zoals 'in alle redelijkheid' terugkomen: de verhoorder kan, in het belang van het verhoor, zelf besluiten om de raadsman toch ruimte te bieden.

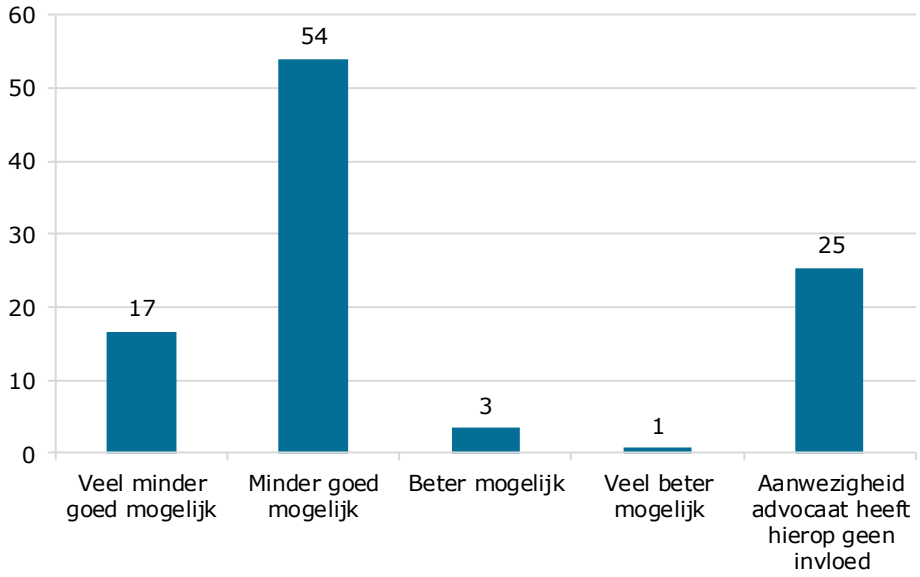
[165] De bevindingen over de werkrelatie zijn niet gestaafd aan de informatie in de pv's, deze bevatten hiervoor te weinig informatie.

Een tweede factor is, of de opsporing stukken met de verdediging wil delen voorafgaand aan verhoren. In respectievelijk paragraaf 4.3.1 en 4.3.2 komen eerst deze twee factoren aan bod, daarna volgen onze bevindingen over de verklaringsbereidheid van verdachten (paragraaf 4.3.3).

4.3.1 Werkrelatie

De meerderheid in de focusgroepen over zwaardere zaken meende dat bij verhoor aanwezige advocaten een onmiskenbare (beperkende) invloed hebben op deze werkrelatie tussen verhoorder en verdachte. Zo kan de verhoorder tussendoor niet even '*een peukje roken met de verdachte'*. Advocaten zouden nogal eens aandringen op bespoediging of zelfs overslaan van het 'sociale verhoor' – terwijl daar volgens sommigen juist de werkrelatie wordt opgebouwd.
Aan de andere kant zeiden respondenten dat de advocaat juist als smeermiddel kan dienen voor het verhoor. Zo kan hij/zij verdachte tot het inzicht brengen dat het, gegeven de situatie, beter is om te verklaren.[166]
Ook het merendeel van de respondenten van de politie-enquête was de mening toegedaan dat een aanwezige advocaat negatief uitpakt voor het opbouwen van de werkrelatie. Figuur 4.5 laat zien dat in totaal 71% dit laatste minder tot veel minder goed mogelijk achtte in aanwezigheid van de advocaat. Of iemand doorgaans grote of kleine zaken doet, of in een basisteam of juist de DRR werkt, maakt hiervoor geen verschil – wat het beeld op basis van de focusgroepen bevestigt. Precies een kwart vond dat de aanwezige advocaat géén invloed heeft op het opbouwen van de werkrelatie. Slechts een kleine minderheid meende dat de advocaat een werkrelatie beter (3%) of veel beter (1%) mogelijk maakt.

Figuur 4.5 Mate waarin het opbouwen van een werkrelatie met verdachte volgens politierespondenten minder goed mogelijk is (in % van n=1.009)

Bron: politie-enquête 2017

[166] Over de (mogelijke) invloed van de advocaat op verklaringsbereidheid gaat het in paragraaf 4.3.3.

4.3.2 Het (niet) delen van dossiermateriaal met de advocaat

Wat artikel 30 Sv betreft werd van de kant van de opsporing door respondenten aangegeven dat stukken delen (bijv. camerabeelden) voorafgaand aan het verhoor niet of nauwelijks gebeurt – en al helemaal niet in de piketfase. Vanuit het OM (Amsterdam) werd bevestigd dat er grote terughoudendheid is. Een eerste reden is angst bij de opsporing dat informatiedeling het tactische of strategische belang zou schaden – zowel volgens advocaten als politierespondenten. Een tweede reden is, volgens een geïnterviewde OvJ, dat men liever in één keer een volledig dossier verstrekt dan dat men later nog bewijsstukken moet toevoegen.[167]
De geïnterviewde advocaten bevestigden eensgezind dat politie en OM voorafgaand aan het verhoor in de piketfase niet of nauwelijks stukken delen. Vaak wacht de opsporing met delen van stukken tot de voorgeleiding aan de RC – volgens meerdere advocaten te laat om nog verschil te kunnen maken. Bovendien nam geen van de advocaten op dit punt een duidelijke ontwikkeling waar over de onderzoeksperiode (met uitzondering van de FIOD). Toch zeggen een paar advocaten dat informeel – in de persoonlijke omgang met verbalisant of hOvJ voor of tijdens het verhoor – desgevraagd wel informatie wordt gedeeld. Dit is (opnieuw) bij uitstek daar waar de lijnen kort zijn. Daarnaast werd gemeld dat het bijwonen van verhoren op zichzelf al maakt dat de advocaat inzicht vergaart in 'wat de opsporing heeft' tegen de verdachte en zo zijn cliënt beter kan bijstaan.

4.3.3 Zwijgen en bekennen in relatie tot verhoorbijstand

Is een verandering in verklaringsbereidheid toe te schrijven aan – of op zijn minst te relateren aan – de aanwezigheid van de advocaat? Het bestaan van dit door menigeen veronderstelde verband kunnen we toetsen op basis van de informatie uit de pv's van verhoren. Net als eerder vergelijken we zowel de periode van de nulmeting met de beleidsperiode als de situatie met en zonder aanwezigheid van een raadsman.
We beperken ons hier tot zwijgen over de zaak en laten zwijgen op persoonsgerichte vragen buiten beschouwing.[168] Daarbij maken we onderscheid tussen (a) of al dan niet een beroep op zwijgrecht wordt gedaan in het verhoor en (b) zo ja, de mate van dat zwijgen, zoals door onderzoekers ingeschat op een 5-puntschaal (1= nooit tot 5= altijd).[169]
De pv's geven met 10% beroep op zwijgrecht in de beleidsperiode niet de indruk dat er veel wordt gezwegen door verdachten. Op de 5-puntschaal schommelen de inschattingen tussen 1,4 en 2,4.
Vergelijken we de nulmeting met de beleidsperiode, dan gebeurt eens of vaker zwijgen over de zaak ná 1 maart (10%, n=409) niet vaker dan voorheen (12%, n=77). De *mate* van dit zwijgen verschilt evenmin tussen de periode van voor en

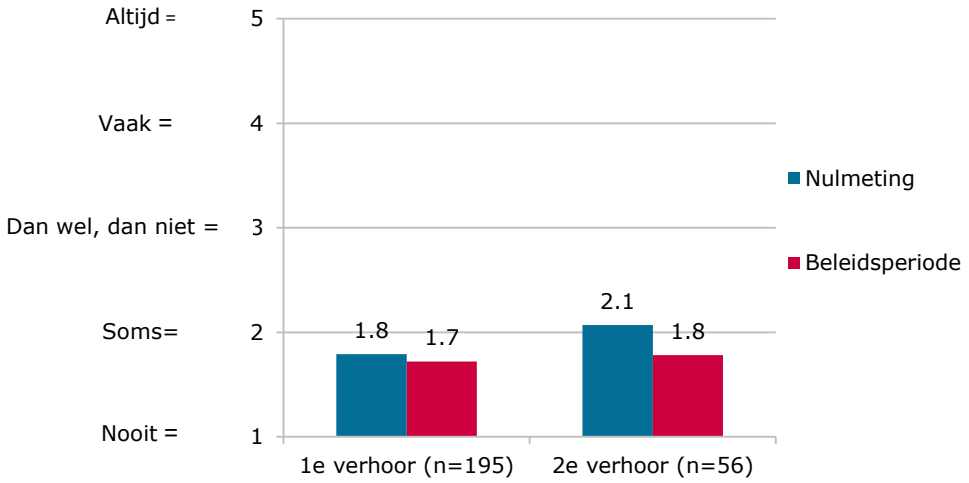
[167] Het *niet*-delen van stukken voorafgaand aan het verhoor is volgens de focusgroep-respondenten lastiger in de grotere zaken. Deze zijn vaak al veel langer in voorbereiding en er heeft zich dan al een dossier gevormd; zeker als het bijvoorbeeld een vierde verhoor betreft.

[168] Daartoe is onderscheid gemaakt een persoonsgerichte (sociale) en zaakgerichte vraagstelling. In het *eerste verhoor* is 13% van de verdachten alleen persoonsgericht en nog eens 13% alleen zakelijk bevraagd, 73% kreeg beide typen vragen. Vanaf het tweede verhoor neemt het aandeel zuiver zakelijk verhoorden sterk toe tot 74% en vanaf het vijfde verhoor zijn alle verdachten alleen nog over de zaak ondervraagd.

[169] Een toets in het kader van 'interbeoordelaarsbetrouwbaarheid' wees uit dat de inschattingen van zwijgen over de zaak (5-puntschaal) niet verschillen tussen de vier verschillende onderzoekers die deze inschatting maakten.

na 1 maart 2016; zowel wat betreft het eerste en tweede verhoor (figuur 4.6)',[170] als voor eventuele vervolgverhoren.

Figuur 4.6 Mate van zwijgen over de zaak in het eerste en tweede verhoor, vóór en na 1 maart 2016 (gemiddelde inschatting door onderzoekers, 5-puntschaal)

Bron: pv's verhoor

Binnen de beleidsperiode vanaf 1 maart 2016 maakt de aan- of afwezigheid van de advocaat bij verhoren geen verschil voor zwijgen over de zaak tijdens het eerste verhoor, maar wel bij het tweede. Bij aanwezigheid van de advocaat in het tweede verhoor deed 38% van de verdachten eens of vaker een beroep op het zwijgrecht, zonder advocaat was dat 6%.[171] Overigens werd in tweede verhoren wat vaker gezwegen dan in de eerste, ongeacht of de advocaat aanwezig is.
Figuur 4.7 toont de verschillen tussen de *mate van* zwijgen over de zaak, met en zonder verhoorbijstand, voor de eerste twee verhoren.
De mate van zwijgen ligt in het tweede verhoor iets hoger als er een advocaat bij was, maar het verschil is minimaal (0,2 hoger op een schaal van 1 tot 5). Voor het eerste verhoor zijn de verschillen niet statistisch significant[172]
Zaaktype houdt eveneens verband met zwijgen, binnen alleen het eerste verhoor (niet weergegeven).[173] In de A-zaken en de grootste groep van B-overige zaken[174] werd namelijk relatief weinig gezwegen, in B6+ wat meer. Kijken we binnen zaaktypen naar de relatie tussen verhoorbijstand en zwijgen, dan zien we alleen binnen de B-overige zaken een verschil van 0,6 (op de 5-puntschaal) meer zwijgzaamheid in geval van verhoorbijstand. Dit verschil is statistisch significant.[175]
Wat beschikbare achtergrondenmerken van verdachten betreft, blijkt het doen van beroep op het zwijgrecht in de beleidsperiode alleen samen te hangen met de *leef-*

[170] Eerste verhoor (F=0,2; p=0,83); tweede verhoor (F=0,8; p=0,44).

[171] χ^2 = 7,2; p=0,03.

[172] Eerste verhoor (F=3,8; p=0,06); tweede verhoor (F=6,5; p=0,03).

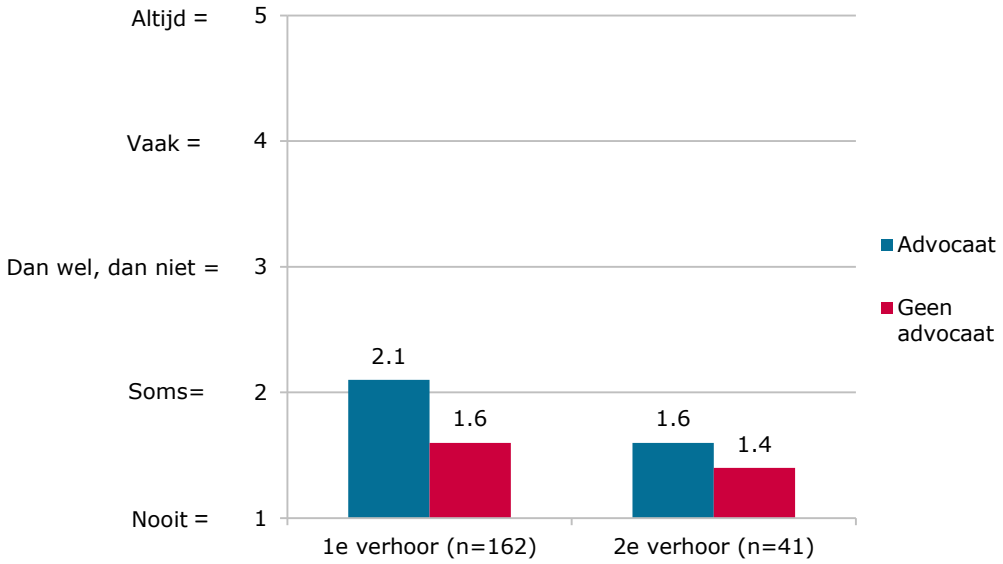
[173] F=5,00; p=0,00.

[174] Er waren 94 eerste en 21 twee de verhoren met verdachten in B-overige zaken.

[175] F=4,40; p=0,04.

*tijd*categorie van verdachte.[176] De groep jongvolwassenen van 18-25 jaar maakte het vaakst gebruik van het zwijgrecht.[177]

Figuur 4.7 Mate van zwijgen over de zaak in het eerste en tweede verhoor, met en zonder verhoorbijstand (gemiddelde inschatting door onderzoekers, 5-puntschaal); beleidsperiode

Bron: pv's verhoor

Bekennen of ontkennen

Bekennen hangt samen met verklaren.[178] De pv's bevatten weinig indicaties dat verdachten in het eerste verhoor minder vaak voluit *bekennen* als de advocaat erbij is (niet weergegeven). De mate van bekennen is hierbij door onderzoekers ingeschat op basis van het pv-verhoor.[179] Het verschil tussen de situaties met en zonder advocaat is statistisch niet significant voor het eerste verhoor en de vervolgverhoren.[180]

De mate van bekennen en zwijgen in een eerder verhoor is overigens een voorspeller voor de mate waarin dit gedrag wordt vertoond in vervolgverhoren. De ingeschatte gradaties van (niet-)bekennen hangen sterk samen tussen de (eerste drie) opeenvolgende verhoren.[181]

---

[176] Figuur B3.2 in bijlage 3 laat dit zien.

[177] (F=3,75; p=0,00). Daarbij is gerekend met het aantal keer dat gezwegen is over alle verhoren samen opgeteld (dus eens of vaker zwijgen in 4 verhoren geeft zwijgen =4).

[178] (Spearman's ρ=-0,25; p=0,01) voor het eerste verhoor.

[179] We maakten in de scores steeds de drieslag tussen: ontkennen, deels ontkennen/bekennen en volledig bekennen.

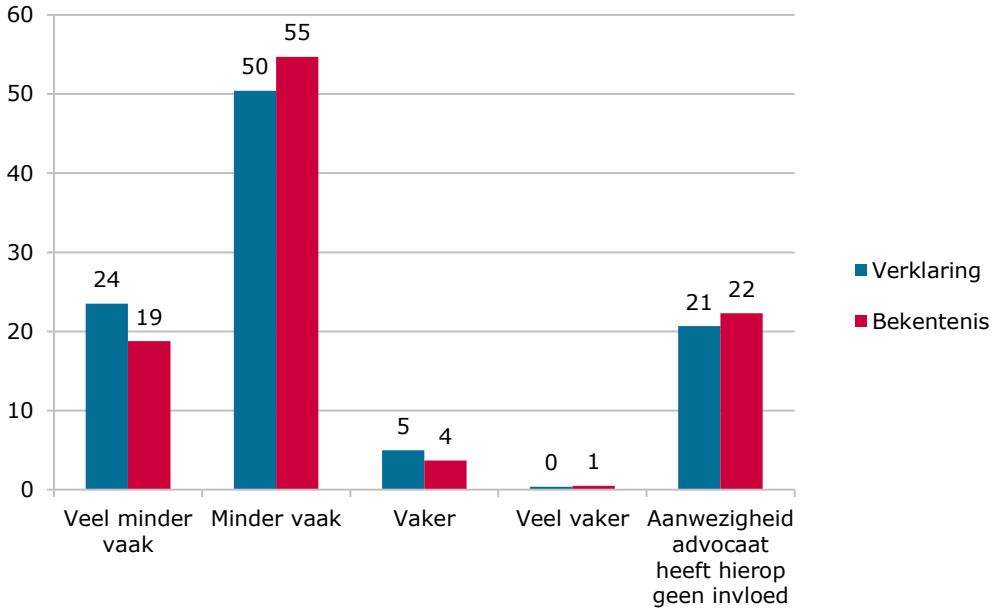
[180] Een toets op bekennen in de beleids- versus de nulmetingperiode laat evenmin significante verschillen zien. Er is (opnieuw) geen correlatie tussen de mate van ontkennen of bekennen enerzijds en zaaktype anderzijds.

[181] (Spearman's ρ=0,78; p=0,00).

Consultatie- of verhoorbijstand?

Anders dan tussen verhoorbijstand en de mate van zwijgen over de zaak, is binnen onze gegevens geen verband gevonden tussen *consultatie*bijstand en zwijgen of verklaren. Maar dit sluit nog niet uit dat consultatiebijstand een indirecte invloed heeft. In 96% van verhoorbijstand in eerste verhoren is deze voorafgegaan door consultatiebijstand. Het is realistisch dat het voorafgaande consultatiegesprek invloed heeft op het verloop van verhoren. Zo kan daarin onder vier ogen al een strategie of proceshouding zijn bepaald, die daarna door een verdachte beter kan worden 'volgehouden als de advocaat ook het verhoor bijwoont (vgl. hoofdstuk 2).

Figuur 4.8 Gepercipieerde invloed van advocaat bij verhoor op het afleggen van (a) een verklaring en (b) een bekentenis (in % van 1.009 politierespondenten)

Bron: politie-enquête 2017

De percepties van politierespondenten (enquête) laten een sterker effect van verhoorbijstand zien op de verklarings- en bekentenisbereidheid van verdachten (figuur 4.8), dan op basis van de processen-verbaal is geconstateerd. Dit met de kanttekening dat het verschillende grootheden betreft (percentages vs. gemiddelden). Het grote merendeel (74% in totaal) van de geënquêteerden meent dat verdachten minder vaak tot veel minder vaak een verklaring afleggen in geval van verhoorbijstand. Deze door de politie waargenomen verklaringsbereidheid van verdachten vertoont hiermee een vergelijkbaar patroon als het opbouwen van een werkrelatie. Op procentpunten na passen de antwoorden wat betreft afleggen van een *bekentenis* in het patroon van de verklaringsbereidheid (zie de twee balken in figuur 4.8).[182] Splitsen we eerder genoemde – en onderling sterk gecorreleerde – enquêteantwoorden inzake werkrelatie, verklaren, bekennen en de waarde van het verhoor uit naar achtergrondkenmerken waaronder soort team en grote vs. kleine zaken, dan ontstaan geen duidelijke patronen.[183]

[182] (Pearson r= 0,78; p=0,00).

[183] Er zijn wel lichte correlaties met de in hoofdstuk 3 gerapporteerde ervaren werklast en wachttijden: ervaart men meer werklast of wachttijd, dan oordeelt men bijvoorbeeld ook vaker dat de werkrelatie lijdt onder de aanwezig-

Volgens de focusgroep-respondenten is sprake van een zich al meerdere jaren voordoende *autonome trend* naar vaker zwijgen – los van de invoering van het recht op verhoorbijstand (vgl. BOD'en).[184] Mogelijk weerspiegelen de inschattingen door enquêterespondenten deels die autonome trend, in plaats van louter een invloed van het recht op verhoorbijstand op verklaringsbereidheid.

Mechanismen achter zwijgen – verklaren

De waarnemingen door advocaten (zoals gebleken in de interviews) en politierespondenten (focusgroepen) bieden meer inzicht in de relatie tussen verhoorbijstand enerzijds en zwijgen—verklaren anderzijds.

Volgens zowel advocaten als politierespondenten is een effect van rechtsbijstand op zwijgen niet uitgesloten, maar spelen in de praktijk veel meer factoren mee. Er valt op grond van de focusgroepen met politiemensen dus geen rechtstreekse lijn te trekken van het recht op verhoorbijstand naar de verhouding zwijgen-verklaren door verdachten. Zo blijkt uit de reacties van politierespondenten met relatief veel verhoorervaring dat de invloed van de advocaat twee kanten op kan, en dat dit afhankelijk is van verschillende factoren, zoals het type verdachte en het type advocaat, en of het een klip-en-klaar-zaak is, of dat het ingewikkelder ligt. In een deel van de politiefocusgroepen was niettemin nog vaak de perceptie dat veel advocaten verdachten adviseren zijn/haar zwijgrecht in te zetten.[185] De advocaten die we interviewden, zien ook geen één-op-één-relatie tussen hun rol en de proceshouding van verdachten. Sommigen stelden met nadruk dat het cliënt- en zaakafhankelijk is hoe zij adviseren, áls zij al over de proceshouding adviseren. Hoewel ondervraagde advocaten vakgenoten hebben die vaak zwijgen adviseren en een enkeling dit ook zelf doet, zagen maar weinigen heil in een vaste aanpak. Als een verdachte goed geïnformeerd is over de mogelijke gevolgen van een proceshouding dan hoeft de advocaat dit niet te doorkruisen; zo stelde een advocaat: 'iemand die graag wil verklaren gaat dat toch wel doen'.

De relatie tussen consultatie- en verhoorbijstand en zwijgen valt voorts te vangen in de volgende *mechanismen*:

- Verklaren wordt vaker geadviseerd in geval van lichtere overtredingen, heterdaadzaken en aan *first offenders* (deze kenmerken kunnen overlappen). Prikkels zijn dan het voorkómen van langere hechtenis of zelfs, in geval van Halt-afdoeningen, van een strafblad. Verklaren past dan ook goed bij de ZSM-benadering, waarin (idealiter) een inhoudelijk betekenisvolle afdoening centraal staat.
- Zwijgen kan wel een strategie zijn om inconsistente verklaringen te voorkómen, die de verdachte – en eventueel ook de zaak – kunnen gaan tegenwerken.
- Met de aanwezigheid van de advocaat kunnen verdachten eventueel tijdens de consultatiebijstand afgesproken zwijgen beter volhouden – volgens zowel politierespondenten als advocaten (morele steun). Een ander mechanisme is dat advocaten een bepaalde verhoorstrategie sneller doorzien dan verdachten, en dan (als één van de opties) zwijgrecht adviseren. Of dan wordt een beroep op het zwijgrecht – zo stelde een advocaat – gebruikt als reactie op suggestieve vragen van verhoorders.
- De raadsman kan voor verdachten ook de prikkel geven om tijdens het verhoor tot verklaren of zelfs bekennen over te gaan. Zo kan de raadsman na confrontatie

heid van de advocaat en dat verdachte minder snel verklaart of bekent (en dat de waarde van het verhoor afneemt).

[184] Zo is ook een invloed denkbaar van politieseries (televisie of Netflix).

[185] Betreffende respondenten achten het verdachtenbelang hier niet altijd mee gediend. Dit is volgens sommige respondenten ook de perceptie onder rechters, die 'zwijg-pv's' afstraften of (in Noord-Brabant) soms zelfs terugstuurden naar de politie.

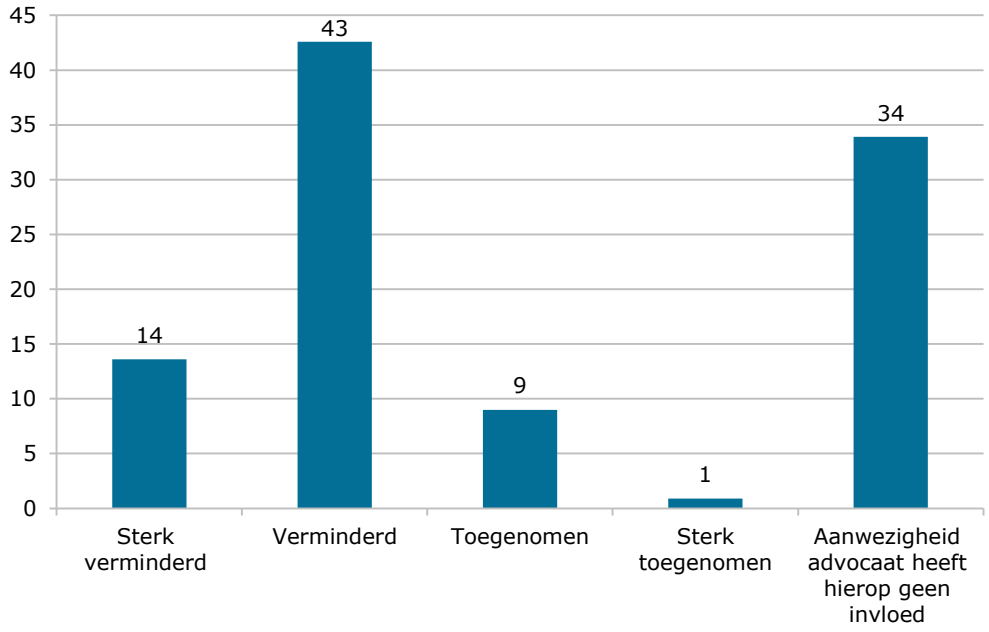
met (soms meerdere) tactische aanwijzingen de verdachte – bijvoorbeeld in een onderbreking – overtuigen dat het in diens belang is om het zwijgen te staken. In die gevallen kan de advocaat juist een verklaring helpen vlottrekken. De proceshouding kan dus tijdens het verhoor nog wijzigen. Juist als de advocaat *niet* bij het verhoor zelf kan zijn, adviseert deze tijdens de consultatie nogal eens aan verdachte om te zwijgen – althans, volgens politierespondenten. Tijdens het verhoor wordt dan minder snel overstag gegaan.

- Volgens de advocaten zelf heeft niet zozeer hun afwezigheid, maar veeleer de mate van informatieverstrekking vooraf door de opsporing invloed op de geadviseerde proceshouding. Zelfs advocaten die terughoudend zijn met zwijgrecht adviseren, zeiden hiertoe toch te neigen als zij vooraf niet of nauwelijks informatie hebben (gekregen) over de zaak. Eerder is beschreven dat het delen van stukken in de praktijk (nog) een *bottleneck* is.

4.3.4 Waarde van het verhoor?

Enquête- en interviewrespondenten is gevraagd of – door de ontwikkelingen inzake het recht op rechtsbijstand – de waarde van het verhoor is veranderd en hoe. De gepercipieerde verhoorwaarde blijkt verband te houden met verklarings- en bekentenisbereidheid: het patroon is sterk vergelijkbaar.[186] Kennelijk koppelden veel respondenten de *waarde* van verhoren (door ons niet nader gedefinieerd in de enquêtevraag) aan de mate waarin verdachten tot verklaren overgaan.

Figuur 4.9 De gepercipieerde invloed van advocaat op de waarde van het verhoor in de opsporing (% van 1.009 politierespondenten)

Bron: politie-enquête 2017

Figuur 4.9 laat zien dat de waarde van het verhoor volgens de meeste enquêterespondenten is *verminderd* tot *sterk verminderd* (in totaal 57%, waarvan 14 procentpunt 'sterk'). Toch meende nog ruim een derde (34%) dat de advocaat de waarde

[186] (Pearson r=0,55 resp. 0,59; p=0,00).

van het verhoor niet beïnvloedt. In totaal 10% achtte de waarde van het verhoor met de komst van de advocaat juist *(sterk) toegenomen*.
Of de waarde van het verhoor toe- of afneemt sinds de invoering van het verhoorbijstandsrecht, is gediscussieerd in de focusgroepen over de zwaardere zaken. Vanuit het perspectief van waarheidsvinding achtte men het zeker mogelijk dat de aanwezigheid van de advocaat zorgt voor minder tot geen toegevoegde waarde van het verhoor – als verdachten hierdoor meer of langer zwijgen. Aan de andere kant verkleint de advocaat mogelijk het risico op vormfouten. Uit een extra enquêtevraag blijkt dat 24% meende dat het dankzij een advocaat bij het verhoor wel *meer* tot *veel meer volgens de voorschriften* gaat. Zo gaven rechercheurs – in de focusgroepen – aan dat zij voorzichtiger geworden zijn met 'spontaan verklarende' verdachten.[187] Zij hebben tegenwoordig de advocaat daar liever wél dan niet bij.
Volgens enkele respondenten zou dankzij verhoorbijstand in de eventueel latere rechtszaal minder ruimte overblijven voor twijfel over de totstandkoming van de verklaring van de verdachte. Bovendien wordt de inhoudelijke kwaliteit van verhoren bevorderd door bijvoorbeeld verzoeken om vraagverduidelijking door de advocaat.[188]
Twee derde (66%) van politierespondenten meende dat advocaten met hun aanwezigheid geen invloed hebben op de vraag of het verhoor volgens de voorschriften verloopt.

Naar een veranderde rol van het verhoor in de opsporing?
De aanwezigheid van de advocaat maakt volgens de meeste politierespondenten deel uit van een veranderende rol van het verhoor in de opsporing. De politie gaat er vaker van uit – door het toegenomen aantal zwijgende verdachten[189] – dat het verhoor minder tot geen aanvullende informatie oplevert, waardoor technische en digitale bewijsmiddelen winnen aan gewicht. Dit zou onder meer blijken uit de toegenomen inzet van bijvoorbeeld BOB-middelen en observatie van verdachten. *'Als er verhoor is moeten we er vooral voor zorgen dat er vuurwerk is.'* Mede gelet op deze ontwikkeling zullen verhoorders en anderen volgens sommigen 'geraffineerder' moeten worden.
Een andere respondent gaf aan dat het verhoor nog altijd van belang is voor hoe de politie vermeende feiten kwalificeert. '*Is het zware mishandeling of toch een poging tot zware mishandeling, dan maakt een verhoor echt enorm veel verschil.'* Of als de verdachte juist ontlastende informatie heeft. In zulke gevallen blijft het verhoor van belang, naast overige (tactische) aanwijzingen. Ook procedureel is het verhoor nog altijd benodigd om een verdachte de gelegenheid te bieden te reageren op de belastende middelen die hem worden voorgehouden en bovendien om de rechter inzicht in de proceshouding van de verdachte te bieden. Ten slotte werd aangegeven dat in het belang van een eventuele rechtszaak de politie op zijn minst haar vragen moet hebben gesteld aan de verdachte.

4.4 Professioneel vertrouwen en andere mogelijke ontwikkelingen

Hoofdstuk 2 liet zien dat onderzoekers op basis van eerdere ervaringen elders verwachtten dat het vertrouwen tussen advocatuur en opsporing groeit naarmate (de

[187] Hoewel niet iedereen in de focusgroep op zo'n moment de cautie zou geven.

[188] Bijvoorbeeld, zodat verdachte later op zitting niet alsnog een uitweg kan verzinnen (bijv. 'maar ik was mijn sleutel kwijtgeraakt'), tijdens het verhoor is daartoe immers de kans al geboden.

[189] Of dit nu wel of niet aan het recht op verhoorbijstand valt toe te schrijven.

onderlinge interactie als gevolg van) het recht op rechtsbijstand voor of tijdens het verhoor langer bestaat.
In (delen van) de politie-eenheid Midden-Nederland is verhoorders aangeraden om een voorgesprek te hebben met de advocaat, waarin onderlinge afspraken worden gemaakt. *'Dit maakt de weg vrij voor verstandige interactie tijdens het verhoor.'* Betreffende focusgroep-respondenten signaleerden dat ook elders en vaker gesprekken hebben plaatsgevonden tussen politie en advocatuur – zowel informeel als georganiseerd – over wat het recht op rechtsbijstand tijdens verhoren voor beide zijden betekent. De ervaringen hiermee zijn positief, zoals bijvoorbeeld toegenomen begrip bij politie dat advocaten net als zij *'ook iets extra's moeten'.* Zulk overleg kan de (professionele) vertrouwensband tussen de beroepsgroepen verstevigen. Ook menig advocaat gaf aan vóór het verhoor bij voorkeur ook een gesprek met de verbalisanten te hebben, en daar indien nodig zelf het initiatief toe te nemen.[190]
De advocaten zeiden dit te doen om ruimte te geven aan elkaars rollen en het gemeenschappelijk belang in beeld te krijgen. Vooral jongere opsporingsmensen zouden volgens advocaten ontvankelijk zijn hiervoor, of hier ook het initiatief toe nemen.
Een politierespondent gaf aan dat, wanneer hij en zijn collega's zich inleven in de rol van (bijv. VIK-) verdachte, zij zelf ook graag zouden willen dat de advocaat *'alles uit de kast haalt'*. In dit verband noemt de politie ook een advocaat die een presentatie bij de politie gaf, naast tips over hoe de interactie te verbeteren. Dergelijke initiatieven vanuit de beroepsgroepen om wederzijds respect en begrip te bevorderen, lijken (lokaal) veel vruchten af te werpen.[191]
Sommige rechercheurs meenden dat de advocatuur op termijn de vermeende 'stuip' van zwijgrecht adviseren meer zal loslaten, net zoals in Engeland, waar ook de politieopleiding zou zijn aangepast aan het recht op verhoorbijstand. Een verklaring is dat op termijn het vertrouwen tussen politie en advocatuur groeit door de herhaalde interacties tussen politie en (dezelfde) advocaten en het contact steeds gemakkelijker verloopt – 'o jij bent het, ik heb je eerder meegemaakt'.

4.5 Samenvatting

Veruit de meeste verdachten zijn in de beleidsperiode op meerdere manieren en momenten gewezen op het recht op verhoorbijstand en daarnaast op het zwijgrecht. In de pv's vonden we geen indicaties dat verdachten tegen hun wil verstoken zijn gebleven van verhoorbijstand. In drie kwart van de gevallen van afstand is de officiële reden (in het pv) dat verdachte verhoorbijstand niet nodig vond of niet wilde. Niet willen wachten op de advocaat, of een negatief advies van de advocaat tijdens de consultatie, komen in de pv's maar weinig voor als reden voor afstand; volgens politierespondenten zou dit vaker het geval zijn geweest. Advocaten achten het cliënt- en zaak-afhankelijk hoe zij een verdachte over wel of geen verhoorbijstand adviseren – áls zij dat al doen.
Of een verdachte in de beleidsperiode verhoorbijstand kreeg, blijkt binnen de huidige gegevens niet samen te hangen met nationaliteit en evenmin met het hebben van antecedenten. Wel kregen mannen gemiddeld iets vaker verhoorbijstand dan vrouwen.
Alle gegevensbronnen wijzen in de richting dat advocaten zich in de verhoorkamer terughoudend opstellen. Ten eerste laten de bestudeerde pv's over het algemeen

[190] Deze bevinding(en) hebben we niet gestaafd aan de pv's omdat deze (nog) geen systematische informatie over een eventueel voorgesprek tussen opsporing en advocaat bevatten.

[191] Zie ook hoofdstuk 6 over de BOD'en – in het bijzonder de werkwijze van de ILT-IOD.

weinig activiteit van de raadsman zien: zo is in een kwart van eerste verhoren met verhoorbijstand meestal eenmalig en soms herhaaldelijk iets ondernomen. (Het is denkbaar dat in de praktijk meer advocatenacties hebben plaatsgevonden dan in de pv's vastgelegd.) Ten tweede ondernamen advocaten ook volgens geënquêteerde politiemensen weinig actie. De activiteit van de advocaat is volgens respondenten van zowel opsporing als advocatuur deels afhankelijk van de zaaksomvang.
Binnen de advocatenacties kwam vragen om een onderbreking, bijvoorbeeld voor overleg met verdachte, relatief het meest voor. Dit wordt gevolgd door enkele niet in de OM-Beleidsbrief genoemde acties, zoals een advies aan verdachte om te zwijgen en zelf vragen stellen. Ook geënquêteerde politiemensen ervaarden overleg binnen en buiten de verhoorsituatie als meest voorkomende advocatenactie, gevolgd door verduidelijking van dingen voor de verdachte. Wijzen op het zwijgrecht kwam volgens een kwart ook wel eens voor.
Volgens opsporingsrespondenten én geïnterviewde advocaten zelf heeft de aanwezigheid van de advocaat invloed op het verdachtenverhoor, of dat nu actief of passief is. Advocaten noemden zelf als meerwaarde: steun bieden aan de cliënt; en een controle vormen op het verhoor of op het gedrag van verbalisant(en). Meerdere advocaten zeiden dat zij zo nodig een opmerking plaatsen bij suggestieve vraagstelling. Verder zeiden alle geïnterviewde advocaten ernaar te streven de conceptverklaring met hun cliënt door te lezen en waar nodig aanpassingen of correcties voor te stellen.
De politie betoonde zich volgens pv's, volgens advocaten en naar eigen zeggen coulant jegens actie-ondernemende advocaten. Niettemin riepen acties zoals antwoord geven namens de verdachte of non-verbaal gedrag wel weerstand op bij verbalisanten. Spanningen hebben een heel enkele keer geleid tot verwijdering uit de verhoorkamer of een klacht over de advocaat, maar van structurele problemen lijkt geen sprake te zijn geweest. Politiemensen antwoordden verdeeld op de vraag of zij zich 'op hun gemak' voelen in de verhoorkamer met de advocaat erbij: 41% van de enquêterespondenten zei (geheel) op zijn gemak te zijn.
Een factor die bijdraagt aan een goede interactie tussen opsporing en advocatuur is volgens respondenten het hebben van korte lijnen én, ervaring. Volgens menig respondent is dit in de praktijk belangrijker gebleken dan de inhoud van de OM-Beleidsbrief. Anderen benadrukten daarentegen het belang van heldere regels, juist voor de minder ervaren verbalisanten en advocaten.
Het merendeel van de politierespondenten meende dat het opbouwen van een 'werkrelatie' met de verdachte minder tot veel minder goed mogelijk is in aanwezigheid van een advocaat. Daarmee werd bedoeld dat er minder kans is om een informele of menselijke setting te creëren waarin verdachte iets wil vertellen.
De pv's geven geen blijk van systematisch zwijgen (over de zaak) door verdachten. We zien ook geen toename in de mate waarin wordt gezwegen als we de beleidsperiode vergelijken met de periode van de nulmeting. Niettemin maakt binnen de beleidsperiode de aanwezigheid van de advocaat wel verschil voor de mate waarin wordt gezwegen tijdens het tweede verhoor. In het tweede verhoor doet 38% van de verdachten met advocaat een beroep op het zwijgrecht, tegen 6% zonder advocaat. De mate van zwijgen ligt in het tweede verhoor ook iets hoger als er een advocaat bij was, maar het verschil is minimaal (0,2 hoger op een schaal van 1 tot 5). Voor het eerste verhoor zijn de verschillen niet statistisch significant.
Wat de beschikbare achtergrondkenmerken van verdachten betreft, blijkt een beroep op het zwijgrecht in de beleidsperiode alleen samen te hangen met de leeftijdscategorie van verdachten: de groep jongvolwassenen van 18-25 jaar maakte gemiddeld het vaakst gebruik van het zwijgrecht (0,3 versus 0,15 keer gemiddeld) (bijlage 3, figuur B3.2).

Uit onze interviews met opsporing en advocatuur blijkt dat de invloed van de advocaat op verklaringsbereidheid twee kanten op kan, en dat dit afhankelijk is van type verdachte, type advocaat en type zaak. Zo adviseren advocaten vaker om te verklaren in geval van overtredingen, heterdaad-zaken en/of *first-offenders*, om een strafzaak te voorkómen. Andere mechanismen die in de praktijk een rol spelen, betreffen: (a) verdachte kan voorgenomen zwijgen beter volhouden met advocaat erbij; (b) als de advocaat niet bij het verhoor is of kan zijn en/of (c) vooraf geen inzage in stukken heeft gekregen – adviseert deze vooraf aan verdachte om te zwijgen; en (d) zodra een verklaring inconsistent dreigt te worden adviseert de advocaat verdachte te zwijgen.
Sommige politiemensen meenden dat de advocatuur op termijn minder vaak zwijgrecht zou adviseren dan nu gepercipieerd, omdat door herhaalde interactie tussen politie en (dezelfde) advocaten het contact steeds soepeler verloopt en het vertrouwen groeit. Binnen Teams Grootschalige Onderzoeken (TGO's) werden ten tijde van de interviews voorgesprekken georganiseerd tussen advocatuur en opsporing voorafgaand aan het verhoor. Het delen van processtukken in de piketfase met de verdachte en diens advocaat voorafgaand aan het verhoor heeft zich echter nog niet of nauwelijks voorgedaan in de beleidsperiode; politie en OM waren zeer terughoudend, ondanks de wettelijke bepaling die dit regelt (artikel 30 Sv).
Wat de rol van het verhoor in de opsporing betreft, groeit volgens politierespondenten het belang van andere (technisch-forensische) bewijsmiddelen waaronder DNA, en dient het verhoor steeds meer ter opvulling van witte vlekken in het verhaal.

5 Het recht op verhoorbijstand bij de Koninklijke Marechaussee en bij de bijzondere opsporingsdiensten

Behalve bij de politie zijn er twee andere diensten belast met verdachtenverhoren van A-, B- en C-zaken. In dit hoofdstuk beschrijven we eerst de verhoorpraktijk sinds 1 maart 2016 bij de Koninklijke Marechaussee (KMar) en vervolgens bij een vijftal bijzondere opsporingsdiensten (verder: BOD'en), achtereenvolgens: de Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (FIOD), de inlichtingen- en opsporingsdienst van de Inspectie SZW (I-SZW-IOD), de inlichtingen- en opsporingsdienst van de Inspectie Leefomgeving en Transport (ILT-IOD), die van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA-IOD), en de Rijksrecherche. Van het totaal van verhoren in Nederland beslaan de KMar en de BOD'en samen ongeveer 2%. Paragraaf 5.1 gaat over de KMar, paragraaf 5.2 over de BOD'en. Daarbinnen volgen we op hoofdlijnen dezelfde indeling als in hoofdstukken 3 en 4 – in de volgorde van de onderzoeksvragen. Het perspectief van de advocatuur blijft in dit hoofdstuk onderbelicht.[192]

5.1 De KMar

5.1.1 Korte achtergrondschets

De KMar is één van de vier krijgsmachtonderdelen van het ministerie van Defensie. Het is van oudsher een gendarmeriekorps, een politiekorps met een militaire status. De taken van de KMar zijn vastgelegd in artikel 4 van de Politiewet 2012 en in artikel 5 van de Veiligheidswet BES. De KMar heeft drie hoofdtaken: grenspolitie, bewaken en beveiligen van belangrijke objecten en personen (inclusief de burgerluchtvaart), en internationale en militaire politie.[193] Uit dit gevarieerde takenpakket komt opsporingsonderzoek naar (mogelijke) strafbare feiten voort, dat zelfstandig door de KMar – hetzij door de incidentele opsporing of handhaving hetzij door de projectmatige opsporing of recherche[194] – wordt verricht. Dit maakt de samenstelling van het soort zaken dat de KMar afhandelt, anders dat bij de politie (box 5.1). Zo zijn bij grenspolitietaken ID-fraude, mensenhandel en -smokkel en witwasfraude veelvoorkomend, en bij militaire politietaken rijden onder invloed, diefstal, huiselijk geweld of drugsbezit of -handel door militairen.[195]

---

[192] Vanwege hun beperkte aandeel binnen het totaal van verhoren zijn de KMar en de BOD'en niet of nauwelijks afzonderlijk in gesprekken met de advocatuur aan de orde gekomen. Voor het advocatenperspectief verwijzen we daarom naar het hoofdstuk over de politie.

[193] De KMar treedt op als politie voor alle Defensieonderdelen, dan betreft het dus militaire verdachten uit één van de drie andere onderdelen van de Krijgsmacht (https://defensie.nl/organisatie/marechaussee/inhoud/taken). Op Schiphol is overigens al sinds de jaren negentig geen reguliere politie actief, maar wordt die rol vervuld door de KMar. Hier behandelt de KMar dan ook uiteenlopende zaken van burgers/reizigers.

[194] Op het moment van interviewen liepen er pilots waarin incidentele en projectmatige opsporing worden gecombineerd tot een (dan) viertal 'robuuste teams' (RT).

[195] De scheidslijn tussen KMar- en Politiezaken blijkt in de praktijk niet absoluut. Zo werden beroepsmilitairen wel eens door de politie verhoord daar pas later (bijv. na screening) bleek dat zij destijds al militair waren (31 januari 2017). Militairen-in-opleiding vallen trouwens onder het reguliere OM.

Box 5.1 Typen zaken in het dossieronderzoek bij de KMar

Aangetroffen/geselecteerde typen KMar-zaken in het dossieronderzoek (beleidsperiode): BPS, expliciet als B-zaken aangemerkt op volgorde van voorkomen: drugs- en mensensmokkel, ID-fraude, witwasfraude en diefstal/mishandeling. BPS bevat ook zaken met militaire verdachten, maar dan is het type zaak (A, B, C) vaak onbekend. RBS Schiphol (twee grote zaken): vondst van ruim 200 kg. cocaïne tijdens een controle in postzakken op het vliegveld – met, naar later blijkt, vermeende betrokkenheid van Schiphol-werknemers en vervolgens ook van een douane-medewerker – mogelijk opererend in een crimineel samenwerkingsverband. RBS Eindhoven (serie losse zaken): inbraak en diefstal auto, roekeloos rijgedrag, drugs- e/o wapenbezit, ID-fraude/oplichting, bolletjesslikken, harddrugssmokkel, vandalisme (knipincident hekwerk luchthaven).

De KMar opereerde eerst in vijf districten met per district meerdere brigades,[196] maar sinds 2016 is sprake van een Landelijk Tactisch Commando (LTC) dat 26 of 27 brigades aanstuurt. Destijds verkeerde dit officieel nog in de proeftuinfase (27 februari 2017).[197]
Onderstaande bevindingen zijn gebaseerd op (a) interviews met een vijftiental 'copo's' en hOvJs bij de KMar en (b) dossieronderzoek binnen 476 verhoren in BPS-zaken (basispolitiesysteem) en daarnaast 70 verhoren in RBS-zaken (recherche-basissysteem). Voor een uitgebreide beschrijving van de twee typen dataverzameling en de resulterende gegevens verwijzen we naar bijlage 2.

5.1.2 De implementatie van het recht op verhoorbijstand binnen de KMar

Bij de KMar is het cluster Handhaving en Opsporing van de Directie Operaties belast geweest met de implementatie van de OM-Beleidsbrief (Mekers, 2016; interne documenten 2016). De implementatie daarvan vond plaats in een tijd waarin de KMar zich ook voor andere uitdagingen gesteld zag, onder meer vanwege terroristische aanslagen (bewaken en beveiligen) en buitenlandse onstabiele gebieden (missies). Ook deze legden beslag op de capaciteit (12 september 2014). Er kwam een Plan van Aanpak (PvA) voor intern beraad van januari 2016, waaruit blijkt dat de implementatie van de OM-Beleidsbrief de status van (deel)project heeft gekregen, doch zonder op voorhand meer capaciteit in te zetten.[198] Hierin stond ook een eerste uitwerking van de (verwachte) impact van de Beleidsregel voor de KMar. Met een 'Strategische stafaanwijzing verhoorbijstand' werd de belangrijkste informatie verspreid naar alle brigades, op 15 februari 2016.[199] Dit document bood tevens een opsomming en planning van te ontplooien implementatieactiviteiten ten aanzien van: scholing en informatie voor opsporingsambtenaren/hOVJs (ook via intranet), aanpassing van registratiesystemen (digitale documenten BPS/BVH) en aansluiting met het AVR (audiovisuele registratie)-project. Toen werd reeds voorzien dat al deze activiteiten niet per 1 maart 2016 zouden zijn voltooid.
Vanuit de Directie Operaties is vervolgens, onder andere via bezoeken op de werkvloer, gemonitord hoe het recht in de praktijk vorm heeft gekregen (12 september 2016). Tot die interne monitoring kunnen ook twee afstudeerscripties hbo-rechten worden gerekend, die respectievelijk in oktober (Mekers, 2016) en februari (Groten-

[196] www.defensie.nl/organisatie/marechaussee/inhoud/organisatiestructuur .

[197] Het ging om een reorganisatie binnen Defensie die nog formeel goedgekeurd moest worden.

[198] In dit PvA werd niettemin – extrapolerend vanuit ex ante bevindingen Significant over de politie (auteurs, eind 2015; vgl. hoofdstuk 2 van dit rapport) rekening gehouden met 'indicatief' 20 tot 50 extra fte, met name hulpofficieren (hOVJ's).

[199] Hierin komen aan bod: de cautie & vrijwillige en ondubbelzinnige afstand, contact RvR en later met advocaat, wijzen op rechten en andere voorvallen in pv opnemen, regie over het verhoor houden.

boer, 2017) zijn voltooid. Deze scripties bieden inzicht in de praktijkgevolgen voor de werkprocessen van de KMar en de gang van zaken in de verhoorkamer. Mekers (2016) heeft zomer 2016 gebruikgemaakt van een representatieve kwantitatieve enquête, waaruit kernbevindingen in box 5.2 de revue passeren.[200]

Informatie en communicatie over het nieuwe recht
Een schematisch werkproces van het verdachtenverhoor werd, samen met andere documenten, op Intranet beschikbaar gesteld via de KMar Operationele Werkvloer Activiteiten (KOWA).[201]

Box 5.2 Resultaten van een enquête onder KMar-medewerkers in het kader van een scriptie (Mekers, 2016) over het nieuwe recht op verhoorbijstand

Over het *informeren* van betrokken opsporingsmensen kwam het volgende naar voren:

- Het grote merendeel (78%) van de respondenten was vóór 1 maart 2016 over het nieuwe recht op verhoorbijstand geïnformeerd. Volgens de meesten gebeurde dit per e-mail (54%), mondeling (24%) en/of via intranet (16%). 14% stelde pas na 1 maart te zijn geïnformeerd; 8% stelde per zomer 2016 nog niet op de hoogte te zijn gebracht. Menigeen oordeelde in de open antwoordruimte dat hij of zij te laat is geïnformeerd, ook al was dat voor 1 maart.
- Ruim de helft van de respondenten vond dat de KMar voldoende informatie ter beschikking heeft gesteld over het nieuwe recht op verhoorbijstand. Over de informatievoorziening vanuit de brigades oordeelde men iets minder positief; dit varieerde verder sterk tussen de brigades. Eén derde van de opsporingsambtenaren vond dat *on*voldoende informatie is verstrekt.
- De *bronnen* van die informatievoorziening richting hOVJ's en verhoorders waren volgens de scriptie nogal diffuus. Deze varieerden van senior of groepscommandant (14%) tot teamleider (36%), tot hoofd Operaties (10%) en 'anders' (30%). Voorts blijkt dat om zelf informatie te verkrijgen gebruik wordt gemaakt van uiteenlopende bronnen, weliswaar meestal intern – intranet en KOWA (25%) en collega's of leidinggevenden – maar ook het internet (14%).
- 60% van de respondenten gaf aan geen behoefte (meer) te hebben aan scholing of training, de overige 40% wel.
- Ruim drie kwart van de respondenten gaf de KMar een voldoende of ruim voldoende – 6 of hoger op een 1-10-schaal – voor de wijze waarop het recht op verhoorbijstand tot de zomer 2016 was ingevoerd; bijna een kwart beoordeelde dit als onvoldoende.

Bron: scriptie Mekers (2016)

Deze gemengd-positieve bevindingen over de informatie en communicatie van het nieuwe recht komen goeddeels overeen met het beeld dat ontstaat op basis van de interviews voor de onderhavige monitor. De meeste respondenten zeiden ten principale te zijn geïnformeerd via een e-mail daterend van begin 2016; een enkeling

[200] De enquête liep van 19 juli 2016 tot en met 10 augustus 2016. Op basis van een aselecte steekproef namen uiteindelijk 337 respondenten uit een populatie van 2.500 (de aanbevolen steekproefomvang was 334), door middel van een interne webapplicatie (intranetsurvey uitgevoerd door de enquêtedienst van het ministerie van Defensie) (Mekers, 2016 p. 13). Hieraan namen zowel opperwachtmeesters (21%), wachtmeesters (9%), wachtmeesters der 1e klasse (43%) deel als adjudanten (21%), samen met een beperkt aantal 1e en 2e luitenanten (6%).

[201] https://magazines.defensie.nl/kmarmagazine/2014/10/11-hoe-werkt-dat-10. De KOWA is de interne kennisbank waarin alle werkprocessen, bevoegdheden en wet- en regelgeving voor de KMar-medewerker staat. Deze via het Defensie-intranet applicatie is alleen voor KMar-personeel toegankelijk en wordt centraal up-to-date gehouden, maar elke medewerker kan informatie aanleveren.

geeft aan (kort) na 1 maart te zijn geïnformeerd. Bij genoemde e-mail zaten gevoegd zowel de OM-Beleidsbrief als de door de politie ontwikkelde 'Q&As' – zie hoofdstuk 3. Door enkelen werd bovendien melding gemaakt van een speciaal georganiseerde bijeenkomst of rollenspel binnen de brigade (Noord NL en Venlo) (12 december 2016, 23 februari 2017).
De behoefte aan informatie en het aantal vragen en opmerkingen vanuit de brigades voor de Directie Operaties liep na de zomer van 2016 gestaag terug (27 februari 2017). Over de uiteindelijke wetswijziging die per 1 maart in werking treedt, is eind februari 2017 opnieuw gecommuniceerd.[202]

Infrastructurele zaken
Eventuele aanpassingen aan harde en zachte infrastructuur (bijv. video-/audiovoorzieningen) vormden ook onderdeel van de implementatie van het recht op verhoorbijstand. Dit is ook in het PvA van januari 2016 terug te vinden. Op dit punt verschilden de brigades; zo beschikte het moderne brigadegebouw bij Rotterdam Airport al over een speciale AVR-verhoorruimte[203] terwijl elders met oudere ruimtes zonder audiovisuele middelen werd gewerkt. Soms werd dan van naburige politievoorzieningen gebruikgemaakt. Enkele KMar-respondenten vonden de eigen verhoorruimtes (te) klein.
Anders dan bij de politie hebben bij de KMar geen pilots met consultatiebijstand via een videoverbinding plaats gevonden. Geen van de respondenten gaf aan ervaring met bijstand via videoverbinding te hebben; men stelde 'jaloers' te zijn op de faciliteiten hiervoor bij de politie. Wel werd al veel gewerkt met televoorgeleiding.[204] Niettemin waren in februari 2017 op een viertal locaties in het land technische faciliteiten voor bijstand op afstand gerealiseerd bij de KMar, namelijk in Rotterdam, Schiphol, Eindhoven en Zwolle (27 februari 2017). Op militaire missie in het (verre) buitenland werd er in zeker één geval voor gekozen om consultatie- én verhoorbijstand via een videoverbinding te doen plaatsvinden (12 september 2016). Er zijn op basis van de overige interviews, ook bij de politie, geen andere gevallen bekend waarin *verhoor*bijstand op afstand is verleend.[205] Voor de toekomst werd beoogd een 'mobiele set' mee te nemen op buitenlandmissies om een videoverbinding met Nederland te kunnen realiseren (27 februari 2017).

5.1.3 Werkprocessen en verhoorduur

Het aantal zaken op de vier door ons bezochte brigades varieerde ruwweg tussen 50 en 120 op jaarbasis (Apeldoorn, Leeuwarden) tot gemiddeld dagelijks wel een zaak (Rotterdam en Venlo). Soms komen zaken in golven, zoals bij mensenhandel- en smokkel (14 december 2016).

Hoe vaak wordt verhoorbijstand verleend?
Binnen de KMar-gegevens was het niet mogelijk de verhoren in de piketfase te selecteren. Verhoren kunnen dus ook na de piketfase hebben plaatsgevonden. Binnen de expliciet als B-type aangemerkte zaken ligt het percentage consultatie-

[202] Met bijgevoegd de nieuwste Staatsblad-publicatie en de nieuwe PaG-richtlijn voor verhoor van minderjarigen.

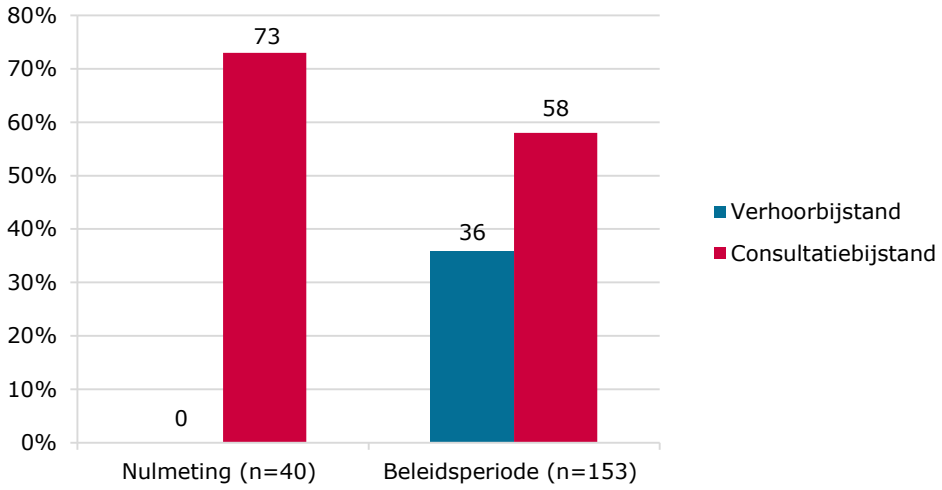
[203] Interviewer heeft in Rotterdam de AVR-ruimtes bekeken. De KMar gebruikt net als de Politie de *Aanwijzing AVR* d.d. 4 december 2012 nr. 26900 om te bepalen in welke situaties AVR verplicht is.

[204] Voorgeleiding van verdachte aan hOvJ, op afstand. Daarbij wordt ook gebruikgemaakt van de Progis- (=identificatie)zuil, waarmee biometrische gegevens en foto worden vastgelegd om de identiteit van verdachte of vreemdeling vast te stellen of te controleren https://magazines.defensie.nl/kmarmagazine/2015/07/11_hoe_werkt_dat_eigenlijk_7-2015

[205] De nieuwe wetgeving per 1 maart 3017 laat ruimte voor die mogelijkheid.

bijstand per verhoor over de beleidsperiode op 58%. Het aandeel verhoorbijstand per verhoor is 36% binnen onze selectie van BPS-pv's.[206] Figuur 5.1 geeft dit weer.

Figuur 5.1 Verschillen in percentages consultatie- en verhoorbijstand per verhoor nulmeting vs beleidsperiode. KMar-verhoren, met uitsluiting van C- en 'type onbekend'-verhoren

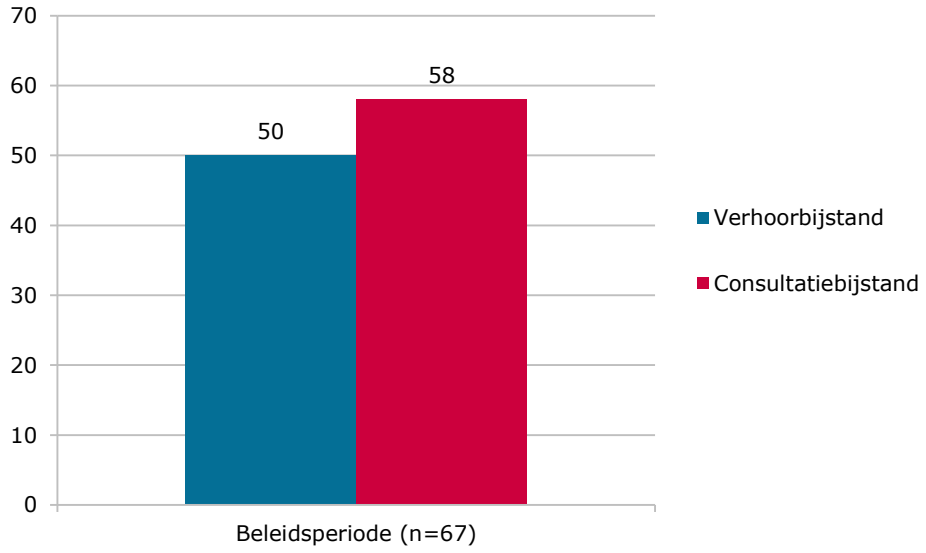
Bron: pv's BPS, verhoren niet beperkt tot piketfase

Uit de vermeend zwaardere recherchezaken (RBS) betreffende Eindhoven Airport en Schiphol Airport resulteert hetzelfde percentage consultatiebijstand, en een iets hoger percentage verhoorbijstand – over de beleidsperiode (figuur 5.2). In de beleidsperiode was een advocaat aanwezig bij 31 (50%) van de 62 verhoren.[207] In A-zaken wordt veel vaker een advocaat bij verhoor ingeschakeld dan in B-zaken (64% tegen 20%). Over de periode van de nulmeting zijn slechts 8 verhoren gevonden zonder verhoorbijstand. Wel is in 3 van deze gevallen consultatiebijstand verleend.

[206] De BPS-gegevens bevatten slechts 1 verhoor in een A-zaak. Betrekken we ook de verhoren waarvan het zaaktype onbekend is dan resulteren aanzienlijk lagere percentages, namelijk 41% consultatiebijstand en 21% verleende verhoorbijstand. Waarschijnlijk zitten hier (veel) C-verhoren bij, waarbij rechtsbijstand niet wordt vergoed. Tijdens de periode van de nulmeting (januari en februari 2016) is binnen deze set van verhoren in 2% verhoorbijstand verleend.

[207] In 24 van de 31 gevallen van verhoorbijstand zijn deze zeker voorafgegaan door consultatiebijstand. In 3 gevallen niet, en in 4 gevallen valt dit op basis van de pv's niet na te gaan.

Figuur 5.2 Verschillen in percentages consultatie- en verhoorbijstand per KMar-verhoor, RBS-zaken beleidsperiode

Bron: RBS Eindhoven en Schiphol, verhoren niet beperkt tot piketfase

In de interviews schatten meerdere respondenten in dat over de hele linie na 1 maart in 50% van de verhoren verhoorbijstand is verleend – hoger dus dan uit ons pv-onderzoek (overgrote merendeel B-zaken; 20%) naar voren is gekomen. Het door respondenten ingeschatte aandeel consultatiebijstand bevestigt wel ongeveer onze pv-analyse. De percentages variëren volgens respondenten met het type zaak; zo ligt volgens hen bij mensenhandel/-smokkelzaken het aandeel verhoorbijstand veel hoger en in militaire politiezaken juist lager.[208]
Door een aantal respondenten werd vóór 1 maart 2016 ook al incidenteel verhoorbijstand verleend. In onze selectie van pv's bleek dit – conform deze observatie – slechts enkele keren voor te komen.

Gevolgen voor werkprocessen en werkbelasting
Anders dan bij de politie doet de Marechaussee de piketmeldingen via een e-mail de deur uit. De uitmelding was ten tijde van dit onderzoek bij de KMar dus niet geautomatiseerd (8 februari 2017). Binnen de KMar werd niet gewerkt met een centraal tijdschrijfsysteem (12 september 2016, 31 januari 2017). Het valt dus niet te kwantificeren hoeveel personele capaciteit het per 1 maart geldende recht op verhoorbijstand precies heeft opgeëist, laat staan voor specifieke taken zoals het inplannen en afnemen van verhoren met advocaat.
Drie kwart van de respondenten gaf– in lijn met de pv's – aan, beperkte aantallen verhoren af te handelen en/of, dat maar een klein percentage verdachten verhoorbijstand wenste in de beleidsperiode. Het betreft hier vooral brigades die geen grote aantallen zaken binnen korte tijd behandelen (bijv. Veluwe). Hierdoor blijft het aantal extra handelingen die het 'inregelen' van een raadsman met zich meebrengt, overzichtelijk. Ook bij vlagen drukker bezette verhoorders gaven aan dat de extra

[208] Hier denkt men in een derde op het totaal consultatiebijstand en een zesde op het totaal verhoorbijstand. In het militaire recht kan de term 'raadsman' verwarrend zijn, omdat ook een vertrouwenspersoon/jurist (niet inschreven bij de advocatenorde) raadsman wordt genoemd en de militaire (ontboden) verdachte kan bijstaan tijdens het verhoor. Zo vergezelde de majoor een verdachte in het verhoor (interviews 31 januari 2017, 8 februari 2017); ook in de dossiers (pv Eindhoven) is hier in een B-zaak een voorbeeld van gevonden.

werklast vaak beperkt blijft tot 'eigenlijk een extra mailtje en een extra telefoontje vanwege de verhoorafspraak' (12 december 2016, 23 februari 2017). Eén hOVJ die veel mensenhandel- en mensensmokkelzaken behandelt, sprak over extra belasting voor de KMar als organisatie: *'Inplannen [van een verhoor, red.] betekent elders schuiven (…) je bent altijd met te weinig mensen bezig'* (14 december 2016).
De belasting van het nieuwe recht voor de KMar zit hem – net als bij de politie – met name in wachttijden en vertraging in de afhandelingssnelheid. Volgens alle respondenten was sprake van wachten, bijvoorbeeld tussen de voorgeleiding aan de hOVJ en het tijdstip van consultatie- en verhoorbijstand. Bovendien treedt vertraging op in de afhandeling van zaken. Zaken 'lopen sneller uit de ophoudtermijn' vanwege de tijd die verstrijkt totdat het verhoor met advocaat (en eventuele tolk) kan plaatsvinden, waardoor verdachten vaker in verzekering worden gesteld (ivs). De vertraging zou worden versterkt naarmate: (a) het aantal binnenkomende zaken stijgt – soms komen ze in golven (14 december 2016) en/of (b) het percentage gewenste verhoorbijstand op het totaal van verhoren toeneemt. Hierdoor raken de agenda's bij opsporing en ook de advocatuur voller. De vertraging loopt verder op als (c) een tolk nodig is. 'Kan de advocaat wel, dan kan de tolk niet, en omgekeerd' (23 februari 2017).[209] Overigens werd doorgaans van telefonische vertolking gebruikgemaakt. Zaakvolume en tolken komen samen in verhoren naar aanleiding van vermeende mensensmokkel/-handel (Rotterdam, Brabant-Noord-Limburg-Noord, Oostgrens-Noord) waar de belasting sterker wordt gevoeld.
Wanneer verdachte gebruik wil maken van een voorkeurs- of gekozen advocaat voorafgaand aan en/of bij het verhoor, bemoeilijkt dat het inplannen, omdat vervanging niet zomaar een optie is (12 december 2016). Dat verdachten terugkomen op hun recht en alsnog een advocaat bij het verhoor willen, is volgens de respondenten niet vaak voorgekomen bij de KMar, dat meerwerk was incidenteel. Dit stemt overeen met de gegevens uit pv's, waar binnen de 476 BPS-zaken dit niet is genoteerd en binnen de 70 recherche- (RBS-)zaken één keer.[210] Ook wenste niet meer dan één keer een verdachte tijdens het verhoor een andere advocaat (RBS Eindhoven; auto-incident).
Over de vraag of de twee uur die de advocaat krijgt tot het verlenen van consultatiebijstand[211] volstaat, verschilden respondenten van mening.
Volgens enkele respondenten hebben advocaten kort na 1 maart 2016 geprotesteerd, vooral in het Noorden van het land, tegen ontoereikende verhoorvergoeding en -bevoegdheden. Hierdoor kwamen advocaten bijvoorbeeld niet opdagen en werd de voortgang van verhoren gefrustreerd (23 februari 2017, 27 februari 2017). Dit zou echter van korte duur zijn geweest.

Piketcentrale en aansluitend plannen
Een recherche-coördinator en verbalisanten (in m.n. Venlo) die relatief hoge zaakvolumes afhandelden, signaleerden actief dat de piketcentrale eerder sluit (om 20:00 uur) dan dat de opsporing meldingen wil doen (00:00 uur) – bijvoorbeeld als iemand 's avonds om 19:00 uur wordt aangehouden (12 december 2016). In deze gevallen gaan vier van de zes uur ophoudtermijn (66%) verloren. Een vergelijkbare constatering werd gedaan bij de politie (hoofdstuk 3). De betrokken KMar-respon-

[209] Soms zijn de beëdigde tolken van een specifieke taal gelijktijdig bezet en dat kan wachten betekenen (23 februari 2017). Eén respondent gaf aan '[…] liever overuren [te maken] dan iemand onnodig op te sluiten'. (31 januari 2017)

[210] Dit was overigens geen verhoor in de beleidsperiode, maar in de nulmeting; het betrof twee onderbrekingen voor telefonisch overleg met advocaat tijdens het verhoor. Daarna is het verhoor voortgezet. Een ander verhoor werd onderbroken omdat de verdachte alsnog consultatiebijstand wilde.

[211] Per 1 maart 2017 is de twee uur uitgebreid tot 2,5 uur.

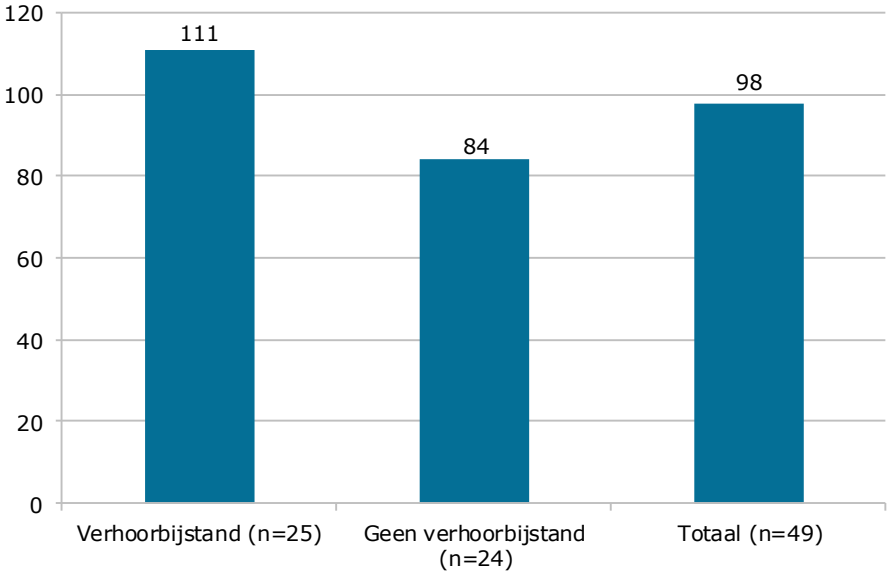
denten achtten dit frustrerend, niet alleen voor de opsporing, maar zeker ook geredeneerd vanuit het belang van de verdachte: 'een relatief kleine kwestie zoals ID-fraude kan dan al leiden tot ivs'. Een voorbeeld is een zaak betreffende munitie-invoer, waar men een ander strafbaar feit 'bij heeft gezocht' om 'onder de ophoudtermijn uit te komen' (12 december 2016). 'Vroeger kon je de raadsman direct bij de aanhouding [via de piketlijst] tippen zodat die bij aankomst op het bureau consultatiebijstand kon verlenen' (12 december 2016). Overigens sluit ook de tolkencentrale eerder (22:00 uur in Rotterdam) (14 december 2016). Dat juist vanwege het recht op verhoorbijstand andere belangen van de cliënt in de knel komen, kan worden uitgelegd als een waargenomen neveneffect van het op 1 maart 2016 ingevoerde recht op verhoorbijstand.
Niettemin lukte het al met al redelijk vaak om de verhoren met advocaat direct aansluitend op de consultatiebijstand in te plannen, zeker in zaken die relatief 'standaard' zijn (bijv. ID-fraude) en weinig voorbereidingstijd vergen (o.a. 23 februari 2017). Het aansluitend plannen wordt lastiger naarmate zaken meer voorbereidingstijd vergen van de kant van de recherche/opsporing. Voor het al of niet verstrijken van de ophoudtermijn is dit overigens minder relevant, aangezien verdachten in zwaardere zaken vaak toch al 'ivs' gaan (vgl. gesprek 27 februari 2017).
Volgens verbalisanten blijven advocaten niet wachten op een verhoor (12 december 2016), dus dan moet een nieuwe verhoorafspraak worden ingepland. Op dit punt zei een hOVJ zich flexibel op te stellen richting de advocaat; als deze bijvoorbeeld pas na drie, vier uur kan verschijnen voor de consultatiebijstand, dan wordt de voorbereiding van het verhoor vervroegd, opdat verhoorbijstand toch aansluitend op de consultatiebijstand kan plaatsvinden (23 februari 2017).

Verhoorduur bij de KMar
Binnen de BPS gegevens (476 pv's verhoren over de periode januari - oktober 2016) blijkt de verhoorduur vaak onbekend. Dit komt doordat wel de begintijden staan vermeld, maar niet de eindtijden; deze staan ook niet in de teksten van de pv's zelf genoteerd. Het percentage pv-verhoren met bekende eindtijd bedraagt 14% (n=66); bij de politie was het in BVH 19% maar in de pv's zelf 100%. De uitval is enigszins selectief wat zaaktype betreft.[212]
De verhoorduur verschilt niet tussen nulmeting en beleidsperiode. Voor de BPS-data is verdere uitsplitsing naar type zaak (A, B of C) niet mogelijk, omdat slechts 1 zaak als A-zaak staat aangemerkt en er bovendien veel onbekenden (55%) zijn. 22% betreft C-zaken, zoals: belediging van een ambtenaar, rijden onder invloed, verstoring openbare orde of bezit van verboden voorwerpen als pepperspray of messen. Vaak blijft het in deze gevallen bij een staande houding en wordt de verdachte niet (alsnog) aangehouden. De advocaat bleek binnen onze selectie van C-verhoren nooit aanwezig.
De expliciet als B-zaken aangemerkte verhoren hebben – in de beleidsperiode – een gemiddelde duur per verhoor van 97 minuten.
Verhoorbijstand gaat samen met een verschil in de gemiddelde verhoorduur, in alleen de B-zaken (p=0,04). In aanwezigheid van een advocaat duurt een B-verhoor bij de KMar gemiddeld 111 minuten; bij afwezigheid 84 minuten (figuur 5.3).[213]

[212] Vergeleken met de totale dataset zijn B-zaken oververtegenwoordigd in de verhoren met bekende eindtijden (74% tegen 41% op het totaal van verhoren). De eindtijd is nooit bekend in C-zaken (4,6%) en in 24% van de onbekende zaaktypen.

[213] De resultaten zijn sterk vergelijkbaar als we de zaken van onbekend type erbij betrekken in de analyse (110 vs. 81 minuten; n=66).

Figuur 5.3 Verschillen in gemiddelde duur (minuten) per KMar-verhoor tussen wel/geen verhoorbijstand (beleidsperiode; alleen B-zaken)

Bron: Selectie van BPS-pv's, verhoren niet beperkt tot piketfase

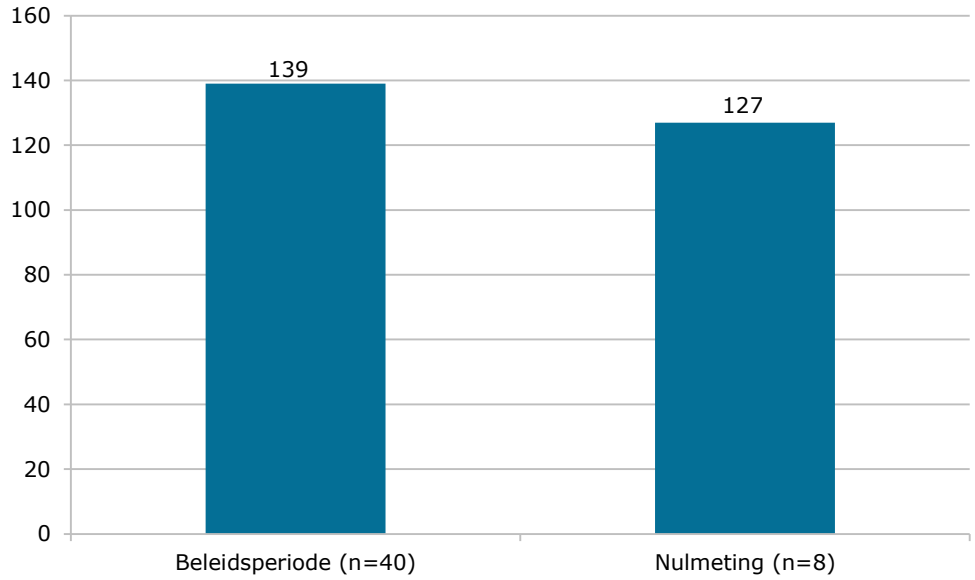
In niet meer dan 3,2% (n=15) van de verhoren wordt melding gemaakt van één onderbreking; in slechts één geval zijn er twee onderbrekingen geweest; nooit méér dan twee.[214] Het verschil tussen de bruto- en netto-verhoorduur bij de KMar is, met een halve minuut, gering.
Anders dan in geval van de politiegegevens kunnen we op basis van deze selectie uit RBS niet de opgetelde, bruto-verhoorduur per verdachte exact uitrekenen. Wel kunnen we die benaderen, omdat we het totale aantal verhoren per verdachte weten: 1,53.[215] Daarmee komen we uit op een gemiddelde bruto verhoorduur van 95,44*1,53=146 minuten.

Zaken in het Recherche-Basissysteem (RBS)
Van 48 van de 70 recherche-pv's (69%) kon de verhoorduur worden achterhaald. Figuur 5.4 geeft het verschil in gemiddelde verhoorduur weer tussen beleidsperiode en nulmeting.

[214] De gemiddelde duur van de eerste en meestal enige onderbreking bedraagt 17 minuten; de tweede onderbreking (n=1) duurde 20 minuten. Op alle verhoren is de duur van onderbrekingen gemiddeld een halve minuut.

[215] Voordeel is dat we door onze *random* steekproef uit verhoren – ook qua volgnummers verhoor, dus soms gaat het om het eerste, soms het vierde verhoor van een verdachte – niet hoeven aan te nemen dat het zoveelste verhoor gemiddeld even lang duurt dan bijvoorbeeld het eerste.

Figuur 5.4 Verschillen in gemiddelde verhoorduur per verhoor (minuten) tussen nulmeting en beleidsperiode

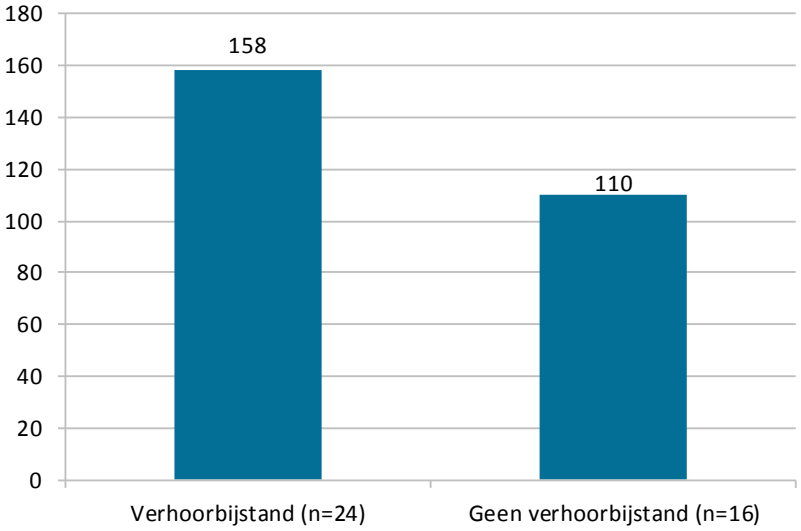
Bron: RBS Eindhoven en Schiphol, verhoren niet beperkt tot piketfase

De duur van verhoren met advocaat – in de beleidsperiode[216] – is 158 minuten, en zonder advocaat 110 minuten (figuur 5.5).[217] Gelet op de kleine aantallen is dit mogelijk het gevolg van toeval. Bovendien wordt dit verschil misschien mede verklaard door het verschil in verhoorduur tussen zaaktypen; in een A-zaak valt meer te bespreken en is vaker een advocaat bij het verhoor aanwezig. Binnen de beleidsperiode duurde het verhoor in een A-zaak gemiddeld 156 minuten, en in een B-zaak 79 minuten (niet weergegeven). Maar ook dit verschil is niet significant en kan dus op toeval berusten. Op basis van de cijfers kunnen we binnen de kleine RBS-dataset dus nog niet stellen dat de aanwezigheid van een advocaat, dan wel het zaaktype als zodanig verschil maken. Met de BPS-gegevens van de KMar lukte dat al evenmin, vanwege de geringe variatie in het zaaktype.
Vanwege het kleine aantal verhoren met een bekende duur splitsen we bovenstaande bevindingen op basis van BPS en RBS niet uit naar nationaliteit en geslacht van de verdachte en wel of geen aanwezigheid van een tolk.

[216] Buiten de beleidsperiode vonden we binnen de selectie van pv's geen verhoren met advocaat.

[217] Wat betreft consultatiebijstand zien we iets vergelijkbaars. In 77% van verhoorbijstand is met zekerheid te zeggen dat ook consultatiebijstand is verleend. In 13% is het onbekend en in 10% (n=3) is voorafgaand aan verhoorbijstand geen consultatiebijstand verleend; dit zijn vervolgverhoren.

Figuur 5.5 Verschillen in gemiddelde verhoorduur per verhoor (in minuten) tussen wel/geen verhoorbijstand (beleidsperiode)

Bron: RBS Eindhoven en Schiphol, verhoren niet beperkt tot piketfase

5.1.4 Praktijkervaringen met verhoorbijstand na 1 maart 2016

Enkele maanden na invoering enquêteerde Mekers (2016) marechaussees over hun ervaringen met het recht op verhoorbijstand. Box 5.3 geeft hun ervaringen in de verhoorkamer weer.

Box 5.3 Eerdere enquêtebevindingen over de ervaringen bij de KMar met verhoorbijstand in de verhoorkamer

- Zomer 2016 bleek 53% van de ondervraagde KMar medewerkers met één of meer (meestal 1-5) verhoren met raadsman te maken hebben gehad, de rest (nog) niet.
- Een grote meerderheid van de respondenten gaf aan volledig of goeddeels te weten wat het recht op verhoorbijstand inhoudt. Een iets kleiner deel zei te weten hoe het recht in de praktijk toe te passen, en wat (precies) de eigen bevoegdheden zijn en die van de advocaat.
- De overgrote meerderheid van de marechaussees informeerde de verdachte mondeling over het recht op rechtsbijstand en het zwijgrecht – vaker nog dan via de informatiefolder.
- Van onzekerheid of gespannenheid van verbalisanten in de verhoorkamer met advocaat erbij was volgens veruit de meeste respondenten nooit sprake; voor ruwweg een derde soms. Sociale wenselijkheid doet waarschijnlijk enigszins af aan deze bevinding.[a] Hoe hoger de rang en leeftijd, hoe minder gespannen en onzeker men aangaf te zijn. Niettemin speelde bij meer dan de helft van de geënquêteerden het gevoel gecontroleerd te worden door de advocaat soms of vaak mee.
- Een grote meerderheid zei in een verhoor met advocaat niet of nauwelijks anders met verdachte om te gaan dan zonder advocaat.
- Ruim twee derde wist waar hij/zij terecht kan met een eventuele klacht over de advocaat.

[a] In de enquête van Mekers was een controlevraag opgenomen als check op mogelijk sociaal-wenselijke antwoorden. Hieruit kwam een hoog percentage naar voren van respondenten die aangaven dat ze *van collega's* soms (58%) of vaak (15%) vernamen dat die moeite hebben met het afnemen van een verhoor met raadsman.

Bron: Mekers (2016).

Op grond van onze pv's kan globaal worden bevestigd dat KMar-verdachten in de beleidsperiode voorafgaand of tijdens het verhoor zijn geïnformeerd, mondeling

dan wel via de folder (Groteboer, 2017; 12 december 2016). De aangepaste folder kwam beschikbaar in verschillende talen na de invoering van het recht op verhoorbijstand.[218] Uit de teksten van de KMar-pv's valt vaak niet duidelijk op te maken, in welk aandeel van alle verhoren verdachten expliciet zijn gewezen op hun zwijgrecht of op hun recht op verhoorbijstand.[219] In 15,3% van de BPS-pv's staat expliciet dat verdachte de mededeling van zwijgrecht heeft begrepen.

Afstand, redenen

De opsporing heeft vaak haar eigen beeld gevormd van de redenen van afstand doen van verhoorbijstand door verdachte. Dit zou een mengeling zijn van onwetendheid[220] of korte-termijn-denken bij de verdachte[221], een advocaat die (te) weinig tijd heeft en tijdens sommige consultatiegesprekken verdachte zou adviseren afstand te doen van verhoorbijstand. Meerdere KMar-respondenten zagen op dit laatste punt een verband met de vergoeding van pro deo-advocaten. Een enkeling stelde dat advocaten, met name in B-zaken geen meerwaarde in het verhoor zien en uitgaan van de integriteit van de verbalisant (23 februari 2017). Het drukke tijdschema en bezoldiging kunnen volgens sommige respondenten overigens ook een rol spelen in het *voortijdig verlaten* van de verhoorkamer. Volgens 20% van de 55 BPS-pv's en 16% van de 31 RBS-pv's binnen de beleidsperiode is de advocaat voortijdig vertrokken. Eén hOVJ, tevens verbalisant, gaf aan wel eens tegen verdachte hebben gezegd: 'Je advocaat komt het niet uit, hij komt niet. Wat wil je?' (12 december 2016) en zo afstand van rechtsbijstand te insinueren ten behoeve van de voortgang. Maar dit lijkt niet aan de orde van de dag te zijn geweest. De dossieranalyse biedt weinig aanwijzingen dat verhoren zijn gestart of voortgezet bij afwezigheid van advocatuur en zonder expliciete afstand door verdachten. Er zijn wel enkele 'grensgevallen'. In 8 door de opsporing als 'A' aangemerkte verhoren is geen consultatiebijstand verleend, maar dit zijn op 1 geval na vervolgverhoren. In dit ene geval zei verdachte misschien voor of tijdens een later vervolgverhoor nog een advocaat te willen zien.[222]

In één persoonsdossier (RBS) wenste een verdachte in de loop van het eerste en derde verhoor een advocaat te spreken, maar ging de KMar voort met verhoren; de advocaat is pas bij het vierde verhoor aangeschoven. Over de precieze toedracht van deze beslissingen van de KMar bevatten de pv's weinig informatie. Het omgekeerde zagen we echter ook: verdachte wilde geen consultatie- of verhoorbijstand, maar kreeg toch beide (B-zaak, RBS); mogelijk is de wens van de verdachte gewijzigd zonder weergave hiervan in het pv. In een BPS-verhoor zaten op een gegeven moment twee advocaten in de verhoorruimte – waarschijnlijk de piket- en later ook de gekozen advocaat.

---

[218] In elk geval de brochures op Intranet. In het PvA van januari 2016 werd al rekening gehouden met uitloop na 1 maart 2016 – beoogde einddatum tot aan de aanpassing was 1 april.

[219] De pv's bij de KMar bleken geen vooraf gefixeerd format te hebben zoals bij de politie en bevatten hierdoor minder standaardinformatie. Wel werd binnen de KMar gestreefd naar de v-a-structuur, die we in veel pv's ook terugzien. In de RBS-dossiers vonden we 1 pv (d.d. juni 2016) waarin een format ontbrak voor de mededeling van het recht op verhoorbijstand.

[220] Een verbalisant uit het Noorden vermoedde dat (m.n. militaire) verdachten soms niet weten dat verhoorbijstand *pro deo* is en er daarom minder 'happig' op zijn.

[221] Snel weg willen dus niet willen wachten op verhoorbijstand (vgl. Verhoeven & Stevens, 2013 voor wat betreft jeugdigen).

[222] In deze zaak vermeldt het pv overigens dat verhoorders vragen 'wat tijdens de consultatie met de advocaat besproken is'. Het consultatiegesprek is een gesprek onder 4 ogen tussen verdachte en zijn raadsman.

Twee keer lijkt het zo te zijn dat de advocaat niet de verdachte, maar de KMar op de hoogte stelde van zijn afwezigheid; een onwenselijke situatie, omdat de verdachte dan niet weloverwogen afstand van verhoorbijstand heeft kunnen doen. De kwaliteit van het verhoor lijkt in de afwegingen door de KMar-respondenten te prevaleren boven kwantiteit, met name binnen de projectmatige opsporing, waar mensen intensievere verhoortraining hebben gevolgd (in 2016 bij de Politieacademie; 8 februari 2017).

Slechts één keer bleek uit een pv over een B-zaak (vals rijbewijs) dat afstand van consultatie- en verhoorbijstand is gedaan omdat de verdachte niet wilde wachten. *'Ondanks het feit dat de verdachte consultatiebijstand verlangde, is daar geen gevolg aan gegeven omdat Verdachte heeft afstand gedaan van zijn rechten. Door de hulpofficier van justitie, A[.] is opdracht gegeven, om op bovengenoemd tijdstip met het verhoor aan te vangen. V: Wat is de reden dat u alsnog afstand doet van uw recht op rechtsbijstand? A: De advocaat geeft te kennen pas laat aanwezig te kunnen zijn bij het verhoor en ik hoop vandaag alsnog naar huis te kunnen. Dit is de reden dat ik alsnog af zie van mijn recht op rechtsbijstand. Ik wil gewoon graag snel naar huis.'*[223]

Mate van en soorten activiteit van advocaten

Uit onderstaande overzichten (tabel 5.1) van zowel de 75 BPS-verhoren met advocaat in de beleidsperiode als 31 RBS-(recherche)verhoren blijkt dat de overall activiteit van advocaten gering is (totaalrijen).[224] In 10-11% van de verhoren heeft de advocaat om een of meerdere (2-3) onderbrekingen gevraagd. In 0-3% verduidelijkte hij een vraag en in 9-13% ondernam hij overige acties (zie verderop voor beschrijving). In vervolgverhoren vonden relatief weinig acties van advocaten plaats; dit wordt verklaard door dat advocaten vooral eerste verhoren bijstaan.[225] Met de KMar-data konden we een effect van zaaktype (-grootte) op advocatenactiviteit niet vaststellen.

Advocaten werden door respondenten eerder als lijdzaam dan als actief beoordeeld. Sommigen schreven dit mede toe aan de beperkte bevoegdheden van advocaten onder de OM-Beleidsbrief.

Onderbrekingen van verhoren kunnen overigens om uiteenlopende redenen plaatsvinden. Lang niet altijd wordt onderbroken op verzoek van advocaat voor overleg met verdachte, maar vanwege een eet- of drinkpauze, op verzoek van verdachte zelf, of omdat verdachte er volgens verhoorders aan toe is (bijv. emotioneel, afgeleid).

[223] In C-zaken (staande houdingen, geen aanhouding) is een veelvoorkomende reden dat verdachte snel een verklaring af wil leggen / 'vrijwillig medewerking verleent aan dit onderzoek': het halen van een vlucht (op vliegvelden, waar de KMar de politietaak vervult).

[224] Het overgrote merendeel van de door Mekers geënquêteerde verhoorders gaf aan alles rond verhoorbijstand in het pv-verhoor vast te leggen (Mekers 2016). Dit zou voor ons dossieronderzoek betekenen dat bij ontbreken van bijvoorbeeld een advocaten-actie in een pv, de actie ook niet heeft plaatsgevonden. Niettemin kunnen pv's in de praktijk natuurlijk nog steeds lacunes bevatten.

[225] In BPS: van de 75 verhoren met advocaat na 1 maart betreffen er 60 het eerste verhoor; 13 het tweede, 1 derde en 1 vierde; in RBS is het iets meer gespreid en zijn 12 van de 31 verhoren het eerste.

Tabel 5.1 Type activiteit van advocaten na 1 maart bij de KMar

Volgnr. verhoor	Onderbreking(en) door advocaat	%	Toegestaan	Vraag-verduidelijking	%	Overige actie(s)	%	Toegestaan
BPS								
1	6	8	5 uit 6	0	0	5*	7	4 uit 5
2	2*	3	2 uit 2			1	1	1 uit 1
Totaal actief (% van 75 verhoren)		**11**			**0**		**9**	
RBS: recherchezaken								
1	2*	6	2 uit 2	1	3	3*	10	3 uit 3
2								
3								
4	1	3						
5						1*	3	1 uit 2
Totaal actief (% van 31 verhoren)		**10**			**3**		**13**	

* In één van dit aantal verhoren heeft de advocaat ‚meer dan eens (2-4 keer) deze actie ondernomen.

Overige acties

Uit onderstaand overzicht van overige acties ondernomen door advocaten (samengevoegd uit BPS en RBS) blijkt dat deze zeer uiteenlopend zijn geweest, van het plaatsen van een opmerking (incl. opmerkingen bij vraagstelling door verhoorders: bijvoorbeeld formulering van verdenking, suggestief of te veel persoonlijke vragen) tot het zelf stellen van vragen aan verdachte.

- Opmerking algemeen (2).
- Advocaat stelt vraag/vragen aan verdachte (2).
- Onderbreking voor wisseling van advocaat (2).
- Opmerking richting verbalisant inz. suggestieve vraagstelling (1).
- Advocaat wijst verdachte op zwijgrecht (1).
- Opmerking om 'in de rede vallen' duidelijk te maken voor tolk (1).
- Advocaat wijst opsporing op gewijzigde formulering verdenking tijdens verhoor en vraagt om uitleg verbalisant (1).
- Opmerking over (te)veel aan persoonlijke vragen (1).
- Inzage in stukken (1).
- Advocaat kiest er (pas) tijdens een onderbreking voor met cliënt te overleggen (1).
- Advocaat wil schorsing vanwege zijn naderende vertrek (en eventueel wil hij een vervanger regelen) (1).
- Speciaal verhoor ter nalopen en aanvullen verklaring (1).

Toestaan van acties door de KMar

Afgaande op de pv's werd verreweg het merendeel van de acties door advocaten toegestaan door de KMar-verhoorder(s) (vgl. eerdere tabellen BPS en RBS). Toch gebeurt het soms niet. Zo lijken KMar-verhoorders in enkele RBS-pv's weinig tolerant naar advocaten toe die vanwege hun agenda het verhoor willen schorsen of verlaten. '*Opmerking verbalisant: advocaat van verdachte geeft aan een schorsing van het verhoor te willen over een half uur. Ik, K.., heb aangegeven dat wij het verhoor gaan voortzetten. Advocaat geeft aan dan een andere advocaat voor zijn cliënt te willen regelen. Ik, K…, heb aangegeven dat het verhoor niet gestopt gaat worden in afwachting van een andere advocaat. Het verhoor wordt voortgezet. Ook als er geen andere advocaat aanwezig is. De verdachte is consultatiebijstand verleend. Het verhoor wordt hervat […]*'

Een ander voorbeeld (BPS-verhoor) betreft de advocaat die na bilateraal overleg met cliënt de verhoorruimte verlaat: *'O: 10:10 uur. De advocaat vraagt om een time-out. Hij overleg[t] kort met zijn cliënt. Vervolgens verlaat hij […] de verhoorruimte, omdat hij elders plichtmatig aanwezig moet zijn. O: Wij leggen de verdachte uit, dat we het verhoor voortzetten. De verdachte legt uit dat hij op advies van zijn advocaat niet verder wil verklaren over de Roemeense man, omdat dit hem in de problemen kan brengen. O: U bent nog steeds niet tot antwoorden verplicht.'*
Verbalisanten noteerden één keer in alle pv's dat zij met een advocaat die een vraag wilde verduidelijken, 'in gesprek [..] zijn gegaan', zonder dat uit het pv duidelijk blijkt of de poging of het verzoek van de advocaat is ingewilligd.
Een respondent gaf als tip dat verbalisanten aan het begin van het verhoor, via de uitleg aan de verdachte, indirect ook aan aanwezige advocaat kunnen laten merken dat 'je weet waar je het over hebt' en zo je regiepositie benadrukken.

Positie van de advocaat in de verhoorruimte
Respondenten gaven blijk van enige onduidelijkheid en verschillende praktijken tussen brigades over de vraag op welke plek in de verhoorkamer de advocaat plaatsneemt. Op de helft van de bezochte locaties bleek dit naast, op de andere helft (schuin) achter de verdachte te zijn.[226] Het achter de verdachte positioneren van de advocaat is niet in lijn met het streven in de OM-Beleidsbrief per 1 maart 2016.[227]
Incidenten, zoals dat de advocaat wijst op het pressieverbod of omgekeerd dat de opsporing advocaat uit de verhoorkamer verwijdert, waren zeldzaam. Ook het geven van waarschuwingen aan advocaten kwam volgens respondenten weinig voor. In de pv's vonden we nooit een verwijzing naar het pressieverbod.[228] In één van de 75 BPS-verhoren met advocaat vinden we een waarschuwing richting de advocaat terug:
'Verbalisanten vinden time out voor verdachte niet nodig. Na tweede opmerking advocaat: Wij geven aan als de advocaat nog een keer ongevraagd het verhoor verstoor[t] zij de ruimte moet verlaten. Hierop geeft de verdachte aan dat hij dan ook weg gaat.'

Concluderend over aanwezigheid advocaat
Alleen al de aanwezigheid van de advocaat heeft volgens respondenten invloed op het verhoor.[229] Meerdere verbalisanten zeiden dat een advocaat bij het verhoor niet zonder effect op hun gedrag is: 'Je stelt je toch iets anders op als verhoorder' alleen al doordat de advocaat 'geluid maakt of zit te rommelen met papieren of telefoon' (31 januari 2017). Of: 'je hebt er toch iemand bij die kijkt of je je werk goed doet' (8 februari 2017). Een enkeling gaf expliciet aan bij aanwezigheid van de advocaat iets gereserveerder te zijn, door 'die ene vraag dan toch maar niet te stellen' (8 februari 2017).
De 'last' die men van het nieuwe recht op verhoorbijstand ervaart hangt volgens KMar-verbalisanten samen met hun eigen opstelling en met die van de advocaat; het is de interactie tussen beide professionals die het al of niet werkbaar maakt. Wel

[226] Op één locatie zaten advocaten weliswaar naast de verdachte, maar bleven ze buiten het zicht van verbalisant omdat het beeldscherm van de pc ertussen zit. In deze kleine verhoorruimte kon dit niet anders worden opgelost.

[227] Regel 2, Bijlage Inrichting en orde politieverhoor meerderjarige verdachten: 'Advocaat neemt in de verhoorruimte zo veel mogelijk plaats naast de verdachte (…)'.

[228] In dit verband kan nog wel worden opgemerkt dat in Eindhoven (RBS) de KMar in meerdere dossiers in de loop van het verhoor aan verdachte vroeg of deze zich onder druk gezet heeft gevoeld in het verhoor (het antwoord is altijd ontkennend).

[229] Vgl. Stevens en Verhoeven (2010, p. 41), Boksem (2016, p. 24). Zie hoofdstuk 2.

percipieerde men variatie in de opstelling van advocaten bij het verhoor. Enkele advocaten gaven non-verbale signalen, zoals kuchen of verzitten, wat soms tot onzekerheid of irritatie bij verbalisanten leidde. Van non-verbale uitingen vonden we geen neerslag in de pv's.
Een enkele verbalisant was van mening dat de OM-Beleidsbrief te veel interpretatieruimte laat, wat negatief kan uitpakken voor de opsporing. De behoefte aan duidelijke regels in de verhoorkamer leek groter onder minder ervaren verhoorders en diegenen die relatief veel zaken afhandelen (12 december 2016). Een ervaren rechercheur benadrukte dat de opsporing de regie heeft over het verhoor en zo nodig moet kunnen optreden: 'Je moet de advocaat van tevoren instrueren' (12 december 2016).
Toch erkenden vrijwel alle gesprekspartners dat verbalisant(en) en advocaat er in de praktijk meestal in wederzijdse redelijkheid wel uitkomen. Over het geheel concludeerden KMar-respondenten dat het afnemen van verhoren met raadsman in de praktijk redelijk tot goed liep, in het eerste jaar na invoering van het recht op verhoorbijstand.

Invloed van advocaat bij KMar-verhoren op de werkrelatie en op de mate van zwijgen

De advocaat heeft volgens respondenten invloed op de 'werkrelatie', de menselijke relatie van verbalisant met de verdachte. Deze relatie schuift bij aanwezigheid van de raadsman meer naar de achtergrond. Het volgen van een verhoorstrategie/-plan en het 'omsingelen' van de verdachte kan op deze manier worden bemoeilijkt, hoewel verhoorders hierover van mening verschillen. Minder ervaren en minder getrainde respondenten vonden het lastiger in te schatten.[230]
In 19 BPS-verhoren met advocaat deed verdachte een beroep op het zwijgrecht, maar in 55 verhoren met eveneens een advocaat, deed de verdachte dat niet (1 geval uit 75 onbekend).[231] Binnen de RBS-pv's is geen duidelijk verschil gevonden in het aantal keren dat eens of vaker beroep op het zwijgrecht is gedaan (18 keer met advocaat, 15 keer zonder). Daarnaast komt een licht verschil naar voren in de door onderzoeker ingeschatte mate van zwijgen binnen de RBS-pv's, namelijk zonder advocaat gemiddeld 0,24 en met advocaat 0,45 ($p=0,025$).[232]
KMar-respondenten associeerden rechtsbijstand met zwijgrecht. Zo valt het sommigen lastiger contact te krijgen met de verdachte als die zich al voor 'de meest basale vraag' hierop beroept (8 februari 2017). Vaak zou tijdens de consultatiebijstand de proceshouding van verdachte al worden bepaald, hieraan (bijv. aan zwijgen) wordt volgens deze respondenten steviger vastgehouden als de advocaat vervolgens ook bij het verhoor aanwezig is. 'Je ziet soms de verdachte in een spagaat komen door wat hij eerder besprak met advocaat en wat de verhoorder hem vraagt' (…) wat kan leiden tot 'de meest wazige verklaringen' (8 februari 2017).
Anderzijds werd opgemerkt, met name vanuit de recherche/projectmatige opsporing, dat een advocaat bij het verhoor er ook voor kan zorgen dat een verklaring wordt vlot getrokken, zolang dit strookt met het belang van de verdachte. In die gevallen spelen nadrukkelijk de omvang van de zaak (vaker klein) en de sterkte van bewijs mee.

---

[230] Als iemand op 18-jarige leeftijd binnen de KMar snel zijn opleiding afrondt kan die in theorie op de leeftijd van 19,5 een verhoor afnemen (8 februari 2017).

[231] Hier ontbreekt een statistische toets, omdat verhoren waarbij géén advocaat aanwezig was (vanwege werklast) niet in termen van zwijgrecht zijn bestudeerd.

[232] Inschatting door steeds één beoordelaar/onderzoeker, dus hier ontbreekt, net als in de dossiergegevens over de politie, een betrouwbaarheidstoets.

Sommige respondenten die strafzaken met militaire verdachten na de verhoorfase volgden, wezen erop dat de rechter een zwijgende verdachte 'afstraft' – in één zo'n zaak zou de rechter het zwijgen als 'militair onwaardig' hebben bestempeld (31 januari 2017).
Zwijgen is door (een deel van) geïnterviewde verbalisanten expliciet opgetekend in het pv van verhoor of het pv van bevindingen (14 december 2016; 31 januari 2017). Dit geldt ook voor opmerkingen die de advocaat bij de conceptverklaring maakte. Dit deden KMar-respondenten naar eigen zeggen om te benadrukken dat zij er alles aan hebben gedaan om de situatie weer te geven.

Nalopen verklaring
Uit de KMar pv's valt helaas lastig op te maken in hoeverre de advocaat bij het nalopen van de verklaring betrokken is geweest. Alleen als de advocaat expliciete opmerkingen maakt wordt dit in de pv's zelf genoteerd. Volgens KMar-respondenten worden verklaringen meestal of altijd nagelopen door verdachte, met eventueel de advocaat. 'Kost in de regel een paar minuten, tot soms een kwartiertje' (31 januari 2017; 8 februari 2017). KMar-respondenten meldden geen structurele problemen met de eventuele inbreng van advocaten op dit punt.

Uitwisseling van stukken tussen opsporing en advocatuur; onderling vertrouwen
Hoewel er na 1 maart 2016 meer contactmomenten zijn tussen opsporing en advocatuur (14 december 2016 en 8 februari 2017), is er – vanuit de KMar bezien – nog geen trend te ontwaren in de manier waarop zij zich professioneel tot elkaar verhouden. De advocatuur is toch min of meer 'van de tegenpartij' (8 februari 2017) en heeft andere doelen dan de opsporing. Zo zei een verbalisant: 'Je bent altijd op je hoede' (14 december 2016). Enkele respondenten uitten daarnaast kritiek op de kwaliteit en integriteit van de meegemaakte advocaten.[233] Voor eventuele stukken om welke advocaten soms rondom het verhoor verzoeken, wordt doorgaans naar de OvJ verwezen, deze verstrekken hOvj's niet uit zichzelf.

5.1.5 Concluderend over het recht op verhoorbijstand bij de KMar

Op hoofdlijnen is de voorbereiding van het recht op verhoorbijstand binnen de KMar niet heel intensief en wisselend tussen brigades, maar redelijk succesvol verlopen. Veel KMar medewerkers bleken op de hoogte en voelen zich op hun gemak in de verhoorkamer. Er is gedurende het eerste jaar netjes gewerkt om het recht in concrete situaties met verdachten in de praktijk te brengen. Er zijn uit pv's weinig gevallen bekend waarin verdachten tegen hun wil zonder de advocaat in verhoor zitten. Advocaten stelden zich tijdens verhoren betrekkelijk lijdzaam op. De precieze reden hiervan is niet te achterhalen op basis van de KMar-gegevens. Er zijn weinig incidenten, geen uitzettingen en maar één waarschuwing in de pv's. Niettemin hebben advocaten in de beleving en ervaring van KMar-respondenten wel een (passieve) invloed op het verloop van het verhoor, zowel als controle of zelfs 'rem' op vragen en gedragingen van verhoorders, als door beïnvloeding van de werkrela-

[233] Zo werd gesignaleerd dat advocaten vaak meerdere verdachten in dezelfde zaak bijstaan (12 december 2016). Reflectie advocaat feb 2017: 'je bekijkt eerst of er sprake is van belangenconflicten, alvorens een zaak aan te gaan. Dát het gebeurt, hoeft niet p.d. te betekenen dat het verkeerd is'. Verder noemden respondenten dat advocaat niet alert was of niet duidelijk achter de verdachte stond. Er werd echter ook een tegenvoorbeeld gegeven van een advocaat die zeer goed op de hoogte bleek van een technisch ingewikkelde zaak over F16's (8 februari 2017).

tie tussen opsporing en verdachte. Dit beeld komt sterk overeen met dat over de politie.
Een effect van verhoorbijstand in termen van vaker zwijgen door verdachten is niet hard aan te tonen met de KMar-gegevens (en ook in BPS is er statistisch – nog – onvoldoende power). Niettemin liggen de inschattingen van zwijgen binnen de kleinere dataset van RBS-pv's één vijfde hoger in de verhoren mét advocaat, dan in verhoren zonder. Dat zou de dominante perceptie onder KMar-respondenten voorlopig schragen.
Binnen de ruimere BPS-gegevens maakt de advocaat een licht significant verschil voor de verhoorduur; met de beschikbare gegevens viel niet te toetsen in hoeverre dit aan het type zaak ligt (in zwaardere, bijv. A-zaken schakelt men vaker een advocaat in). Statistisch valt met de kleine RBS-dataset evenmin aan te tonen dat een advocaat de verhoorduur beïnvloedt.

Neveneffecten?

- Analoog aan de situatie bij de politie gingen verdachten volgens respondenten herhaaldelijk onnodig in ivs, omdat gewacht wordt op een advocaat in een relatief kleine zaak (zoals uitgelegd). Er bestaat daarom behoefte aan flexibilisering van de ophoudtermijn (31 januari 2017).
- In één concreet geval zou de OvJ de verdachte hebben laten gaan bij het aflopen van de ivs, omdat door planningsproblematiek nog steeds geen verhoor met verdachte en advocaat had kunnen plaatsvinden (23 februari 2017). KMar-respondenten zijn overwegend positief over eventuele toekomstige bijstand via videoverbinding. (Hoewel sommigen zich wel afvragen hoe de advocatuur daar tegenaan kijkt). De randvoorwaarden hiervoor ontbraken nog tijdens de interviews, maar bleken begin 2017 in ontwikkeling te zijn.
- De OM-Beleidsbrief heeft niet altijd een goede invloed [op de rol van de opsporing] (12 december 2017), aldus een respondent die de regie van de opsporing nadrukkelijk voorop stelt. 'De opsporing kan zich geen enkele (vorm)fout meer in het proces permitteren.' Dit heeft uiteraard ook een positieve kant, in de zin van een toename in kwaliteit; dit beeld lijkt binnen de KMar wel te domineren.

5.2 De Bijzondere opsporingsdiensten

Korte achtergrondschets

Nederland kent een vijftal bijzondere opsporingsdiensten: speciaal aangewezen overheidsdiensten die tot taak hebben regels te handhaven door strafbare feiten op te sporen die op een *specifiek terrein* liggen.[234] Het betreft de volgende:

- De FIOD van de Belastingdienst, voor de opsporing en bestrijding van financiële en belastingfraude.[235] (1.100 medewerkers verdeeld over zes locaties)
- De IOD van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA-IOD): deze richt zich op georganiseerde criminaliteit die de integriteit van voedsel aantast, veiligheid van voedsel en consumentenproducten in gevaar brengt of die de gezondheid van dieren en planten schaadt. Bijvoorbeeld grootschalige fraude met vlees, subsidiefraude en de illegale handel in diergeneesmiddelen en bestrijdingsmiddelen.[236]

[234] (www.ilent.nl/Images/IOD%20in%20het%20kort%20NL2%20def_tcm334-381471.pdf).

[235] www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/nl/fiod/fiod.

[236] www.nvwa.nl/over-de-nvwa/inhoud/organisatie/opbouw-van-de-nederlandse-voedsel-en-warenautoriteit/nvwa-inlichtingen-en-opsporingsdienst.

- De IOD van de Inspectie Leefomgeving en Transport (ILT-IOD). De onderzoeken van de ILT/IOD zijn gericht op personen en bedrijven die de regelgeving op het gebied van milieu en woningcorporaties stelselmatig en op een ernstige manier overtreden (vaak georganiseerde criminaliteit, grensoverschrijdend).[237] (kleinschalig, 70 fte, Utrecht)
- De I-SZW-IOD bestaat uit verschillende, zowel algemene als operationele directies (bijv. arbeidsomstandigheden of werk en inkomen) directies op het domein van SZW – verspreid over vijf kantoren in het land. Ook Opsporing is een operationele directie.[238] Deze directie wordt ingezet als bestuurlijke handhaving niet het gewenste effect heeft. Arbeidsuitbuiting, arbeidsmarktfraude en georganiseerde uitkeringsfraude zijn voorbeelden van strafbare feiten waarbij opsporing het geeigende middel kan zijn.
- De Rijksrecherche, ten slotte, verricht onpartijdig onderzoek naar mogelijk strafbaar gedrag van werknemers van semi-overheden en overheden. Bijvoorbeeld naar fraude, corruptie en misbruik van bevoegdheden. Ook schietincidenten (met betrokkenheid van politiemensen) worden standaard door de RR onderzocht.[239] (130 medewerkers verdeeld over 4 locaties)

Meldingen komen binnen via toezichthouders – voor de FIOD is dat bijvoorbeeld de Douane, DNB, AFM en voor meerdere BOD'en de eigen criminele inlichtingeneenheid (CIE).
Alle BOD'en vallen onder verantwoordelijkheid van het OM (Functioneel Parket). Doorgaans is sprake van een duale aansturing: het ministerie voor de prioriteiten op de inhoudelijke beleidsterreinen en in de gezagsrelatie het OM voor de specifieke opsporing en de prioriteiten daarbinnen.[240]
De binnen de BOD'en werkzame opsporingsteams hebben ondanks hun specialisaties vaak een multidisciplinaire samenstelling. Zo is bij de ILT-IOD bewust gestreefd naar een gemengd team (7 maart 2017). Er werken rechercheurs, analisten, technische en juridische specialisten, forensisch accountants, digitale rechercheurs, strategische adviseurs en experts op het gebied van het inwinnen en 'opwerken' van inlichtingen en informatie. Respondenten noemen voorts criminologen en rechercheskundigen (7 maart 2017).[241] De Directie Opsporing van de I-SZW heeft een in de ICT-gespecialiseerd digitaal expertisecentrum en ook de FIOD werkt met digitale teams (22 maart 2017).
Al snel in ons onderzoek is duidelijk geworden dat de BOD'en een heel andere werkwijze hanteren dan de politie. Het betreft doorgaans nauwgezet voorbereide en geplande aanhoudingen dan wel uitnodigingen[242] voor verhoor, en over de hele linie zeer weinig acute gevallen. De BOD'en zijn niet zozeer verhoorfabrieken maar eerder 'dossierateliers': er is geen gestage (grote) stroom of bulk aan zaken, en de zaken die binnenkomen doen dat in een onregelmatig patroon. Rechercheurs binnen de BOD'en zijn al sinds lang voor 1 maart 2016 bekend met het verlenen van verhoorbijstand (vgl. Praktijkinstructie FIOD). Verdachten zijn regelmatig zakenmensen, die vaak hun eigen (bedrijfs-)advocaat meenemen naar een verhoor. Van

[237] www.ilent.nl/over_ilt/het_werk_van_de_ilt/handhaving/opsporing/.

[238] www.inspectieszw.nl/Images/Inspectie-SZW-Organogram-2016_tcm335-364662.pdf.

[239] www.rijksoverheid.nl/contact/contactgids/rijksrecherche.

[240] In casu ILT-IOD is vanwege de complexe institutionele context met betrokkenheid van diverse ministeries, inspectiediensten en opsporingsinstanties een coördinerend orgaan in het leven geroepen.

[241] Ook bij de NVWA-IOD werken tactisch, financieel en digitaal rechercheurs, analisten, juridisch specialisten, forensisch accountants, strategisch adviseurs en experts op het gebied van het inwinnen en opwerken van inlichtingen en informatie.

[242] Uitgenodigde verdachten dienen rechtsbijstand tijdens een verhoor zelf te financieren (OM/RvR beleidsregel).

piketadvocaten wordt dan ook – vergeleken met politie of KMar – relatief weinig gebruikgemaakt (met uitzondering van I-SZW en kleinere FIOD-zaken). Verder 'draaien' de BOD'en doorgaans complexe zaken met meerdere verdachten, vaak met series opeenvolgende verhoren per verdachte, die hele dagdelen tot opgeteld enkele dagen kunnen omvatten. Vóór 1 maart 2016 had de raadsman nauwelijks bevoegdheden – het ging met name om diens aanwezigheid.[243] De grootste verandering voor de BOD'en met de komst van de OM-Beleidsbrief was dan ook de verdere invulling van de bevoegdheden van de advocaat in de verhoorkamer. Een ander verschil is dat aanvangen met verhoren van een verdachte bij verhindering of vertraging van de advocaat sinds 1 maart 2016 niet meer kan tenzij verdachte expliciet afstand doet van zijn recht.[244] Afstand van (consultatie- en) verhoorbijstand dient expliciet in het pv te worden opgenomen, 'evenals de mededeling dat de verdachte op de gevolgen ervan is gewezen en te allen tijde op deze beslissing kan terugkomen' (Praktijkinstructie FIOD).

5.2.1 De implementatie van het recht op verhoorbijstand binnen de BOD'en

De nieuwe situatie per 1 maart 2016 heeft op de werkprocessen van de BOD'en – gelet op de aard van het werk en de bestaande ervaring met verhoorbijstand – geen grote impact gehad, in elk geval minder groot dan bij de politie. Werkzaamheden van de BOD'en worden gecoördineerd via een overlegplatform. Het gewijzigde beleid is bij alle BOD'en intern verspreid.[245] Bij de FIOD, bijvoorbeeld, is een coördinator belast met de stand van wet- en regelgeving. De 'Praktijkinstructie FIOD' dateert van 12 februari 2016 (gesprek Werkgroepcontact) en is een directe omvorming van de nieuwe OM-Beleidsbrief ten behoeve van de FIOD en andere BOD'en. De OM-Beleidsbrief zelf is te vinden in de bijlage bij deze praktijkinstructie. Na 1 maart 2016 is vanuit de FIOD een aanvullend document verspreid met de belangrijkste aandachtspunten voor verhoorders/ hOvJ's in drie pagina's. Aanleiding hiervoor was dat '[h]oewel de praktijk laat zien dat de invoering [per 1 maart 2016, red.] binnen de FIOD niet of nauwelijks tot problemen heeft geleid […] het toch goed [is] om nog enkele punten aan te stippen'.

Informatie en communicatie over het nieuwe recht op verhoorbijstand
Binnen de I-SZW is in de loop van 2016 een 'Handreiking verhoor van verdachten in aanwezigheid van een raadsman' ontwikkeld. Deze vat de bevoegdheden en verplichtingen van de raadsman samen met geel gemarkeerd de belangrijkste steekwoorden, zodat verhoorders bij aanvang en tijdens het verhoor hierop zonder zoektijd kunnen terugvallen. Dit heeft als strategisch voordeel voor de I-SZW-rechercheurs dat deze hun positie (van regie) kunnen bepalen in een gesprek met de advocaat voorafgaand aan en vervolgens tijdens het verhoor. Dit zou voorkómen dat advocaten die ongeoorloofde interventies plegen tijdens het verhoor, dit legitimeren met: 'dat was mij van te voren niet verteld.'
Er zijn binnen verschillende BOD'en verhoortrainingen georganiseerd (al dan niet over de raadsman), echter de ILT-IOD en de I-SZW vormen in dit opzicht duidelijk de voorhoede.[246] Er is kennisuitwisseling tussen de BOD'en – onder meer via eerder

[243] Daarbij zat de raadsman ook vaak niet naast, maar achter de verdachte. Soms werd dit bewust gedaan om contact tussen verdachte en raadsman te bemoeilijken (o.a. 20 april 2017).

[244] Voorheen deed men het eerste verhoor vaak zonder de advocaat – ook al werd die in een later stadium wel betrokken (19 april).

[245] Eén respondent zei de inhoud van de OM-Beleidsbrief niet te kennen (22 maart) maar op gevoel te handelen.

[246] Dat wordt onder meer toegeschreven aan de kleinschaligheid van de ILT-IOD, waardoor er ruimte is om te experimenteren en veranderingen door te voeren (7 april 2017 en 20 april 2017).

genoemd Platformoverleg – en er is vanuit de ILT-IOD in de periode voorafgaand aan het interview een landelijke Vakgroep Verhoor opgericht.[247] Binnen de I-SZW bestaat het voornemen om een trainingsonderdeel specifiek over raadsman bij verhoor te realiseren (2 april 2017).
Wat de informatie en communicatie naar verdachten betreft: informatiefolders (in meerdere talen) worden altijd bij een aanhouding uitgereikt aan verdachten en meestal in geval van uitnodiging bij het verhoor zelf.[248]

Facilitair/infrastructureel
Bij de meeste verhoren door de BOD'en wordt van politiefaciliteiten gebruikgemaakt, met inbegrip van de arrestantenverzorging. Soms gebeurt dat uit oogpunt van beveiliging (20 april 2017), maar niet altijd; zo verhoort de rijksrecherche bij de politie maar ook in de eigen ruimtes, bij verdachte thuis of elders (19 april 2017). Voor de ILT-IOD is sinds het professionaliseringstraject van verhoren een 'eerlijke verhoorruimte' van belang: de lay-out van de verhoorkamer weerspiegelt het nagestreefde respect en de gelijkwaardigheid (bijv. geen plastic bekertje of ander type stoel voor advocaat en verdachte). De advocaat en de verdachte dienen ook fysiek een plek te krijgen als gesprekspartner, wat bevorderlijk is voor openheid – en uiteindelijk, verklaringsbereidheid.

5.2.2 Werkprocessen en verhoorduur bij de BOD'en

Hoe vaak verhoorbijstand plaatsvindt
Bij de BOD'en vindt volgens respondenten vaak verhoorbijstand plaats; de inschattingen lopen uiteen van 70% bij de I-SZW tot 80-90% bij ILT-IOD en FIOD en 100% van de verhoren (RR).[249] Consultatiebijstand is volgens respondenten min of meer standaard. We toetsen deze inschattingen door respondenten met de 125 van de BOD'en verkregen verhoorregistraties over – alleen – de maand februari 2017.[250] De 125 verhoren vonden plaats binnen 36 zaken, met daarbinnen 67 verdachten (1,9 verhoren per verdachte; en 1,9 verdachten per zaak).

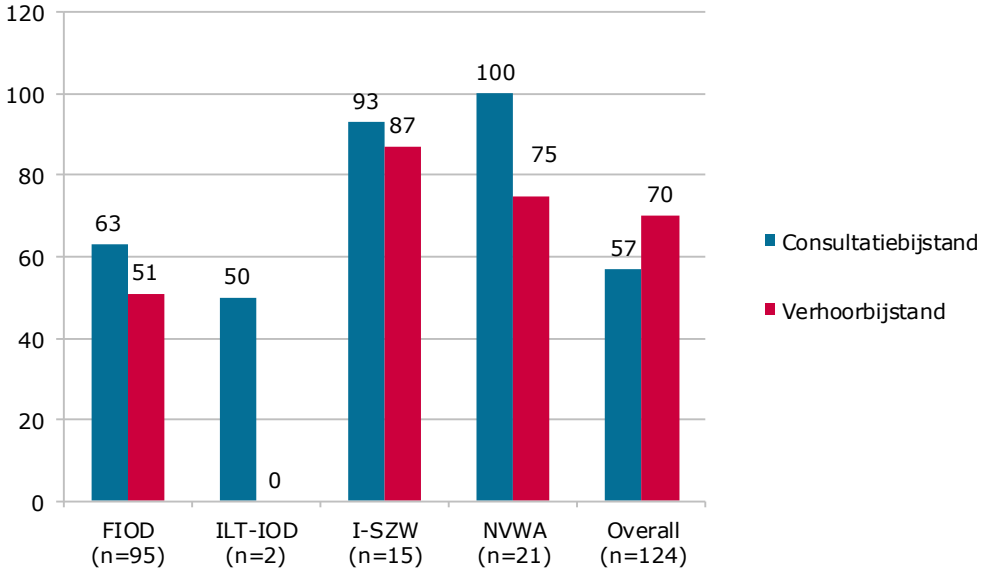
[247] OM-officieren zijn hier op het moment van interviewen (vooralsnog) niet bij aangesloten (7 april 2017).

[248] Volgens een FIOD-respondent gebeurt het niet altijd, bijvoorbeeld niet in geval van doorgewinterde verdachten die de inhoud van zo'n folder wel kennen (22 april 2017).

[249] Bij NVWA vond men het percentage verhoorbijstand lastig in te schatten.

[250] In tien gevallen betreft het de periode (kort) vóór februari 2017. Zie bijlage 2 voor meer informatie. In een aanzienlijk deel van de gevallen wordt dezelfde verdachte meerdere keren verhoord. Hier is (vooralsnog) niet voor gecontroleerd in deze beschrijvende analyses.

Figuur 5.6 Percentages consultatie- en verhoorbijstand per verhoor, naar bijzondere opsporingsdiensten (m.u.v. Rijksrecherche); alleen februari 2017

Ruim drie kwart (76%) van alle BOD-verhoren is afkomstig van de FIOD. In 57% van alle gevallen is verhoorbijstand verleend en in 70% consultatiebijstand (zie rechterbalken van figuur 5.6). Deze percentages liggen aanzienlijk hoger dan bij de politie en de KMar. Mogelijk speelt de complexiteit of specialisatiegraad van de zaak en de betrokken BOD-rechercheurs hier een rol. Volgens de meeste BOD-respondenten vond verhoorbijstand even intensief vóór 1 maart als na 1 maart plaats en is er in dat opzicht weinig veranderd. Alleen bij de I-SZW is het aandeel verhoorbijstand na 1 maart 2016 beduidend gestegen, naar schatting van 20% tot 70%.
Splitsen we deze percentages uit naar de afzonderlijke diensten (figuur 5.6), dan wordt bevestigd dat de hoogste percentages bij I-SZW (87% verhoorbijstand) en NVWA (75%) liggen. Bij de FIOD wordt relatief wat minder vaak consultatie- en verhoorbijstand verleend. Van de ILT-IOD zijn er over februari 2017 te weinig (n=2) verhoren om in termen van percentages te spreken.
Of verhoorbijstand plaatsvindt, correleert negatief met de leeftijd van verdachte[251]; overigens gaat het in de verkregen registraties uitsluitend om meerderjarigen, i.c. tussen 22-69 jaar.
Volgens meerdere respondenten (Fiod en RR) steken piketadvocaten minder uren in een cliënt dan gekozen of voorkeursadvocaten. Zij brengen dit in verband met de verhoorvergoeding, in combinatie met de relatief lange duur van de verhoren bij BOD'en (22 maart 2017; 25 april 2017).

Gevolgen voor werkprocessen en werkbelasting
In het algemeen constateren we geen grote planningsproblemen of problemen met wachttijden bij de BOD'en. Dit heeft te maken met de al bestaande ervaring en de genoemde aard van de werkprocessen, waaronder het ontbreken van grote (bulk-) zaakbelasting. Wel is volgens Fiod-rechercheurs – die relatief de meeste zaken afhandelen – met de invoering van het recht op verhoorbijstand nog meer 'de vaart

[251] (Pearson r= -0,22; p=0,015).

uit' de eerste onderzoeksfase gehaald. Verder wordt geklaagd over soms vele verhinderdata van advocaten in geval van (de vaak) uitgenodigde verdachten (19, 20 en 25 april 2017). Sommige respondenten vermoedden dat dit een strategie is om het verdachtenverhoor te frustreren.[252] Rechercheurs vonden het soms lastig als op de advocaat moet worden gewacht, terwijl het verhoor al helemaal is voorbereid. Typerend voor meerdere BOD'en is dat men op dit punt flexibel is – bijvoorbeeld door taken om te wisselen – en blijft doorwerken in plaats van wachten; bijvoorbeeld om nog even de verhoorstrategie goed door te nemen. 'Je gaat niet niks doen, je gaat iets anders doen' (19 april 2017, 25 april 2017). In één specifiek benoemd geval heeft extreme vertraging vanwege verhinderdata bij de advocaat geleid tot geheel afzien van verhoren (25 april 2017). Toen ontbrak dus het verhoor in het uiteindelijke strafdossier met de overige bewijsmiddelen.
Als een verdachte een voorkeurs- of gekozen advocaat[253] heeft, maakt dit het plannen er volgens respondenten lastiger op (20 april 2017).[254]
Voor de toekomst zag men het als een van de mogelijkheden om voorafgaand aan het inplannen van een aanhouding de advocaat te 'tippen' – of een lijstje met data voor te leggen – zodat de agenda's van opsporing en advocaat op elkaar kunnen worden afgestemd (19 april 2017, 20 april 2017). Bij de ILT-IOD zag men een flexibele instelling van rechercheurs/verbalisanten als 'wisselgeld' voor een goede interactie tussen advocatuur en opsporing tijdens het eigenlijke verhoor (7 maart 2017).

De verhoorduur bij de BOD'en
De gemiddelde verhoorduur per verhoor op basis van de 125 registraties door de BOD'en over alleen februari 2017 bedraagt 140 minuten per verhoor met inbegrip van de duur van eventuele pauzes/onderbrekingen. Dit is aanzienlijk korter dan de 178 minuten die Significant (Van Plaggenhoef et al., 2016) eerder heeft vastgesteld. Na aftrek van de duur van de onderbrekingen bedraagt de netto-verhoorduur 123 minuten.[255] De pauzes nemen (dus) gemiddeld een kleine 17 minuten per verhoor in beslag. De gemiddelde verhoorduur bij de BOD'en verschilt sterk per verdachte (netto-duur tussen 24 en 397 minuten). Omdat we gegevens over één maand uit de onderzoeksperiode hebben, is het niet mogelijk een toets te doen op verschillen tussen de periodes vóór en ná invoering van het nieuwe recht – de nulmeting en de beleidsperiode. De verschillen in verhoorduur tussen verhoren met en zonder advocaat zijn statistisch niet significant. Omdat de registraties maar een klein deel van de onderzoeksperiode beslaan kunnen geen harde conclusies worden getrokken (zie bijlage 2).

Het is vaak niet duidelijk of geregistreerde verhoor-eindtijden inclusief of exclusief het doornemen van de verklaring/het concept-pv verhoor zijn. Alleen bij I-SZW is expliciet aangegeven dat het doornemen van de verklaring binnen de verhoortijd valt. Evenals bij andere opsporingsdiensten blijkt het doornemen veel tijd te kosten – naar inschatting van respondenten bij pv's van plusminus twintig pagina's al snel twee uur of meer (20 april 2017). Uit de registraties over februari 2017 komt naar

[252] Het niet hebben ontvangen van stukken kan op dit punt ook een rol spelen (19 april) (zie verderop sub zwijgrecht).

[253] Het verschil tussen deze twee termen lijkt niet voor alle respondenten duidelijk (vgl. bij de politie).

[254] Of verdachten kiezen voor een gekozen of voorkeursadvocaat, hangt volgens respondent bij de I-SZW ook van diens nationaliteit/culturele achtergrond af; bijvoorbeeld iemand uit India heeft vaker voorkeur voor een advocaat met vergelijkbare achtergrond.

[255] Dezelfde duur resulteert zowel netto als bruto, als de 11 verhoren in de fase tijdens bewaring (niet zijnde de piketfase) niet worden meegenomen in de analyses.

voren dat het nalopen van het pv gemiddeld 23 minuten duurde (22 minuten als we verhoren tijdens bewaring weglaten). Hoewel de doorneemtijd korter was bij verhoren zonder advocaat dan mét advocaat (resp. 18 vs. 25), is geen sprake van een statistisch significant verschil. De verhoor- en doorneemtijd kan oplopen als een tolk bij het verhoor aanwezig is (alleen I-SZW).[256]

5.2.3 Praktijkervaringen met het recht op verhoorbijstand bij de BOD'en

Afstand, redenen
Uit voorgaande hoge percentages verhoorbijstand blijkt dat relatief weinig verdachten bij de BOD'en afstand hebben gedaan van hun recht op verhoorbijstand – vergeleken met de politie en KMar. Toch gingen de BOD'en hier ten tijde van de interviews verschillend mee om. Bij de I-SZW wees men op de valkuil voor rechercheurs dat de advocaat door gebrek aan tijd de verhoorkamer verlaat, terwijl diens cliënt/verdachte niet expliciet afstand heeft gedaan (20 april 2017). Dit levert een vormfout op. In één geval bij I-SZW, waarbij een verdachtenverklaring een belangrijk puzzelstuk in een grote zaak zou kunnen zijn, deed zich deze situatie bijna voor: de advocaat wilde vertrekken en verdachte het verhoor zelf verder laten doen. De rechercheurs zetten het verhoor echter niet zonder meer voort, maar drongen aan op verheldering van de wens van de verdachte. Hieruit bleek dat verdachte zonder advocaat niet verder wilde met het verhoor. De advocaat is uiteindelijk bij het verhoor gebleven tot het einde van de dag.
Voor de situatie in de verhoorkamer vallen we – anders dan bij KMar en politie – volledig terug op interviews met de respondenten van de BOD'en.

Mate van en soorten activiteit van advocaten
De BOD'en zijn (relatief) gespecialiseerd in het afnemen van verhoren, 'het gaat er erg netjes aan toe' (o.a. 25 april 2017). Over het algemeen ervaarden respondenten geen grote of structurele problemen in de omgang met de advocatuur (alle interviews). In de praktijk 'vergat' men de advocaat tijdens het verhoor wel eens – deze had in die gevallen kennelijk nauwelijks directe invloed op de interactie tussen opsporing en verdachte. Uiteraard monitorde de advocaat het verhoor dan wel. Door respondenten zijn geen 'verwijderingen' uit de verhoorkamer gemeld; er is over het algemeen sprake van een soepele opstelling van de opsporing. Men achtte een goede sfeer of verstandhouding in de verhoorkamer belangrijker dan het precies handhaven van de regeltjes; 'het is mensenwerk' (19 april 2017).[257] Toch wordt tussen de regels door wel degelijk een strijd gevoerd tussen advocatuur/verdachte enerzijds en de opsporing anderzijds. Dat is een 'heel nette strijd', aldus een respondent (25 april 2017). Bijvoorbeeld: de advocaat vertraagt het inplannen van het verhoor met verhinderdata of geeft door dat zijn cliënt zonder inzage in de stukken vooraf niet zal verklaren (Rijksrecherche).
De meerderheid van de respondenten was van mening dat de regie bij de opsporing ligt, men ziet en handhaaft grenzen aan wat advocaten mogen (vgl. bovenstaande instructie van de I-SZW t.b.v. vóór en tijdens het verhoor).
Het hangt volgens veel respondenten van de persoon van de advocaat af, hoe de verhoudingen in de verhoorkamer in de praktijk uiteindelijk uitpakken (15 april 2017 en 19 april 2017).

[256] Dit hebben we niet getoetst omdat de registratiedata geen tolkvariabele bevatten.

[257] Meer in het algemeen is het zaak om 'je verdachte te kennen' – door de verhooraanpak aan te passen op het type persoonlijkheid; 7 maart, 19 april). Zo is omgaan met hooggeplaatste verdachten (met evt. narcistische persoonlijkheidstrekken) regelmatig aan de orde bij de BOD'en.

Binnen de 125 door de BOD'en geregistreerde verhoren hangt de aanwezigheid van de advocaat bij verhoren niet samen met het aantal en de duur van de ingelaste pauzes. Op dit specifieke punt bevestigen de registraties dus de door de BOD-respondenten waargenomen terughoudendheid van de advocaat tijdens het verhoor.

Invloed van verhoorbijstand op de mate van zwijgen- verklaren

Bijna alle respondenten van de BOD'en signaleerden een neerwaartse trend in de verklaringsbereidheid van verdachten sinds een aantal jaren: zwijgen lijkt 'in'. Sommigen zagen dit als een op zichzelf staande ontwikkeling (7 maart 2017), anderen als een gevolg van het recht op bijstand voor e/o tijdens het verhoor.[258]
Wat betreft de mogelijke mechanismen achter zwijgen of verklaren, bevestigden verklaringen van BOD-respondenten het reeds bij politie en KMar beschreven beeld (7 maart 2017, 19 april 2017).
Door de invoering van het recht op verhoorbijstand (vgl. bij werkproces en planning) is volgens Fiod-rechercheurs 'de vaart uit' het proces gehaald. 'Overrompeling' waarbij gebruik werd gemaakt van tijdelijke psychologische disbalans van de verdachte als gevolg van de beschuldiging of eventuele aanhouding, is hierdoor min of meer verleden tijd (22 maart 2017). Ook verbale 'omsingeling' van de verdachte, soms uitgesmeerd over meerdere lange verhoren, is in de perceptie van respondenten over het algemeen lastiger in aanwezigheid van een advocaat. Verschillende respondenten zeiden een werkrelatie in sociaal verhoor op te bouwen (o.a. 22 maart 2017; 19 april 2017); het sociale deel willen advocaten niet altijd bijwonen. Echter, binnen in elk geval de I-SZW en de ILT-IOD beschouwden respondenten het sociaal verhoor al geruime tijd niet meer als een afzonderlijk onderdeel: op het eerste gezicht 'onschuldige' sociale vragen kunnen essentieel zijn voor het krijgen van inzicht in de betrokkenheid van verdachte bij een feit.[259] Advocaten verwachtten volgens respondenten echter vaak nog een opsplitsing tussen sociaal en zaakgericht verhoor (20 april 2017).
Bij de Rijksrecherche zag men voornoemde ontwikkelingen in het kader van zwijgrecht als symptomen van 'juridisering' van het verhoor en van de (eventuele) verklaring van de verdachte (25 april 2017). Het persoonlijke verhaal van de verdachte schuift naar de achtergrond, 'de advocaat neemt het over', door zwijgrecht te adviseren of op een gestroomlijnde verklaring aan te sturen. Dit terwijl verdachten in de perceptie van de rechercheurs in bepaalde gevallen ook graag hun eigen verhaal zouden willen doen, bijvoorbeeld omdat dit een verklaring biedt voor omstandigheden die hem/haar 'de schijn tegen' geven (o.a. in geval van schietincidenten, RR).

Uitwisseling van stukken; vertrouwen tussen opsporing en advocatuur

Hoewel juist de BOD'en door uitgebreide voorbereiding van zaken en verhoren doorgaans al over veel materiaal, waaronder (bewijs)stukken beschikken, gaven respondenten aan terughoudend te zijn met het delen van informatie voorafgaand aan het verhoor en verwijzen advocaat e/o verdachte door naar de OVJ. Een respondent merkte op dat 'als je alle stukken vooraf deelt met de advocaat, je het verhoor haast niet meer hoeft te doen – dat wordt dan gewoon een beetje praten' (19 april 2017). Bij de RR observeerde men een trend in de zin dat advocaten steeds vaker om stukken vragen, met een beroep op artikel 30 van de Wet herzie-

[258] Volgens enkele respondenten zou de mate zwijgen een autonome ontwikkeling zijn, en de causaliteit tussen zwijgen en rechtsbijstand niet meer dan een breed gedeelde perceptie binnen de opsporing.

[259] Hier past het door een respondent (20 april 2017) aangehaalde voorbeeld van verdachte die wordt gevraagd hoe de kinderen op deze dag van het verhoor op school en terug komen. Verdachte antwoordt dat partner dat doet, met de auto (van het gezin) is. 'De rode auto?' Verdachte beaamt. Zo weet de opsporing dat verdachte (en partner) de rode auto kennelijk regelmatig gebruiken.

ning regels processtukken in strafzaken. De ILT-IOD experimenteert juist wel met het delen van stukken in een vroeg stadium (7 maart 2017; 22 maart 2017, 20 april 2017, 25 april 2017).

Nalopen verklaring

De gehanteerde 'formats' voor het optekenen van de verhoren lijken te verschillen tussen BOD'en. Bij de RR hanteerde men een heldere vraag-antwoordstructuur (25 april 2017), wat in 2016 op een landelijke 'Verhoordag' door een vooraanstaand advocaat als 'best practice' zou zijn benoemd. Volgens de bevraagde BOD-rechercheurs schrijven advocaten vaak mee met het verhoor (25 april 2017) en gebruiken hun aantekeningen vervolgens bij het nalopen van de verklaring aan het einde/ na afloop van het verhoor (vgl. interviews advocatuur). Inhoudelijke opmerkingen van advocaten worden doorgaans afzonderlijk en dus herleidbaar opgetekend in het pv-verhoor, net als eventuele interventies tijdens het verhoor zelf (19, 20 en 25 april 2017). De I-SZW-respondent meldde dat dit (ook) wordt vermeld in het pv van bevindingen (20 april 2017).

Bij de ILT-IOD werden alle verhoren ten tijde van het interview al enige tijd audio-geregistreerd en pas achteraf verwerkt tot een pv; op 120 verhoren/audio-opnames was dit toegepast. Verbalisanten werden getraind in het logisch – in plaats van chronologisch – en neutraal samenvatten van het verhoor (7 maart 2017). Advocaten die het pv later krijgen voorgelegd, blijken hier in de praktijk geen problemen mee te hebben, mogelijk zelfs minder dan in geval van live registratie, welke tot interpretatieverschillen kan leiden.

Mogelijke gevolgen voor de rol van het verhoor in de opsporing en nieuwe aanpakken

De rol van het verhoor is volgens de respondenten van de BOD'en de laatste jaren duidelijk veranderd. Veruit de meeste respondenten signaleerden dat 'je veel minder resultaten uit het verhoor [haalt]' (7 maart 2017, 20 april 2017, 25 april 2017). Het verhoor is meer een sluitstuk van vooronderzoek geworden, in plaats van een essentieel onderdeel van de bewijsvoering. Voor ILT-IOD en I-SZW is het verhoor een potentieel middel geworden om witte vlekken in de bewijsgaring tot dat moment op te vullen, waardoor de 'puzzel' compleet raakt. Verbalisanten zetten bijvoorbeeld meer op het motief in, en minder op een volledige bekentenis (20 april 2017), die de laatste jaren toch al niet vaak meer wordt verkregen (22 maart 2017).

Voorts stelden respondenten dat eerder een sepot wordt overwogen (22 maart 2017), of in de nabije toekomst vaker zal worden overwogen (20 april 2017), als een verhoor weinig meer oplevert en de andere bewijsmiddelen ook beperkt zijn. Overigens is dit niet per definitie een slechte zaak, omdat het hogere eisen stelt aan de kwaliteit van de bewijsgaring (20 april 2017).

Tegelijkertijd meende men dat aan verhoren (pv's) waarbij een advocaat aanwezig was, meer waarde wordt gehecht dan aan verhoren zonder (19 april 2017, 20 april 2017). Deze respondenten onderschreven zelf ook het belang van rechtsbijstand voor de kwaliteit van het (pv) verhoor als onderdeel van het strafdossier.

Enkele BOD'en, vooral ILT-IOD, en daarnaast I-SZW hebben nieuwe aanpakken ontwikkeld om, gegeven waargenomen ontwikkelingen (waaronder zwijgen) de werkrelatie met verdachte en diens raadsman verder te professionaliseren. Met een strategische benadering kan in termen van waarheidsvinding méér worden bereikt, is de gedachte in de voorhoede (7 maart 2017). Bij de ILT-IOD past dit denken in een al ruim drie jaar durend verhoor-professionaliseringstraject van r&d en training. 'Frustratie over een zwijgende verdachte is niet professioneel, een modus vinden om

het zwijgen zonder pressie te doorbreken, wel' (7 maart 2017; intern document). Dit heeft zich concreet vertaald naar de volgende werkwijzen:[260]

- Een voorgesprek met advocaat voor aanvang van het verhoor, om de eigen positie te bepalen. Voor de ILT-IOD ligt daarbij nog meer nadruk op gelijkwaardigheid ter bevordering van openheid tijdens het verhoor, dan bij de I-SZW, die voorgesprekken vooral inzet om de opsporingsregie te benadrukken.
- Bij ILT-IOD: inzage geven in de stukken voorafgaand aan het verhoor.
- In de voorbereiding en tijdens verhoren werken met een bewijsmatrix in combinatie met een verhoor-*mindmap.* Als het verhoor een sluitstuk van eerdere bewijsgaring wordt, is het zaak om het verhoor te gebruiken om resterende witte vlekken in die bewijsgaring op te vullen. Dit wordt gedaan aan de hand van een bewijsmatrix, waaruit duidelijk wordt welke puzzelstukjes nog ontbreken. Wat dan volgt is geen standaard-verhoorvragenlijst, maar een *mind-map* met topics die interactief tijdens het verhoor aan de orde worden gesteld. Hierbij kan onder andere gebruik worden gemaakt van technieken als *prikkelende stellingen (ILT-IOD) over de betrokkenheid van een verdachte bij de zaak, gevolgd door een open vraag 'wat klopt er volgens u niet aan deze stelling?' *de inzet van visuele hulpmiddelen (Prezi I-SZW), waarin de feiten op een prikkelende manier naar voren worden gebracht gedurende het verhoor.
- Het in de rede vallen van een verdachte verstoort diens verklaring, dus moet worden vermeden. Verder achten sommigen (ILT-IOD) een strikte scheiding tussen een sociaal en zaakinhoudelijk verhoor achterhaald.
- (bij ILT-IOD) Standaard audio-opnames van verhoren maken, die pas achteraf logisch/neutraal worden uitgewerkt.
- Het gesprek aangaan met een advocaat in geval van gebleken 'strubbelingen' tijdens het verhoor of over de inhoud van het pv.

Deze door (sommige) BOD'en in stelling gebrachte aanpakken zijn voorbeelden van in de literatuur voorziene herpositionering en strategische ontwikkelingen (zie hoofdstuk 2). Gepercipieerde gevolgen voor de langere termijn zijn het inzetten op andere bewijsmiddelen dan het verhoor, wat zou leiden tot een hogere kwaliteit van de bewijsgaring. Het is (dan ook) denkbaar dat vaker sepots volgen als die overige bewijsmiddelen dun zijn (7 maart 2017, 19 april 2017, 20 april 2017). Ten slotte meenden sommige respondenten ook dat, door deze ontwikkeling en door de aanwezige advocaten als zodanig, minder gerechtelijke dwalingen ontstaan (20 april 2017) als gevolg van een afname in valse, niet in vrijheid afgelegde bekentenissen.

5.2.4 Concluderend over de BOD'en

Binnen de meeste BOD'en is verhoorbijstand al ruim vóór 1 maart 2016 ingeburgerd. Hier bestaat dan ook veel ervaring met de toepassing van het recht op verhoorbijstand, onder andere met bedrijfsadvocaten van betrokken verdachten. De invoering van het algemene recht op verhoorbijstand op 1 maart 2016 betekende voor de BOD'en dan ook geen grote verandering.

[260] Respondenten (7 maart en 20 april 2017) verwezen wat die middelen betreft onder andere naar een presentatie door een Amsterdamse advocate van medio 2016 aan vertegenwoordigers van verschillende BOD'en. Hierin zijn zeven redenen om te zwijgen naar voren gebracht (onvoldoende informatie, voorbereidingstijd, financiering, regie, geen aanvullend bewijs, emotie en juridisch mijnenveld). Met dit als uitgangspunt volgen 8 tips om automatisch zwijgen te voorkómen. (1) Geef voldoende tijd; (2) Verstrek, zo mogelijk, de beschikbare stukken; (3) Informeer over de stand van zaken in het onderzoek; (4) Faciliteer en respecteer vertrouwelijke communicatie; (5) Maak verdachte niet emotioneler dan nodig; (6) Geef de verdachte ruimte om zijn/haar verhaal te doen; (7) Geef de advocaat de ruimte tijdens het verhoor; (8) Let op de financiering [van de advocaat, red.].

Met de kleine hoeveelheid beschikbaar gestelde gegevens valt niet goed statistisch te toetsen of verhoren langer of korter zijn gaan duren, of welke invloed de advocaat op het verhoorverloop heeft.
Er zijn respondenten binnen de vijf BOD'en die het recht op verhoorbijstand associeerden met verdere juridisering van het verhoor. Sommigen verbonden consultatie- en verhoorbijstand met meer gebruik van het zwijgrecht, anderen zagen dit laatste als een op zichzelf staande ontwikkeling. Op basis van de interviews valt geen één-op-éénrelatie te leggen tussen vaker zwijgen en de veranderende rol van het verhoor met de (resp.) in 2010 en 2016 ingevoerde consultatie- en verhoorbijstand. We hebben behalve gegevens over 1 maand geen dossiermateriaal verzameld waarmee we dit nader hadden kunnen onderzoeken.
Het wederzijds vertrouwen tussen BOD'en en advocatuur was in 2017 op veel plaatsen – nog – niet optimaal.
In de perceptie van rechercheurs bij de BOD'en is de *rol van het verhoor* veranderd onder andere als gevolg van een afgenomen verklaringsbereidheid onder verdachten, naast de opgekomen bewijskracht van bijvoorbeeld DNA en digitale recherche. Maar tegelijk is een ontwikkeling gaande in de richting van meer *evidence-based* politieonderzoek. De ILT-IOD heeft stappen gezet in het verder professionaliseren van de verhouding met de advocatuur – ten behoeve van effectie(f)(ver) verhoren. Hier dient het verhoor inmiddels ter invulling van blinde vlekken in het bewijs en ter verdere duiding van feiten. Deze betrekkelijk nieuwe praktijken kunnen een voorbeeld vormen voor de overige opsporingsdiensten – dit is in de praktijk ook al zo uitgedragen.

6 Samenvatting en conclusies

In deze eerste editie van de langetermijnmonitor 'Raadsman bij verhoor' staat de werking van de OM-Beleidsbrief die het nieuwe recht op verhoorbijstand tijdelijk heeft geregeld centraal, over de precies één jaar durende overgangsperiode van 1 maart 2016 tot 1 maart 2017.[261]
Het recht op rechtsbijstand van een raadsman (of advocaat) *tijdens* het politieverhoor was tot 1 maart 2016 voorbehouden aan aangehouden minderjarige verdachten. Toen op die datum de OM-Beleidsbrief in werking trad, was het recht op verhoorbijstand ook voor aangehouden *meerderjarige* verdachten een feit. Voordien beschikten alle aangehouden verdachten al wel over het recht op consultatiebijstand, dus om voorafgaand aan het verhoor met een advocaat te spreken.
De doelstelling van dit onderzoek was tweeledig: *Inzicht verkrijgen in (a) de organisatie van de uitvoering en (b) de toepassingspraktijk van het algemene recht op verhoorbijstand per 1 maart 2016.* Dit inzicht moest worden verkregen met gebruikmaking van zowel feitelijke gegevens als van ervaringen van de betrokken organisaties: Politie en OM, KMar en bijzondere opsporingsdiensten (BOD'en), advocatuur, en RvR. Een achterliggend motief was 'een vinger aan de pols [te] houden en te bezien of zich door de versnelde invoering van het recht op verhoorbijstand in de praktijk knelpunten voordoen die de uitoefening van het recht in de weg staan' (aldus de Minister van JenV in een brief aan de TK van maart 2016).[262] Als die er zijn, zou bezien worden welke aanpassingen mogelijk zijn.

De tweeledige probleemstelling luidde:
A Hoe is de uitvoering van het per 1 maart 2016 geldende recht op verhoorbijstand georganiseerd, op papier en in de praktijk?
B Hoe is (en wordt) het recht op verhoorbijstand per 1 maart in de praktijk toegepast?

Deze probleemstelling is uitgewerkt in een aantal onderzoeks- en deelvragen, die de structuur (koppen) vormen voor wat volgt. Paragraaf 6.1 bespreekt de bevindingen ten aanzien van de eerste twee onderzoeksvragen over de voorbereiding en organisatie van het nieuwe recht; paragraaf 6.2 gaat in op de werkprocessen en de gemiddelde verhoorduur, in lijn met de derde onderzoeksvraag. In paragraaf 6.3 bespreken we naar aanleiding van de vierde onderzoeksvraag, hoe het recht op verhoorbijstand in de praktijk verder gestalte heeft gekregen. In paragraaf 6.4 behandelen we de vijfde en zesde onderzoeksvraag, waarmee respectievelijk inhoudelijke verbeterpunten voor betrokken organisaties aan bod komen, gevolgd door een vooruitblik op het vervolg van deze monitor.
In dit hoofdstuk wordt enkele malen teruggegrepen op eerdere onderzoeksbevindingen over de toepassing van rechtsbijstand voor en tijdens het (vnl. Nederlandse) verdachtenverhoor. Voor een totaaloverzicht van aanvullingen, overeenkomsten en verschillen tussen deze eerste monitoreditie en de eerdere inzichten verwijzen we naar bijlage 4.
Belangrijke afbakeningen en definities in deze monitor betreffen:
- de onderzoeksperiode van dit onderzoek loopt van 1 januari 2016 t/m februari 2017; de eerste twee maanden van 2016 vormen namelijk een bescheiden 'nul-

[261] Op laatstgenoemde datum is de definitieve implementatiewetgeving in werking getreden van een EU-Richtlijn uit 2013, waarmee nog enkele zaken zijn veranderd. Deze lichten we toe aan het eind van dit hoofdstuk.

[262] TK 2015-2016, 31 753, nr. 115.

meting' waaraan de monitorbevindingen kunnen worden geijkt; de periode van 1 maart 2016 t/m februari 2017 is aangeduid met de term 'beleidsperiode';
- de verhoren die centraal staan in deze monitoreditie betreffen alleen de piketfase, de eerste fase van het opsporingsproces. Deze fase is in dit onderzoek afgebakend op 3 dagen en 15 uur na aanvang van het eerste verhoor;
- we maken onderscheid tussen de gemiddelde duur van verhoren per verhoor; en de totale of opgetelde verhoorduur per verdachte per zaak – van het eerste en (eventuele) vervolgverhoren samen;
- we onderscheiden vier zaaktypen. A-zaken: vermeende misdrijven met een strafdreiging van twaalf jaar of meer; B6+-zaken: zaken met een strafdreiging van zes tot twaalf jaar; B-overige-zaken: overige zaken waarin voorlopige hechtenis mogelijk is en C-zaken: niet voorlopige-hechteniswaardige overtredingen en lichte misdrijven, deze vallen buiten de gefinancierde bijstand.

6.1 Onderzoeksvragen 1 en 2. Voorbereiding en organisatie van het recht op verhoorbijstand

1 Hoe is, door betrokken organisaties, de uitvoering 'op papier' (bijv. in protocollen) georganiseerd, voorafgaand en na de invoering van het recht op verhoorbijstand op 1 maart 2016?
2 Hoe heeft de organisatie van de uitvoering van het recht op verhoorbijstand voor en na 1 maart 2016 in de praktijk gestalte gekregen?

Tussen 30.000 en 40.000 politiemensen hebben vanaf 1 maart 2016 met het nieuwe recht op verhoorbijstand te maken gekregen. De uitrol is binnen een kort tijdsbestek voorbereid en gedaan door middel van een implementatiemanager per eenheid, een *e-learning* van enkele uren per medewerker en met cursussen, vaste aanspreekpunten voor communicatie/knelpunten en ruim 130 instructeurs. Via het politie-intranet zijn werkinstructies en tools verspreid; per politiemedewerker waren enkele uren per week begroot om de gang van zaken aan te leren. Inhoudelijk uitgangspunt daarbij was steeds dat, zolang de verdachte geen afstand doet van (consultatie- en/of) verhoorbijstand, noch sprake is van een uitzonderingsgrond, dit recht te allen tijde dient te worden verwezenlijkt.
Als aanvulling op deze landelijke zijn er eenheidsgebonden initiatieven geweest. Over de vraag of men goed is voorbereid door de politieorganisatie, oordeelden geënquêteerde politiemedewerkers verdeeld tot licht-positief. Over de facilitaire voorbereiding bleken politierespondenten duidelijk het minst te spreken, vooral over kleine verhoorruimtes en technische voorzieningen.
Naast de politie hebben opsporingsambtenaren bij de veel kleinere KMar en vijf bijzondere opsporingsdiensten (BOD'en) te maken gekregen met het recht op verhoorbijstand. Bij de KMar is het met minder middelen dan bij de politie voorbereid en ingevoerd, met vergelijkbare voorzichtig-positieve oordelen van medewerkers. Voor de BOD'en vergde de organisatie van het recht op verhoorbijstand geen grote inspanningen en aanpassingen, omdat vóór 1 maart 2016 ook al regelmatig verhoorbijstand werd verleend.
Binnen advocatenkantoren of éénmanspraktijken heeft men zich, afgaand op de interviews, niet uitgebreid voorbereid op het verlenen van verhoorbijstand; het betrof voornamelijk informeel overleg en uitwisseling van onderlinge ervaringen.

6.2 Onderzoeksvraag 3: In welk aandeel van verhoren wordt verhoorbijstand verleend? Hoe verloopt de toepassing van het recht op verhoorbijstand in termen van werkprocessen en de verhoorduur?

3 In welk aandeel van verhoren wordt na 1 maart 2016 verhoorbijstand verleend? Hoe verloopt de toepassing van het recht op verhoorbijstand in termen van werkprocessen en de verhoorduur?
- Wat is het percentage verleende verhoorbijstand op het totale aantal verhoren, en op het aantal verhoren waarin consultatiebijstand is verleend?
- In welke situaties (bij welke zaaktypen of typen verdachten) is sprake van verhoorbijstand, in welke niet?
- Wat zijn feitelijke gevolgen van de nieuwe situatie voor de werkprocessen van opsporing en advocatuur (o.a. extra handelingen – ervaren werklast; acceptatietermijnen en responsetijden advocaat; eventuele gevolgen van wachten op advocaat)?
- Wat is de gemiddelde verhoorduur per verdachte per zaak, met en zonder raadsman, én vergeleken met de periode van de nulmeting?
- Wat zijn gevolgen voor capaciteit en uitgaven van betrokken organisaties?
- Welke overige knelpunten of verworvenheden zijn er?

Het aandeel (consultatie- en) verhoorbijstand

Volgens de *politieregistraties* is in de beleidsperiode consultatiebijstand verleend in 62% van alle verhoren (60% als we alleen de verhoren in de gefinancierde A- en B-zaken meenemen). Verhoren in A-zaken beslaan maar 5% van alle verhoren. Binnen de kleine groep van A-verhoren is het percentage consultatiebijstand 89%; in theorie zou het 100% moeten zijn.

In de periode van de nulmeting was het aandeel consultatiebijstand op het totaal van verhoren nog 52%. Dit zou kunnen duiden op een versterkend effect van het nieuwe recht op verhoorbijstand: aan die bijstand gaat bijna altijd een consult vooraf (98%). De registraties bevatten nog geen betrouwbare indicatie of daadwerkelijk verhoorbijstand is verleend.

Aan de politieregistraties valt nog niet te ontlenen, of daadwerkelijk verhoorbijstand is verleend. Binnen onze random-selectie van *processen-verbaal* van verhoren (pv's) is het percentage verdachten dat in de piketfase zowel consultatie- als verhoorbijstand kreeg, 31% in de beleidsperiode. Verdachten in A-zaken zijn op dit punt uitschieter met beide typen bijstand in 78% van de gevallen. Binnen de door de RvR geregistreerde, door advocaten ingediende piketdeclaraties van consultatiebijstand ligt het aandeel verdachten met verhoorbijstand echter hoger (71%), dit verschil is deels gelegen in registratieverschillen tussen politie en RvR; naar andere oorzaken is het gissen. Verhoorbijstand werd in zeker 98% van alle eerste verhoren vooraf gegaan door consultatiebijstand.

Afgaand op de pv's vond verhoorbijstand in de beleidsperiode plaats in 26% van alle eerste en in 25% van alle tweede verhoren met een verdachte. In totaal kreeg 32% van de verdachten minstens één keer verhoorbijstand in hun zaak. In de kleine groep van A-zaken ligt dit percentage veel hoger (83%) dan in B- (28%) en C-zaken (31%).

Dat de percentages oplopen met de zaakzwaarte, strookt met inschattingen door politierespondenten. Dit laat zich voor een belangrijk deel verklaren door de verschillen tussen categorie A-, B- en C-zaken in de mogelijkheid van afstand doen. Daarnaast is het 'belang' (bijv. de strafdreiging) van de zaak groter in de zwaardere zaken, waardoor verdachten vaker voor verhoorbijstand kiezen, al dan niet op aanraden van de advocaat.

Volgens de politieregistraties zou het in 44% van de verhoren met verhoorbijstand niet om reguliere piketadvocaten gaan. Hoe dat percentage verder is onderverdeeld tussen voorkeursadvocaten (wél gefinancierd dus melding loopt via het piketmeldingssysteem) en gekozen advocaten (niet gefinancierd) konden we niet scherp krijgen, omdat deze termen in de pv's vaak door elkaar worden gebruikt.
Of een verdachte in de beleidsperiode verhoorbijstand kreeg, blijkt binnen de huidige gegevens niet samen te hangen met diens nationaliteit en evenmin met het hebben van antecedenten. Wel kregen mannen naar verhouding iets vaker verhoorbijstand dan vrouwen.

Gevolgen voor werkprocessen van opsporing en advocatuur
Ruim tien maanden na invoering concludeerden politierespondenten dat het realiseren van advocaten bij verhoren over het algemeen redelijk loopt, ook al kost het volgens de meeste respondenten extra inspanning, met name het informeren van verdachten en communicatie met advocaten. Vooral met een praktische instelling en enig wederzijds inlevingsvermogen is men een heel eind gekomen, zo vonden ook advocaten.
Het in de OM-Beleidsbrief beoogde aansluitend op elkaar plannen van consultatie- en verhoorbijstand is globaal in de helft van de gevallen gelukt. Dit komt overeen met de ex ante-inschattingen door politierespondenten als besproken in hoofdstuk 2 (Goedvolk et al., 2015).
Grootste *bottleneck* voor de opsporing is wachten op de advocaat en soms daarmee gemoeide taken, zoals een verhoor op een ander moment moeten inplannen. Ruim de helft van geënquêteerde politiemensen sprak van vaak tot zeer vaak wachten, met name omdat de advocaat (te) laat is of pas later beschikbaar is voor verhoor. Het streven om de wachttijd op te vullen met ander werk werd niet altijd gerealiseerd. In kleinere zaken ervaarde men een wat langere *doorlooptijd*, met als gevolg overdracht naar collega's of piekbelasting.
Een door de politie gepercipieerd neveneffect van wachten op de advocaat is dat verdachten – ook die van kleinere feiten – vaker in verzekering worden gesteld (ivs), wat niet in hun belang wordt geacht. Als de 6-uurs-ophoudtermijn, zoals die gold tot februari 2017 verstreken is en formaliteiten waaronder het verdachtenverhoor zijn nog niet voltooid, volgt ivs. De agenda van de advocaat is vaak leidend, volgens de politie. De vroege sluitingstijd van de piketcentrale (20:00 uur), vier uur eerder dan dat de ophoudtermijn eindigt voor de nacht (00:00 uur), verergert dit probleem. Verhoeven en Stevens (2013) vonden eerder geen stijging van het aantal ivs na invoering van het recht op consultatiebijstand; de Strafrechtketenmonitor (SKM) laat over 2016 evenmin een toename zien. Op grond van de dossier- en enquêtegegevens lijkt wachten op de advocaat geen belangrijke reden voor *afstand* van het recht op verhoorbijstand.
Het werkproces verschilt tussen kleinere en zwaardere zaken. Kleinere zaken komen in relatief grote aantallen op zowel politie als advocatuur af en maken adequate organisatorische randvoorwaarden extra belangrijk om werklast en wachttijden behapbaar te houden. In de praktijk is dit nogal een uitdaging gebleken. Advocaten lukt het niet altijd om steeds op tijd te zijn, vooral daar waar veel meldingen binnenkomen en worden geaccepteerd. Mede hierdoor kan de verhoorbijstand niet altijd aansluitend op de consultatiebijstand plaatsvinden; de opsporing heeft zelf soms ook meer voorbereidingstijd nodig. De eventuele inschakeling van een tolk maakt het inplannen nog gecompliceerder. Verhoren in zware zaken, daarentegen, worden door de opsporing vaak van tevoren met advocaten ingepland en er wordt capaciteit voor vrij gemaakt. Dit maakt het werkproces in dit type zaken flexibeler. Het succes is voorts afhankelijk van *handigheid* in het plannen – bij zowel opsporing als advocatuur. Die handigheid is mede afhankelijk van het trainings- en ervarings-

niveau van betrokkenen; in de basisteams is een soepele planning niet vanzelfsprekend. Verder bleken in de praktijk 'korte lijnen' – bijvoorbeeld in landelijke gebieden waar men elkaar kent – de afstemming tussen opsporing en advocatuur te versoepelen.
Advocaten en ook opsporingsmensen vonden het jammer dat de ZSM-pilot voorlopig niet is doorontwikkeld en landelijk is uitgerold; op deze manier had meer werk van bijstand via videoverbinding gemaakt kunnen worden. Eerder onderzoek (Jacobs et al., 2015) laat positieve ervaringen zien van zowel verdachten als opsporing met de efficiency van consultatiebijstand op afstand.

De verhoorduur – gevolgen voor opsporing en advocatuur
Voor *advocaten* betekent de duur van het verhoor sinds 1 maart 2016 goeddeels extra werktijd en –last; voordien stonden ze immers nauwelijks verhoren bij.
Over de eerste zes weken na invoering van het nieuwe recht op verhoorbijstand is de gemiddelde totale verhoorduur becijferd door Significant (Van Plaggenhoef et al., 2016) voor A, B6+- en overige-B-zaken. Mede op basis van deze aantallen is besloten de forfaitaire vergoeding voor verhoorbijstand (één vergoeding per verdachte per zaak per piketfase, gebaseerd op een gemiddelde totale verhoorduur in die fase) voorlopig niet op te hogen.[263]
Gemiddeld zijn verdachten 1,3 keer verhoord in de beleidsperiode. Op basis van de BVH-registratie kan – door de vele onbekende verhoorduren – geen betrouwbare opgetelde gemiddelde verhoorduur per verdachte worden berekend. Op basis van de steekproef van pv-verhoren blijkt dat de opgetelde verhoorduur per verdachte gemiddeld 221 minuten is voor A-zaken, 73 minuten voor B-zaken en 67 minuten voor C-zaken. De kanttekening die hierbij gemaakt moet worden, is dat het aantal A-zaken erg klein is en de verhoorduur binnen de zaaktypen erg uiteenloopt en extreme waarden heeft die het gemiddelde sterk beïnvloeden. De mediaan ligt daarom voor alle zaaktypen lager: voor A-zaken op 180 minuten, voor B-zaken op 55 minuten en C-zaken op 50 minuten.
Niet bij al die opgetelde minuten was de advocaat aanwezig bij het verhoor. Bij 32% van de verdachten was de advocaat minstens bij één verhoor aanwezig, en vaak niet bij alle verhoren. In ongeveer een tiende van de gevallen vertrok de advocaat voortijdig of schoof pas later bij het verhoor aan.

Wat de *opsporing* betreft, is zowel het verschil in de gemiddelde verhoorduur tussen de periodes voor en na 1 maart relevant, als het verschil tussen de verhoorduur met en zonder advocaat. Dit geeft weer, welk beslag het recht op verhoorbijstand legt op de tijd die aan verhoren wordt besteed.
Per verhoor blijkt de gemiddelde duur (48 minuten) niet te verschillen tussen nulmeting en beleidsperiode. Een gemiddeld A-verhoor duurde in de beleidsperiode 86 minuten, een verhoor in een B6+-zaak 54 minuten en in een 'overige B-' zaak 48 minuten (een bevestiging van de resultaten van de kortetermijnmonitor door Van Plaggenhoef et al., 2016, p. 6).

De *opgetelde* verhoorduur per verdachte blijkt 24 minuten langer met aanwezigheid (eens of vaker) van een advocaat, dan zonder. Het zaaktype kan een deel van het verschil verklaren: dat type houdt immers verband met de verhoorduur, én met de aanwezigheid van de advocaat.

[263] De Commissie-Van der Meer (2017) trok in oktober 2017 de meer algemene conclusie dat het systeem van puntentoekenning in strafzaken niet langer in verhouding staat tot de werkelijke tijdsbesteding door advocaten in het stelsel van gesubsidieerde rechtsbijstand.

Vervolgonderzoek zal moeten uitwijzen of dit bestendige bevindingen zijn – vooraleerst aan de hand van meer pv's – vooral voor A-zaken - met inbegrip van SUMM-IT-pv's en eventueel AVR-metadata.
De totale gemiddelde verhoorduur per verdachte blijkt sterk te verschillen tussen verdachten die wel en geen beroep doen op het zwijgrecht. Bij zwijgende verdachten is de verhoorduur korter.

Verhoorbijstand en forfaitaire vergoeding
De huidige forfaitaire vergoedingssystematiek en –hoogte is volgens de meerderheid van de bevraagde advocaten niet adequaat. De effectuering van het recht op verhoorbijstand per 1 maart 2016 volgt op een periode van forse bezuinigingen op de gefinancierde rechtsbijstand. Volgens advocaten varieert de tijd die verhoorbijstand in beslag neemt sterk per verdachte/zaak, maar stijgt de gemiddeld bestede tijd boven de in de vergoeding veronderstelde tijd uit. Vooral de advocaat die het 'volgens het boekje' wil doen en zijn cliënt waar mogelijk terzijde wil staan – ook in een kleinere zaak – had in de beleidsperiode last met de vergoedingssystematiek. Voorts wijzen sommige advocaten op het aanzienlijke verschil in werkbelasting van het eenmalig drie uur in verhoor zitten versus drie keer reizen naar steeds een één uur durend verhoor, wat driemaal zoveel reiskilometers en -tijd kost. In de piketfase worden de kilometers vergoed maar de reistijd niet (daarover bestaan dan ook geen officiële registraties). Het verschil in gedeclareerde reiskosten als gevolg van verhoorbijstand bleek te overzien: in geval van verhoorbijstand declareerden advocaten gemiddeld enkele euro's (€ 4) meer dan anders. Een alternatieve vergoedingswijze die bevraagde advocaten voorstelden, is per verhoor of per consultatie.
Een causale vraag die met de huidige editie van de Monitor niet goed kan worden beantwoord is, of de vergoeding(-ssystematiek) advocaten heeft ontmoedigd om tijd en energie in verhoorbijstand te steken. Respondenten van met name de opsporing hadden dit vermoeden. Al waren advocaten volgens de dossiergegevens slechts bij een deel van eventuele vervolgverhoren met hun cliënt, het is niet duidelijk geworden of dat kan worden toegeschreven aan de vergoeding of aan andere omstandigheden (bijv. verdachte vond het zelf niet nodig). Uit de interviews blijkt variatie te bestaan tussen hoe advocaten tegen de noodzaak van verhoorbijstand aankijken.
De RvR constateerde enkele maanden na invoering van het recht op verhoorbijstand dat structurele terugtrekking van de piketlijst, ondanks percepties in de media en bij onze respondenten, zich niet heeft voorgedaan (0,6% van plm. 3.000). Mogelijk speelde hier het door sommige advocaten genoemde argument mee, dat piketbijstand bijdraagt aan naamsbekendheid dan wel het binnenhalen van de eventuele hele strafzaak.

Feitelijk verbruikte capaciteit
Hoeveel capaciteit op landelijke schaal feitelijk is opgegaan aan de voorbereiding en implementatie van specifiek het recht op raadsman bij verhoor per 1 maart 2016 kon helaas niet objectief worden vastgesteld. Zo valt dit volgens meerdere sleutelinformanten niet concreet uit de (tijdschrijf)systemen van de politie te filteren.

6.3 Onderzoeksvraag 4: Hoe krijgt het recht op verhoorbijstand in de praktijk vorm?

4 Hoe krijgt het recht op verhoorbijstand in de praktijk vorm?
- Hoe worden verdachten gewezen op hun recht(en)?
- Hoe vaak zien verdachten af van verhoorbijstand en om welke reden(en)?
- Wat is de feitelijke rol van de raadsman gedurende het verhoor, bijvoorbeeld in termen van onderbrekingen en interventies (o.a. in relatie tot het pressieverbod)? Hoe vaak toetst de raadsman na afronding het concept-pv?
- Hoe vaak wordt in verhoren met raadsman een beroep op het zwijgrecht gedaan – dan wel bekend of ontkend[264] – en hoe verhoudt zich dit tot verhoren zonder raadsman?

Wijzen op rechten en redenen van afstand
Veruit de meeste verdachten zijn in de beleidsperiode op meerdere manieren en momenten gewezen op het recht op verhoorbijstand en daarnaast op het zwijgrecht. In de pv's vonden we geen indicaties dat verdachten tegen hun wil verstoken zijn gebleven van verhoorbijstand. In drie kwart van de afstandsgevallen is de opgegeven reden dat verdachte verhoorbijstand niet nodig vond of niet wilde.
Niet willen wachten op de advocaat, of een advies van de advocaat tijdens de consultatie om geen verhoorbijstand te nemen, komen in de pv's maar weinig voor als afstandsreden. In de perceptie van politierespondenten zou vooral laatstgenoemde reden echter vaker het geval zijn geweest. Advocaten achten het cliënt- en zaakafhankelijk hoe zij een verdachte in het consultatiegesprek over al of geen verhoorbijstand adviseren, áls zij dit al doen.

Rol advocaat in de verhoorkamer
Alle gegevensbronnen wijzen in de richting dat advocaten zich in de verhoorkamer terughoudend opstellen. Ten eerste laten de bestudeerde pv's over het algemeen weinig activiteit van de raadsman zien: zo is in een kwart van eerste verhoren met verhoorbijstand iets ondernomen, meestal eenmalig. We sluiten niet uit dat in de praktijk meer advocatenacties hebben plaatsgevonden dan in de pv's vastgelegd. Ten tweede ondernamen advocaten ook volgens geënquêteerde politiemensen weinig actie. De activiteit van de advocaat is volgens respondenten van zowel opsporing als advocatuur deels afhankelijk van de zaaksomvang.
Binnen de advocatenacties kwamen 'het verduidelijken van zaken voor de verdachte' en 'vragen om een onderbreking', bijvoorbeeld voor overleg met verdachte, relatief het meest voor. Dit wordt gevolgd door enkele niet in de OM-Beleidsbrief benoemde acties, zoals een advies aan verdachte om te zwijgen en zelf vragen stellen. Geënquêteerde politiemensen bevestigen dit beeld, behalve dat zij ná onderbrekingen als terugkerende activiteit noemden dat advocaten zaken voor de verdachte verduidelijken.
Volgens opsporingsrespondenten én geïnterviewde advocaten zelf heeft de aanwezigheid van de advocaat invloed op het verdachtenverhoor, of dat nu actief of passief is. Dat advocaten een duidelijke meerwaarde zien in hun aanwezigheid bij verhoren is nieuw ten opzichte van het eerdere onderzoek door Verhoeven en Stevens (2013) met betrekking tot minderjarigen (toen zij formeel nog wat minder bevoegdheden hadden in de verhoorkamer). Advocaten noemen zelf als opbrengsten van hun aanwezigheid: steun bieden aan de cliënt; en het vormen van een controle op het verhoor of op het gedrag van verbalisant(en). Opsporingsrespondenten bevestigden die controle: 'er kijkt toch iemand mee'. Meerdere geïnterview-

[264] Deze indeling is ontleend aan Vanderhallen et al. (2014).

de advocaten zeiden dat zij zo nodig een opmerking plaatsen bij suggestieve vraagstelling, en allen zeiden ernaar te streven de conceptverklaring met hun cliënt door te lezen en waar nodig aanpassingen of correcties voor te stellen.
Op basis van de huidige gegevensbronnen lijkt de pure aanwezigheid van de advocaat al met al een belangrijker controle op het verhoor dan diens actieve ingrijpen.

Rol van de politie in de verhoorkamer en werkrelatie met verdachte
De politie betoonde zich volgens pv's, volgens advocaten en naar eigen zeggen coulant jegens actie-ondernemende advocaten. Niettemin riepen 'antwoord geven namens de verdachte' of 'non-verbale interventies' weerstand op bij verbalisanten. Spanningen hebben een heel enkele keer geleid tot verwijdering uit de verhoorkamer of een klacht over de advocaat, maar van structurele problemen lijkt geen sprake te zijn geweest. Dit is in lijn met eerder onderzoek naar de Aanwijzing (Verhoeven & Stevens, 2013), waarvan de implementatie eveneens weinig problematisch zou zijn verlopen. Politiemensen antwoordden verdeeld op de vraag of zij zich 'op hun gemak' voelen in de verhoorkamer met de advocaat erbij: 41% van de enquêterespondenten zei (geheel) op zijn gemak te zijn.
Een factor die bijdraagt aan een goede interactie tussen opsporing en advocatuur is volgens respondenten het hebben van korte lijnen én, ervaring. Volgens menig respondent is dit in de praktijk belangrijker gebleken dan de inhoud van de OM-Beleidsbrief. Anderen benadrukten daarentegen het belang van heldere regels, juist voor de minder ervaren verbalisanten en advocaten.
Het ruime merendeel van de politierespondenten – zowel opererend in kleinere als in zwaardere zaken – meende dat het opbouwen van een 'werkrelatie' met de verdachte minder tot veel minder goed mogelijk is in aanwezigheid van een advocaat. Hiermee werd bedoeld dat minder gelegenheid resteert om een interactie met de verdachte tot stand te brengen, die mogelijk bevorderlijk is voor het afleggen van een verklaring. Overigens wees recent Nederlands onderzoek uit (Verhoeven & Duinhof, 2017) dat het opbouwen van een werkrelatie als verhoorstrategie relatief weinig oplevert in termen van verklaringen; het meer zaakgerichte 'opbouwen van een verklaring' bleek een effectievere aanpak.

Verhoorbijstand en zwijgen of verklaren
Zwijggedrag is geoperationaliseerd als (a) of – en in geval van meerdere verhoren, hoe vaak – verdachte een beroep op het zwijgrecht deed; en (b) in hoeverre van zwijgen sprake was. Dit is door de onderzoekers benaderd met behulp van de informatie uit de pv's een indeling te laten maken op een vijfpuntschaal.
De pv's geven geen blijk van systematisch zwijgen (over de zaak) door verdachten: in 10% van de zaken deed de verdachte een beroep op het zwijgrecht. We zien ook geen toename in de mate van zwijgen als we de beleidsperiode vergelijken met de periode van de nulmeting. Wel zwegen verdachten met een advocaat iets vaker dan verdachten zonder advocaat, maar dit was alleen het geval bij tweede verhoren.
In hoeverre een eventueel zwijgen door verdachten daadwerkelijk wordt veroorzaakt door de verhoorbijstand – en/of door factoren buiten het recht op verhoorbijstand om, vooral het type zaak, zou nader moeten worden onderzocht met behulp van een grotere steekproef van pv's. Vooralsnog vonden we alleen een verband tussen zwijgen en verhoorbijstand binnen de grootste groep van 94 B-overige zaken.
Wat achtergrondkenmerken van verdachten betreft, bleek een beroep op het zwijgrecht in de beleidsperiode alleen samen te hangen met leeftijd: de groep jongvolwassenen van 18-25 jaar deed dit het vaakst.
In de perceptie van politierespondenten is het verband tussen verhoorbijstand en zwijggedrag nogal sterk: bijna drie kwart van de geënquêteerden stelde op basis

van hun ervaringen, dat verdachten minder tot veel minder vaak verklaringen afleggen in geval van verhoorbijstand.
Binnen de dossiergegevens is (vooralsnog) geen direct verband gevonden tussen consultatiebijstand en zwijggedrag. Maar dit sluit een invloed van consultatiebijstand op zwijgen zeker niet uit: verhoorbijstand wordt immers bijna altijd vooraf gegaan door consultatiebijstand, waar vaak de proceshouding al wordt bepaald (vgl. Vanderhallen et al., 2014). In vervolgonderzoek zou een interactie-effect getoetst kunnen worden tussen consultatie- en verhoorbijstand; bijvoorbeeld, om te toetsen of verdachten een met advocaat vóór het verhoor afgesproken strategie beter kunnen volhouden als de advocaat ook bij het verhoor is.
Uit de interviews met opsporing en advocatuur blijkt dat de invloed van de advocaat op verklaringsbereidheid twee kanten op kan, afhankelijk van type verdachte, type advocaat en type zaak. Zo adviseren advocaten vaker om te verklaren in geval van overtredingen, heterdaad-zaken en/of first-offenders om een strafzaak te voorkómen. Andere, nog niet genoemde mechanismen die in de praktijk een rol spelen, betreffen: (a) als de advocaat niet bij het verhoor is of kan zijn en/of (b) vooraf geen inzage in stukken heeft gekregen – adviseert deze vooraf aan verdachte om te zwijgen. Bij beide mechanismen is de mate van vertrouwen tussen opsporing en advocatuur een factor. Voorts stelden advocaten dat (c) zodra een verklaring inconsistent dreigt te worden, verdachte geadviseerd wordt te zwijgen.

Waarde en rol van het verhoor
Sommige politierespondenten meenden dat de advocatuur op termijn minder vaak zwijgrecht zou adviseren dan over het eerste jaar na invoering werd gepercipieerd, omdat door herhaalde interactie tussen politie en (dezelfde) advocaten het contact steeds soepeler zal verlopen en het vertrouwen groeit. Binnen Teams Grootschalige Onderzoeken (TGO's) werden ten tijde van de interviews voorgesprekken georganiseerd tussen advocatuur en opsporing voorafgaand aan het verhoor. Het delen van processtukken in de piketfase met de verdachte en diens advocaat voorafgaand aan het verhoor heeft zich echter nog niet of nauwelijks voorgedaan in de beleidsperiode; politie en OM waren zeer terughoudend, ondanks de wettelijke bepaling die dit regelt (artikel 30 Sv.).
Wat de waarde en rol van het verhoor in de opsporing betreft, is volgens politie- en andere opsporingsrespondenten het belang van andere bewijsmiddelen, met name technisch-forensische zoals DNA, gegroeid. Sommigen koppelen dit aan de introductie van consultatie- en/of verhoorbijstand, anderen niet. Het verhoor fungeert volgens respondenten steeds vaker ter opvulling van witte vlekken in het verhaal dan als 'zelfstandig' bewijsmiddel. Recent onderzoek naar verhoorstijlen is hiermee in lijn: 'Ontwikkelingen in het verder professionaliseren van het verdachtenverhoor zouden gezocht kunnen worden in verhoorstijlen die op een positieve en neutrale manier verdachten motiveren om hun verhaal te vertellen' (Verhoeven & Duinhof, 2017). Dat motiveren betekent onder meer de confrontatie met ander bewijs.

Ketenprocessen
Het sinds 2012 efficiënt(er) en betekenisvol afdoen van kleinere zaken aan de hand van het ZSM-proces met meerdere ketenpartners lukt in de praktijk niet altijd zo snel als politierespondenten zouden wensen. De piketcentrale (RvR) functioneert als schakel in de keten goed, uitzonderingen daargelaten.

De toepassing van verhoorbijstand bij de KMar en BOD'en
De resultaten van deze monitoreditie voor de KMar en BOD'en vertonen veel overeenkomsten met die over de politie.

Op basis van de beperkte hoeveelheid door de BOD'en beschikbaar gestelde gegevens valt niet hard te concluderen of verhoren langer of korter zijn gaan duren, of welke invloed de advocaat op het verhoor heeft gehad. Van de BOD'en hebben de ILT-IOD en de I-SZW stappen gezet in het verder professionaliseren van de verhouding met de advocatuur, ten behoeve van effectief(ver) verhoren. Binnen deze twee opsporingsdiensten dient het verhoor inmiddels ter invulling van blinde vlekken in het bewijs en ter verdere duiding van feiten.

6.4 Vooruitblik naar vervolgedities van de langetermijnmonitor (onderzoeksvragen 5 en 6)

6.4.1 Methodologische kanttekeningen bij onderhavige editie

- Elk van de gebruikte databronnen – documenten, registraties, pv's (dossiers), interviews, enquêtes – heeft zijn beperkingen (zie bijlage 2). De bestudeerde documenten (bijv. werkinstructies) betreffen vaak *voorgenomen* in plaats van feitelijke acties, de interviews en de enquête bieden waarnemingen, percepties en inschattingen door betrokkenen en zijn geen gedragsmetingen als zodanig. Registraties en processen-verbaal zitten dichter op de werkelijkheid, maar bevatten fouten en omissies. De kracht van dit onderzoek zit hem dan ook in de triangulatie van gegevens. Wat de betrouwbaarheid van onze empirische bevindingen sterkt, is dat de gegevens uit de verschillende bronnen elkaar op belangrijke punten niet tegenspreken. Dit geldt vooral: (1) de wijze waarop verhoren worden ingepland (ervaringen opsporing en advocatuur); (2) de mate van activiteit van de advocaat in de verhoorkamer (ervaringen van opsporing en advocatuur worden voorlopig bevestigd met de pv's).
- Onze bevindingen over de piketfase zijn alleen gebaseerd op BVH-politieregistraties en onze selectie daaruit van pv's. Volgens betrokkenen begint de politie meestal met registreren in BVH, maar zodra een zaak voor de recherche is, wordt overgeschakeld op registratie in het systeem SUMM-IT. Verhoren in een deel van de recherchezaken worden echter al vanaf het begin (de piketfase) niet in BVH, maar in SUMM-IT geregistreerd. De uitspraken in deze eerste monitoreditie zijn daarom nog niet volledig representatief voor alle piketverhoren. Voor de representativiteit én om na te gaan wat de gemiddelde verhoorduur vóór en tevens ná de piketfase is, bevat de volgende monitoreditie een analyse van SUMM-IT-dossiers met verhoorpv's. Behalve de verhoorduur betrekken we hierin ook het verloop van verhoren en de rol van de advocaat.[265]
- Het is opvallend dat verhoor-eindtijden zoals bijna altijd wél genoteerd in de digitale pv's, niet (geautomatiseerd) in de BVH-registraties terechtkomen. In de registraties zijn de eindtijden slechts voor 18% van verhoren gevuld. Daardoor was het niet mogelijk om op basis van BVH-gegevens een betrouwbaar beeld te krijgen van de totale verhoorduur per verdachte. Omdat bij deze berekening alle verhoorduren per verdachte bekend moeten zijn, blijft alleen een klein aantal verdachten over. Binnen deze groep zijn verdachten met weinig verhoren bovendien oververtegenwoordigd. De opgetelde verhoorduren zijn daarom gebaseerd op de aselecte steekproef van pv-dossiers. Het aantal A-zaken (n=23) binnen deze selectie is echter te gering om betrouwbare uitspraken over deze groep te

[265] De overlap tussen BVH- en SUMM-IT-registraties valt anno 2018 – op het niveau van verhoren – nog steeds niet te preciseren (vergelijk Van Plaggenhoef et al., 2016). Volgens de politie zijn 78% van de SUMMIT-*onderzoeken* over de periode tussen 1 januari 2016 en 24 juli 2018 voorzien van een *zaaks*registratienummer dat correspondeert met zaaknummers in BVH.

doen. Bovendien hebben we al hierboven aangegeven dat er mogelijk ook een vertekening is doordat sommige zaken alleen in SUMM-IT terechtkomen.
- Antwoorden op politie-enquêtevragen en -stellingen vertoonden veel onderlinge samenhangen. Een voorbeeld: zeggen respondenten veel werklast en wachten van verhoorbijstand te ervaren, dan zijn ze gemiddeld ook minder positief over de waargenomen voorbereiding en toerusting door de organisatie (én over de verklaringsbereidheid van verdachten). Deze samenhangen laten zich mogelijk deels verklaren door onderliggende positieve of negatieve attitudes of 'gevoel' onder politiemensen ten opzichte van de invoering van het recht op verhoorbijstand per 1 maart 2016.
- Op één onderdeel van onderzoeksvraag 3 is het niet haalbaar gebleken om de feitelijke effecten op de politiecapaciteit van zuiver het recht op verhoorbijstand na 1 maart 2016 uit de (tijdschrijf)systemen te halen en te isoleren van de effecten van het al langer bestaande recht op consultatiebijstand. Dat komt mede, omdat verhoorbijstand in nagenoeg de helft van de gevallen aansluitend op consultatiebijstand wordt gepland en verleend, waardoor ze samenkomen in één werkproces.

6.4.2 Leer- en verbeterpunten voor de verhoorpraktijk volgens respondenten

De vijfde onderzoeksvraag luidt: Welke *leer- en verbeterpunten* ten aanzien van de organisatie en toepassing van het recht op verhoorbijstand komen voort uit de beantwoording van onderzoeksvragen 1 t/m 4?
Allereerst droegen respondenten de volgende leer-en verbeterpunten aan die in de lijn liggen van voornoemde bevindingen en conclusies.
- Vóórgesprekken van verhoren tussen verbalisant en advocaat zijn in complexere zaken al toegepast, naar tevredenheid van zowel opsporing als advocatuur. Door betrokkenen is aangeraden om dit op meer plaatsen te doen.
- Meerdere respondenten uitten klachten over (de actualiteit van) technische faciliteiten bij de politie om tijdbesparende hulpmiddelen te realiseren, zoals consultatie- en verhoorbijstand via een videoverbinding. Het realiseren van een videoverbinding zou aanzienlijke investeringen vergen, die mogelijkerwijs wel worden terugverdiend met reis- en wachttijdbesparingen. Ook is technische hulp en ondersteuning in de omgang met ICT een aandachtspunt, met name voor oudere politiemensen.
- Veel respondenten betreurden het dat de ZSM-pilot, met consultatiebijstand via een videoverbinding, niet landelijk is voortgezet. Sommige eenheden hebben aan die voortzetting hun eigen invulling gegeven.
- Alle respondenten geven aan dat nu en/of in de toekomst standaard audio-video-registratie zal of moet plaatsvinden van alle verhoren, ruimer dus dan volgens de huidige criteria in het AVR-Protocol. Dit kan onder andere dienen ter controle – in aanvulling op of ter vervanging van de advocaat – en om discussie achteraf te voorkómen over wat tijdens het verhoor al dan niet gezegd is. Dit kan mogelijk de werklast beperken tot een kort pv in aanvulling op de opname c.q. dat men pas op verzoek een woordelijke uitwerking maakt. Breder toepassen van AVR betekent echter een investering. Bij de ILT-IOD is het achteraf met behulp van de audioregistratie samenvattend uitwerken van verhoren inmiddels standaardpraktijk. Deze concept pv's worden bovendien ook voorgelegd aan de advocaat.
- Opleiding: door politiek en beleid dient bij de politie meer te worden geïnvesteerd in opsporingskwaliteit en - capaciteit – ook in relatie tot verhoorbijstand. In 2017 stonden volgens politierespondenten wel initiatieven op touw bij de politie.
- Er zou verder – eventueel door gerichte investeringen – tussen verschillende teams meer kennisuitwisseling kunnen plaatsvinden dan nu gebeurt (juist ook

over raadsman bij verhoor), bijvoorbeeld door overdracht van DR/DRR naar de basisteams, of met behulp van verhoorcoaches. Ook de jaarlijkse themadag verhoren biedt volgens een respondent kansen.
- (Groeps)sessies tussen politie en advocatuur – zowel informeel als georganiseerd – over wat (de realisatie van) het recht op rechtsbijstand tijdens verhoren betekent voor beide kanten. Hiermee bestaan al positieve ervaringen en het verstevigt mogelijkerwijs de (professionele) vertrouwensband tussen de beroepsgroepen.
- Volgens politierespondenten zou het zinvol zijn als het OM een gestandaardiseerde afhandeling ontwerpt voor de veelvoorkomende winkeldiefstallen. Op dit moment vormt het ter plaatse opvragen van camerabeelden voor een diefstal t.w.v. een luttel bedrag buitenproportionele werkbelasting.

6.4.3 De situatie vanaf 1 maart 2017 met het oog op vervolgedities

Het object van onderzoek, de OM-Beleidsbrief, is per 1 maart 2017, dus na precies één jaar komen te vervallen met het inwerkingtreden van de implementatiewet. Dit heeft een aantal kleinere wijzigingen met zich meegebracht, waarmee in de vervolgeditie van deze monitor rekening mee zal worden gehouden.
Ten eerste geldt met ingang van 1 maart 2017 dat aangehouden minderjarige verdachten in het geheel geen afstand meer kunnen doen van hun recht op consultatiebijstand, ongeacht de ernst van de verdenking. Meerderjarige kwetsbaren kunnen enkel afstand doen van hun recht op consultatiebijstand nadat zij door een advocaat over de consequenties daarvan zijn geïnformeerd. Met deze aanpassing is [nader] invulling gegeven aan het concept 'kwetsbaar'.[266]
Ten tweede is de termijn voor het ophouden van de verdachte voor onderzoek in geval van verdenking van een misdrijf waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten per 1 maart 2017 verruimd van zes naar maximaal negen uur. Daarmee is beoogd meer ruimte te creëren voor het verlenen van consultatie- en verhoorbijstand aan de verdachte in de eerste fase van het opsporingsonderzoek.Ten derde schrijft het nieuwe artikel 28d, eerste lid, eerste volzin, Sv voor: 'Op verzoek van de aangehouden verdachte en de verdachte die is uitgenodigd om op een plaats van verhoor te verschijnen om te worden verhoord, kan de raadsman het verhoor bijwonen en daaraan *deelnemen.*' Deze bepaling is in lijn met artikel 3, derde lid, onder b van de Europese richtlijn (2013/48/EU). Aan het 'deelnemen' valt echter geen ongeclausuleerd recht op interventie door een advocaat te ontlenen.[267]
Het 'Besluit Inrichting en orde politieverhoor' geeft uitwerking aan artikel 28d eerste lid Sv. Uit het Nader Rapport van de Minister van 23 januari 2017 blijkt dat een aanpassing is gemaakt ten opzichte van het conceptbesluit en het Protocol Inrichting en orde politieverhoor van 2016.[268] De bewoordingen 'voor aanvang van het verhoor

---

[266] Met het vervallen van de Aanwijzing en het overgaan van de Beleidsregel OM naar de definitieve wetgeving ontstonden in de beginfase juridische hiaten op de volgende punten *het recht voor minderjarigen op een vertrouwenspersoon (ipv raadsman) bij het verhoor, waar dan alleen een HR-uitspraak aan ten grondslag ligt *een aantal praktische zaken die nu in de Aanwijzing staan maar niet in de nieuwe wetgeving zijn uitgewerkt. Bijvoorbeeld: hoe te handelen inzake de mogelijkheid van overrulen van afstand door minderjarigen door hun ouders? *Hoe om te gaan met spontaan verklaren, het opkomen van nieuwe verdenkingen tijdens verhoren, of de overgang van uitgenodigde naar aangehouden verdachte? *De omgang met bagatelfeiten/straatverhoren, waarvoor de Richtlijn (EU) in een uitzondering voorziet en een AmvB voor in voorbereiding is (beleidsambtenaar 8 december 2016).

[267] 'Wel volgt uit jurisprudentie van het Europese Hof dat het recht op verhoorbijstand op zodanige wijze moet worden vormgegeven dat dit niet slechts theoretisch of illusoir is, maar praktisch en effectief.'

[268] Dit naar aanleiding van het advies van de Raad van State van 25 november 2016: Advies W03.16.0330/II.

en na afloop daarvan' zijn vervangen door 'direct na aanvang van het verhoor' en 'direct voorafgaand aan de afloop van het verhoor'.
Ten slotte bestond naar aanleiding van een motie in de conceptwet al de mogelijkheid om de rechtsbijstand via videoverbinding in te vullen. Dit zou ook ruimte bieden aan *verhoor*bijstand op afstand, ook al is dat nog toekomstmuziek. Volgens een kamerbrief van eind augustus 2016 wordt door de Minister van JenV gestreefd naar standaard consultatiebijstand, ook in B-zaken, via videoverbinding (TK, 22 augustus 2016, brief met kenmerk 773644), maar eind 2016 waren mogelijkheden voor de praktische invulling hiervan nog in onderzoek.

6.4.4 Aanknopingspunten voor een vervolgeditie van deze langetermijnmonitor

Uit deze eerste rapportage – oorspronkelijk één jaar na de invoeringsdatum van 1 maart 2016 voorzien– zouden in overleg met begeleidingscommissie, werkgroep en aanvrager een aantal indicatoren worden geselecteerd voor de tweede en derde langetermijnmonitor. Daarover gaat de zesde onderzoeksvraag.

6 Welke delen van de onderhavige procesevaluatie en eerste monitoreditie gaan over in de *vervolg*editie(s) van de langetermijnmonitor?
   - Welke indicatoren, met name over de toepassingspraktijk, zijn nodig voor monitoring over de langere termijn?

De tweede monitoreditie dient er in de eerste plaats voor om de recherchezaken in beeld te krijgen en in de tweede plaats om te bezien hoe het recht vanaf 1 maart 2017 is toegepast. Hieronder alvast enkele aandachtspunten voor de vervolgeditie.

- Genoemde aanpassingen vanaf 1 maart 2017 maken dat het onderzoeksobject van vervolgedities iets afwijkt van het onderhavige. Mede daarom is het raadzaam om een dusdanig grote steekproef van verhoorpv's te trekken voor de tweede editie, dat ook specifiek over die periode uitspraken kunnen worden gedaan.
- Een grotere steekproef van pv's, waaronder SUMM-IT-pv's maakt het mogelijk om de opgetelde verhoorduur per verdachte betrouwbaarder te berekenen. Vooral voor de A-zaken is dit belangrijk.
- Een hoger totaal aantal pv's maakt statistisch beter gefundeerde uitspraken mogelijk over verhoorduur en zwijggedrag – in relatie tot bijvoorbeeld zaaktype en of verhoor- of consultatiebijstand is verleend (ja/nee). Bij een dataset van voldoende omvang kunnen laatstgenoemde verklaringen in één keer worden meegenomen een meervoudige regressieanalyse. Op deze manier kan het nettoeffect van elk van die verklaringen worden nagegaan, zoals dat van verhoor- en consultatiebijstand, achtergrondkenmerken van verdachten en het zaaktype op de verhoorduur en op zwijggedrag.
- In de huidige monitoreditie is het opsporingsperspectief dominant: wat betekent het recht voor de opsporing? Het perspectief van (piket)advocaten zal in de tweede editie nader worden belicht, bijvoorbeeld aan de hand van een enquête.
- Voor de vervolgmonitor zullen we als proxy voor werkbelasting voor politie en tevens belasting voor verdachten – op aanraden van deelnemers aan de politiefocusgroepen – ook de totale tijdsduur onder de loep nemen die een verdachte in bewaring/verzekering zat, voor en na 1 maart 2016. In dit verband zal tevens het aantal inverzekeringstellingen (met input vanuit de SKM) nader worden onderzocht. Dit om te toetsen in hoeverre verruiming van de ophoudtermijn de gepercipieerde stijging van ivs na 1 maart 2016 (als gevolg van wachten op de advocaat) daadwerkelijk teniet heeft gedaan in de loop van 2017.

- Indien haalbaar bezien we in de tweede monitoreditie ook de eventuele verdere doorwerking van het recht op verhoorbijstand, bijvoorbeeld in termen van hoe de opsporing zich voorbereidt op verhoren. ‘Doelindicatoren’ met name een verbeterde rechtsbescherming van verdachten komen echter pas in een derde monitoreditie of evaluatie aan bod.

Summary

The right to interrogation aid, a long-term monitor

First edition

In The Netherlands, the right to consult a lawyer before being subject to a police interrogation has been effective since 2010. Since that time, minors have the right to lawyer assistance also during an interrogation. By March 1, 2016, this right of interrogation aid was extended to majors by way of temporary policy rules of the Public Prosecutor's office and the Legal Aid Board (which were effective until March 1, 2017, when new legislation took effect).
The main topic of this first edition of a 'Long-term Monitor' is this right to interrogation aid of majors, more specifically, the organisation and application during the first transition year. Particularly because the right to interrogation aid was introduced within a relatively short period, this study serves the objective of 'monitoring the implementation and observe whether bottlenecks occur and, where necessary, make adaptations', as explained by the (then) Minister of Security and Justice to Parliament in a letter of March 22, 2016.

Main questions and method

In this report, two main questions are addressed:
1 How has the implementation of the right to interrogation aid been organised, on paper and in practice?
2 How has the right to interrogation aid been applied in practice, during the first year from March 1, 2016 to March 1, 2017?

To answer these two questions, data were gathered from the following organisations: Police, Legal Aid Board, Public Prosecutor's Office, Royal Military Police, special prosecuting agencies, the legal profession and/or legal aid lawyers. We applied a mix of qualitative and quantitative methods, aimed to complement and/or mutually reinforce each other. Most of these address the police organisation: registrations of interrogations; a random selection of case files from these registrations containing summons of suspects; a digital questionnaire for police officials and finally, focus groups for police officials and public prosecutors. For the military police – though less intensive – we applied a similar kind of data triangulation. The data for the special prosecuting agencies resulted from interviews, combined with a limited number of registrations. The Legal Aid Board delivered two registration files – of initial alerts and ex post claims of legal aid including interrogation aid – and some additional expert interviews. Finally, as regards the legal profession, particularly legal aid lawyers, we conducted thirteen in-depth interviews complemented with desk study material.
When processing the registrations and summons of interrogations ('summons' in what follows), we used the formal distinction between types of alleged crimes or offences about which a suspect is interrogated, namely suspected of: (A) a crime with 12+ years penalty; (B6+) a crime with 6+years penalty; (other B) a crime with 6- years penalty; and (C) an offence (light case) for which a solicitor can deliver aid but the suspect will carry the costs. Next to this distinction between case types, we

made a distinction between the baseline (January and February, 2016) before the policy rules became effective, and the data covering the 'policy period' (March 2016-end of February, 2017). Together, baseline and policy period make up the research period for this first edition of the long-term Monitor.

(A) Organisation of the implementation (research questions 1 and 2)

1 How did the involved organisations prepare and organise the implementation of the right to interrogation assistance?
2 How did the actual implementation proceed after March 1, 2016 when the right became effective (for example, in terms of planning interrogations with solicitors)?

Between 30,000-40,000 police officials were faced with the new right to interrogation aid. Nationally, the right was prepared and implemented by means of an implementation manager for each of the ten regional police units next to one central unit, an e-learning course of several hours per police official, fixed contact points for communication and problem solving, and over 130 instructors. In addition, working instructions and tools were spread. As regards content, a point of departure is that, as long as a suspect does not surrender his/her right to interrogation aid (and in the absence of any other pressing reason), it needs to be realised. Next to these national initiatives, various regional initiatives were planned and carried out in terms of supervising and instructing police personnel. Police officials who we surveyed responded 'moderate' to 'positive' to the question of whether they were well-prepared by the police organisation. They were least positive about the facilities for interrogation aid, particularly the (too) small interrogation rooms and lack of proper technical facilities.
In addition to the police, also the military police and special prosecution agencies were faced with the new right to interrogation aid. In both organisations, the right was introduced and implemented with less means than in the police organisation; in the special prosecution agencies, this was particularly because interrogation aid was delivered on a regular basis even before March 1, 2016. Inside lawyers' offices or individually, lawyers did not prepare themselves very elaborately, apart from informal exchange of information and experiences.

(B) Application of the right to interrogation aid (research questions 3 and 4)

3 In what percentage of interrogations did legal aid take place? How was the right applied in terms of working processes and average interrogation time?

Percentage (consultation and) interrogation aid
According to police registrations (BVH-system) a lawyer was consulted before the start of 62% of all interrogations – whether or not publicly financed. This share was smaller during the baseline measurement: 52%. Based on a randomised selection of summons, the percentage of suspects obtaining both consultation and interrogation aid was 31 in the policy period. In the small group of type A-cases, both were delivered by far the most often: to 78% of suspects. This difference between case types can be explained mostly by the built-in policy warrants making it more difficult to surrender the right to pre-interrogation consultation in A-cases than in other case types. Moreover, in heavier cases, suspects have more to win or lose. According to our data, male suspects received interrogation aid more often than female suspects. Other background characteristics did not make much of a difference.

Consequences for work processes of police and legal aid lawyers

Police respondents argued that realising the right to interrogation aid had progressed quite smoothly in the first ten months after the introduction of the regulations. Planning consultations and interrogations with lawyer aid succeeded in roughly half of interrogations. The largest bottleneck of the new regulations for the police and other prosecutors was not work load as such, but waiting for lawyers before being able to start an interrogation or having to postpone an interrogation. More than half of police respondents mentioned to have been waiting 'often' to 'very often', particularly because lawyers arrived late, or were available only at a later time. A perceived negative side effect of waiting is that suspects were taken into custody more often, while without interrogation aid, they would have been released. This was argued not to be in their best interest.

Next to waiting, informing suspects and communicating with lawyers also meant additional workload for the police, on top of the work load of 2010 to implement and apply the right to consultation aid.

Working processes differed substantially between heavier and lighter cases. Lighter cases are coming towards the police and lawyers in larger amounts at a time, making it a challenge to plan interrogation aid directly after consultation aid (or vice versa: to plan consultation aid directly before an interrogation). This is partly because during their picket shift, legal aid lawyers receive many digital alerts of required interrogation aid, to be accepted (or not) to be delivered within a short time span. This implies that they cannot deliver assistance instantly for each interrogation. By contrast, in heavier cases, interrogations are part of a planning process and the police is reserving time and capacity for interrogations in advance, in coordination with legal aid lawyers. This renders the working process more flexible in these cases. Flexibility was also promoted by short communication lines between lawyers and police officers, for example in rural areas or small police stations.

Duration of interrogating

Interrogation aid implied additional work load for lawyers as from March 1, 2016. An indicator for this is the total duration of suspect interrogation – from the first up to the last of (any) subsequent interrogations in the first stage of the criminal process. Suspects have been interrogated on average 1,3 times in the policy period. Judging from the random selection of summons, the total average duration of interrogations per suspect per case is 221 minutes for A-cases (8% of all suspects), 73 minutes for the 80% of B-cases and 67 minutes for C-cases (9%). Regardless of case type, the average duration was 81 minutes per suspect per case.

From the registrations we could not deduct in what percentage a lawyer was present. According to our random selection of summons, the total average duration of interrogations of suspects having a lawyer present once or more often, is 98 minutes. Not in all of these minutes the lawyer was actually present: generally, the lawyer attended one or two interrogations, even if three or four interrogations took place (a small share of the cases). In about one tenth of the cases the lawyer left the interrogation room before the interrogation ended, or he/she entered the room after the interrogation started.

For the workload of the police, the *difference* in the average duration of an interrogation before and after March 1, 2016 is of importance. Based on the police registrations, we found that the duration did not differ between baseline and policy period. Between case types, no significant differences were found either.

The total duration between suspects who opted for interrogation aid (once or more often) was 24 minutes longer than for suspects who surrendered their right. Differences in case types partly explain for this: in heavier cases, interrogations last longer ánd lawyers are more often present.

In the late summer of 2016, partly in response to a previous study of the average duration of interrogations, the (then) Minister of Security and Justice decided not to increase the fixed compensation for interrogation aid, introduced earlier that year. According to the majority of legal aid lawyers interviewed, this compensation (system) was insufficient in comparison with the actual time lawyers spent in – and on their way to – the interrogation room. A question that has not been answered thus far, is whether and to what degree the fixed compensation has discouraged lawyers to spend time and effort on offering interrogation aid.

4 How did the right to interrogation aid take shape in practice?

Communicating suspects' rights and reasons for surrendering the right
In the policy period, the right to interrogation aid (on top of consultation aid) and the right to remain silent was communicated to most suspects. In most cases, this was done in different ways and at different points in time during the first stage of the criminal process. In about 75% of surrendering the right, suspects did not want interrogation aid, or deemed it unnecessary – as we deducted from the summons. A refusal to wait for the lawyer to come, or surrendering one's right at the advice of the lawyer did not take place often. Lawyers argued that it depends on the type of client and the type of case, whether and to what extent they advise their clients to surrender their right to legal aid during the interrogation.

Role of lawyer and police in the interrogation room
All our data sources indicate that lawyers exercised restraint during interrogations. Summons revealed little lawyer activity; in one quarter of 'first' interrogations with a suspect, some (mostly one-off) activity was found. This low activity level was confirmed by the questionnaire among police officials. Within the types of actions, asking for a break, for example, to consult with the suspect, occurred most often, followed by advising the suspect to remain silent. According to police and lawyer respondents, lawyers do influence interrogations, either actively or passively. Offering support to the suspect, next to being a check on the interrogation and on police officers were mentioned by lawyers to be of added value.
According to police respondents, police officials have been quite tolerant towards lawyers taking action. Answering questions on behalf of the client or non-verbal interventions were least tolerated. Police respondents replied in a mixed way to the question of whether they feel at ease with a lawyer present in the interrogation room: 41% of them said yes.

Interrogation aid and suspects' use of the right to remain silent
The summons of interrogations reveal that keeping silent does not occur very often. Nevertheless, lawyer presence and keeping silent were found to be interrelated: in the second interrogation suspects kept silent more often if a lawyer was present. In addition, young adults aged between 18-25 years remained silent most often.
In the perception of survey respondents from the police, there is also a relation between interrogation aid and keeping silent: almost 75% claimed that suspects talk 'less' to 'much less' in the presence of a lawyer. In interviews, both police and lawyers indicated that lawyer presence can lead to more silent suspects, but may also render them more 'talkative'. This depends on case type, type of suspect and also on the kind of lawyer. For example, in a light case involving a first offender, a lawyer may urge his client to make a statement to prevent a criminal trial. By contrast, if the police did not give lawyers insight into the evidence against the suspect, lawyers tend to advise their client to remain silent. The same would happen if a suspect's statement risks becoming inconsistent while the interrogation proceeds.

Interrogation aid at the military police and at special prosecuting agencies
Results on the military police and special prosecuting agencies strongly resemble the aforementioned findings. Based on the small amount of registrations obtained from the special prosecuting agencies (only covering February 2017) we could not draw final conclusions as to the average duration of interrogations after March 1, 2016, or about the relationship between lawyer presence and duration.

Topics for improvement for practice and for the next edition of this monitor (research questions 5 and 6)

5 Which lessons and topics for improvement regarding the organization and application of the right to interrogation aid result from the above findings, regarding research questions 1 up to 4?

Topics for improvement mentioned by respondents were, among others: initiatives to further improve the trust between police/prosecution services and lawyers, for example through a pre-interrogation talk. It was also suggested to invest more in police interrogation training. In terms of police facilities, respondents suggested to invest in larger interrogation rooms, more audio-video registrations of interrogations (as an additional check on summons or as a back-up) and facilities to realize legal aid by means of videoconferencing.

6 Which parts of this first process evaluation and first monitor edition will be taken up again in the next Monitor?

This first edition of the long-term Monitor is not without limitations. Firstly, because data about the criminal investigation cases ('SUMM-IT'-system) could not be obtained from the police, despite many efforts. Data for this report are based on registrations and summons that only cover the first stage of the criminal process ('BVH' system). A second limitation is that data were lacking on the actual police time and personnel capacity spent on the realization of interrogation aid.
Based on the results of this first edition, the focus (indicators) for the second and subsequent editions was to be determined. In any case, we will again address the percentage of interrogations with a lawyer present and the average duration of interrogations, as well as how suspects react to the presence of a lawyer in terms of remaining silent or talk. To represent criminal investigation cases, the summons of SUMM-IT files will be included in the next edition. To properly assess lawyer activity and their interaction with the police and suspects, a larger amount of summons is required. This also makes it possible to further statistically examine relations between independent factors on the one hand, and lawyer activity, the duration of interrogations and the extent to which suspects keep silent on the other hand. What is more, we will further examine the right to interrogation aid from a lawyer's perspective. Finally, other possible results of the right to interrogation aid will be studied, for example, the intensity by which police officials prepare interrogations.

Literatuur

APE (2016). *Review onderzoek gemiddelde verhoorduur piketfase*: *Onderzoek in opdracht van de NOvA*. Den Haag: APE.

Blackstock, J., Cape, E., Hodgson, J., Ogorodova. A., & Spronken, T. (2014). *Inside police custody: An empirical account of suspects' rights in four jurisdictions*. Antwerpen: Intersentia.

Boksem, J. , Frielink, P., Mevis, P.Waling, C., & Wolswijk, H. (2018). *Handboek strafzaken.* Online editie. Geraadpleegd juli 2018: www.wolterskluwer.nl/shop/online/handboek-strafzaken/NPHBSTRZA-OU/?gclid=EAIaIQobChMIgI3yntyt3A-IV2JrVCh28TAjIEAAYASAAEgKXpPD_BwE

Boksem, J. (2016). *Goede raad is duur!* Rede uitgesproken op 21 oktober 2016 door Jan Boksem ter gelegenheid van zijn afscheid als bijzonder hoogleraar 'Verdediging in Strafzaken' in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Maastricht. Maastricht: Universiteit Maastricht.

Bucke, T. & Brown, D. (1997). *In police custody: Police powers and suspects' rights under the revised PACE codes of practice*. Londen: HMSO. Research Study 147.

Commissie-Van der Meer / Commissie evaluatie puntentoekenning gefinancierde rechtsbijstand (2017). *Andere tijden: Evaluatie puntentoekenning in het stelsel van gesubsidieerde rechtsbijstand*. Publicatie-nr. 105692. CEBEON Eindrapport. Z.pl.: Commissie evaluatie puntentoekenning gefinancierde rechtsbijstand

Commissie-Wolfsen / Onderzoekscommissie gesubsidieerde rechtsbijstand (2015). *Herijking rechtsbijstand: Naar een duurzaam stelsel voor de gesubsidieerde rechtsbijstand*. Bijlage bij TK, 2015-2016, 31 753, nr. 110.

Demandt, K.M.G., & Klaasse, AC.M. (2016). Bijstand van de advocaat bij het verhoor: Loopt Nederland in de pas met Europa?, *Strafblad,* (4) , 368.

Derksen, T. (2016). *Onschuldig vast.* Leusden: ISVW Uitgevers.

Goedvolk, M., Jongebreur, W., Plaggenhoef, W. van, & Reitsma, J. (2015). *Impactanalyse Raadsman bij verhoor: Rapportage Deel I, Effecten op landelijk niveau*. Barneveld: Significant.

Groteboer, L. (2017). *'Vanaf nu zit de advocaat er tijdens het verdachtenverhoor ook gewoon bij': Een onderzoek om het werkproces verdachtenverhoor van de Koninklijke Marechaussee in lijn te brengen met de Europese richtlijn en de eisen die de Hoge Raad daaraan stelt* (afstudeerscriptie). Groningen: Hanzehogeschool Groningen.

Inspectie van Veiligheid en Justitie (2016). *Meer bekend maakt meer bemind: Over ZSM en de samenwerking met de veiligheidshuizen*. Den Haag: Inspectie Veiligheid en Justitie.

Jacobs, G., Giessen, M. van der, Brein, E. Bayerl, P.S., Verbaan, J., & Thuis, T. (2015). *Eindrapportage Werkwijze ZSM en Rechtsbijstand.* Rotterdam: Erasmus Universiteit.

Jongebreur, W., Plaggenhoef, W. van, & Reitsma, J. (2015). *Impactanalyse Raadsman bij verhoor: Rapportage Deel II. Nadere piek- en dalanalyse voor consultaties en eerste verhoren.* Barneveld: Significant.

Kassin, S.M., Drizin, S.A., Grisso, T., Gudjonsson, G.H., Leo, R.A. & Redlich, A.D. (2010). Police-induced confessions: Risk factors and recommendations. *Law And Human Behavior, 34*(1), 3-38.

Kemp, V., Pleasence, P. & Balmer, N.J. (2011). Children, young people and requests for police station legal advice: 25 years on from PACE. *Youth Justice, 11*(1), 28-46.

Mekers, J. (2016). *Het recht op verhoorbijstand: Een zegen voor de verdachte … maar ook voor de Koninklijke Marechaussee*? (Afstudeerscriptie.) Zwolle: Hogeschool Windesheim.
Mols, V., Pivaty, A., Heemskerk, R., Horselenberg, R., & Vanderhallen, M. (2016). Bescherming van de rechten van de verdachte tijdens politiedetentie en politieverhoor: Naar een effectieve verdediging in de praktijk**.** *Strafblad, (4)*, 369-374.
Plaggenhoef, W. van, Reitsma, J., & Jongebreur, W. (2016). *Analyse verhoorduur korte termijn monitor raadsman bij politieverhoor*. Barneveld: Significant.
Stevens, L., Verhoeven W.J. (2010). *Invloed van voorafgaande consultatie en aanwezigheid van raadslieden op organisatie en wijze van verhoren en proceshouding van verdachten*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
Stevens, L. & Verhoeven, W.J. (2011). Wat is er mis met een 'goed gesprek'? Een exploratief onderzoek naar pressie tijdens politiële verdachtenverhoren en risico's op valse bekentenissen. *Delikt en Delinkwent*, *9*, 114-131.
Vanderhallen, M., De Jong, A., Nelen, H., & Spronken, T. (2014). *Rechtsbijstand en de waarde van het verhoor; Een studie naar de te verwachten gevolgen op de verklaringsbereidheid en de opsporing en bewijsvoering in strafzaken van het verlenen van rechtsbijstand voorafgaand en tijdens het verhoor.* Maastricht: Universiteit Maastricht, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Strafrecht en Criminologie.
Verhoeven, L. & Stevens, W.J. (2013). *Rechtsbijstand bij politieverhoor: Evaluatie van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor in Amsterdam-Amstelland, Groningen, Haaglanden, Limburg-Zuid, Midden-en West-Brabant en Utrecht.* Den Haag: Boom Lemma.
Verhoeven, W.J., & Duinhof, E. (2017). *Een veldstudie naar de relatie tussen verhoortechnieken, de verklaring van verdachten en de aanwezigheid van de advocaat in zware zaken*. Apeldoorn/Rotterdam: Politie & Wetenschap / Erasmus School of Law. Politiewetenschap 95. Geraadpleegd maart 2018: www.politieenwetenschap.nl/publicatie/politiewetenschap/2017/effectiviteit-van-het-verdachtenverhoor-293/
Voert, ter, M. (2015). *Kostenontwikkeling strafpiket en straftoevoegingen 2002-2014*. Den Haag: WODC. Factsheet 2015-6.
WODC (2016). *Reactie WODC op Review APE van de Korte-termijn Monitor Raadsman bij verhoor (Significant, 2016).* (Notitie.) Den Haag: WODC. Geraadpleegd december 2018: https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-788273.pdf.

Beleidsdocumenten

Eerste Kamer (2016). *Memorie van Antwoord* 35159, 35157, ontvangen 10 oktober 2016.
Europees Hof voor de Rechten van de Mens (Grand Chamber) (2009). *Salduz arrest 27 november 2008*, appl.nr. 36391/02, NJ 2009, 214 (Salduz tegen Turkije) r.o. 55.
Europese Unie (2013). *Richtlijn nr. 2013/48/EU van het Europees parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (PbEU L294).*

Hoge Raad (2014). *Conclusie.* ECLI:NL:HR:2014:770 §2.5.1 – 2.5.4. ECLI:NL:HR: 2009:BH3079 (*Post Salduz-arrest)* §2.4. Geraadpleegd oktober 2016: https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:HR:2014:770; Geraadpleegd oktober 2016: https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:HR:2009:BH3079

Hoge Raad (2015). *Conclusie (Salduz).* ECLI: NL: HR:2015:3608. Geraadpleegd oktober 2016: https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:HR:2015:3608

Hoge Raad (2016). *Prejudiciële beslissing, 13 september 2016* (ECLI:NL:HR:2016:2068)
Geraadpleegd februari 2017: https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id= ECLI:NL:HR:2016:2068

Minister van Justitie en Veiligheid (toen Veiligheid en Justitie) (2016). *Rechtsbijstand in de eerste fase van het opsporingsonderzoek.*

Minister van Justitie en Veiligheid (toen Veiligheid en Justitie) (2016). Brief met kenmerk 773664 d.d. 22 augustus 2016.

Minister van Justitie en Veiligheid (2017). Nader rapport. N.a.v. Advies W03.16.0330/II Raad van State inzake het ontwerp van een algemene maatregel van bestuur houdende regels voor de inrichting van en de orde tijdens het politieverhoor waaraan de raadsman deelneemt (Besluit inrichting en orde politieverhoor). *Staatscourant*, nr. 9024. Geraadpleegd juni 2017: www.raadvanstate.nl/adviezen/zoeken-in-adviezen/tekst-advies.html?id=12476& summary_only=&q=politieverhoor.

Nederlandse Vereniging van Strafrechtadvocaten (NVSA) (1992). *Gedragsregels 1992*. Geraadpleegd februari 2017: www.advocaten.nl/gedragsregels-1992-advocatuur/

NOvA (Nederlandse Orde van Advocaten) (2003). *Statuut voor de Raadsman in Strafzaken, Vastgesteld in de vergadering van de NOvA op 13 november 2003*.

NOvA (2016). *Raadsman bij politieverhoor: Protocol*. Geraadpleegd augustus 2016 : www.advocatenorde.nl.

NOvA (2016). *Leidraad Politieverhoor.* Geraadpleegd augustus 2016: www.advocatenorde.nl.

NOvA (2016) *Jaarverslag NOvA over 2015.* Geraadpleegd augustus 2016: www.advocatenorde.nl/nieuws/nova-publiceert-jaarverslag-2015

Openbaar Ministerie/College van Procureurs-Generaal (2010). Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor. *Staatscourant*, nr. 4003. Geraadpleegd juli 2016: https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2010-4003.html

Openbaar Ministerie (2013). *Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten, geldend van 01 januari 2013 t/m heden.* Bijlage BWBR 0032552.

Openbaar Ministerie (2016). Beleidsregel OM. Bijlage 2: Regels inrichting en orde politieverhoor meerderjarige verdachten per 1 maart 2016. *Staatscourant*, nr. 8884, 23 februari 2016.

Raad voor Rechtsbijstand (2016). *Rapportage invoering verhoorbijstand volwassen verdachten: Terugblik periode 1 maart 2016-1 juni 2016*. Notitie. Utrecht: Raad voor Rechtsbijstand. Geraadpleegd september 2017: https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-781358.pdf.

Raad voor Rechtsbijstand (2018). *RvR Kenniswijzer: Handboek Ambtshalve toevoeging.* Geraadpleegd juni 2018 : https://kenniswijzer.rvr.org/werkinstructies-toevoegen/handboek-ambtshalve-toevoeging---aanwijzing/handboek-ambtshalve-toevoeging---aanwijzing.html.

Rijksoverheid (2016). *Factsheet voor de professionals.* Geraadpleegd juni 2017: www.rijksoverheid.nl/documenten/brochures/2016/02/11/factsheet-voor-de-professionals.
Rijksoverheid (2016). *Verdachte wordt vanaf 1 maart actief gewezen op verhoorbijstand. G*eraadpleegd juni 2017: https://rijksoverheid.archiefweb.eu/#archive
Rijksoverheid (2017). *Wetgeving raadsman bij het politieverhoor treedt in werking.* Geraadpleegd maart 2017: www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2017/02/27/wetgeving-raadsman-bij-het-politieverhoor-treedt-in-werking.
TK (Tweede Kamer) (2014-2015).,*Implementatie van richtlijn nr. 2013/48/EU* (…). Herdruk, voorstel van wet. Vergaderjaar 2014-2015, 34 157, nr. 2.
TK (Tweede Kamer) (2014–2015). *Implementatie van richtlijn nr. 2013/48/EU* (…). Tweede herdruk, Memorie van Toelichting. Vergaderjaar 2014-2015, 34 157, nr. 3.
TK (Tweede Kamer) (2014-2015). *Wetsvoorstel tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering en enige andere wetten in verband met aanvulling van bepalingen over de verdachte, de raadsman en enkele dwangmiddelen.* Vergaderjaar 2014-2015, 34 159, nr. 2.
TK (Tweede Kamer) (2015-2016). *Rechtsbijstand: Brief van de Minister van Veiligheid en Justitie d.d. 11 februari 2016.* Vergaderjaar 2015-2016, 31 753, nr. 112.
TK (Tweede Kamer) (2015-2016). *Beantwoording vragen door de Minister over de brief van 11 februari inzake het recht op verhoorbijstand per 1 maart 2016.* Directie Rechtsbestel SBA, Kenmerk 744289, 22 maart 2016. Vergaderjaar 2015-2016, 31 753, nr. 112.
TK (Tweede Kamer) (2015-2016). *Brief Minister van VenJ 11 februari 2016 (toez inz monitor).* Brief met kenmerk 744289. Vergaderjaar 2015-2016, 31 753 nr. 114.
TK (Tweede Kamer) (2015-2016). *Lijst van vragen en antwoorden, vastgesteld 23 maart 2016 (toezegging monitor).* Brief met kenmerk 744289. Vergaderjaar 2015-2016, 31 753, nr. 115.
TK (Tweede Kamer) (2017). *Motie inz. art. 5 lid 2 besluit Bijlage II.* Geraadpleegd januari 2018: www.rijksbegroting.nl/2017/voorbereiding/begroting,kst225850_33.html

Werkinstructies en overig

BOD'en
www.ilent.nl/Images/IOD%20in%20het%20kort%20NL2%20def_tcm334-381471.pdf.
www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/nl/fiod/fiod.
www.nvwa.nl/over-de-nvwa/inhoud/organisatie/opbouw-van-de-nederlandse-voedsel-en-warenautoriteit/nvwa-inlichtingen-en-opsporingsdienst.
www.ilent.nl/over_ilt/het_werk_van_de_ilt/handhaving/opsporing/.
www.inspectieszw.nl/Images/Inspectie-SZW-Organogram-2016_tcm335-364662.pdf.
www.rijksoverheid.nl/contact/contactgids/rijksrecherche.
Judex (2018). *Contact met een (piket)advocaat in de eerste fase van een strafzaak*. www.judex.nl/rechtsgebied/strafrecht/de-strafrechtadvocaat/artikelen/contact-met-een-piketadvocaat-in-de-eerste-fase-van-een-strafzaak/.

KMar
https://defensie.nl/organisatie/marechaussee/inhoud/taken
www.defensie.nl/organisatie/marechaussee/inhoud/organisatiestructuur
https://magazines.defensie.nl/kmarmagazine/2014/10/11-hoe-werkt-dat-10
https://magazines.defensie.nl/kmarmagazine/2015/07/11_hoe_werkt_dat_eigenlijk_7-2015 over Progis (zuil)

Raad voor Rechtsbijstand (2014). *Piket-werkinstructie.* https://kenniswijzer.rvr.org/binaries/content/assets/kenniswijzer/bijlagen-werkinstructies/reglement-piket-29-juli-2014.pdf.

Politie (2016). *Het verhoor: Q&A's.* Aangepaste versie voor 2017. http://docplayer.nl/47073706-Q-a-s-raadsman-tijdens-politieverhoor-per-1-maart-2017.html

Raad voor Rechtsbijstand (z.j.). *Handleiding beschikbaarheid en aanwezigheid.* www.rvr.org/Informatie+voor+advocaten/over-aanvragen/piket/piket.html

Raad voor Rechtsbijstand (2018). *RVR Kenniswijzer: Handboek Ambtshalve toevoeging.* https://kenniswijzer.rvr.org/werkinstructies-toevoegen/handboek-ambtshalve-toevoeging---aanwijzing/handboek-ambtshalve-toevoeging---aanwijzing.html

Rijksoverheid (2016). *U wordt verdacht van een strafbaar feit.* www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/rechtspraak-en-geschiloplossing/documenten/brochures/2017/03/01/u-wordt-verdacht-van-een-strafbaar-feit.

Bijlage 1 Samenstelling begeleidingscommissie

Voorzitter

Dhr. prof. dr. J. de Ridder	Professor of Comparative Public Management, Rijksuniversiteit Groningen (RUG)

Leden

Dhr. mr. dr. J. Boksem	Anker & Anker; NVSA/Nederlandse Orde van Advocaten (NOvA)
Dhr. drs. C. Jetten	Directie Rechtsbestel, Ministerie van Justitie en Veiligheid
Mw. dr. M.J. ter Voert	WODC (afdeling RWI), Ministerie van Justitie en Veiligheid
Dhr. dr. W.J. Verhoeven	Erasmus Universiteit Rotterdam, Erasmus School of Law, Criminologie

Bijlage 2 Methoden van onderzoek – nadere beschrijving en verantwoording

Politie

Documentstudie

- Er is een aantal openbare en tevens interne documenten (ontv. 4 december 2017) van de politie verkregen – met name over E-learning, voorbereiding ; werkinstructies (w.o. de openbare Q&A's) etc. Naar deze documenten wordt verwezen in de hoofdtekst (met bevindingen) in hoofdstukken 3 en 4.
- Enkele sleutelinformanten binnen de politie hebben in februari 2018 de concept-tekst over de voorbereiding en werkinstructies schriftelijk op feitelijkheden be-commentarieerd.

Registratiegegevens

- Basisvoorziening Handhaving (BVH) is het incidentenregistratiesysteem van de politie waarin verdachtenverhoren zijn opgenomen. De bestanden met verhoren zijn in 11 losse delen, 1 per eenheid, door BICC (Zwolle) aan het WODC aangeleverd in het voorjaar van 2017. De 11 eenheidsbestanden zijn door onder-zoekers samengevoegd tot 1 databestand en omgezet naar SPSS. Binnen de ontvangen BVH-registratiegegevens staat 1 record gelijk aan 1 verhoor. Het uiteindelijke totaalbestand over de periode januari 2016 t/m februari 2017 heeft 369.518 records.
- De eindtijden van verhoren – voor de bepaling van de gemiddelde verhoorduur – blijken in maar 18% van de totale dataset bekend; voor het overige zijn ze dus niet bekend in BVH. Significant (Van Plaggenhoef et al., 2016) stelde dit percen-tage vast op 25% binnen een kleinere sample van n=39.622 over maart-medio april 2016)
- Vervolgens zijn de BVH-registraties geschoond: dubbel voorkomende en in de tijd overlappende verhoren zijn ontdubbeld, en onwaarschijnlijk lange verhoren zijn verwijderd. Hierbij zijn zo veel mogelijk de door Significant (Van Plaggenhoef et al., 2016) op p. 7-8 gerapporteerde stappen nagevolgd – ten behoeve van de vergelijkbaarheid van resultaten met de door hen onderzochte periode, medio 2016. Met betrekking tot de BVH-gegevens zijn de volgende bewerkingen toe-gepast.
  - In de meetperiode januari 2016 t/m februari 2017 waren in BVH in totaal 369.518 verhoren geregistreerd. Er zijn 29 verhoren verwijderd waarvan de datum verkeerd geregistreerd is, waardoor deze buiten de meetperiode vielen.
  - In de analyses zijn alleen verhoren meegenomen van meerderjarige, aange-houden verdachten. Daarnaast zijn alleen de verhoren meegenomen die bin-nen de piketfase[269] vallen. Er zijn 122.561 verhoren verwijderd die niet aan deze voorwaarden voldeden.
  - Verhoren die dubbel voorkomen in het bestand zijn ontdubbeld. Er zijn 2.735 verhoren verwijderd die dubbel geregistreerd stonden (dezelfde verdachte in dezelfde zaak op hetzelfde tijdstip). Daarnaast zijn er 130 overlappende ver-horen verwijderd waarbij de begintijd hetzelfde was, maar de eindtijd van een van de verhoren onbekend. Er zijn geen overlappende verhoren gevonden die starten voordat het voorgaande verhoor is afgelopen.

[269] Net als Significant bakenden wij de piketfase af op 3 dagen en 15 uur vanaf het eerste verhoor.

  - Er zijn (na verwijdering van bovenstaande verhoren) 244.063 verhoren meegenomen in de analyses. Daarvan is bij 44.209 (18%) een verhoorduur bekend op basis van registratie van de begin- én eindtijd.
- De BVH-registraties bevatten geen betrouwbaar aandeel verhoorbijstand. Er is een variabele verhoorbijstand, maar deze betreft volgens sleutelinformanten niet de feitelijke (achteraf vastgestelde) gevallen maar door politie expliciet geanticipeerde gevallen. De variabele bleek meestal niet ingevuld en is niet gebruikt.
- De analyse van de registratiegegevens heeft wederom zo veel mogelijk analoog aan de eerdere aanpak van Significant (2016) plaatsgevonden: *de gemiddelde verhoorduur per verdachte per zaak (de BVH-data hebben een multilevel-structuur); *aantallen verhoren per verdachte; *onderscheid tussen piket- en postpiketfase en focus op de eerste.
- AVR meta-data. Zwaardere zaken (vgl. AVR-Protocol). Alle AVR-zaken zitten volgens sleutelinformanten in principe ook in BVH – maar er is geen gezamenlijk kenmerk, ook wel 'koppelsleutel' genoemd. Vooralsnog hebben we deze AVR-gegevens daarom niet afzonderlijk geanalyseerd. Een reden waarom we dit desondanks alsnog kunnen doen is dat de verhoorduur binnen AVR altijd wordt geregistreerd (mits men de recorder goed bedient) en de AVR-metadata ook weergeven of daadwerkelijk een advocaat bij het verhoor aanwezig was of niet.
- Dossiers op basis van SUMM-IT registraties (recherchezaken) ontbreken in deze eerste monitor-editie. Door de politie zou voor de voorziene extra publicatie een steekproef van SUMM-IT-dossiergegevens worden geprepareerd.

Dossiergegevens
Een grote *bottleneck* die tot grote vertraging in de oplevering van onderhavig rapport heeft geleid, betrof het verkrijgen van de dossiergegevens, met name pv's van verhoren – deze werden in de tweede helft van oktober 2017 ontvangen nadat op aandringen van de WODC-directie, de politiedirectie Kennis & Innovatie tot actie was overgegaan. Tot die tijd bestond onduidelijkheid over de mogelijkheid van toegang tot dossiergegevens door WODC-onderzoekers – ondanks dat al per eind 2016 toestemmingsbrieven waren verkregen van zowel PaG (Parket-Generaal) als van de korpsleiding en naar aanleiding daarvan in februari 2017 afspraken zijn gemaakt over verstrekking dan wel inzage van gegevens. De vertraging in de oplevering van dossiermateriaal heeft direct doorgewerkt in de opleveringsdatum van onderhavige eerste monitorrapportage. Door onderzoekers en de begeleidingscommissie is geredeneerd dat zonder de informatie uit de pv's er onvoldoende materiaal zou zijn om betrouwbare uitspraken te kunnen doen over de verhoorduur en het verloop van verhoren met dan wel zonder de aanwezigheid van een advocaat (datatriangulatie).
- Besloten is om bevindingen over de SUMM-IT-gegevens (pv's uit recherchezaken), waartoe pas in de loop van 2018 toegang zou kunnen worden verkregen, los te koppelen van de huidige rapportage en hierover op zo kort mogelijke termijn afzonderlijk te rapporteren.
- Een aselecte steekproef van BVH-zaken diende ter aanvulling op registratielacunes en ter controle daarvan. Deze aselecte steekproef uit de BVH-registraties van verhoren met meerderjarige aangehouden verdachten over de hele onderzoeksperiode omvatte 500 zaken. Daarnaast voegden we 58 zaken toe, waarin een (door de politie weliswaar als onbetrouwbaar aangeduide) variabele aangaf dat de advocaat aanwezig zou (kunnen) zijn geweest. In totaal besloeg de sample hiermee 558 zaaknummers.
- We hebben steeds één verdachte per geselecteerd zaakdossier (de bovenste verdachte daarin) geselecteerd om de werklast behapbaar te houden.
- De onderzoeksperiode (bestaande uit nulmeting en beleidsperiode) voor de analyses is steeds afgebakend aan de hand van de datum van het eerste verhoor. Eén

verdachte kan meerdere malen zijn verhoord, waardoor bijvoorbeeld alleen het tweede verhoor binnen de onderzoeksperiode valt. Over alle verdachtenverhoren vielen daardoor 8 van de 794 verhoren af.

- Van de 410 verdachten van wie het eerste verhoor in de beleidsperiode viel, valt ten minste één verhoor in de piketfase. In de analyses in hoofdstuk 4 zijn ook enkele verhoren betrokken die niet in de piketfase vielen.
- Binnen de dossiergegevens vormden verdachten daarmee de eenheid van analyse. Een verdachte is volgens deze selectie gemiddeld 1,6 keer verhoord – 0,3 keer vaker dus dan de 1,3 keer die we op basis van alle BVH-registraties becijferden. Als criterium voor het betrekken van verdachten in de definitieve dossierdataset diende ten minste het eerste verhoor van een verdachte in de onderzoeksperiode te vallen. De datum van het eerste verhoor (dus niet vervolgverhoren) is tevens bepalend geweest voor het onderscheid tussen de periode van de nulmeting en de beleidsperiode.
- Het 'scoren' van de geselecteerde pv's is gedaan aan de hand van een vast itemformulier met voor-gestructureerde antwoordcategorieën in lijn met onze onderzoeksvragen– zie achterin deze bijlage.[270] Dit werk heeft plaatsgevonden tussen eind oktober en eind december 2017, door vier personen.
- Allereerst zijn ter aanvulling op de registratiegegevens (waarin veel eindtijden ontbreken) de aantallen verhoren en de gemiddelde verhoorduur per verdachte per zaak in kaart gebracht. In de pv's zelf staat de eindtijd van het verhoor wel standaard aangegeven. Het is opvallend dat die genoteerde eindtijd niet vanuit de pv's automatisch in de BVH-registraties wordt gekopieerd.
- Volgende aandachtspunt betrof het verloop van het verhoor, in het bijzonder de activiteit van de advocaat en de interactie met de opsporing.
- Op dit punt dienen we een aantal beperkingen van pv-onderzoek te melden met gevolgen voor de betrouwbaarheid en validiteit. Een proces-verbaal geeft volgens Malsch et al. (2015), die verschillende politiebronnen vergeleken op dit punt, slechts 15% van de werkelijkheid weer. De pv-inhoud is afhankelijk van wat de verbalisant tijdens het verhoor aantekent en uiteindelijk registreert.[271] Er kunnen dus gebeurtenissen zijn geweest, of dingen zijn gezegd, die niet, of niet letterlijk hun weerslag in het pv vonden. Bijvoorbeeld, of de advocaat vroegtijdig vertrokken is uit het verhoor. Als dat niet in het pv-verhoor staat, is nog niet zeker dat de advocaat tot het eind van het verhoor aanwezig is geweest.
- De volgende voor ons onderzoek relevante elementen dienen – voor zover bekend – door verbalisanten verplicht in het proces-verbaal van verhoor te worden opgenomen (of zitten in het standaard-format): *of consultatie- en/of verhoorbijstand is verleend *Afstand: 'De opsporingsambtenaar dient zich ervan te verzekeren dat de verdachte vrijwillig en ondubbelzinnig afstand doet van zijn recht en vermeldt in een proces-verbaal de afstand, het feit dat verdachte is ingelicht over de gevolgen daarvan alsook de mededeling aan verdachte dat herroeping mogelijk is' (OM-Beleidsbrief). *Onderbreking (al dan niet voor overleg met advocaat): verdachte mag 'in alle redelijkheid' verzoeken om tussentijds te overleggen met zijn advocaat. Afwijzing moet worden opgenomen en gemotiveerd in het pv (aldus de Q&A-instructie). Vindt het verhoor plaats zonder aanwezigheid van een advocaat, en vraagt de verdachte om onderbreking van het verhoor, gel-

[270] De inhoud van de itemlijst is verder gestroomlijnd met behulp van een toets op de inhoud van 25 politiepv's in een eerste pilot-ronde.

[271] Verplichte AVR (audio-videoregistratie) geldt alleen voor de zwaardere of complexere (vaak A-) zaken. Dit was voorheen geregeld in de Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten[Regeling vervallen per 1 januari 2013.] en vervolgens in Beleidsregels van het OM (https://politieverhoor.nl/audiovisuele-registratie-verhoor-avr/).

den dezelfde regels. *Besluit tot afwijken van recht op verhoorbijstand op basis van uitzonderingsgrond. *Dat de advocaat wegens ordeverstoring verwijderd is uit de verhoorkamer. Deze verplichtingen bieden overigens nog steeds geen garantie dat feitelijke gevallen daadwerkelijk in het pv zijn opgenomen. De aanwezigheid van de advocaat dan wel dat verdachte afstand heeft gedaan worden, conform de voorschriften, doorgaans expliciet in het pv van verhoor vermeld; evenals de begin- en eindtijd.

- Van de steekproef van 558 zijn behalve de pv's ook alle overige dossierstukken digitaal aan ons geleverd. Ter aanvulling op de pv-verhoorgegevens als zodanig zijn als check van 10% van de pv-steekproef tevens de pv's van bevindingen bestudeerd, onder andere om te bezien of de advocaat het pv met verdachte samen heeft gecontroleerd voorafgaand aan ondertekening.
- Gegevens uit de selectie van pv's uit 558 zaken zijn uiteindelijk weer gekoppeld met de over deze zaken al beschikbare BVH-registratiegegevens, om de pv-gegevens verder te verrijken. Met name *zaaktype: A, B, C (en daarbinnen het soort feit, bijv. diefstal uit huis of winkel) *of het al of geen ivs-verhoor betreft en *soort advocaat (piket- of voorkeurs-).
- We verrichtten een toets op selectieve uitval van eindtijden verhoren (verhoorduur) in BVH-registraties met behulp van de pv's, waarin eindtijden doorgaans wel genoteerd staan. Vastgesteld werd al dat de verdeling over typen zaken erbinnen de 18% hetzelfde is als over het totaal. Toch kan ook dan nog sprake zijn van selectieve uitval van de eindtijden-registratie van óf kortere óf langere verhoren.

Politie-enquête: representativiteit van de respons

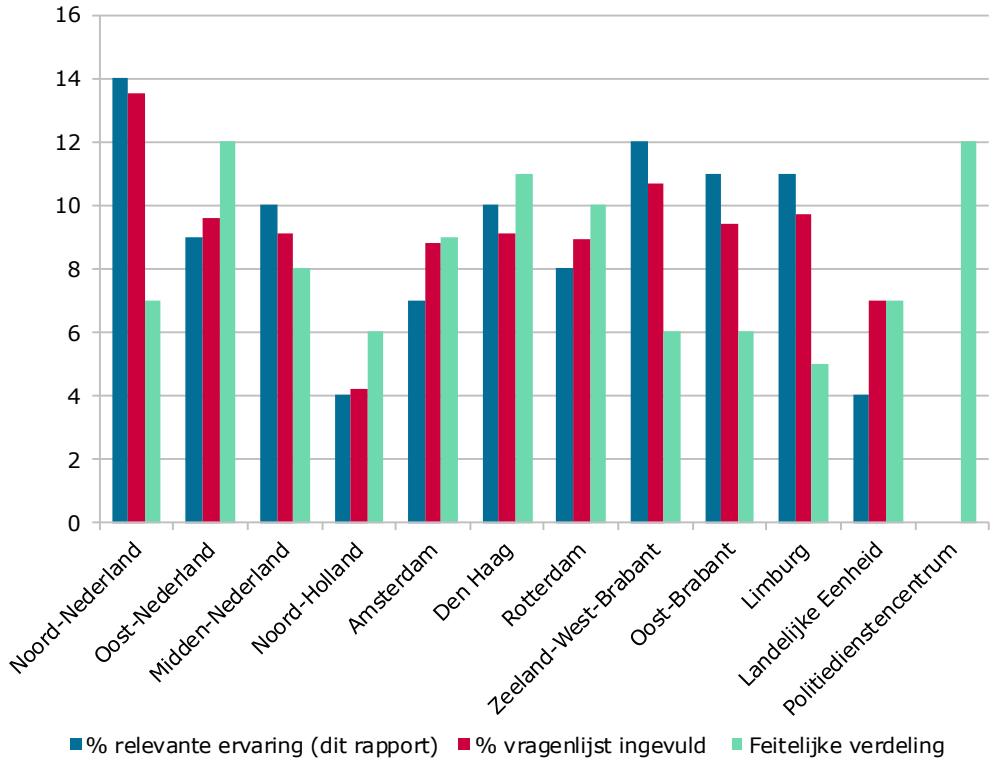
In de periode februari-maart 2017 is een 10-15 minuten durende enquête uitgezet[272] onder een random selectie van politiemedewerkers. De enquête vroeg naar de ervaringen, met het recht op verhoorbijstand dat per 1 maart 2016 in werking is getreden.[273] In het bijzonder werd beoogd om een beeld te krijgen van de invloed die dit recht heeft gehad op de ervaren werkpraktijk en werkbelasting van politiemensen rond het afnemen van verhoren. In totaal zijn at random 5.412 politiemensen uit een bestand van iets minder dan 40.000 medewerkers benaderd om de vragenlijst in te vullen, verspreid over de tien regionale eenheden en de landelijke eenheid, en over verschillende functie(niveau)s. Van deze mensen hebben 2.226 de enquête geopend en van diegenen hebben er 1.793 de vragenlijst geheel doorlopen (de rode balken in figuren B2.1 en B2.2). Het netto responspercentage is daarmee 33%. Van deze groep gaven 1.009 respondenten – minder dan de helft van hen die de enquête openden – aan daadwerkelijk ervaring te hebben met het bijwonen en/of plannen van verhoren. De te beschrijven resultaten zijn telkens op basis van deze laatste groep van 1.009 respondenten.

Van de politie kregen we uit het personeelssysteem de feitelijke verdeling van ongeveer 58.000 politiemedewerkers over (a) eenheden en (b) typen teams (ontvangen begin 2018). Dit zijn de groene balken in figuren B2.1 en B2.2. Hier zitten ook politiemensen *zonder* relevante ervaring voor dit onderzoek bij.

[272] Vanuit de politieorganisatie is benadrukt dat de enquête kort diende te zijn – omdat anders de respons te ver zou teruglopen. Op 16 februari is de link naar de enquête uitgestuurd. Op 23 februari is een eerste reminder verzonden aan diegenen die nog niet hadden gerespondeerd; op 6 maart een tweede een laatste reminder.

[273] De enquêtevragen zijn opgesteld door de WODC-onderzoekers en eerst uitgetest op drie medewerkers binnen de eenheid Amsterdam. De vragen zijn achterin deze bijlage te vinden.

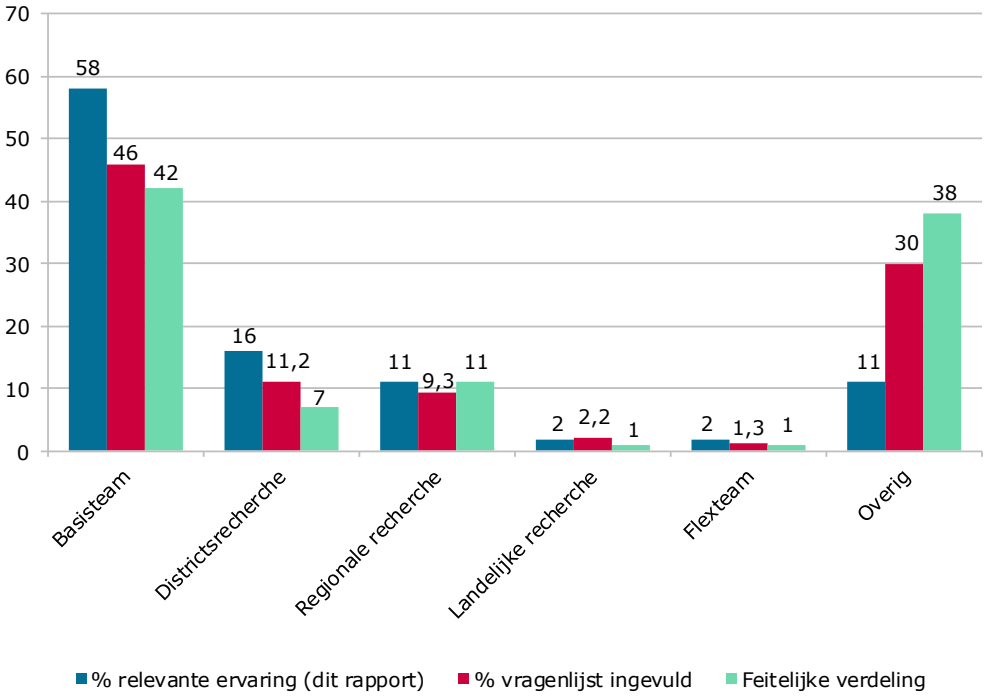
Figuur B2.1 Representativiteit van de respons naar eenheid

In de eenheden Noord-Nederland, Zeeland-West-Brabant, Oost-Brabant en Limburg (figuur B2.1) hebben relatief veel mensen de vragenlijst ingevuld. Kennelijk bevinden zich hier relatief veel politiemensen met (enige) verhoorervaring (blauwe balken). In Oost-Nederland en binnen de Landelijke Eenheid (LE) beschikt juist een relatief klein aandeel respondenten over verhoorervaring. In onze verdere inhoudelijke analyses van de data zijn steeds uitsplitsingen gemaakt naar de eenheid, om na te gaan of waar men werkt, de enquête-uitkomsten beïnvloedt.
De figuur B2.2 geeft inzicht in de respons per type team. Veruit het grootste deel van de respondenten met verhoorervaring komt uit basisteams; hun aandeel in dit onderzoek (58%) overstijgt het basisteam-aandeel in de totale politie-populatie (42%) inclusief diegenen zonder relevante ervaring. In de categorie 'overig' (38%) zitten veelal ondersteunende afdelingen, zoals bijvoorbeeld het Politie Diensten Centrum (PDC) (12% van totaal aantal politiemedewerkers), Staf, en de Diensten Financiën en Infrastructuur. Hier valt het primaire (opsporings)proces en het verhoren buiten, zoals ook te zien is aan het kleine aandeel respondenten met relevante ervaring (blauw).
Uit verdere respons op de enquête weten we dat het type team samenhangt met de omvang van de zaken waarbij men doorgaans betrokken zegt te zijn (zie figuur B2.3). In de basisteams handelt men voornamelijk kleinere misdrijven en overtredingen af (veelvoorkomende criminaliteit (VVC)) en in de DRR en LE de grotere (high impact crime, in zgn. teams grootschalige opsporing (tgo's)). Bij de DR is relatief vaak sprake van een mix van grotere en kleinere zaken.
Op zijn beurt hangt de door respondenten ingeschatte omvang van 'hun' gemiddelde zaak positief samen met aantallen verhoren (figuur B2.4) en het ingeschatte aandeel verhoorbijstand op het totaal.

Inhoudelijke resultaten, bijvoorbeeld, hoe vaak een advocaat bij verhoor is en hoe actief die is, worden dus sterk bepaald door de kleinere zaken. Om die reden zijn waar mogelijk de verdere enquêteresultaten steeds uitgesplitst naar het soort team waarbinnen men actief is, en of men vooral met zware dan wel lichtere zaken te maken heeft.

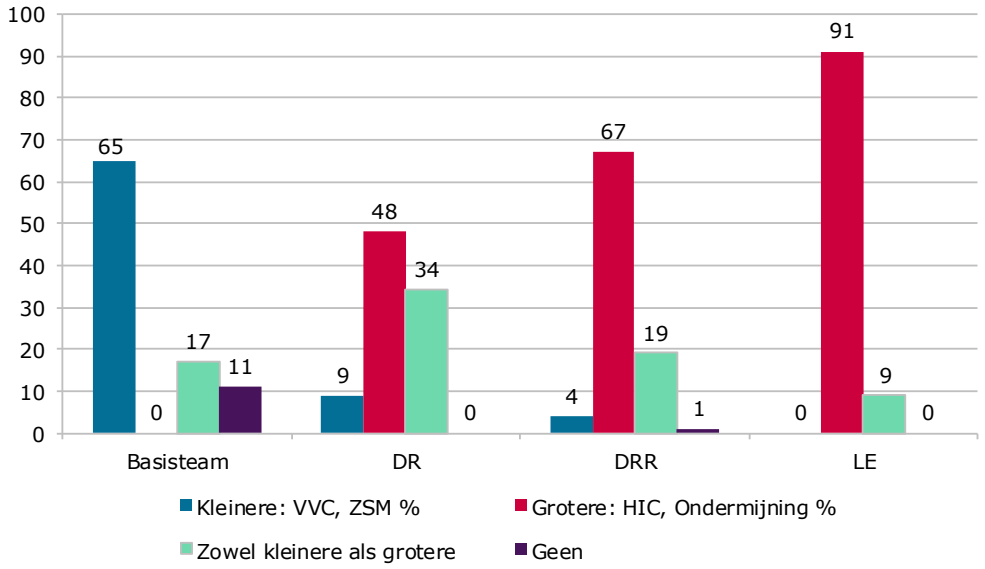
Figuur B2.2 Representativiteit van de respons naar soort team (%-verdeling per teamsoort; N=1.009)

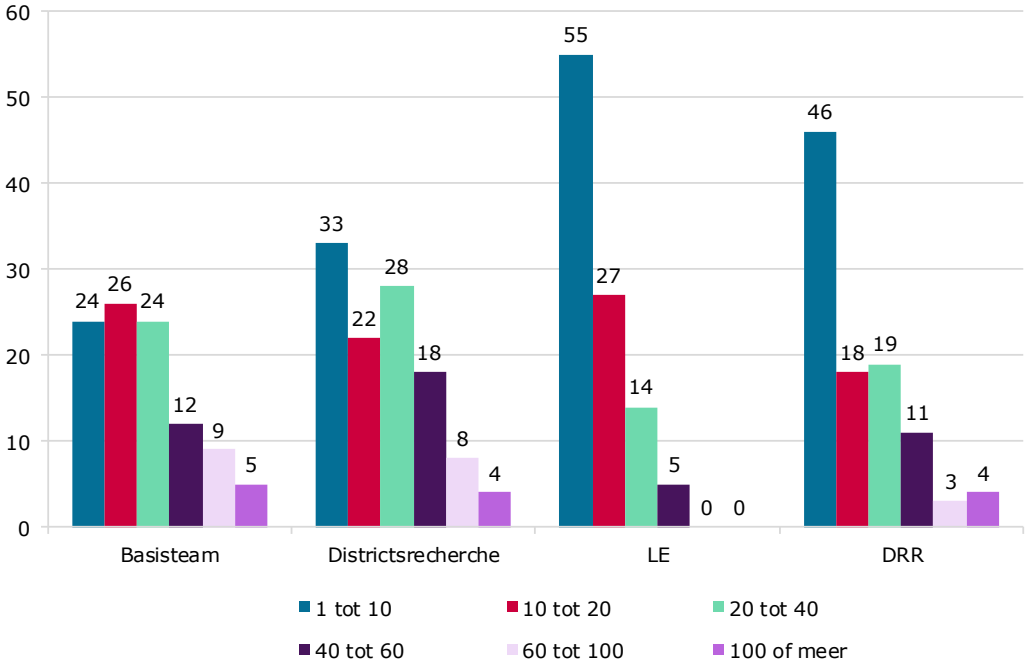
Op de dataset van 1.009 respondenten zijn nog enkele bewerkingen uitgevoerd. Van een beperkt aantal vragen is de open-antwoord categorie omgecodeerd naar een bestaande categorie.[274]

[274] Zo zijn voor 22 respondenten de anders-antwoorden op de vraag, met wat voor type zaken men zich bezighoudt, terug-gecodeerd naar kleine dan wel zware zaken of een mix van beide.

Figuur B2.3 Inschatting door enquêterespondenten van het type zaken waarbij men vooral is betrokken, naar soort team (%-verdeling per teamsoort; N=1.009)

Figuur B2.4 Inschatting door enquêterespondenten van het aantal verhoren op jaarbasis waarbij men zelf betrokken is, naar soort team (%-verdeling per teamsoort; N=1.009)

Focusgroepen politie

Op 18 en 19 januari 2017 vonden vier focusgroepen met politierespondenten (en OM) plaats. Doel was een kwalitatief doch representatief beeld te krijgen van

voorbereiding, implementatie en toepassing van het recht op verhoorbijstand sinds 1 maart 2016, met inbegrip van het verloop van verhoren.
De samenstelling en planning van de focusgroepen zag er als volgt uit (schema B2.1). Per focusgroep is gezorgd voor zo veel mogelijk spreiding tussen zowel eenheden (rechterkolom) als tussen functies. Ook het OM is vertegenwoordigd, en wel aan de tweede focusgroeptafel over het ZSM-proces. De experts voor de tafels zijn benaderd via de landelijk projectleider Raadsman bij verhoor, die vervolgens de gelijknamige implementatiemanagers in de elf eenheden heeft ingeschakeld om de beoogde mensen (functies) aan tafel te krijgen. Deze personen zijn vervolgens door het WODC aangeschreven en uitgenodigd. Het OM is afzonderlijk benaderd via de contactpersoon in de werkgroep.
Onderstaande beoogde samenstelling is goeddeels gerealiseerd in de praktijk, afgezien van een enkeling die op het laatste moment verhinderd was; meestal werd dan voor een vervanger gezorgd.

Schema B2.1 Regio's en functies per tafel

Woensdag 18 januari 2017				
10:00-11:30	☐Tafel VVC (basisteam)	Vertegenwoordigde regio's		
	2 tot 3 verhoorders blauw	r1	r10	r3
	Senior rechercheur, tevens coördinator lokaal VVC team	r4		
	Operationeel expert (OE) met taakaccent opsporing	r5		
	Operationeel expert (OE), tevens OPCO/hOvJ	r6		
	Teamchef of vertgw. (Teamchef B of operationeel specialist C)	r7		
13:30-15:00	☐Tafel ZSM (mede gelet op beleidsontwikkelingen)			
	Politiekundige ZSM	r2		
	Parketsecretaris, tevens proces coördinator ZSM	r3		
	Parketsecretaris, tevens beoordelaar ZSM	r4		
	ZSM-OvJ	r5		
Donderdag 19 januari 2017				
10:00-11:30	☐Tafel HIC (districtsrecherche)			
	2 tot 3 professioneel verhoorders (VUG/VVH)	r8	r9	r7
	Senior rechercheur, tevens coordinator HIC-team	r1		
	Operationeel expert (OE), tevens OVD-R	r2		
	Operationeel specialist (OS), tevens hOvJ	r3		
	Teamchef of vertgw. (Teamchef B of operationeel specialist C)	r4		
13:30-15:00	☐ Tafel Ondermijnende criminaliteit (DRR) in zin van vermenging onderbovenwereld			
	2 tot 3 professioneel verhoorders (VUG/VVH/Zeden)	r5	r6	r2
	Operationeel expert (OE), tevens hOvJ	r8		
	Operationeel expert (OE), tevens tactisch coördinator TGO	r9		
	Operationeel specialist (OS), tevens teamleider generiek of TGIO	r10		
	Teamchef of vertgw. (Teamchef B of operationeel specialist C)	r1		

De discussie tijdens de focusgroepen werd gestructureerd aan de hand van de volgende vijf stellingen:
1 mijn directe werkomgeving is organisatorisch *goed toegerust* om het recht op verhoorbijstand in de praktijk te brengen;
2 het recht op een advocaat bij verhoren betekent in de praktijk *meer werkbelasting* voor de politie dan vóór 1 maart het geval was;
3 aanwezigheid van een raadsman vormt *geen beperking* voor het opbouwen van een werkrelatie met verdachte;
4 recht op advocaat bij verhoor leidt ertoe dat het verhoor als opsporingsinstrument *verliest* aan waarde;

5 de advocaat zou in de verhoorkamer *méér bevoegdheden* mogen krijgen dan nu – in de regelgeving per 1 maart 2016 – het geval is;

Waarop steeds de volgende vier antwoorden mogelijk waren (zonder neutrale of weet-niet-categorie):

a geheel eens;
b eens;
c oneens;
d geheel oneens.

Na iedere stelling is aan de aanwezigen steeds gevraagd om hun antwoorden te motiveren. Op deze manier ontstonden ook – voor het onderzoek waardevolle – reacties van respondenten op elkaars antwoorden en uitwisseling van ervaringen. Ter afsluiting van de behandeling van genoemde stellingen in iedere focusgroep is aanwezigen nog eens expliciet gevraagd naar leer- en verbeterpunten, voor zover nog niet aan bod gekomen. In de weergave van resultaten maken we steeds onderscheid tussen enerzijds de twee (eerste) focusgroepen over VVC en ZSM, en anderzijds de twee focusgroepen met politiemensen die veel zwaardere, *high impact crime* (HIC)-zaken afdoen.
Tijdens de focusgroepen is steeds expliciet onderscheid gemaakt tussen (door-vragen over) gepercipieerde gevolgen van het nieuwste recht op verhoorbijstand versus het al langer bestaande recht op consultatiebijstand. Deze twee elementen vallen niet altijd goed uit elkaar te halen – zeker niet als verhoor- en consultatie-bijstand aansluitend op elkaar worden gepland – wat in iets minder dan de helft van de gevallen zo is.

KMar en BOD'en

Analoge aanpak als voor de politie, maar zonder een digitale enquête.

- Documentstudie.
- (Duo-)interviews.
- Registraties en 'doelgerichte' registraties .
- Verhoor-pv's en overige dossierstukken – alleen KMar.

Respondenten BOD'en

Bij elk van de vijf bijzondere opsporingsdiensten (verder: BOD'en) zijn in de periode maart en april (2017) twee respondenten geïnterviewd (slechts één bij I-SZW)– in totaal dus negen respondenten.[275] Het betreft respondenten van de FIOD, I-SZW, NVWA-IOD, ILT-IOD en de Rijksrecherche.
Daarnaast zijn enkele gesprekken gevoerd met de vertegenwoordiger van de BOD'en uit de Werkgroep 'Raadsman bij verhoor', afkomstig van de FIOD – de dienst met veruit het grootste aantal verhoren. Respondenten zijn gevonden door (a) de BOD-vertegenwoordiger in de werkgroep te vragen naar ingangen bij de vijf BOD'en en (b) via deze personen door te vragen naar geschikte sleutelexperts op het vlak van verhoren en raadsman. (c) Ook is tijdens interviews bij de ene BOD gevraagd om geschikte experts bij een andere BOD. Respondenten zijn meestal rechercheurs en in die hoedanigheid verhoorder, en/of ze zijn vanuit hun expertise nauw bij de vormgeving van het bijzondere opsporingswerk betrokken. Zo zijn enkelen verhoorcoach of ontwerper van (bepaalde) trainingen, mede over raadsman bij verhoor. Kanttekening: gesproken is dus met mensen die het betrekkelijk 'goed voor hebben' met verhoorbijstand en relatief vooruitstrevend over rechtsbijstand bij

[275] ILT-IOD: 7 maart 2017; FIOD (BZT=Bijzondere Zaken Team): 22 maart; NVWA: 19 april; I-SZW: 20 april; Rijksrecherche: 25 april 2017.

verhoren denken (7 maart; 20 april) wat niet representatief hoeft te zijn voor de BOD'en als geheel.

Respondenten KMar
Zoals in de inleiding (methodologie) aangegeven, is op vier brigades verspreid over Nederland[276] met vijftien opsporingsfunctionarissen (hOVJ's incidenteel en projectmatig, dus teams voor lichtere en zwaardere zaken) gesproken. Ongeveer de helft van de respondenten heeft ervaring *in de verhoorkamer* in de periodes zowel voor als na 1 maart 2016; de ervaring van respondenten sinds 1 maart 2016 varieert tussen enkele tot meer dan tien verhoren met advocaat. Acht (8) van de vijftien respondenten 'doen' zelf verhoren. De ondervraagde COPO's en hOVJ's zijn in 2016 niet bij de verhoren aanwezig geweest, maar zijn op de hoogte van eventuele gevolgen van het per 1 maart ingevoerde recht voor de werkprocessen. Behalve met genoemde respondenten is enkele keren met de contactpersoon werkgroep/ Directie Operaties gesproken.[277]

Registraties BOD'en en KMar
- De BOD'en kennen geen geautomatiseerd registratiesysteem waaruit ten behoeve van deze langetermijnmonitor kan worden geput. Door vier van de vijf BOD'en – niet de Rijksrecherche – zijn daarom voor de maand februari 2017[278] handmatig door betrokken rechercheurs/verhoorders de volgende grootheden bijgehouden: begin- en eindtijden verhoren, aanwezigheid advocaat, type zaak, leeftijd verdachte, en of er consultatie- en verhoorbijstand is verleend. Daarnaast heeft men ook – nu de kans zich voordeed – geregistreerd hoeveel tijd is ingeruimd voor het nalopen van de verklaring/het pv, het aantal pauzes en hoe lang eventuele pauzes in totaal hebben geduurd. [279] Op deze manier kon naast een 'bruto-' verhoorduur ook een 'netto-'verhoorduur worden berekend. De registraties over februari 2017 leverden een kleine dataset van 125 verhoren op met 67 verdachten, binnen 36 zaken. We kunnen op basis van deze 1-maandsperiode geen harde conclusies trekken (vgl. Van Plaggenhoef et al., 2016 over de BOD'en). Maar liefst 76% van de registraties is afkomstig van de FIOD, de veel kleinere ILT-IOD registreerde over deze korte periode twee (2) verhoren.
- Aanvankelijk was de intentie om ook nog pv's-verhoren voor specifiek de BOD'en te selecteren en te analyseren maar hier is uiteindelijk van afgezien gelet op de

[276] Venlo (Brigade Brabant-Noord-Limburg-Noord) d.d. 12 december 2016; Rotterdam (Brigade Zuid-Holland Rotterdam -Zestienhoven) d.d. 14 december 2016; Apeldoorn (Brigade Veluwe) 31 januari 2017; Leeuwarden (Brigade Waddengebied/Zoutkamp) d.d. 8 februari 2017 en 23 februari 2017 (ibid; telefonisch interview). In wat volgt verwijzen we met de datum steeds naar betreffende gesprekken.

[277] 12 september 2016, 1 december 2016 (over data), 23 februari 2017.

[278] Werkzaamheden van de BOD'en worden gecoördineerd via een overlegplatform. In eerste instantie werd door de BOD'en in dit platform besloten om geen medewerking aan dit WODC-onderzoek te verlenen in termen van registratiedata-levering (aanvankelijk verzoek betrof een overzicht van kerngegevens over alle verhoren voor de gehele onderzoeksperiode van veertien maanden) met als hoofdreden dat dit veel beslag legt op de capaciteit van BOD-medewerkers n aan te leveren. Na forse 'afslanking' van het verzoek tot één maand (februari 2017) is wel medewerking verleend. Van de verkregen verhoor-gegevens vallen tien verhoren buiten de onderzoeksperiode van februari 2017, namelijk één in december 2016 en negen in de laatste week van januari 2017. We hebben deze gevallen uiteindelijk toch meegenomen in de analyses. Van de RR ontvingen we geen verdere gegevens.

[279] Helaas is op basis hiervan meestal nog niet duidelijk geworden of nalopen pv bij de verhoorduur wordt gerekend of niet. Bij de I-SZW wordt het in elk geval wel meegerekend (dus inclusief in de verhoorduur). Waarschijnlijk in de meerderheid van de gevallen wordt het nalopen van de conceptverklaring tot de verhoorduur gerekend (inclusief). Niet alle betrokkenen hebben dit scherp op het netvlies.

werklast, en voorts omdat de pv's van politie en KMar reeds talrijk zijn en veel informatie opleveren.
- De KMar gebruikte over de onderzoeksperiode het basisregistratiesysteem BPS waaruit minder informatie valt te halen dan uit het BVH-politiesysteem. Zo waren verhoor-eindtijden bijna niet geregistreerd en evenmin is apart geregistreerd of verdachte consultatiebijstand heeft gehad. Dit dient samen met verhoorbijstand (j/n) uit de pv's-verhoor gedestilleerd te worden (zie hieronder). Het ontvangen bestand heeft betrekking op de periode januari t/m oktober 2016. Tevens was het niet mogelijk om alleen de verhoren in de piketfase te selecteren.

Dossiergegevens (pv's-verhoren) KMar: BPS (basisregistraties) en RBS (recherchezaken)
Van de KMar is allereerst een aselecte steekproef van 500 pv's-verhoor (geen overige dossierstukken) getrokken uit het voornoemde BPS-bestand. Het bestand loopt niet verder dan van januari tot en met oktober 2016. Dit heeft geleid tot een dataset van 476 bruikbare pv's waarvan 76,5% (n=364) in deze beleidsperiode (1 maart - 1 oktober) vallen en de overige 23,5% binnen de nulmeting (januari en februari 2016). Het 'scoren' daarvan gebeurde, voor zover de gegevens dit toelieten, op grond van globaal dezelfde aandachtspunten zoals eerder benoemd voor de politie. De pv's hebben over het algemeen een iets minder uitgebreid format dan de politie-pv's – hoewel we in dit opzicht aanzienlijke verschillen tussen pv's hebben waargenomen; zo zijn een deel van de pv's in de vraag-antwoordstructuur gesteld en een ander deel niet.
Voor een beter beeld van *recherchezaken* (RBS) over de onderzoeksperiode, zijn dossiers van twee locaties bestudeerd, geselecteerd uit een van de KMar ontvangen overzicht. Het betreft 13 zaakdossiers met daarbinnen 25 verdachten en 70 verhoren. Het aantal verhoren binnen 1 zaak varieert van 1 tot 13; en van verhoren binnen verdachten van 1 tot 7. (We zien in de dossiers dat meerdere verhoren met een verdachte soms vergelijkbaar zijn met één lang verhoor met een pauze. Het aantal verhoren zegt dus niet alles over de zwaarte van een zaak, maar wel iets over de wijze van registratie door verbalisant.)
In de presentatie van de RBS-verhoren wordt anders dan bij de politie niet steeds onderscheid gemaakt tussen het eerste en vervolgverhoor van eenzelfde verdachte. Eventuele afhankelijkheden tussen de verhoren (bijvoorbeeld een beslissing van verdachte over het eerste verhoor kan doorwerken in vervolgverhoren) komen hierdoor niet in de gepresenteerde cijfers tot uiting. Bovendien is onze beperkte steekproef op basis van twee bezochte locaties mogelijk niet representatief voor alle KMar-recherchezaken. De bestudeerde dossiers sluiten aan op het recherchesysteem RBS. De twee locaties zijn de vliegvelden Eindhoven en Schiphol: in Eindhoven werkt men met papieren zaaksdossiers; door het betreffende team bij Schiphol zijn alle formulieren inclusief pv's-verhoor gedigitaliseerd tot persoonsdossiers. Het locatiebezoek heeft in totaal 70 verhoren opgeleverd: 17 inzake twee grote A-zaken (witwassen, drugssmokkel) op Schiphol en 53 A- en B-zaken op vliegveld Eindhoven. Net zoals bij de politie (mogelijke overlap tussen BVH en SUMM-IT) weten we niet in hoeverre overlap bestaat tussen BPS en RBS-gegevens. Tevens was het niet mogelijk om alleen de verhoren in de piketfase te selecteren.

Advocatuur

Documenten
- Vooral via: www.advocatenorde.nl/11688/advocaten/verhoorbijstand-per-1-maart-2016

Interviews

- De populatie piketadvocaten bedraagt ongeveer 3.000. Voor dit onderzoek zijn twaalf gesprekken gevoerd met dertien advocaten, gespreid over het land. De gesprekken zijn gevoerd tussen december 2016 en mei 2017. De advocaten zijn, met behulp van de RvR voor wat betreft de criteria, geselecteerd om naast regionale spreiding ook variatie te bewerkstelligen in termen van: kantoorgrootte – zowel éénpitters als meerdere partners – en de verhouding man/vrouw.
- Aan een beperkte selectie piketadvocaten op basis van relevante ervaring is voorrang gegeven boven een groot aantal interviews. De interviews leverden zoveel inzichten op dat is afgezien van een enquête
- De topiclijst voor de advocatuur is verderop in deze bijlage te vinden.

Raad voor Rechtsbijstand (RvR)

Documenten
Er zijn enkele documenten bestudeerd van de RvR naar welke in de hoofdtekst wordt verwezen.

Registratiegegevens
Ontvangen over de hele onderzoeksperiode. Het betreft registraties op basis van twee RvR-systemen:

- Het piketmeldingen-bestand *Symagic* (ontvangen november 2017). Hieruit zijn de volgende gegevens gehaald:
  - aantal piketmeldingen (meerderjarig strafpiket);
  - acceptatietermijnen ook van directe verhoorbijstand;
  - leeftijd verdachte, A-/B-type zaak (vgl. opsporing), voorkeursadvocaat (ter controle op de verhouding binnen de politiepv's/BVH);
  - *NB:* verhoorbijstand zit in het meldingssysteem verstopt achter de consultaties; met uitzondering van directe verhoorbijstand.
- Piketdeclaraties: GRAS-1 (ontvangen februari 2018)
  - N piketdeclaraties achteraf door advocatuur; trends;
  - %-verdeling over consultatie- en/of verhoorbijstand;
  - verdeling A-/B-type zaak (benadering);
  - het aandeel verhoorbijstand kan alleen op het aantal consultaties worden gepercenteerd;
  - analyses op het bestand zijn afhankelijk van de verrichtingsdatum die advocaat heeft ingevuld op zijn declaratieformulier.

De declaraties van rechtsbijstand in de piketfase betreffen de feitelijk, door advocaten gemelde verrichtingen in het kader van vergoedingen van overheidswege. Ze bevatten gegevens over door advocaten aan de RvR gemelde (gedeclareerde) verhoor- en consultatiebijstand (en de eventuele combinatie daarvan). Het bestand met piketdeclaraties ('GRAS' in vaktermen) is niet koppelbaar aan het meldingenbestand *(Symagic)* – er is geen gedeelde sleutel (variabele).

Gesprekken
In aanvulling op, en ter verduidelijking van de registratiegegevens zijn enkele achtergrondgesprekken met medewerkers van de RvR gevoerd, zowel over de gegevens als breder.

Overzicht B2.1 Enquêtevragen politie

Beste collega,

De komende 20 vragen van deze enquête gaan over: hoe het per 1 maart 2016 ingevoerde recht op een advocaat bij politieverhoren in de praktijk uitpakt, zowel op het organisatorische vlak als qua verloop van verhoren. Het beantwoorden vergt ongeveer 10 minuten van uw tijd, en is van groot belang voor de WODC-monitor 'Raadsman bij verhoor'.

Bij voorbaat onze hartelijke dank voor het invullen!
Met vriendelijke groet,
Het onderzoeksteam

QUEST2
ACHTERGRONDVRAGEN
1 Wat is uw eenheid?
- Noord-Nederland
- Oost-Nederland
- Midden-Nederland
- Noord-Holland
- Amsterdam
- Den Haag
- Rotterdam
- Zeeland-West-Brabant
- Oost-Brabant
- Limburg
- Landelijke Eenheid

QUEST3
ACHTERGRONDVRAGEN
1b Onder welk district binnen Noord-Nederland valt u?
- Drenthe
- Fryslan
- Groningen
- DRR
- Andere dienst

[dezelfde vraag Quest3 is gesteld voor de overige 10 eenheden]

QUEST13
ACHTERGRONDVRAGEN
1c In welk soort team werkt u?
- Basisteam
- Flexteam
- Districtsrecherche
- Regionale recherche
- Landelijke recherche
- Overig

QUEST14

7 Wat voor soort zaken doet u vooral?
- Kleinere: VVC, ZSM
- Grotere: HIC, Ondermijning
- Zowel kleinere als grotere
- Geen, ik ben niet bij concrete zaken betrokken
- Anders, nl:

QUEST15

8 Wat is uw rang binnen de politie?
- Aspirant
- Surveillant
- Agent
- Hoofdagent
- Brigadier
- (Hoofd) Inspecteur
- (Hoofd) Commissaris
- Geen executieve rang
- Anders, nl :

QUEST16

ACHTERGRONDVRAGEN

9 Bent u actief als verhoorder van verdachten, en was u dat ook al voor 1 maart 2016?
- Ja, en ik was ook voor 1 maart 2016 ook al actief als verhoorder
- Ja, maar ik ben pas na 1 maart 2016 verhoren gaan doen
- Ik doe zelf geen verhoren, maar heb wel ervaring met het in 2016 ingevoerde
- Recht op verhoorbijstand
- Nee, ik heb geen ervaring als verhoorder

QUEST17

ACHTERGRONDVRAGEN

10 Vervult u op dit moment één van de volgende taken? (meerdere antwoorden mogelijk)
- Teamleider
- Hulpofficier (hOVJ)
- Operationeel Expert/Operationeel Specialist
- Verhoorcoach
- Arrestantenbewaarder
- Geen van deze taken
- Anders, nl :

QUEST18

11 Bij hoeveel verhoren bent u betrokken, op jaarbasis?
- 1 tot 10
- 10 tot 20
- 20 tot 40
- 40 tot 60
- 60 tot 100
- 100 of meer

QUEST19
INREGELEN ADVOCAAT
12 In welk aandeel van de verhoren die u afnam was na 1 maart 2016 daadwerkelijk een advocaat aanwezig?
- 0 tot 5%
- 5 tot 10%
- 10 tot 20%
- 20 tot 30%
- 30 tot 40%
- 40 tot 50%
- 50 tot 60%
- 60% of meer

QUEST20
13 Wat zijn vaak voorkomende redenen waarom een advocaat NIET aanwezig was bij verhoren? (meerdere antwoorden mogelijk)
- Verdachte doet afstand
- Dringende noodzaak (voorkomen van ernstige negatieve gevolgen voor
- een persoon/het onderzoek)
- Anders, nl :

QUEST21
8b Welke reden komt het vaakst voor?
- Verdachte doet afstand
- Dringende noodzaak (voorkomen van ernstige negatieve gevolgen voor
- een persoon/het onderzoek
- Anders

QUEST22
INREGELEN ADVOCAAT
9 Als verhoorbijstand plaatsvindt: hoe vaak vindt die aansluitend op de consultatiebijstand plaats?
- Nooit
- 1 tot 10%
- 10 tot 30%
- 30 tot 50%
- 50 tot 75%
- 75% of meer

QUEST23
10a Wat voor extra taken of handelingen brengt het organiseren van de aanwezigheid van de advocaat bij het verhoor met zich mee? (meerdere antwoorden mogelijk)
- Informeren verdachte; communicatie met verdachte
- Uitmelden RvR (formulieren)
- Communicatie met advocaat
- Anders, nl :
- Geen en/of niet van toepassing

QUEST24
INREGELEN ADVOCAAT
10b Welke extra taak komt het vaakst voor?
- Informeren verdachte; communicatie met verdachte
- Uitmelden RvR (formulieren)
- Communicatie met advocaat
- Combinatie van deze factoren
- Anders

QUEST25
INREGELEN ADVOCAAT
11 Wat betekent het organiseren van de aanwezigheid van de advocaat bij verhoren voor de werklast die u ervaart? NB: bovenop het al langer bestaande recht op consultatiebijstand dat u faciliteert; m.a.w. vergeleken met de situatie voor 1 maart 2016
- Niet of nauwelijks extra belasting
- Extra belasting
- Veel extra belasting
- Zeer veel extra belasting
- Niet van toepassing (ik was vóór 1 maart 2016 nog niet actief als verhoorder)

QUEST26
INREGELEN ADVOCAAT
12 In welke mate leidt het 'inregelen' van een advocaat bij verhoren tot wachten met/uitstel van het verhoor?
NB: bovenop het al langer bestaande recht op consultatiebijstand dat u faciliteert; m.a.w. vergeleken met de situatie voor 1 maart 2016
- Niet of nauwelijks (u gaat naar vraag 14)
- Soms wachten/uitstel
- Vaak wachten/uitstel
- Zeer vaak
- Niet van toepassing (ik was vóór 1 maart 2016 nog niet actief als verhoorder)
- (u gaat naar vraag 14)

QUEST27
INREGELEN ADVOCAAT
13a Waardoor komt dat wachten op en/of uitstel van het verhoor? (meerdere antwoorden mogelijk)
- Aanwezigheid advocaat lukt alleen op een later moment (afspraak)
- Advocaat is niet bereikbaar
- Responsetijd advocaat (tijd tussen uitmelding en arriveren)
- Advocaat komt niet opdagen
- Advocaat komt te laat (na afgesproken tijdstip)
- Verdachte heeft voorkeursadvocaat
- Verdachte komt na afstand weer op zijn recht terug
- Anders, nl :

QUEST28

13b Welke oorzaak leidt tot de meeste vertraging/uitstel?
- Aanwezigheid advocaat lukt alleen op een later moment (afspraak)
- Advocaat is niet bereikbaar
- Responsetijd advocaat (tijd tussen uitmelding en arriveren)
- Advocaat komt niet opdagen
- Advocaat komt te laat (na afgesproken tijdstip)
- Verdachte heeft voorkeursadvocaat
- Verdacht komt na afstand weer op zijn recht terug
- Anders

QUEST29

INREGELEN ADVOCAAT

14 Hoe vaak wordt uiteindelijk afstand gedaan van verhoorbijstand als gevolg van wachten op de advocaat? (% van alle verhoren)
- Nooit
- 1 tot 10%
- 10 tot 30%
- 30 tot 50%
- 50 tot 75%
- 75% of meer

QUEST30

TIJDENS HET VERHOOR

15 Hoe vaak ondernemen aanwezige advocaten actie tijdens een verhoor? Bijvoorbeeld door vragen te stellen, met de verdachte te overleggen, of te wijzen op het pressieverbod? NB: Geeft u a.u.b. een algemene indruk alleen op basis van uw eigen ervaringen.
- Advocaten ondernemen nooit actie
- Advocaten ondernemen bijna nooit actie
- Advocaten ondernemen soms wel, soms niet actie
- Advocaten ondernemen bijna altijd actie
- Advocaten ondernemen altijd actie

QUEST31

TIJDENS HET VERHOOR

16a Indien u van mening bent dat advocaten, wel eens of vaker, actie ondernemen tijdens verhoren: op welke manier gebeurt dat dan? (meerdere antwoorden mogelijk)
- Advocaat overlegt met verdachte binnen de verhoorsituatie
- Advocaat overlegt met verdachte tijdens onderbreking
- Advocaat verduidelijkt dingen voor de verdachte
- Advocaat wijst verdachte op zwijgrecht
- Advocaat wijst opsporing op pressieverbod
- Advocaat stelt zelf vragen
- Advocaat geeft antwoord namens verdachte
- Anders, nl :
- Niet van toepassing

QUEST32

16b Welke actie komt het vaakst voor?

- Advocaat overlegt met verdachte binnen de verhoorsituatie
- Advocaat overlegt met verdachte tijdens onderbreking
- Advocaat verduidelijkt dingen voor de verdachte
- Advocaat wijst verdachte op zwijgrecht
- Advocaat wijst opsporing op pressieverbod
- Advocaat stelt zelf vragen
- Advocaat geeft antwoord namens verdachte
- Anders
- Niet van toepassing

QUEST48

17 Welke acties, van deze acties van advocaten, staat u over het algemeen toe? (meerdere antwoorden mogelijk)

- Advocaat overlegt met verdachte binnen de verhoorsituatie
- Advocaat overlegt met verdachte tijdens onderbreking
- Advocaat verduidelijkt dingen voor de verdachte
- Advocaat wijst verdachte op zwijgrecht
- Advocaat wijst opsporing op pressieverbod
- Advocaat stelt zelf vragen
- Advocaat geeft antwoord namens verdachte
- Anders, nl :
- Niet van toepassing

QUEST34

TIJDENS HET VERHOOR

Wat voor invloed heeft de (mogelijke) aanwezigheid van advocaten op het verhoor op de volgende punten? Vergelijkt u a.u.b. met de periode vóór 1 maart 2016/met verhoren zonder advocaat.

18a De mate waarin het verhoor volgens de voorschriften verloopt.

- Veel minder
- Minder
- Meer
- Veel meer
- Aanwezigheid advocaat heeft hierop geen invloed

QUEST35

18b De mogelijkheid voor de verhoorder om een werkrelatie met de verdachte op te bouwen.

- Veel minder goed mogelijk
- Minder goed mogelijk
- Beter mogelijk
- Veel beter mogelijk
- Aanwezigheid advocaat heeft hierop geen invloed

QUEST36

18c Hoe vaak verdachten bereid zijn een verklaring af te leggen.

- Veel minder vaak
- Minder vaak
- Vaker
- Veel vaker
- Aanwezigheid advocaat heeft hierop geen invloed

QUEST37
TIJDENS HET VERHOOR
Wat voor invloed heeft de (mogelijke) aanwezigheid van advocaten op het verhoor op de volgende punten? Vergelijkt u a.u.b. met de periode vóór 1 maart 2016/met verhoren zonder advocaat.
18d Hoe vaak verdachten een gehele of gedeeltelijke bekentenis afleggen.
- Veel minder vaak
- Minder vaak
- Vaker
- Veel vaker
- Aanwezigheid advocaat heeft hierop geen invloed

QUEST38
18e De duur van het verhoor.
- Veel korter
- Korter
- Langer
- Veel langer
- Aanwezigheid advocaat heeft hierop geen invloed

QUEST39
18f De waarde van het verhoor in de opsporing.
- Sterk verminderd
- Verminderd
- Toegenomen
- Sterk toegenomen
- Aanwezigheid advocaat heeft hierop geen invloed

QUEST40
STELLINGEN
In welke mate bent u het eens met de volgende stellingen:
19a 'Ik heb voldoende kennis over de rol van de advocaat bij het verhoor'.
- Helemaal mee eens
- Mee eens
- Neutraal
- Mee oneens
- Helemaal mee oneens

QUEST41
19b 'Ik heb voldoende vaardigheden om met de advocaat bij het verhoor om te gaan'.
- Helemaal mee eens
- Mee eens
- Neutraal
- Mee oneens
- Helemaal mee oneens

QUEST42

19c ‘Ik ben door de politie-organisatie goed voorbereid op de aanwezigheid van de advocaat bij het verhoor’.
- Helemaal mee eens
- Mee eens
- Neutraal
- Mee oneens
- Helemaal mee oneens

QUEST43

19d ‘Ik voel mij minder op mijn gemak als er een advocaat bij het verhoor aanwezig is’.
- Helemaal mee eens
- Mee eens
- Neutraal
- Mee oneens
- Helemaal mee oneens

QUEST44

19e ‘Mijn directe werkomgeving is goed toegerust om de aanwezigheid van de advocaat bij het verhoor te faciliteren’.
- Hele maal mee oneens

SLOT

Omdat u geen ervaring hebt als verhoorder, hoeft u de vragenlijst verder niet in te vullen.
U kunt hierna nog wel eventuele opmerkingen kwijt.

QUEST45
SLOT

20 Heeft u, in aanvulling op bovenstaande, nog opmerkingen? U kunt ze hier kwijt.

Bedankt voor uw medewerking!
Om af te sluiten, druk op de knop ‘volgende’ hieronder en vervolgens op het kruisje rechtsboven het scherm.
Met vriendelijke groet,

B2.2 Topiclijst ten behoeve van analyse dossiers

Per vraag is steeds ruimte gereserveerd voor antwoorden voor elk afzonderlijk verhoor (m.u.v. de vragen op verdachtenniveau). Hier staan deze lege cellen niet weergegeven.

Zaaknummer
Aantal pagina's
Datum 1e verhoor
Starttijd
Eindtijd
Datum 2e verhoor
Starttijd
Eindtijd
Datum 3e verhoor
Starttijd
Eindtijd
Datum 4e verhoor
Starttijd
Eindtijd
Datum 5e verhoor
Starttijd
Eindtijd
Advocaat feitelijk aanwezig bij verhoor
Zo ja, Piket/Voorkeurs/Gekozen advocaat
Zo ja, aanwezig gedurende hele verhoor
Heeft verdachte consultatiebijstand gehad?
Nationaliteit
Geslacht
Opleiding
Beroep
Antecedenten
Andere kenmerken (verslaving)
Verdachte gewezen op zwijgrecht?
Recht op verhoorbijstand meegedeeld?
Zo ja, hoe?
Indien geen verhoorbijstand, afstand of uitzonderingsgrond
Reden voor afstand
Klopt afwezigheid advocaat met wat verdachte wil?
Verhoor 1 keer of vaker onderbroken
    Indien ja: 1e onderbreking
    2e onderbreking
    3e onderbreking
Is het verhoor gestopt omdat verdachte alsnog bijstand wilde
TOLK aanwezig (al dan niet telefonisch)?
Is het verhoor persoons- of zaakgericht, of beide
Sociaal verhoor: beroept verdachte zich op zwijgrecht (1x of meer)
Schatting zwijgen *sociaal verhoor* (5-puntsschaal)
Zakelijk verhoor: beroept verdachte zich op zwijgrecht
Schatting zwijgen *zakelijk verhoor*
Als verdachte verklaart: bekennend of ontkennend?
Is het pv door verdachte doorgelezen voor afronding?
    Zo ja, evt. begin- en eindtijd nalopen pv
Heeft verdachte het pv ondertekend?
Is het verhoor AVR- of audio-geregistreerd?

Verzoekt advocaat om onderbreking voor overleg?
Zo ja (A) Hoe vaak?
(B) Is verzoek toegekend door verhoorder?
Verzoekt advocaat om verduidelijking vraag?
Zo ja, hoe vaak?
Wijst advocaat op pressieverbod?
Zo ja, (A) Hoe vaak?
(B) Erkend door verhoorder?
Heeft advocaat op andere wijze actie ondernomen?
Zo ja, (A) Hoe vaak?
(B) Toegestaan door verhoorder?
Heeft advocaat pv doorgenomen met verdachte?
Ruimte voor algemene opmerkingen

B2.3 Overzicht en kenmerken geïnterviewde advocaten

Advocaat + achtergrond (locatie en type kantoor) + aantal verhoren waarbij betrokken
30 november 2016. (kantoor 35 medewerkers), Amsterdam, veel als voorkeursadvocaat. 6 piketdiensten per jaar, 3 verhoren/zaken per dienst (bijna niet zelf maar jongere mensen op kantoor). Plm. 40 verhoren p.j. vanuit voorkeurscliënten. Veel relatief kwetsbare cliënten.
5 december 2016. Arnhem/Zevenaar (klein kantoor), 50-75 zaken p.j., 1x per 1,5 maand piket. Doet zelf verhoren. Ook zaken met KMar en FIOD.
21 december 2016. Twee advocaten tevens vertegenwoordigers NVSA/ NVJSA. Beide respondenten hebben maandelijks piketdienst – 12 per jaar. Eén heeft ongeveer 30 keer consultatie- en plm. 20 keer verhoorbijstand verleend. Beiden behandelen commune delicten en FIOD(-achtige) zaken.
30 januari 2017. Heerenveen (2-pits). Goeddeels strafzaken soms bestuursrecht. Gem. 1 piketdienst per mnd. samen met collega. Verleende tussen 20-30 x verhoorbijstand sinds 1 maart 2016.
1 februari 2017. Utrecht, 11 medewerkers, met name straf, gem. 3 verhoren p.w. Leidt kantoor maar doet soms ook zelf verhoor, soms met FIOD en KMar – vaak als voorkeursadvocaat.
6 februari 2017. Deventer/Schalkhaar. Enige strafrechtadvocaat in klein kantoor (totaal 3). 1-2 piketdiensten straf per maand, 2-3 incl. jeugd. Max 4-5 verhoren p.m. (waarvan tweederde meerderjarig). Deels voorkeursadvocaat.
14 februari 2017. Harderwijk. Met 2 andere advocaten sr. in groter kantoor. Doet zelf 7-8 piketten per kwartaal, wv. de helft hoofdpiket. Meer diensten dus dan in grotere steden. 60-70 verhoren op jaarbasis, klein deel jeugd. Gros met politie.
14 februari 2017. Groningen. 'Eénpitter'. Grote piketbelasting: per maand 4 strafpiketten (dus 28 per jaar), waarvan plm. 2 meerderjarigenpiket (ook adolescentenstrafrecht), rest jeugd.
[*Telefonisch interview*] Breda. Tijdelijk van de piketlijst gegaan, mede i.v.m. het nieuwe recht op verhoorbijstand. Heeft niettemin enkele piketdiensten gedraaid en dus enkele malen verhoorbijstand geleverd.
15 februari 2017. Den Helder. 'Eénpitter'. Op jaarbasis 50-60 zaken zowel consultatie- als verhoorbijstand.
1 maart 2017. Almere. Kantoor met 4 advocaten, merendeel strafzaken. Doet goeddeels kleinere zaken (winkeldiefstal, straatroof, vechtpartije of horecagerelateerd). 6 piketdiensten p.j. soms alleen consultatiebijstand, maar gemiddeld 4 verhoren per dienst volgend op consultatiebijstand.
8 mei 2017. Ede. Kantoor met 4 advocaten, gemengd type zaken. Doet naast straf- (30%) veel familie- en overige privaatrechtzaken.

NON-RESPONS
Maastricht Advocaat zelf niet kunnen bereiken (na meerdere contactpogingen)
Den Haag Geen mogelijkheid om mee te werken

B2.3 Topiclijst interviews advocatuur

Achtergronden	• Kantoor (groot/middelgroot/klein) • Specialisatie kantoor • Uw regio • Uw specialisatie (straf? Jeugd/volwassenen?) • Hoe veel verhoren 'doet u' op maandbasis? (voor 1 maart en na 1 maart 2016) • Hebt u alleen te maken met politie, of ook met andere opsporingsdiensten?
Rol advocaat en verhouding tot opsporing tijdens/ rondom verhoor	• Heeft u/uw kantoor een training ontwikkeld/gevolgd als gevolg van het per 1 maart ingevoerde recht op bijstand tijdens verhoren? Zo ja, graag toelichten intensiteit/inhoud (bijv. in hoeverre gebaseerd op Leidraad dan wel OM-Beleidsbrief). • Is er al dan niet daarnaast op een andere manier over het nieuwe recht gecommuniceerd? • Hoe gaat u in de praktijk om met het nieuwe recht op verhoorbijstand? • Wat zijn factoren of redenen die maken dat u in de praktijk wel of geen verhoorbijstand verleent? • Hoe vaak (%) verleent u zelf verhoorbijstand?; Hoe vaak stuurt u een vervanger van uw kantoor? • Welk soort verhoren (type zaak/verdachte) doet u vooral zelf en welk soort verhoren laat u bijwonen door een vervanger? • Hoe vaak (%) bent u bij het volledige verhoor aanwezig, hoe vaak vertrekt u voordat het verhoor is beëindigd? • Heeft u de indruk dat u als raadsman verdachten vaak (bijv. tijdens het consultatiegesprek) hun rechten moet verduidelijken? Zo, ja, welke onderdelen worden het vaakst niet begrepen? Waar heeft dit mee te maken (bijv. aard verdachte? Rol opsporing? Anders?) • Hoe vaak adviseert u verdachten (tijdens het consult) om géén gebruik te maken van het recht op verhoorbijstand? Wat zijn achterliggende redenen die in de praktijk voorkomen, en welke komen het vaakst voor?

Rol advocaat en verhouding tot opsporing tijdens/ rondom verhoor	*Specifiek* • Per verhoor, gemiddeld: hoe vaak vraagt u om onderbreking voor overleg met de cliënt? Hoe vaak (%) wordt dit verzoek door de verhoorder(s) gehonoreerd? Graag toelichten. • Heeft u tijdens de verhoren na 1/3 wel eens op het pressieverbod gewezen? Zo ja, hoeveel keer? Wat was de aanleiding? Wat was toen de reactie van verhoorders? • Is wel eens pressie uitgeoefend [of iets anders klopte er niet volgens u] zonder dat u hierop actie ondernam? Graag toelichten • Hoe vaak adviseerde u cliënten om bepaalde vragen niet te beantwoorden? Waarom was dat? • Hoe vaak stelt u zelf vragen tijdens het verhoor? Graag toelichten [*Nb:* vragen stellen kan advocaat formeel alleen vooraf en na afloop verhoor] • Hoe vaak beroept een cliënt zich op zijn of haar zwijgrecht? Hoe reageert/reageren verhoorder(s) hierop? • Hoe vaak (%) hebt u tijdens verhoren te maken met bekennende verdachten? (deels dan wel volledig) • Hoe vaak (%) loopt u samen met verdachte het pv-verhoor door? • …. *Algemeen:* • Wat maakt over het algemeen dat u meer of minder actief bent tijdens verhoren? (verdachte; opsporing; soort zaak…. etc.) • Hoe reageren opsporingsambtenaren/verhoorders op uw aanwezigheid tijdens het verhoor? • Hoe beoordeelt u al met al de rol van de opsporing ten opzichte van u (en evt. uw cliënt – goed scheiden) rondom en tijdens de verhoren? • Ziet u wel eens af van actie tijdens het verhoor, terwijl dat (achteraf bezien) wel mogelijk zou zijn geweest? Zo ja, waarom? *Strategisch/herpositionering opsporing en advocatuur* Hoe vaak (aantal zaken) heeft u na 1 maart 2016 te maken gehad met: • Ontsluiten van informatie door de politie voorafgaand aan het verhoor (zo ja: meer/minder vaak dan de jaren eraan voorafgaand? Om welk type informatie/zaak gaat het zoal?) • Bereidt u met de verdachte wel eens een *statement* voorafgaand aan het verhoor voor? Zo ja, hoe vaak? Om welk type informatie/zaak gaat het? • Hoe vaak (%) adviseert u tijdens de consultatiebijstand een verdachte om te zwijgen tijdens het verhoor? Met welke terugkerende beweegredenen? Is dit aandeel veranderd na 1 maart 2016- de invoeringsdatum recht op verhoorbijstand? Leg uw antwoord uit. • Ervaart/ziet u ontwikkelingen die we nog niet besproken hebben in relatie tot de herpositionering van advocatuur/opsporing na 1/3?

Procesmatig	• Hoe verloopt de communicatie met de RvR i de praktijk? Welke punten voor verbetering ziet u hier eventueel? • Hoe vaak (%) wordt naar uw ervaring verhoorbijstand in aansluiting op consultatiebijstand verleend? Hoe beoordeelt u de hoogte van dit percentage? • Als de verhoorbijstand niet aansluitend op consultatiebijstand is [of het betreft ALLEEN verhoorbijstand], wat betekent dit voor uw werkbelasting? Bijvoorbeeld: – Extra reistijd – Reiskosten – Extra voorbereidingstijd per zaak/verdachte? – Extra administratieve handelingen (licht toe) – De duur van het verhoor – Anders… • Hoe schat u i.h.a. de responsetijden in? (er staat max. 2 uur voor) Zijn die responsetijden vanuit uw ervaring anders voor consultatie- dan voor directe of niet-aansluitende verhoorbijstand? Graag toelichten. • Hoe vaak hebt u – per geval – contact/overleg met de betrokken opsporingsambtenaar (teamleider, hOvJ, verhoorder) voorafgaand aan het verhoor? • Kondigt u als (piket)advocaat uw komst aan bij politie/ bij andere opsporingsdiensten? • Moet u wel eens wachten bij aankomst op bureau– d.w.z. na de afgesproken begintijd verhoor)? *[hier steeds vragen of het consultatie- of verhoorbijstand betreft]* • Hoe oordeelt u in het algemeen over de communicatie met de politie? • Hoe vaak (%) komt het voor dat u niet verschijnt/niet kunt komen opdagen in geval van niet-aansluitende of directe verhoorbijstand? *Indien van toepassing:* • Leidt vertraging of niet verschijnen van uw kant er in de praktijk wel eens toe dat wordt afgezien van verhoorbijstand? Gaarne toelichten. *Vergoeding* • Hoe beoordeelt u in het licht van voorgaande de huidige forfaitaire vergoeding voor verhoorbijstand per zaak? Indien van toepassing, welke verbeterpunten ziet u op dit vlak?

Algemeen/ concluderend	Welke algemene verschillen ziet u tussen de periode vóór en na 1 maart 2016, ten aanzien van: • Controle op het verloop van het verhoor volgens de voorgeschreven procedure • Mogelijkheid voor de verhoorder om dóór te vragen • Mogelijkheid voor de verhoorder om de verdachte onder druk te zetten of intimiderend te zijn • Mate van verklaringsbereidheid verdachten • Mate van bekennen door verdachten • Uitwisseling van stukken/informatie met advocatuur voorafgaand aan [tijdens?] het verhoor • De betekenis van het verhoor als opsporingsinstrument • Anders, nl. Hoe vaak (%) gaat het in de praktijk tot nu toe om typen gevallen waarin u als advocaat bij verhoor het gevoel heeft dat u daadwerkelijk 'iets toevoegt'? Graag toelichten. *Beleid/wetgeving* • In hoeverre vindt u het recht in zijn huidige vorm (OM-Beleidsbrief en concept-besluit) zinvol? Licht toe: in welke opzichten wel, welke niet? Wat moet meer, wat moet minder, etc. • Verschilt uw oordeel tussen typen zaken of tussen typen verdachten?
Nieuwe ontwikkelingen	Pilot ZSM; beoogde 'standaard' consultatiebijstand op afstand (met videoverbinding), ook in B-zaken. • Kent u de werkwijze van bijstand op afstand/hebt u zelf hieraan meegedaan? • Welke voordelen en/of nadelen ervaart u in termen van: *Werkbelasting (reistijd/- kosten; responsetijd/wachttijden) • Contact met verdachte/opsporing Hoe kijkt u hier tegenaan, met het oog op de toekomst van verhoorbijstand?

Bijlage 3 Aanvullende figuren en tabellen

Tabel B3.1 Opgetelde verhoorduur per verdachte per zaak (in minuten) naar zaaktype, beleidsperiode

Zaaktype	Gemiddelde	Std. Deviatie	Mediaan	Minimum	Maximum	N
A	221	148	180	24	643	23
B 6+	81	73	61	10	425	53
B overig	71	59	55	6	510	267
B totaal	73	62	55	6	510	320
C	67	51	50	10	217	36
Totaal	81	78	58	6	643	379

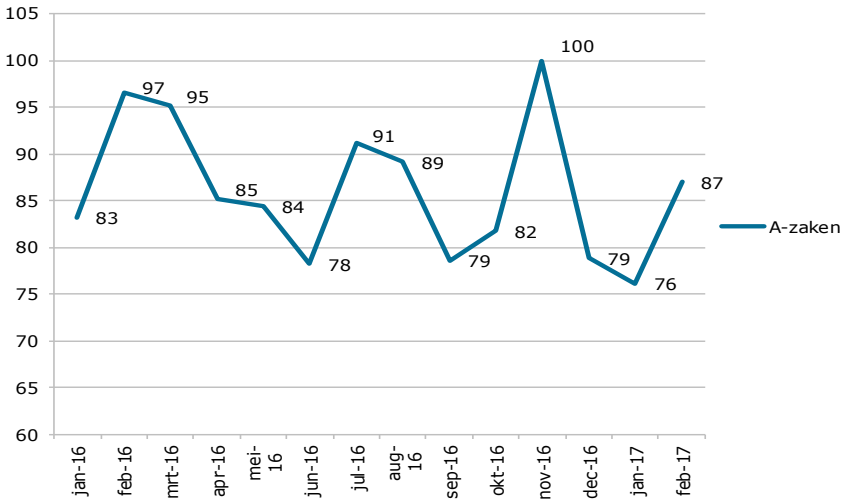
Bron: pv's-verhoor

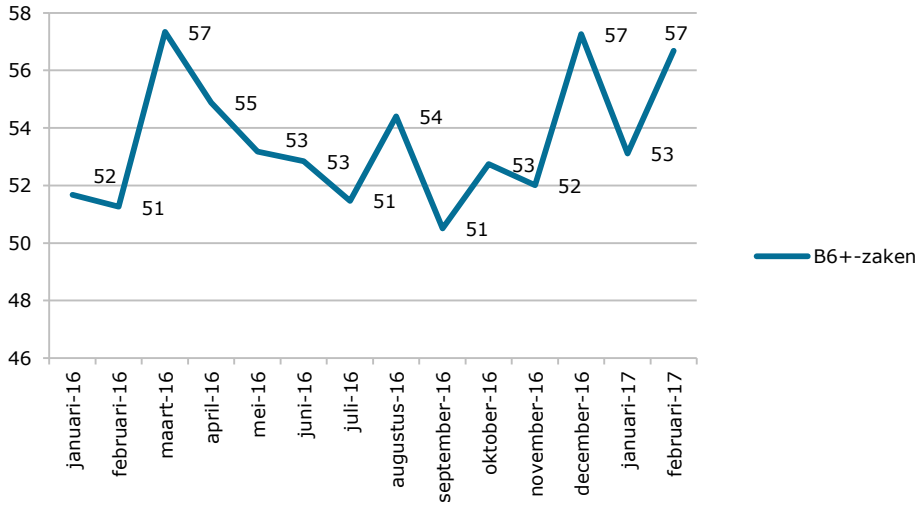
Tabel B3.2 Opgetelde verhoorduur per verdachte per zaak indien advocaat (minstens een keer) aanwezig (in minuten) naar zaaktype, beleidsperiode

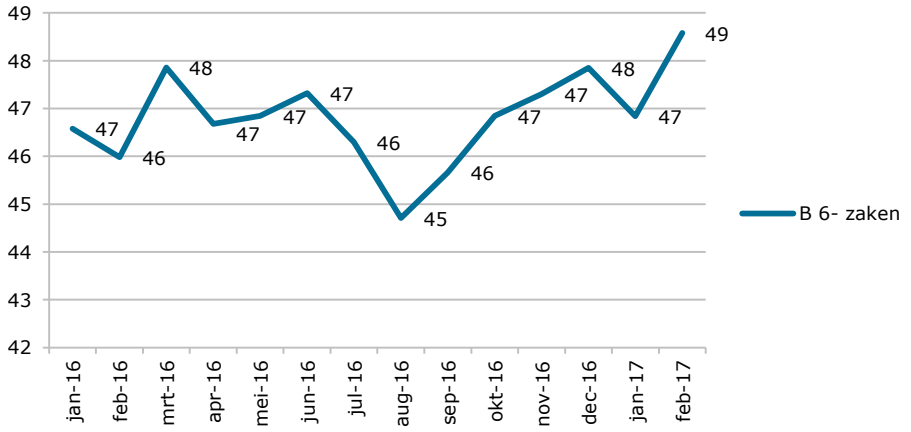
Zaaktype	Gemiddelde	Std. Deviatie	Mediaan	Minimum	Maximum	N
Verhoorduur zaken waarbij advocaat minstens één keer aanwezig was						
A	212	147	168	24	643	19
B 6+	64	34	61	16	135	16
B overig	80	77	56	6	510	74
B totaal	77	72	58	6	510	90
Waarvan daadwerkelijk aantal minuten aanwezig						
A	138	79	132	24	643	19
B 6+	53	32	47	16	135	16
B overig	66	65	55	6	510	74
B totaal	64	61	55	6	510	90

Bron: pv's-verhoor

Figuur B3.1 Verhoorduur in minuten, naar maand (totale onderzoeksperiode); per zaaktype

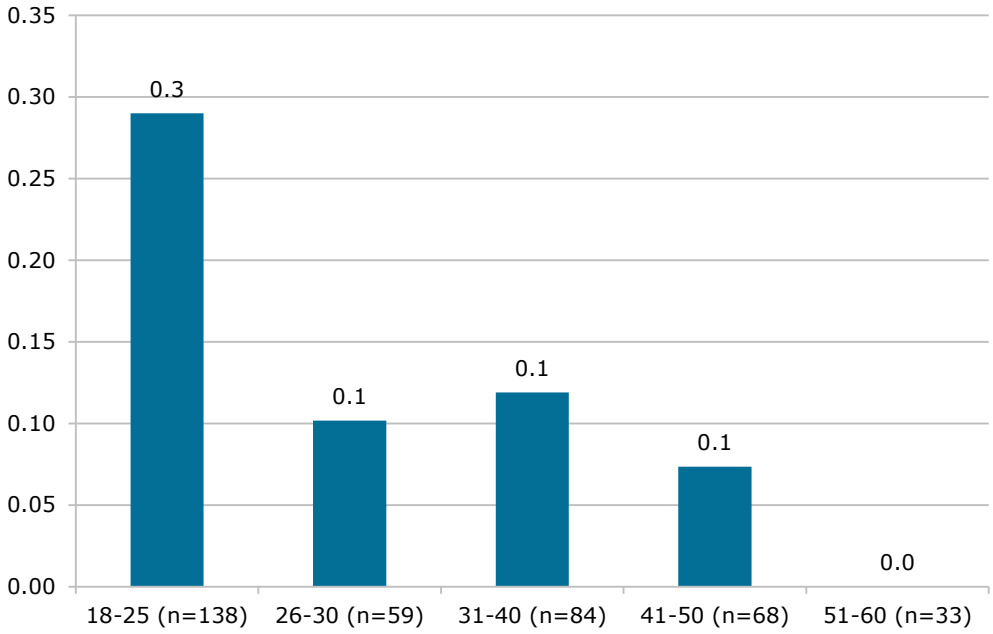

Bron: BVH-registraties

Figuur B3.2 Leeftijd en aantal verhoren waarin eens of vaker beroep is gedaan op het zwijgrecht

Bron: pv's-verhoor

Onderzoeksvraag **Deeltopic**	**Inzichten uit eerder onderzoek** **(Hoofdstuk 2)**	**Onderhavige eerste editie van de langetermijnmonitor 'Raadsman bij verhoor'** **Over de periode maart 2016-eind februari 2017**
Onderzoeksvraag 3		*Hoofdstuk 3*
Aandeel (%) consultatiebijstand (*verder*: CB); en: Aandeel verhoorbijstand (*verder*: VB)	Aanwijzing 2010: recht op CB algemeen en VB voor minderjarigen. Verhoeven en Stevens (V&S, 2013): Minderjarigen • A-zaken: bijna 100% CB en 50% VB. Ex ante inschattingen eind 2015 door opsporing: Verdachten in • A-zaken: 100% CB en 94% VB; • B6+-zaken: 84% CB en 80% VB; • B overig zaken: 50% CB en 60% VB; • C-zaken: 15% CB en 3% VB. Korte-termijnmonitor (Van Plaggenhoef et al., 2016): 37% CB in AB-zaken en 17% VB-B en 27% VB-A met inbegrip van verhoren waarin onduidelijk is of bijstand is verleend. Na weglating van die onbekend-gevallen is het: 50% CB en 50% VB.	CB 62% alle AB-verhoren (registraties) • In A-zaken 89% CB en VB Niet bekend op basis van registraties. 32% van alle verdachten kreeg eens of vaker verhoorbijstand (selectie van dossiers- soms kleine zaaksgroepen). Verdachten in • A-zaken: 95% CB en 83% VB; • B6+-zaken: 68% CB en 30% VB; • B-overige zaken: 55% CB en 28% VB; • C-zaken: 72% CB en 31% VB. VB als aandeel van consultaties: 50%. Volgens RvR hoger (70%)
Factoren die verhoorbijstand (mee)bepalen	Hoe jonger de minderjarige verdachte, hoe minder vaak afstand van VB. Afstand deden zij vooral 's avonds, bij ontbreken van antecedenten en in minder complexe zaken.	Mannen hadden iets vaker VB dan vrouwen. Met antecedenten noch nationaliteit zijn verbanden gevonden. Complexiteit van zaken niet getoetst op VB; alleen zaaktype (zie boven).

Onderzoeksvraag **Deeltopic**	**Inzichten uit eerder onderzoek** **(Hoofdstuk 2)**	**Onderhavige eerste editie van de langetermijnmonitor 'Raadsman bij verhoor'** **Over de periode maart 2016-eind februari 2017**
Onderzoeksvraag 3 (vervolg)		*Hoofdstuk 3*
Gevolgen voor werkproces (en capaciteit)	Wat betreft de eerdere invoering van recht op CB algemeen en VB voor minderjarigen (Aanwijzing) stelden V&S (2013) het volgende vast: Gemiddeld: in A-zaken 40 minuten latere starttijd verhoor; in B-zaken 30 minuten later. Aanzienlijke regionale verschillen in *wacht- en responsetijden.* Geen extra inverzekeringstellingen (ivs) Geen langer tijdsverloop tot aan ivs. Ex ante inschattingen eind 2015 voor en door de opsporing (Jongebreur et al., 2015): • 5% van de advocaten zal te laat komen • In 50% lukt aansluitend op elkaar plannen van CB en VB. Waar het niet lukt kost dat de opsporing 10 minuten • Begeleiding advocaat door arrestantenbewaarder: 5-10 minuten Uit nadere ex ante piek- en dalanalyse van consultaties en verhoren bleek: de ochtend (na de nacht) drukker dan de middag. In de weekends is het 20% minder druk. Veel meldingen destijds nog handmatig doorgezet. Geautomatiseerd doorzetten met online bevestiging door de advocaat leek efficiënter (V&S, 2013).	Interviews met opsporing en advocatuur bevestigen de inschatting van 50% aansluitend op elkaar plannen van CB en VB. Advocaten staan niet alle (eventuele) vervolgverhoren bij. Maar dit kan met vele andere factoren samenhangen dan de forfaitaire vergoeding. Geen nadere piek- en dalanalyse verricht; wel stapelden zaken zich op in de avond/ nacht, volgens respondenten. Een waargenomen neveneffect van VB is toegenomen ivs als gevolg van eerdere sluiting van de piketcentrale. Aandachtspunt voor de opsporing betrof koppelen van advocaten aan de juiste opsporingsfunctionaris (zaakverantwoordelijke). Dit liep in de loop van de beleidsperiode beter. Geautomatiseerde meldingen bij de piketcentrale zijn gemeengoed geworden en dit werkt; zo is de gemiddelde acceptatietijd door advocaten is kort (13 minuten met weglating van extremen; reactietijd is 45 min.).

Onderzoeksvraag **Deeltopic**	**Inzichten uit eerder onderzoek** **(Hoofdstuk 2)**	**Onderhavige eerste editie van de langetermijnmonitor 'Raadsman bij verhoor'** **Over de periode maart 2016-eind februari 2017**
Onderzoeksvraag 3 (vervolg)		*Hoofdstuk 3*
Werkproces: videobijstand	V&S (2013) en Jacobs et al. (ZSM-pilot, 2015) oordeelden positief over (mogelijke) tijdbesparing / efficiencywinst voortkomend uit consultatiebijstand op afstand.	Respondenten betreurden het dat de ZSM-pilot niet landelijk is voortgezet. Op sommige plekken is het initiatief o.b.v. eigen invulling voortgezet.
Gemiddelde verhoorduur per afzonderlijk verhoor En verschil met/zonder aanwezigheid advocaat	Piketfase • A-verhoor: 83 minuten • B6+-verhoor: 53 minuten • B-overig: 48 minuten Een gemiddeld verhoor duurde over de eerste 6 weken na invoering 11 minuten langer met raadsman. Daarvan resteerden nog 5 (niet statistisch significante) minuten na controle voor het zaaktype (Van Plaggenhoef et al., 2016). Stevens en Verhoeven (2013) keken alleen naar de verhoorduur (alleen minderjarigen) in het kader van pressie. Een dempende werking van advocaat hierop bleek erg klein; wel zorgde de advocaat dat onderbrekingen werden ingelast.	Piketfase • A-verhoor: 86 minuten • B6+-verhoor: 54 minuten • B-overig: 48 minuten Verhoorduur als vorm van pressie niet onderzocht. Aanwezigheid advocaat bleek wel samen te hangen met gemiddeld aantal onderbrekingen (iets hoger).

Onderzoeksvraag Deeltopic	Inzichten uit eerder onderzoek (Hoofdstuk 2)	Onderhavige eerste editie van de langetermijnmonitor 'Raadsman bij verhoor' Over de periode maart 2016-eind februari 2017
Onderzoeksvraag 3 (vervolg)		*Hoofdstuk 3*
Gemiddelde verhoorduur opgeteld, per verdachte En verschil met/zonder aanwezigheid advocaat	Van Plaggenhoef et al., (2016) berekenden een totale (opgetelde) verhoorduur per verdachte binnen de piketfase, op basis van een *combinatie* van SUMM-IT, AVR en BVH-gegevens (met onderling onbekende overlap). • A-zaken: tussen een bandbreedte van minimaal 127 en maximaal 210 minuten. • B-zaken: er kon alleen een ondergrens worden berekend, van 72 minuten.	Op basis van pv-verhoren was de gemiddelde opgetelde verhoorduur per verdachte (A-, B- en C-zaken) 81 minuten • A: 221 minuten • B6+: 81 minuten • B-overige: 71 minuten • C: 67 minuten De totale verhoorduur betrof 98 minuten voor verdachten (A-B, C-zaken) met eens of vaker verhoorbijstand in de piketfase in de beleidsperiode (pv's); zonder enige vorm van verhoorbijstand 24 minuten korter. Dit verschil wordt deels verklaard door het zaaktype: in zwaardere zaken duren verhoren langer én is vaker een advocaat aanwezig.

Onderzoeksvraag **Deeltopic**	**Inzichten uit eerder onderzoek** **(Hoofdstuk 2)**	**Onderhavige eerste editie van de langetermijnmonitor – 'Raadsman bij verhoor'** **Over de periode maart 2016-eind februari 2017**
Onderzoeksvraag 4		*Hoofdstuk 4*
Informeren van verdachte over recht op verhoorbijstand	V&S (2013) op basis van honderden observaties: • Behalve over CB werd over VB niet altijd afzonderlijk geïnformeerd. • Informeren bleek vaak een standaardriedeltje; soms erbij verteld dat bijstand wachten betekent. • Variatie in de wijze van communicatie. V&S (2013): Realiseren verdachten zich de consequenties wel? Kan advocaat verdachten niet beter over VB voorlichten?	Over zowel CB als VB en over het zwijgrecht is nagenoeg altijd eenmalig gecommuniceerd en meestal op meerdere manieren/momenten. Verhoorbijstand is een vast item in de pv-formats van na 1 maart 2016. Nadere details over HOE het communiceren is gebeurd in deze eerste editie niet beschikbaar. Advocaten informeren hun cliënt over VB, maar onthouden zich vaak van adviezen over al of niet doen.
Afstand van verhoorbijstand en beweegredenen verdachten	Veel *minderjarige* verdachten zagen vanwege het wachten af van verhoorbijstand (V&S, 2013).	In drie kwart betrof de opgegeven reden voor afstand: niet nodig/verdachte wil het niet. Wachten vormde volgens de pv's geen belangrijke reden voor het doen van afstand.
Gepercipieerde meerwaarde advocaat bij verhoor	Advocaten zagen weinig meerwaarde in hun rol bij het verhoor (mede omdat er i.c. veel klip-en-klaar-zaken waren). Doorlezen van de conceptverklaring met verdachte werd niettemin belangrijk gevonden (V&S, 2013). De opsporing zag advocaat als een controle.	Advocaten en opsporing zien een meerwaarde, met name in hun passieve dan wel actieve controlefunctie. Conceptverklaring doorlezen werd belangrijk gevonden, naast steun bieden en zorgen dat verdachte geen inconsistente dingen verklaart. De opsporing beschouwt advocaat als een controle
Verloop van de invoering	De invoering is in relatieve rust verlopen (V&S, 2013). Advocaten hielden zich over het algemeen aan de regels onder de Aanwijzing.	Invoering is ondanks enkele incidenten relatief soepel verlopen. Weinig structurele problemen in en rond de verhoorkamer. Advocaten over het algemeen (zeer) terughoudend en politiemensen coulant.

Onderzoeksvraag **Deeltopic**	**Inzichten uit eerder onderzoek** **(Hoofdstuk 2)**	**Onderhavige eerste editie van de langetermijnmonitor 'Raadsman bij verhoor'** **Over de periode maart 2016-eind februari 2017**
Onderzoeksvraag 4 (vervolg)		*Hoofdstuk 4*
Vertrouwensrelatie tussen opsporing en advocatuur *Delen van stukken – *pre-interview disclosure*	Beperkte contacten tussen beroepsgroepen maakten vertrouwen niet groter. Niet of nauwelijks sprake van *pre-interview disclosure* – uitwisseling van stukken voorafgaand aan het verhoor. In het buitenland werden na verloop van tijd wel ontwikkelingen in die richting waargenomen (V&S, 2013; Vanderhallen et al., 2014).	Voorgesprekken op nog kleine schaal en vooral in recherchezaken / bij bijzondere opsporingsdiensten. Die gesprekken zijn door beide beroepsgroepen positief gewaardeerd. *Pre-interview disclosure* gebeurde niet of nauwelijks in het eerste jaar na invoering.
Mate van zwijgen	Slechts in een minderheid van de verhoren blijven verdachten zich gedurende alle verhoren beroepen op hun zwijgrecht – in relatief kleine zaken nog minder (V&S, 2013). De meerderheid legt een gehele of gedeeltelijke bekentenis af.	Frequentie en intensiteit van zwijgen over de zaak beperkt, afgaand op de verhoorpv's.
Consultatiebijstand en zwijgen	Stevens en Verhoeven (2010) vonden onder een experiment met VB in overwegend zware zaken een verband tussen consultatiebijstand en zwijgen – in de zin van zaaks- noch persoonsgericht verklaren. Later (onder de Aanwijzing) werd geen duidelijk effect van consultatiebijstand gevonden – in deze evaluatie waren ook veel lichte zaken betrokken. Advocaten adviseren niet zomaar te zwijgen tijdens de CB, dit is onder meer afhankelijk van complexiteit en – zwaarte van de zaak, en of men stukken te zien krijgt (strategisch).	Geen direct statistisch verband tussen CB en zwijgen over de zaak (pv's). Als geen stukken vooraf worden gedeeld, of advocaat niet bij het verhoor kan zijn, adviseren advocaten vaker om te zwijgen (respondenten).
Verhoorbijstand en zwijgen	Verband tussen verhoorbijstand en zwijgen (V&S, 2013), hoewel minder sterk dan met consultatiebijstand. Vanderhallen et al. (2014) concluderen hetzelfde op basis van literatuurstudie. Zij stellen dat tijdens het verhoor de proceshouding niet vaak nog wordt gewijzigd.	Aanwezige advocaat houdt verband met mate van zwijgen over de zaak tijdens het tweede verhoor (0,5 tot 1 punt hoger op een 5-puntschaal). Causaliteit van de verbanden niet vastgesteld.

Onderzoeksvraag **Deeltopic**	**Inzichten uit eerder onderzoek** **(Hoofdstuk 2)**	**Onderhavige eerste editie van de langetermijnmonitor 'Raadsman bij verhoor'** **Over de periode maart 2016-eind februari 2017**
Onderzoeksvraag 4 (vervolg)		*Hoofdstuk 4*
Achtergrondfactoren en zwijgen	Onder andere afhankelijk van complexiteit en – zwaarte van de zaak.	Afhankelijk van meerdere factoren en mechanismen: type advocaat, stukken vooraf gedeeld of niet. Vooralsnog blijft het verband alleen in de grootste bestudeerde groep van overige-B-zaken overeind. Andere zaaktypen moeten in vervolgeditie nader worden bestudeerd. Jongste groep meerderjarigen (18-25 jaar) zweeg relatief het vaakst. Geen duidelijk verband tussen zwijgen en antecedenten.
Overige invloeden van aanwezige advocaat op het verhoor	Het lijkt erop dat een aanwezige advocaat samen gaat met minder 'emotionele' verhoorstijlen (uitlokken emotionele reactie; intimidatie) en meer zakelijk-opbouwende verhoorstijlen	Meerdere geïnterviewde advocaten zeiden aan te sturen op overslaan van het 'sociale verhoor'. De opsporing vond opbouwen van een werkrelatie met verdachte lastiger met advocaat erbij.